

SKRIFTER UTGIVNA AV INSTITUTIONEN FÖR NORDISKA SPRÅK
VID UPPSALA UNIVERSITET

73

MARIE SÖRLIN

Att ställa till en scen

Verbala konflikter i
svensk dramadialog 1725–2000

With a summary:

Making a scene

Verbal conflicts in Swedish
drama dialogue 1725–2000

UPPSALA
UNIVERSITET

2008

Akademisk avhandling som för avläggande av filosofie doktorsexamen i nordiska språk vid Uppsala universitet kommer att offentligt försvaras i Ihesalen, Engelska parken, Uppsala, lördagen den 1 mars 2008, kl. 10.15. Disputationen sker på svenska.

Abstract

Sörlin, M., 2008: Att ställa till en scen. Verbala konflikter i svensk dramadiolog 1725–2000. (Making a scene. Verbal conflicts in Swedish drama dialogue 1725–2000.) *Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet* 73. 258 pp. Uppsala. ISSN 0083-4661, ISBN 978-91-506-1987-4.

This thesis deals with interactional patterns in verbal disputes as portrayed in the written dialogue of Swedish drama over three centuries. The overarching aim is to contribute to research into conflict talk in Swedish dialogue, but also to contribute to historical pragmatics and linguistic stylistics.

The theoretical and methodological framework combines elements from conversation analysis and theories of communicative events (activity types). A corpus of 30 drama texts, written during the 18th century, the late 19th century, and the late 20th century, was examined for examples of conflict events that are lexically marked as such in the texts (by words such as *argument*, *dispute*, *quarrel* etc.).

A total of 47 conflict events were identified in 21 of the 30 drama texts. The construction of the beginning of the three most significant types of conflict sequences found within 45 of the 47 events, totalling 111 sequences, is analysed in detail. The three sequence types concern differences in opinion (disagreement sequences), accusations (complaint sequences) and directives (rejection sequences).

One result of the study is that complaint sequences are shown to be by far the most common conflict pattern in the data. Another result is that few differences are found regarding the construction of the sequences over three centuries. For the most part, it is the same sort of moves that are frequent no matter which period the data stem from. One conclusion is therefore that the conflict patterns in drama dialogue appear to be relatively stable over time.

The study also deals with the dramatic functions of the conflict patterns (the events, sequence types or moves). Two functions are discussed, namely plot development and characterisation. While all conflict can further the process of characterisation, for example by showing the negotiation of differences in power between the characters, less than half of the events further the plot by having an effect on the disputants or other characters in the drama.

Key words: conflict talk, disputes, dramatic discourse, drama dialogue, historical pragmatics, linguistic stylistics, Swedish.

Marie Sörlin, Department of Scandinavian Languages, Uppsala University, Box 527, SE-751 20 Uppsala, Sweden.

© Marie Sörlin 2008

ISSN 0083-4661

ISBN 978-91-506-1987-4

urn:nbn:se:uu:diva-8422 (<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-8422>)

Printed in Sweden by Edita Västra Aros, Västerås 2008

Innehåll

Förord.....	9
1 Inledning.....	11
1.1 Avhandlingens syfte.....	14
1.2 Tidigare forskning.....	16
1.2.1 Konflikter i litterär och historisk dialog	16
1.2.1.1 Svenskspråkiga studier	16
1.2.1.2 Engelskspråkiga studier	18
1.2.1.3 Historisk pragmatik.....	19
1.2.2 Konflikter i verkliga samtal.....	20
1.3 Avhandlingens uppläggning	21
2 Dramatik som text	22
2.1 Dramatext och scentext.....	22
2.2 Dramatexten och rollpersonernas interaktion	26
2.2.1 Metatext.....	26
2.2.2 Repliktext: monologer och dialoger	28
2.2.2.1 Dramadialog i jämförelse med verkliga samtal	30
2.2.2.2 Repliktextens funktion och förändring över tid	34
2.3 Sammanfattning	36
3 Teoretiska och metodiska utgångspunkter.....	37
3.1 Modeller för analys av språkhandlingar och samtalsstrukturer	37
3.2 Konflikter som interaktionell aktivitet.....	40
3.2.1 Att identifiera konflikt i samtal	41
3.2.2 Konflikters längd och koherens.....	44
3.2.3 Språkhandlingar och sekvenstyper i konflikter	45
3.2.4 Konflikters intensitet	48
3.2.4.1 Tre intensitetshöjande faktorer av samtalsstrukturell art ...	48
3.2.4.2 Språkhandlingars direkthet och styrka.....	49
3.2.4.3 Förstärkande och försvagande modifieringar	50
3.2.5 Avslutningsmönster.....	52
3.2.6 Deltagarroller och miljö	54
3.2.7 Konflikter som kommunikativa händelser	57
3.3 Tillämpningar och avgränsningar	59

3.3.1	Konflikthändelser	60
3.3.2	Drag	61
3.3.3	Konfliktsekvenser.....	63
3.3.4	Analysens fokus: konfliktsekvenser och drag	64
4	Material och urvalsmetod	66
4.1	Korpusen Svensk dramadialog.....	66
4.2	Utdrag ur dramerna: textversion och notationssystem.....	67
4.3	Urvalsmetod	69
4.3.1	Konfliktetiketter: ord och fraser för konflikt i dramatext.....	70
4.3.2	Metod att finna konfliktetiketter.....	71
4.3.3	Typer av konfliktetiketter i materialet	74
4.4	Konflikthändelserna i materialet.....	76
4.4.1	Händelsernas placering, omfång och konfliktetiketter	79
4.4.2	Händelsernas fördelning på olika dramer och tidsperioder	82
4.4.3	Händelsernas deltagare och miljö.....	82
4.4.3.1	Konfliktroller	83
4.4.3.2	Parternas situationsoberoende roller och statusroller.....	83
4.4.3.3	Miljö	86
4.5	Sammanfattning	87
5	Motsägandesekvenser	88
5.1	Motsägandesekvenser i tidigare forskning.....	88
5.1.1	Förstadrage i motsägandesekvenser: åsikter.....	90
5.1.2	Andradragen i motsägandesekvenser: motsäganden	92
5.1.3	Tredjedragen i motsägandesekvenser: tredjedragsmotsäganden	100
5.2	Motsägandesekvenser i konflikthändelserna.....	101
5.2.1	Förstadrage i konflikthändelsernas motsägandesekvenser	102
5.2.2	Andradragen i konflikthändelsernas motsägandesekvenser	106
5.2.3	Tredjedragen i konflikthändelsernas motsägandesekvenser.....	114
5.2.4	Motsägandesekvensernas utveckling efter tredjedraget	118
5.2.5	Sammanfattning.....	119
6	Klandersekvenser.....	120
6.1	Klandersekvenser i tidigare forskning	120
6.1.1	Förstadrage i klandersekvenser: klanderutlösande beteenden..	121
6.1.2	Andradragen i klandersekvenser: klander	123
6.1.2.1	Den framställande och den värderande delen i klander	127
6.1.2.2	Den personanknytande delen i klander	129
6.1.2.3	Klanders direkthet och styrka	131
6.1.3	Tredjedragen i klandersekvenser: klanderresponsen.....	132
6.2	Klandersekvenser i konflikthändelserna	137
6.2.1	Förstadrage i konflikthändelsernas klandersekvenser	138
6.2.2	Andradragen i konflikthändelsernas klandersekvenser	142

6.2.2.1	Andradrag som utvecklas över flera turer.....	142
6.2.2.2	Modifieringar och olika typer av klander i andradragen...	147
6.2.3	Tredjedragen i konflikthändelsernas klandersekvenser.....	155
6.2.4	Klandersekvensernas utveckling efter tredjedraget.....	165
6.2.5	Sammanfattning.....	166
7	Avslagssekvenser.....	168
7.1	Avslagssekvenser i tidigare forskning	168
7.1.1	Förstadrage i avslagssekvenser: uppmaningar	171
7.1.2	Andradragen i avslagssekvenser: avslag	177
7.1.3	Tredjedragen i avslagssekvenser: upprepade uppmaningar	181
7.2	Avslagssekvenser i konflikthändelserna	182
7.2.1	Uppmaningar i konflikthändelsernas avslagssekvenser	184
7.2.2	Avslag i konflikthändelsernas avslagssekvenser.....	191
7.2.3	Upprepade uppmaningar i konflikthändelsernas avslags- sekvenser	195
7.2.4	Avslagssekvensernas utveckling efter tredjedraget.....	198
7.2.5	Sammanfattning.....	199
8	Konflikt i dramadialog under tre sekler.....	201
8.1	Utformningen av konflikt i dramadialog.....	203
8.1.1	Sekvenstypernas form och frekvens.....	203
8.1.2	Dragtypernas form och frekvens	207
8.2	Likheter och skillnader över tid	210
8.2.1	Skillnader: dragtyper i klandersekvenserna.....	211
8.2.2	Likheter: dragtyper och övergripande slutsats.....	215
8.3	Dramatiska funktioner.....	217
8.3.1	Intrigutvecklande funktion	217
8.3.2	Karaktäriserande funktion	222
8.3.2.1	Vinnare och förlorare.....	223
8.3.2.2	Konfliktparternas relativa styrkeförhållande	224
8.3.2.3	Klandersekvensers karaktäriserande funktioner	228
8.4	Sammanfattning	231
8.5	Bidrag utöver syftena samt framtida studier	235
8.6	Slutord.....	237
	Summary	238
	Litteratur och källor	244
	Bilaga 1. Undersökta dramer ur korpusen <i>Svensk dramadialog</i>	257
	Bilaga 2. Ord och fraser för konflikt i ordböcker	258

Exempel, tabeller och tablåer

Exempel

Exempel 4:1	Utdrag ur en meningsfil för demonstration av notations-systemet.....	68
Exempel 4:2	Konfliktetiketter i repliker eller metatext.....	70
Exempel 4:3	Konfliktetikett som refererar till en i dialogen icke-manifesterad konflikt.....	74
Exempel 4:4	Multireferentiella konfliktetiketter i flera repliker	77
Exempel 5:1	Förstadrags i motsägandesevens (beskrivning)	103
Exempel 5:2	Förstadrags i motsägandesevens (presupposition).....	104
Exempel 5:3	Förstadrags i motsägandesevens (negativ värdering)	104
Exempel 5:4	Andradragmotsägande med försvagande modifiering	106
Exempel 5:5	Andradragmotsägande inlett av medhåll	107
Exempel 5:6	Andradragmotsägande av typen ogiltigförklaring	109
Exempel 5:7	Andradragmotsägande av typen negativ personvärdering	110
Exempel 5:8	Andradragmotsägande av typen negativ åsiktsvärdering	111
Exempel 5:9	Andradragmotsägande av typen direkt innehållsligt motsägande.....	112
Exempel 5:10	Andradragmotsägande av typen pragmatiskt motsägande. Exemplet <i>Barnet</i>	112
Exempel 5:11	Andradragmotsägande av typen pragmatiskt motsägande. Exemplet <i>Kusinerna</i>	113
Exempel 5:12	Andradragmotsägande av typen frågeformat motsägande	113
Exempel 6:1	Klanderutlösande beteende som framgår genom andra-draget och metatexten.....	138
Exempel 6:2	Klanderutlösande beteende som framgår genom tredjedraget	139
Exempel 6:3	Klandrande andradrag, utvecklat över flera turer enligt mönster 1	143
Exempel 6:4	Klandrande andradrag, utvecklat över flera turer enligt mönster 2	145
Exempel 6:5	Klandrande andradrag, utvecklat över flera turer enligt mönster 3	146
Exempel 6:6	Klandrande yttrande med förstärkande modifiering.....	147
Exempel 6:7	Klandrande andradrag som kombinerar klandertyper inom en tur	148
Exempel 6:8	Klander av typen fientlig kritik av lyssnaren. Exemplet <i>Affärer</i>	151

Exempel 6:9	Klander av typen fientlig kritik av lyssnaren. Exemplet <i>Kusinerna</i>	151
Exempel 6:10	Varianter på klander av typen omnämmande av felaktigt beteende.....	152
Exempel 6:11	Klander av typen begäran om rättfärdigande av felaktigt beteende.....	154
Exempel 6:12	Klander av typen antydning om felaktigt beteende. Exemplet <i>Affärer</i>	154
Exempel 6:13	Klander av typen antydning om felaktigt beteende. Exemplet <i>En tvekamp</i>	155
Exempel 6:14	Klanderrespons av typen förnekande (direkt)	158
Exempel 6:15	Avvisande av typen förnekande (indirekt)	158
Exempel 6:16	Avvisande av typen alternativversion	159
Exempel 6:17	Partiellt accepterande av typen skuldplacering på annan person	163
Exempel 6:18	Partiellt accepterande av typen rättfärdigande	164
Exempel 7:1	Varianter av modifieringar i uppmaningsuttryck	184
Exempel 7:2	Direktivt uppmaningsuttryck (uppmaningsutlöst avslagssekvens). Exemplet <i>Fadren</i>	187
Exempel 7:3	Direktivt uppmaningsuttryck (uppmaningsutlöst avslagssekvens). Exemplet <i>Räddad</i>	187
Exempel 7:4	Påståendeformat uppmaningsuttryck (beteendeglöst avslagssekvens)	189
Exempel 7:5	Frågeformat uppmaningsuttryck (uppmaningsutlöst avslagssekvens)	190
Exempel 7:6	Antytt uppmaningsuttryck (beteendeglöst avslagssekvens)	190
Exempel 7:7	Direkt avslag utan motivering (uppmaningsutlöst avslagssekvens).....	192
Exempel 7:8	Indirekt avslag utan motivering (uppmaningsutlöst avslagssekvens)	192
Exempel 7:9	Avslag med motivering (beteendeglöst avslagssekvens) ...	193
Exempel 7:10	Avslag genom motuppmaning (uppmaningsutlöst avslagssekvens).....	195
Exempel 7:11	Upprepad uppmaning (uppmaningsutlöst avslagssekvens)	197
Exempel 8:1	Berättelser om parternas förhistoria i klandrande yttranden	229

Tabeller

Tabell 5:1	Fördelning av olika typer av andradragmotsäganden i motsägandesequenser från olika sekler, uttryckt i antal	108
Tabell 5:2	Fördelning av olika typer av tredjedragmotsäganden i motsägandesequenser från olika sekler, uttryckt i antal	114
Tabell 6:1	Fördelning av olika typer av klander (i andradrag) i klandersequenser från olika sekler, uttryckt i antal	150

Tabell 6:2	Fördelning av olika överordnade typer av klanderresponser (i tredjedrag) i klandersekvenser från olika sekler, uttryckt i antal	156
Tabell 6:3	Fördelning av olika underordnade typer av klanderresponser (i tredjedrag) i klandersekvenser från olika sekler, uttryckt i antal	157
Tabell 6:4	Fördelning av olika typer av motklander (i tredjedrag) i klandersekvenser från olika sekler, uttryckt i antal	160
Tabell 6:5	Fördelning av spegelklander och nytt klander (i tredjedrag) i klandersekvenser från olika sekler, uttryckt i antal	161
Tabell 6:6	Fördelning av nytt klander som riktas mot akten att klandra eller andra beteenden (i tredjedrag) i klandersekvenser från olika sekler, uttryckt i antal	162
Tabell 7:1	Fördelning av uppmanings- och beteendeutlösta avslagssekvenser i konflikthändelser från olika sekler, uttryckt i antal	183
Tabell 7:2	Fördelning av olika uppmaningsuttryck i avslagssekvenser från olika sekler, uttryckt i antal	186
Tabell 7:3	Fördelning av olika typer av avslag i avslagssekvenser från olika sekler, uttryckt i antal	191
Tabell 8:1	Andelen konfliktsekvenser av olika typ av den totala mängden konfliktsekvenser under respektive sekel, uttryckt i procent	204
Tabell 8:2	Antal symmetriska respektive asymmetriska konfliktsekvenser uppdelat på sekvenstyper och olika symmetri-/asymmetri-mönster	227

Tablåer

Tablå 3:1	Tredragmönster i konflikter	43
Tablå 4:1	Förklaringar och betydelserelaterade ord under uppslagsorden <i>gräl</i> och <i>gräla</i> i Nationalencyklopedins ordbok (NEO) och Ordbok öfver svenska språket (OSS)	72
Tablå 4:2	Typer av konfliktetiketter i de 30 dramerna	75
Tablå 4:3	Konflikthändelsernas signum, koppling till konfliktetiketter, placering, omfång samt fördelning på olika dramer och tidsperioder	80
Tablå 5:1	Typer av motsäganden	98
Tablå 5:2	Tredjedragmotsägandens direkta och indirekta anknytning bakåt	101
Tablå 6:1	Typer av klander	124
Tablå 6:2	Typer av klanderresponser	133
Tablå 7:1	Jämförelse mellan uppmaningsutlöst avslagssekvens, beteendeutlöst avslagssekvens och klandersekvens med begäran om förändrat beteende	170
Tablå 7:2	Typer av uppmaningsuttryck	176
Tablå 7:3	Skäl till att uppskjuta eller avslå en uppmaning	178
Tablå 7:4	Typer av avslag	180
Tablå 8:1	Starka respektive svaga drag i de tre konfliktsekvenstyperna	226

Förord

En januariförmiddag vårterminen 1994 befann jag mig i en undervisningssal på Umeå universitet. Jag vill minnas att vädret var så där gnistrande soligt som det kan vara i ett vintervitt Västerbotten. Den första delkursen på Svenska språket A var Semantik och fonetik, under Eva Anianssons ledning. Jag tyckte att läraren verkade mycket sympatisk och att hon presenterade ämnet på ett pedagogiskt sätt. Jag minns tydligt hur hon sa att vi under terminens gång skulle få ”en verktyglåda” av termer osv. för att bättre kunna beskriva och förstå språk. Jaja, verktyglåda, tänkte jag, men när kommer vi fram till delkursen med skriftlig framställning? Att skriva hade jag ju alltid gillat och snart skulle jag få lära mig ännu mera om det. Sådant som fonetik och språksociologi som stod på terminens schema lät väl intressant men vad kunde vara intressantare än skrivande?

Inte anade jag då att jag skulle komma att ägna flera år på grund- och forskarutbildningsnivå åt att lära mig mer om den där verktyglådan och att jag så småningom skulle skriva en avhandling i nordiska språk. När jag nu strax ska lämna avhandlingen till tryck ser jag tillbaka på min doktorandtid och reflekterar över vägen till målet. Några av de personer som stöttat, inspirerat eller hjälpt mig under resans gång vill jag tacka här.

Till dem hör Eva Aniansson som bidrog till att väcka intresset för nordiska språk under den där första terminen (hon höll även i skrivmomentet som jag så otåligt väntade på). När jag några år senare, hösten 1996, läste C-kursen i nusvenska vid Uppsala universitet var Britt-Louise Gunnarsson min uppsatshandledare och den som först gjorde mig uppmärksam på att forskarutbildningen kunde vara något för mig.

Jag började forskarutbildningen i Uppsala våren 2000 och fick Mats Thelander som huvudhandledare. Genom honom blev jag engagerad i projektet *Svensk dramadialog under tre sekler* och där väcktes mitt intresse för konflikter i dramatik. I dramadialoggruppen lärde jag också känna Ulla Melander Marttala, min biträdande handledare. Jag har under åren haft mycket stor nytta, och mycket stort nöje, av att få höra till dramagruppen. Stort tack till er alla, förutom Mats och Ulla: Görel Bergman-Claeson, Ulla Börestam, Siv Strömquist, Kerstin Thelander, Gun Widmark och Carin Östman.

Gun Widmark vill jag tacka särskilt för det oerhört fina stöd hon visat mig. Det kommer jag alltid att minnas, Gun. Det betydde mer än du kanske tror.

Av medlemmarna i institutionens dramagrupp är det förstås mina handledare Mats och Ulla M. jag har mest att tacka för. De har varit mycket tålmodiga och grundliga manusläsare. Deras kloka och konstruktiva kritik gällande stort som smått i manustexten har varit ovärderlig. Under våra diskussioner i ”skrubben” (ordboksrummet) har jag också uppskattat deras sinne för humor. Det är en av många värdefulla handledaregenskaper som de båda besitter. Jag har aldrig gått nedslagen från ett handledningstillfälle, tvärtom alltid fylld av ny energi och tillförsikt.

Till kretsen av manusläsare som jag tackar för mycket värdefull respons på hela eller delar av manuset hör även Bengt Nordberg och Ulla Börestam. Ulla har dessutom, liksom Henrik Williams, tagit sig tid att då och då prata med en av och till rätt hållögd doktorand och fått henne att se mindre dystert på doktorerandets avigsidor.

Sedan har vi meddoktoranderna. Gemenskapen med dem, i och utanför doktorandföreningens regi, har lyft den gråaste vardag. Många är ni som jag har utväxlat tankar med om doktorerandets berg-och-dalbana och annat. Jag har verkligen uppskattat alla fina samtal och skratt. Charlotta Busing och Renate Walder har bl.a. påmint mig om att livet inte bara är fyllt av avhandlingsskrivande utan också av sådant som film och medioker schlager. Jag saknar redan knackningarna på arbetsrumsdörren som betydde eftermiddagsfika med Solveig Malmsten eller en promenad med Karin Ridell till Folkes livs för mjölkinköp. Och utan Sonja Entzenbergs smittande entusiasm kommer jag säkert inte att delta i fler motionslopp. Men vi får ju prata, fika, promenera och motionera i andra sammanhang framöver. Det ser jag fram emot! På sluttampen har Karin och Sonja dessutom, tillsammans med Maria Eklund Heinonen och Marie Nelson, på ett utmärkt sätt bistått med korrekturläsning av avhandlingsmanuset.

Jag vill också uttrycka min tacksamhet för det generösa bidrag jag erhöll från Olof Gjerdmans stiftelse när doktorandtjänsten löpt ut. Tack även till Terry Walker som språkgranskat abstract och summary.

Sist, men inte minst, vill jag varmt tacka min mamma Rose-Marie, min pappa Jan-Erik med sambo, min bror Johan, min farmor Svea, min vän Sonja Viklund och min sambo Magnus med familj för att de på olika sätt ställt upp för mig genom åren. Tack för att ni alltid trott på mig! Och Magnus. Du har mer än någon annan delat min berg-och-dalbanefärd. För det är jag evigt tacksam.

Uppsala den 15 januari 2008

Marie Sörlin

1 Inledning

En ordväxling mellan två personer som avbryts när en tredje plötsligt lägger sig i och tvingar parterna att sluta strida. En dörr som med kraft smälls igen och följs av ljudet från arga steg som hastigt avlägsnar sig på andra sidan. Eller en persons intensiva tystnad efter stormen trots samtalspartnerns ihärdiga försök att locka fram en försonande respons. Vad är det som har hänt?

Den aktivitet som föregått kan variera i utformning, intensitet och längd och vi kallar den olika saker, kanske bråk, gräl eller tjafs. Oavsett hur aktiviteten gestaltar sig och vad den kallas har de flesta erfarenheter av den, självupplevda eller förmedlade genom andras berättelser. Trots att vi alla har erfårit olika former av verbala konflikter och på ett intuitivt plan vet hur man genomför dem är den vetenskapliga beskrivningen och förståelsen av vad vi gör när vi ägnar oss åt dem än så länge ofullständig. Genom den moderna samtalsforskningen vet vi idag ganska mycket om hur vi går till väga i samtal som karaktäriseras av samstämmighet och närhet mellan deltagarna. Motsatsen, samtal som präglas av missämja, har däremot utforskats i påfallande liten grad.

Att konflikter inte ägnats större uppmärksamhet kan bl.a. skyllas på svårigheten att finna undersökningsmaterial. Som många forskare vittnat om uppstår konflikter oftast spontant och är en kommunikationsform som människor tenderar att värdera negativt eller uppfattar som en privat angelägenhet (jfr Schiffrin 1984:327, Grimshaw 1990a:298, Evaldsson 1993:165, Helling 1993:91, Gruber 1998:468, Adelswärd 1999:151, Leung 2002:15). Den spontana karaktären gör det svårt att förutsäga när konflikter ska uppstå och därmed blir de ofta svåra att samla in i större mängd genom (kamera-)inspelningar, som är den gängse samtalsanalytiska metoden. Den negativa värderingen av aktiviteten försvårar tillgängligheten bl.a. på så sätt att deltagarna kan tveka att låta forskare undersöka de konflikter som spelats in. De som deltagit kan känna sig illa till mods med att lämna ut inspelningar där de själva eller närstående personer visar upp aggressiva eller fientliga beteenden (se exempelvis Lee & Peck 1995:46 och Taylor 1995).

Det är mot denna bakgrund förståeligt att den språkvetenskapliga forskningen om verbala konflikter är mindre omfattande än den som undersöker samtal av mer vänskapligt slag. Mer förvånande är att ett dialogmaterial som allmänt erkänns vara mycket rikt på konflikter (se t.ex. Burton 1980:116,

Törnqvist 2001:89, jfr Nøjgaard 1993:219) inte har ägnats några mer omfattande studier ur ett konfliktperspektiv: den litterära genren dramatik.

Dramatik har ända sedan antiken producerats för en stadigt växande skara läsare (och åskådare). Som litterär genre utgör den en skriven text som domineras av dialoger mellan dramats fiktiva karaktärer, dess rollpersoner. En handfull studier har tagit fasta på att dramatiken är rik på konflikter och diskuterat konflikternas utformning men undersökningarna är långt ifrån så många som man skulle kunna vänta sig med tanke på hur enkelt tillgänglig denna typ av material är jämfört med dispyter i verkligheten. Varför har då inte konflikter i dramatik studerats i högre grad?

Ett svar är att litterär och fiktiv dialog över huvud taget inte har ägnats något större intresse av samtalsforskare eller språkvetare.¹ Som den finlands-svenska språkvetaren Anne-Marie Londen har påpekat ligger litterär dialog i gränslandet mellan språk- och litteraturvetenskap och ämnet tycks ha så att säga fallit mellan stolarna eftersom ingendera sidan har betraktat det som "sitt" (Londen 1989:15). På senare år har dock litterär dialog och i synnerhet dramadialog givits ökad uppmärksamhet av språkvetare i syfte att utveckla det språkvetenskapliga studiet av fiktionsdialog. Utomlands har så skett inte minst i Storbritannien genom forskare som Mick Short, Jonathan Culpeper och Vimala Herman som alla tre främst ägnat sig åt dramatik, huvudsakligen med talaktsteoretisk vinkling (se t.ex. Short 1981, Herman 1995, Culpeper 2001). När det gäller nordisk forskning har Anne-Marie Londen i väsentlig grad bidragit till utforskande av litterär dialog, delvis med hjälp av modern samtalsanalys (se t.ex. Londen 1989). I Sverige har Birger Liljestrand ökat kunskapen om dramadialog genom att analysera Strindbergs Mäster Olof-dramer med fokus bl.a. på syntax, ordförråd och morfologi (Liljestrand 1976, 1980). Sedan slutet av 1990-talet bedrivs också vid Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet projektet *Svensk dramadialog under tre sekler*. Projektet har upprättat en korpus av svensk dramatik från 1700-talet fram till idag och belyst olika sidor av språk och interaktion i dramerna.²

Ett annat svar på frågan om varför konflikter i dramatik inte har utforskats i högre grad är att modern samtalsforskning ofta prioriterat inspelningar av verkliga samtal som undersökningsobjekt. Särskilt inom den s.k. etnometodologiska samtalsanalysen (*conversation analysis*) har man intagit en uttalat avvisande hållning till andra typer av dialogiska material än audio(visuella) inspelningar av naturligt förekommande samtal. Påhittade samtalssekvenser, nedtecknade observationer av samtal, arrangerade samtal och liknande material avvisas med motiveringen att de på olika sätt presenterar en idealiserad

---

¹ Med fiktiv dialog menas framför allt den som förekommer i skrivna litterära genrer som poesi, romaner, noveller och dramer, men också dialogen i teaterföreställningar och filmer. Med den nya datatekniken kommer också allt fler fiktiva dialogformer, t.ex. i dataspel.

² Publikationslistan för projektet *Svensk dramadialog under tre sekler* finns på webbadress: <http://www.nordiska.uu.se/forskning/projekt/drama>.

eller p.g.a. forskningsändamålen förvrängd bild av verkliga samtal (Heritage 1984:234 ff.).

Det finns med andra ord anledning att vara försiktig med att dra slutsatser om verkliga samtal utifrån fiktionsdialog (jfr A. Lindström 2003:161). Detta innebär dock inte att fiktionsdialog och andra former av s.k. idealiserad dialog är ointressanta att studera eller bör förkastas som källa till kunskap om social interaktion och samtal (jfr Sifianou 1992:5 ff.). Olika dialogmaterial belyser olika aspekter av människors sociala och språkliga samspel och gör det med varierande grad av utförlighet men alla tillgängliga data bör utforskas. Flera har påpekat att det är språkvetenskapens rättighet och plikt att undersöka språk i alla dess former (Bernstein 1994:4), dvs. också språket i litteratur och annan fiktion som hittills i alltför hög grad har negligerats. Flera har också påpekat att det inte går att göra någon kategorisk uppdelning på formell basis mellan litterärt språk och icke-litterärt språk (Carter & Simpson 1989:13, Londen 1989:9, Herman 1995:11 f.) och vissa har särskilt betonat likheterna (t.ex. Tannen 1997). Många av de grundläggande funktionerna och strukturella principerna för hur dialoger konstrueras och tolkas har konstaterats vara av samma art oavsett om dialogen är fiktiv eller verklig (Burton 1980, Toolan 1985, Herman 1995, Nikula 1995, Londen 1989, 2002, Short 1996, Person 1999, Culpeper 2001, Spitz 2005).

Trots likheterna finns det onekligen också skillnader. Dramadialog och annan litterär dialog har t.ex. ofta beskrivits som en idealiserad, renare eller ”uppstädad” variant av samtal (Burton 1980:115, Hess-Lüttich 1985:203, Toolan 1989:195, Svennevig 1991:47, Herman 1995:93, 1998a:24, Elam 2002:162, Spitz 2005:25). Det som sådana karaktäriseringar vanligen syftar på är hur de fiktiva personernas repliker saknar upprepningar, omstarter, tvekljud och annat som återfinns i verkligt tal till följd av att talarens tankeprocess sker samtidigt med den spontana talproduktionen. Just denna ”renhet” hos fiktionsdialog har dock fått forskare att framkasta idén att denna, och i synnerhet dramadialogen som ju nästan enbart består av repliker, kan säga oss något om grundläggande aspekter i mänsklig interaktion. Forskare har bl.a. påpekat att dialogen i romaner och dramatik ofta upplevs som autentisk av publiken och förefaller representera något som känns trovärdigt (Lakoff & Tannen 1984:323, Tannen 1990:261, Spitz 2005:28). Lakoff & Tannen (1984) framför därför tanken att fiktiv, konstruerad dialog representerar en internaliserad modell för produktion av samtal och kan ses som ett slags kompetensmodell som talare har tillgång till (jfr Hess-Lüttich 1985:203, Londen 1989:7 f., Tannen 1990:261).

En orsak till att fiktionsdialog kan upplevas som äkta är att författaren fungerar som en lekmannasociolog som iakttar och i naturalistiska texter återger olika aspekter av samtal (Burton 1980:102 f., 169). Man tänker sig att författaren och läsaren delar gemensam, intuitiv kunskap om samtals

struktur och funktion till följd av att de växt upp i samma språksamhälle och kultur (Spitz 2005:28). Vissa forskare understryker också att den kunskap vi utgår från när vi tolkar de fiktiva dialogerna inte bara härrör från vår kunskap om verkliga samtal utan också från kunskaper vi fått om sådana samtal genom att ta del av fiktiva dialoger. I Bakhtins efterföljd säger t.ex. Tannen (1997:142) att litterära samtal ”echo both other literary conversations and remembered conversations from real life”, medan Ragan och Hopper hävdar att man t.o.m. kan säga att livet och litteraturen ömsesidigt konstruerar varandra ”such that what we believe about communication is reflected in art which influences what we believe about communication” (citerat efter Mishler 1992:23; jfr Spitz 2005:26 f.).

Utöver att vara ett lätt tillgängligt dialogmaterial som på olika vis kan spegla verkliga samtal har fiktionsdialog även andra fördelar som forskningsföremål. Materialet har t.ex. inte påverkats av forskarens agenda (Culpeper 2001:144; jfr det som brukar kallas observatörens paradox när det gäller inspelningar av tal och samtal). Ytterligare en fördel med fiktiva dialoger är att de kan vara särskilt värdefulla när man önskar studera samtalsfenomen som av olika anledningar är svåra eller omöjliga att spela in, något som ofta är fallet med konflikter (Londen 1990:205, Spitz 2005:19, jfr Mishler 1992:26). Dessutom har fiktionsdialog funnits betydligt längre än inspelningar av verkliga samtal. Litterär och annan fiktiv dialog utgör därför en ovärderlig källa till kunskap om samtalsmönster i historisk tid (Burton 1980:104, Hess-Lüttich 1985:204, Jucker & Taavitsainen 2000:70, Melander Marttala & Östman 2000:4, Spitz 2005:32 f.).

Sammanfattningsvis är alltså varken konflikter eller fiktionsdialog särskilt väl utforskade. Det ligger i språkvetenskapens intresse att utforska alla former av dialog, och dramadiolog utgör en än så länge i hög grad outnyttjad källa till kunskap om människans språk och interaktion, inte minst i konflikter. Genom att undersöka fiktionsdialog kan språkvetenskapen dessutom bidra till en större förståelse för de konstnärliga verk som romaner, dramer, filmer och liknande utgör genom att precisera intryck vi intuitivt får av de skeenden och de personer som gestaltas genom dessa verk (jfr van Peer 1988:9, Carter & Simpson 1989:18, Thornborrow & Wareing 1998:121, Londen 2002:54, Wallis & Shephard 2002:60, Spitz 2005:30). Kort sagt är det troligt att vi genom att studera fiktiva dialoger kan lära oss saker både om livet och fiktionen (jfr Person 1999:13, Spitz 2005:30).

1.1 Avhandlingens syfte

Det finns som framgått många skäl att ägna konflikter och fiktiv dialog mer uppmärksamhet än vad som hittills skett. Genom tidigare forskning är en del

redan känt om konflikter i dramadialog och i verkliga samtal (se avsnitt 1.2 och kapitel 3). På svenska finns dock ännu ingen systematisk studie som med samtalsanalytisk infallsvinkel undersöker språkhandlingar och sekventiella strukturer i konflikter i dramadialog. Varken i Sverige eller utomlands påträffas mig veterligen större studier som undersöker konflikters struktur i ett brett material bestående av såväl äldre som modernare dramatik.

Föreliggande undersökning har två syften. Det första och övergripande syftet är att ge ett bidrag till den språkvetenskapliga konfliktforskningen. Målet är att med hjälp av teorier och metoder inom modern samtalsforskning studera konstruktionen av interpersonella verbala konflikter i skriven dramatik och undersöka vilka oppositionella språkhandlingar (drag) och sekvenstyper som utmärker sådana konflikter i svensk dramadialog.³ För att få en så bred uppfattning som möjligt av dramatiska konflikter baseras undersökningen på en korpus av dramer skrivna av olika författare under olika tider.

Det faktum att undersökningen inte enbart baseras på moderna drama-
texter utan också på sådana från äldre tid möjliggör avhandlingens andra syfte. Detta är att bidra till den historiska pragmatiken genom att undersöka om konflikter i svensk dramadialog gestaltar sig på liknande sätt under olika tider eller om de skiljer sig åt. Frågan besvaras genom en jämförelse av förekomsten av olika typer av oppositionella språkhandlingar (drag) och sekvenser i konflikter i dramer från olika sekler.

En undersökning av konflikter i dramadialog lämnar också ett tillskott till den språkvetenskapliga stilistiken. Vissa forskare har tidigare diskuterat hur (element i enskilda) fiktiva konflikter bidrar till olika berättartekniska effekter men ännu saknas forskning som diskuterar övergripande berättartekniska funktioner hos oppositionella språkhandlingar och sekvenser hämtade från litterära verk av skilda författare. Utöver de nämnda två syftena avser jag därför också att belysa några av de berättartekniska sidorna av de konfliktstrukturer som undersöks i studien.

I det följande avsnittet presenteras först tidigare forskning som berör verbala konflikter i modern och äldre fiktiv dialog. Därefter presenteras vilka slags konflikter som har behandlats i forskningen om verkliga samtal.

---

³ Konflikt uppfattas på olika sätt och ges ibland en vidare innebörd när det gäller dramatik än vad som här avses (se t.ex. Nøjgaard 1993:219, 248). Föreliggande studie omfattar konflikter i form av oppositionella aktiviteter mellan minst två personer som utageras huvudsakligen verbalt (se vidare kapitel 3 och 4 för en precisering av synen på konflikt i avhandlingen).

1.2 Tidigare forskning

De språkliga och interaktionella sidorna av konflikter har tidigare behandlats mer eller mindre utförligt i studier av fiktionsdialog, historiska källmaterial och verkliga samtal. Först ges här en översikt av forskningen om konflikter i fiktiv och historisk dialog (1.2.1). Därefter presenteras forskning om konflikter i verkliga samtal (1.2.2). Många men inte alla de studier som medtagits i översikterna har ett, i vid bemärkelse, samtalsanalytiskt perspektiv. Vad den interaktionellt inriktade forskningen har visat i fråga om konflikters utformning återkommer jag till i kapitel 3.

1.2.1 Konflikter i litterär och historisk dialog

Den följande framställningen tar först upp modern forskning om litterär dialog, dels nordisk (svenskspråkig), dels engelsk. Den nordiska översikten omfattar de flesta studier från senare år som berört konflikter i fiktionsdialog medan den engelska redovisar ett urval av senare års mest kända eller omfattande studier.⁴ Därefter presenteras några undersökningar av fiktionsdialog som faller inom ramen för vad som brukar kallas historisk pragmatik.

1.2.1.1 Svenskspråkiga studier

På svenskspråkigt område har språkforskare med intresse för dramatik bl.a. noterat att tilltalsformerna i dramer från den nysvenska perioden fram till idag ofta växlar på olika systematiska sätt när rollpersonerna hamnar i meningsskiljaktigheter (Widmark 1969:35 ff., K. Thelander 2003:107, 2004:220 f.). Gräl har också befunnits vara en dialogtyp i dramatik som inledningsvis kan delge publiken information om intrigens förutsättningar och utgångssituation, dvs. vad som brukar kallas exposition (Östman 2003:221).

Det finns också några studier som till skillnad från de nyss nämnda har berört hur konflikter i litterära dialoger är uppbyggda över kortare eller längre sekvenser. I syfte att testa sin initiativ- och responsmodell på dialoger som kan karaktäriseras som gräl har t.ex. Linell & Gustavsson (1987:228 f.) analyserat ett par konfliktfyllda litterära dialoger, bland dem en av Sandro Key-Åbergs s.k. ”prator”. Resultatet visar bl.a. att båda parterna i lika hög grad bidrar till att hålla interaktionen igång i de undersökta grälen och att de ofta undviker att direkt respondera på varandras inlägg.

Londen har med ett samtalsanalytiskt perspektiv analyserat olika inslag i finlandssvensk och sverigesvensk litterär dialog och därvid också uppmärksammat några olika aspekter av konfliktrelaterad interaktion. I sin monografi

---

⁴ Studier som berört konflikter i fiktionsdialog men lämnas utanför översikten rör antingen andra typer av fiktionsdialog, såsom filmdialog (t.ex. Piazza 2006), eller är äldre studier inom andra språkområden och/eller forskningsinriktningar än samtals- och diskursanalys (t.ex. den tyska, retorikinriktade studien av Racines dialogteknik i Coenen 1961).

om berättartekniken i Runar Schildts novellistik uppmärksammar Londen t.ex. hur uppmaningar bemöts med avslag (Londen 1989:185 f.) och i en analys av ett par avsnitt ur en novell av samme författare diskuterar hon hur huvudpersonerna utbyter vad som kan karaktäriseras som offensiva repliker, bl.a. i form av klander (Londen 1990, jfr Londen 1989:290 ff.). Londen har också analyserat en laddad sekvens som kretsar kring yttrandeparet anklagelse-förnekande, hämtad från en roman av Per Gunnar Evander (Londen 2002).

Ett samtalsanalytiskt perspektiv har även Eriksson (1998). Han jämför hur yttrandeparet förslag-avböjande hanteras i en sekvens från ett vardagligt samtal och i en sekvens ur en tv-uppsättning av Lars Norén-pjäsen *Som löven i Vallombrosa*. I båda fallen lyckas deltagarna förhindra att öppen konflikt utbryter men i dramasekvensen ligger rollpersonernas interaktion närmare öppen konflikt.

De ovan nämnda undersökningarna berör antingen konflikter mer i förbigående eller interaktion där konflikt bara nästan utbryter. En av de svenska studier som uteslutande behandlar öppna verbala dispyter som kommunikationsform med dramatik som undersökningsmaterial är Aronsson 1987. Med utgångspunkt i ett engelskspråkigt drama, Eugene O’Neills *Lång dags färd mot natt*, diskuterar Aronsson olika aspekter av konflikter, framför allt vad som utgör ämnet för sådan kommunikation och problemet med ämnesavgränsningar när de teman som behandlas har en lång och komplicerad ”förhistoria” i deltagarnas gemensamma liv. Vidare diskuterar Aronsson några av konflikters kännetecken i fråga om deltagarnas egenskaper, språkliga uttryck och underliggande kommunikativa mål. Enligt henne är deltagarna prototypiskt sett närstående personer som framför allt är ute efter att nedvärdera varandra, ofta genom utväxling av anklagelser och motanklagelser.

Självt har jag i en artikel belyst affektsignaler och övergripande fasstruktur i en grälsekvens från ett vardagssamtal jämfört med en grälsekvens hämtad från Agneta Pleijels drama *Sommarkvällar på jorden* (Sörlin 2002). Det litterära grälet konstateras innehålla få markeringar av affekt och ha en struktur som rakare leder fram till en klimax.

Den mig veterligen hittills mest omfattande undersökningen av konflikter i sverigesvensk och finlandssvensk fiktionsdialog, åtminstone sett till antal sidor och med tanke på det relativt breda materialurvalet, är en pro gradu-avhandling av Helling (1993). Studien behandlar frågesatsers förekomst och funktion i gräl och baseras på en analys av tio grälepisoder i tre dramer och tre noveller författade av fyra olika författare: Ingmar Bergman, Solveig von Schoultz, August Strindberg och Nalle Valtiala. Helling finner att frågor är ett markant inslag i grälen då de utgör en fjärdedel av alla satser. Funktionellt sett är frågesatserna sällan informationssökande (äkta) frågor utan i så gott som samtliga fall retoriska frågor som fungerar som påståenden, s.k. sekundära konstateranden. Vanligt är att dessa frågor utgör anklagelser.

Helling för också fram ett antal förklaringar till varför frågor av detta slag är så vanliga i hennes material (och, som hon förmodar, i verkliga samtal av motsvarande slag). Bland dessa kan nämnas frågans spänningsskapande funktion, dess styrande kraft samt dess funktion som bärare av förnekningbara budskap. Helling's studie är en av få som tar upp berättartekniska sidor utifrån en analys av flera litterära verk av olika författare.

1.2.1.2 Engelskspråkiga studier

Det finns flera engelskspråkiga studier med diskurs- eller samtalsanalytisk utgångspunkt som kortfattat berört olika aspekter av konflikter i romaner, noveller och dramer (t.ex. Burton 1980, Toolan 1989, Short 1995, Buck & Austin 1995, Culpeper 1996:364 f.). Till dem hör Piazzas (1999) undersökning av reparationssekvenser som liknar oenighetsekvenser i fyra engelskspråkiga enakter och Hermans (1995:124–141) analyser av några anklagelsesekvenser i ett par brittiska dramer.

Till de engelskspråkiga studier som inte bara kort berör utan faktiskt fokuserar på olika aspekter av konfliktkommunikation hör Tannens (1990) undersökning av hur tystnad utgör ett sätt att undvika öppen konflikt mellan huvudpersonerna i ett drama av Harold Pinter och en novell av Alice Mattison. Vidare har Wilhelmi (1994) exemplifierat hur makarna i ett par Tennessee Williams-pjäser genomför vad hon kallar verbala strider genom att använda sig av olika språkliga strategier förknippade med makt.

Bland de mer omfattande engelskspråkiga studierna av konflikter i litterär dialog återfinns Mishlers (1992) undersökning av interpersonella konflikter mellan kvinnliga vänner i fyra amerikanska romaner författade av kvinnor. De sammanlagt 34 episoder Mishler identifierar som konflikter undersöks utifrån psykologiska och sociologiska teorier med avseende på ämne, personernas maktförhållanden, konfliktstrategier och försoningar. Mishler konstaterar bl.a. att konflikterna tematiskt sett ofta kretsar kring män och övergivanden samt att de ofta inleds med vad hon kallar en konfrontation (oftast i form av en anklagelse), en fråga eller ett påstående.

Den mest omfattande studien av konflikter i engelsk dramadiolog är dock Spitz 2005. Med mor–dotterkonflikter i elva samtida dramer av brittiska och amerikanska kvinnliga författare som material och utifrån ett etnometodologiskt samtalsanalytiskt perspektiv i kombination med andra teorier, bl.a. den s.k. artighetsteorin (Brown & Levinson 1987), undersöker Spitz en rad olika interaktionella konfliktmönster. Hon studerar med vilka oppositionella språkhandlingar och sekvenser av sådana handlingar som konflikterna inleds, fortlöper och avslutas samt med vilka medel konflikterna varierar i intensitet (aggressivitet). Studien har ett uttalat maktperspektiv och redogör därför fortlöpande för hur de undersökta språkhandlingarna bidrar till att gestalta maktspelet mellan mödrarna och döttrarna. Bland resultaten kan

nämnas att Spitz finner mor–dotterkonflikterna överlag vara mycket intensiva och att båda parter drar nytta av samma sorts språkhandlingar. Till de mest framträdande språkhandlingar som deltagarna använder hör klander, uppmaningar, begäran om förklaring, hotelser, ogiltigförklaringar, kompetensutmaningar, negativa personvärderingar, negativa åsiktsvärderingar, förnekanden, konfrontativa korrigeringar och pragmatiska motsäganden.⁵ Spitz studie visar bl.a. att samma sorts språkhandlingar som förekommer i verkliga konflikter återfinns i konflikter i modern engelskspråkig dramatik.

1.2.1.3 Historisk pragmatik

Av de ovan nämnda svenska- och engelskspråkiga studierna har många gjorts på modern dramatik. Några har dock äldre dramer som undersökningsmaterial och bidrar därmed till språkhistorien och vår kunskap om äldre dialog, främst gällande gestaltningen av litterära dialoger men i förlängningen också vår kunskap om verkliga samtal i gången tid. Beroende på studiernas syften varierar det i vilken mån forskarna betonar om och i så fall hur undersökningarna bidrar med sådan kunskap.

På senare år har en forskningsgren som betecknas historisk pragmatik börjat etablera sig inom den europeiska språkforskningen (Jacobs & Jucker 1995). Inom fältet kan man urskilja en underavdelning som betecknas historisk dialoganalys (Jucker m.fl. 1999). Utifrån studiet av historiska texter försöker forskarna utöka vår kunskap om bl.a. äldre tiders talspråk och samtalsmönster. Dramatik och annan litterär dialog utgör ett viktigt källmaterial vid sidan av brev, dagböcker, domböcker, handböcker i konsten att konversera m.m. Litterära dialoger och i synnerhet dramatik har dock en klar fördel jämfört med många andra material eftersom de förmedlar yttranden i en fylig kontext (Jucker & Taavitsainen 2000:70). Jämfört med dialogen i prosa liknar dramadiolog dessutom verkliga samtal på så sätt att inslaget av författarens berättarröst är minimalt (Culpeper & Kytö 1999:295).

Bland de studier inom fältet historisk dialoganalys som utförts på senare år finns några som ägnats konfliktrelaterade inslag i litterär och icke-litterär dialog. Exempelvis har enskilda språkhandlingar såsom förolämpningar undersökts bl.a. i Shakespeares dramatik (Jucker & Taavitsainen 2000) men också längre sekvenser har studerats, såsom handlingar i fientliga möten mellan riddare i medeltida holländsk riddardiktning (Bax 1999) eller klander och responser på klander, dels i en påhittad dialog mellan makar i en tyskspråkig skrift om äktenskapsfrågor från sent 1400-tal (Fritz 1995), dels i

---

⁵ Språkhandlingstyperna återges i min översättning till svenska. Jag har dels valt översättningar som speglar handlingarnas funktion, dels sådana som används i min studie för motsvarande företeelser. Spitz ursprungliga beteckningar är: *accusations, directives, demands for explanation, threats, relevance challenges, competence challenges, disqualifications, unfavourable comments, contradictions, confrontational contradictions, counter-claims.*

tyskspråkiga religiösa stridigheter på 1600-talet vilka utkämpas genom utväxlingen av pamfletter (Gloning 1999).

1.2.2 Konflikter i verkliga samtal

Den interaktionellt inriktade forskningen om konflikter i verkliga samtal är mer omfattande än den om konflikter i fiktiv eller historisk dialog. I det följande ges en kort översikt över vilka slags samtalsanalytiska studier som har gjorts på svenska och engelska.⁶

Av flera anledningar har många av de svenska och utländska studierna utförts på samtal där deltagarna helt eller delvis utgörs av barn eller ungdomar. Förutom att deras samtal kan vara konfliktrika, bl.a. av det skälet att yngre personer ännu inte har utvecklat färdigheterna att undvika verbala sammandrabbningar (jfr O'Keefe & Benoit 1982:170), kan man tänka sig att deras konflikter är av sådan art och deras ålder så pass låg att föräldrarna finner det godtagbart att utomstående forskare ägnar ingående studier åt dispytmönster i deras samtal.

Svenska forskare har undersökt naturligt förekommande konflikter på fritidsgården (Evaldsson 1993), mellan ungdomar på kollo (Eriksson 1995), och mellan barn och deras föräldrar (Wiksten Folkeryd 1998). Konflikter i arrangerade samtal har också undersökts, bl.a. av Aronsson & Thorell (1999) som har studerat uppmaningar i barns rollspel av familjedispyter. Wirdenäs (2002) avhandling om ungdomars argumentation kring musik utgör den mest omfattande svenska studien av konflikter. Hon undersöker flerpersonssamtal som äger rum i skolmiljö. De är delvis styrda på så sätt att de arrangerats och har en samtalsledare som bl.a. initierar ämnen.

På engelskt språkområde finns en rad studier av barns konflikter. Till de mest kända, som också haft betydande inverkan på den interaktionella konfliktforskningen i stort, hör Marjorie Harness Goodwins undersökningar av spontana konflikter mellan afroamerikanska barn i ett bostadsområde i Philadelphia (se t.ex. Goodwin 1990).

Samtalsanalytisk forskning om konflikter mellan vuxna är sällsyntare. I Sverige saknas sådana studier praktiskt taget. Ett undantag är Wirdenäs (1997) jämförelse av två diskussionssekvenser i privatsamtal. Utomlands finns en del studier av vuxnas konfliktbeteenden, dels sådana som bygger på arrangerade samtal, t.ex. rollspel där deltagarna hanterar missnöjesyttringar (Newell & Stutman 1989/1990), dels sådana som baseras på naturligt förekommande samtal i arbetslivet eller privatlivet. Till studierna av konflikter på arbetet hör t.ex. Kangasharjus (1998, 2002) forskning om hur deltagare i finska kommittémöten formar oppositionella allianser. Till konfliktforskning

---

⁶ För utförliga översikter över den engelskspråkiga konfliktforskningen hänvisas till Bavelas, Rogers & Millar 1985, Brenneis 1988, Grimshaw 1990a, Kakavá 2001, Leung 2002.

med inriktning på privatlivet hör t.ex. Laforests (2002) undersökning av klandersekvenser (som emellanåt eskalerar till längre gräl) i samtal mellan makar eller vuxna syskon i franskanadensiska familjer.

Tillgängligheten av spontant förekommande konflikter i samtal mellan vuxna har ökat sedan nya mediegenrer etablerats. Idag finns det många radio- och tv-sända debattprogram som dokumentärer och dokusåpor, där deltagarna får och tar chansen att argumentera fritt med varandra. Medan det utomlands har gjorts mer eller mindre omfattande konfliktstudier av radiosamtal (Hutchby 1996), tv-debatter (t.ex. Gruber 1996, 1998; om denna studie se vidare avsnitt 3.2.3) och dokumentärer eller dokusåpliknande material (t.ex. Lee & Peck 1995, Dersley & Wootton 2000) är den svenskspråkiga samtalsforskningen på liknande material än så länge knapp. Helling (1996) har dock undersökt frågesatsens funktion i argumentativa sekvenser i radiodebatter. På senare år har det också kommit forskning om konflikter i datormedierad kommunikation så som chattsamtal (Ahti 2006).

1.3 Avhandlingens uppläggning

Avhandlingen är upplagd på följande sätt. I kapitel 2 presenteras texttypen dramatik och de utmärkande egenskaper hos dramatiska texter som är av störst betydelse för läsarens upplevelse av rollpersonernas interaktion. I kapitel 3 redogör jag först kort för språkvetenskapliga metoder som har använts för att analysera litterär dialog, framför allt samtalsanalytisk metod (av typen *conversation analysis*). Därefter tar jag upp vad tidigare forskning funnit i fråga om konflikters utformning, varefter mina tillämpningar och avgränsningar behandlas. Kapitel 4 presenterar avhandlingens analysmaterial, de s.k. konflikthandlingarna i dramerna, och hur materialet har valts ut. I kapitel 5–7 redovisas analysen av de språkhandlingar (drag) och sekvens typer som bygger upp konfliktaktiviteterna i konflikthandlingarna. Det handlar om inledningen av de tre vanligaste typerna av sekvenser i materialet, kallade motsägende-, klander- respektive avslagssekvenser. I kapitel 8 sammanfattas och diskuteras resultaten utifrån avhandlingens båda huvudsyften. Förutom frågan om konstruktionen av konflikter i dramatik och likheter och skillnader över tid diskuteras också några av konfliktstrukturernas berättartekniska funktioner. Sist ges en sammanfattning på engelska.

Samtliga tabeller, tablåer och exempel numreras löpande inom varje kapitel. Den första siffran hänvisar till kapitelnumret.

Exemplen redovisas av utrymmesskäl bara en gång även om vissa av dem diskuteras mer än en gång utifrån olika aspekter. Hänvisning görs då till exemplets nummer varigenom det kan lokaliseras med hjälp av exemplenförteckningen på s. 6–7 ovan.

2 Dramatik som text

Dramatik är en speciell sorts text. I detta kapitel redovisas de utmärkande egenskaper hos dramatiska texter som är av störst betydelse för läsarens upplevelse av rollpersonernas interaktion. Det första avsnittet (2.1) behandlar begreppen dramatekst och scentext. Det andra (2.2) behandlar dramatekstens två textsorter, metatexten och repliktexten, och hur rollpersonernas interaktion framgår via dem. I det andra avsnittet diskuteras också likheter och skillnader mellan dialogen i dramatik och verkliga samtal samt förändringar i metatextens och repliktextens form, frekvens och funktion under de tre senaste seklerna. Kapitlet avslutas med en sammanfattning (2.3).

2.1 Dramatekst och scentext

[...] a play exists in two ways – on the page, and on the stage [...] (Thornborough & Wareing 1998:116)

[...] the researcher in theatre and drama is faced with two quite dissimilar – although intimately correlated – types of textual material: that produced *in* the theatre and that composed *for* the theatre [...] the theatrical or *performance text* and the written or *dramatic text* respectively. (Elam 2002:3, originalets kursiv)

Som citaten ovan ger uttryck för lever dramatiken ett slags dubbelliv, dels som *dramatekst*, dels som *scentext*. Dramatexten kan betraktas som en typ av skönlitteratur utformad enligt vissa konventioner för dramatik och med syftet att presenteras på en scen (Elam 2002:2). Med scentext menas vanligtvis den iscensättning av en dramatekst som uppförs på en teaterscen, dvs. slutresultatet av en teaterproduktion (produktionen sedd som en helhet och/eller de individuella föreställningarna).⁷ Enligt min mening skulle beteckningen

---

⁷ Scentext avser alltså inte en text i den traditionella meningen ”skriven text” utan handlar om text i en utvidgad betydelse. I beskrivningarna av scentext utgår jag också från vad som får uppfattas som normalfallet för förhållandet mellan dramatexter och scentexter, dvs. att de förstnämnda skrivs i syfte att kunna sättas upp på en scen och därmed föregår sina respektive scentexter. Det finns emellertid också dramatexter som skrivits som läsdramer och scentexter som skapats före eller samtidigt med dramatexterna.

scentext också kunna användas om den mentala iscensättning som en läsare gör vid läsning av en dramatekst. För att skilja på de två slagen av scentext kan man kalla den som utspelas i en teatersalong inför publik för en *offentlig scentext* och den som utspelas för läsarens inre blick för en *privat scentext*.

Vid läsning av en dramatekst kan texten enbart förstås om läsaren skapar en privat scentext i sitt huvud. ”Forholdet er velkendt af alle dramalæsere: når man læser en følge af replikker, får man først sammenhæng i dem, når man ser personerne for sig handlende i rummet”, konstaterar t.ex. Nøjgaard (1993:205). Det rum som rollpersonerna befinner sig i är alltid i grund och botten en teaterscen. Även om rummets konkreta utformning varierar, beroende på dramats tillkomsttid och vilka platser och miljöer som ska skildras, har de allra flesta dramatekster hänvisningar till föremål eller egenskaper som är typiska för teaterscenen. Rummet kan t.ex. anges ha en ridå, en fond, utgångar till vänster och höger etc. och innehålla inslag som pekar på närvaron av en teaterpublik, t.ex. avsidesrepliker (se vidare 2.2.2). Sådana element i dramatekster ”tvingar” läsaren att föreställa sig skeendena med hänsyn till en teaterscen.

Dramatekster förutsätter med andra ord en teaterkontext för att bli begrip- ligo för läsaren. Dramatekster måste dessutom förstås utifrån det faktum att de alltid aktualiserar två olika kommunikationsnivåer.⁸ De yttranden som fällt av en rollperson har alltid dubbla mottagare och ges därför dubbla tolk- ningar och funktioner. På ett mikroplan är mottagaren en annan rollperson som tolkar betydelsen av det sagda i relation till den interaktion som pågår mellan rollpersonerna i deras fiktiva värld. På ett makroplan är mottagaren läsaren (publiken) som tolkar yttrandet och som utifrån detta drar slutsatser, ibland andra än mottagaren på mikroplanet.

De dubbla kommunikationsnivåerna har givits olika beteckningar av olika forskare, t.ex. mikro- och makrokosmos (Burton 1980:177 f.), inre och yttre kommunikationssystem (Pfister 1988:3 f.), lateral och projektiv nivå (Herman 1995:29) samt karaktär-karaktärsnivå och författare-publik/läsar- nivå (Short 1996:169). Nivåerna har också givits delvis olika beskrivningar, bl.a. beroende på hur forskaren betraktar dramateksten på makroplanet. Vissa betraktar den i en teaterkontext, dvs. som en offentlig scentext med publiken som mottagare. Andra ser den i en läskontext, som en skriven text med en läsare som mottagare. Olika forskare räknar också med olika ”avsändare” på makroplanet. Medan en del ser själva dramateksten som en avsändare menar andra att avsändaren snarare är författaren som skrivit texten. Grundtanken är dock densamma oavsett dessa skillnader. Som framgår beskriver jag kommunikationsnivåerna utifrån en läskontext och refererar till de båda nivåerna som dramats mikro- respektive makronivå.

---

⁸ Ibland förutsätts tre eller t.o.m. fler nivåer, t.ex. om det finns en berättare i dramat (Short 1996:169 ff.; om nivåer i olika dialogtyper se vidare Clark 1996:353–384).

En speciell komplikation i fråga om kommunikationsnivåerna är att läsaren intar olika lyssnarroller på de båda nivåerna. På mikroplanet fungerar han eller hon som en tyst deltagare som bara hör dialogen, utan rättigheter eller skyldigheter att delta och vars ”närvaro” (med undantag av avsidesrepliker och liknande) inte uppmärksammas av rollpersonerna. Med Goffmans terminologi är läsaren på denna nivå en icke erkänd deltagare (Goffman 1981:131 f.). På makroplanet är läsaren däremot alltid en erkänd mottagare. Detta faktum inverkar starkt på den kommunikation som äger rum på mikroplanet. Trots att rollpersonerna i normalfallet agerar utan att ta notis om läsarens närvaro är i själva verket alla deras utsagor utformade med tanke på läsaren som den ”egentliga” eller slutliga mottagaren. Det är dock inte rollpersonerna själva, utan författaren på makroplanet som står för denna mottagarutformning av dialogen. På mikronivån tycks rollpersonerna uppfatta yttrandena som om de vore utformade för dem, inte för någon annan (om läsarens roller på de båda nivåerna, se Spitz 2005:22 ff.).

För att en dramatekst ska bli begriplig krävs alltså kännedom om att de händelser som skildras i dramatexten äger rum på en teaterscen och i en dubbel kommunikationssituation med en komplex deltagarroll för läsaren. Det krävs också att läsaren har kännedom om en rad andra, mer specifika dramatiska konventioner.⁹ Forskare som diskuterar dramatiska konventioner (Erbe 1981, Elam 2002:46–87 och Wallis & Shephard 2002:9 f.) ser dessa främst som normer och regler i dramatikens värld som avviker från den verkliga världens. Ett exempel på en specifik konvention är att läsaren för att kunna tolka avsidesrepliker korrekt behöver känna till att sådana yttranden visserligen sägs högt men trots det (vanligen) inte uppfattas av de andra rollpersonerna utan enbart av läsaren (eller publiken).

Utöver kännedom om särskilda dramatiska konventioner krävs för förståelse av dramatexten också en rad andra, mer allmänna kunskaper. Inte minst viktig är kunskap om normer och regler för samtal och interaktion i olika sociala situationer, men också kunskap om världen i stort är av vikt eftersom dramatik (liksom all annan fiktionsdialog) hela tiden hänvisar till vår generella omvärldskunskap (Elam 2002:47, 93 f., jfr Herman 1995:6 ff.). Sådan kunskap behövs givetvis också för förståelsen av verkliga samtal. Forskare har därför föreslagit att de dramaspecifika samtals- och omvärldskunskaper som krävs för tolkning av dramatik betraktas som underavdelningar (*subsections, subcodes*) av den vanliga samtals- och omvärldskunskapen (Burton 1980:189, Elam 2002:46 ff.).

Dramatexten kan men behöver inte styra scentexten. Den erbjuder sig att styra scentexten på så sätt att den alltid förmedlar en implicerad scentext,

---

⁹ Ett begrepp som ligger nära vad som här kallas kunskap om dramatiska konventioner är ”litterär kompetens”, dvs. ”the knowledge that an author and reader have of the constituents, conventions, and norms of literary texts” (Korte 1997:15).

dvs. ett slags modellföreställning. Denna finns så att säga "inskriven" i dramatexten (Wallis & Shephard 2002:5, jfr Bark 1993:6). Medan teatern som producerar en offentlig scentext kan välja att förhålla sig mer eller mindre nära den implicerade scentexten är det rimligt att anta att läsarens privata iscensättning ligger nära den modellföreställning som dramatexten ger uttryck för – i varje fall om han eller hon läser uppmärksamt och med önskan att iscensätta dramatexten så troget som möjligt (se vidare Donahue 1993:16 ff. om de teoretiska skillnaderna mellan scentexter som är trogna dramatexten och sådana som inte är det).

Om dramatexten och den implicerade scentext som denna ger uttryck för styr läsarnas tolkningar och om normalläsarna delar många grundläggande kunskaper om dramatiska konventioner, samtalsregler och omvärlden, kan man anta att de privata scentexter som utspelas inför läsarnas inre syn på många punkter liknar varandra. Men även om alla läsare vid iscensättningen av en dramatext både skulle sträva efter att följa texten noggrant och dela många av de nyss nämnda kunskaperna ser de privata scentexter som olika läsare producerar aldrig exakt likadana ut. Inte heller en och samma läsare producerar exakt samma scentext vid olika lästillfällen. Det beror bl.a. på att dramatexten inte specificerar alla olika aspekter av scentextens utformning. Den har s.k. "hål" eller "tomrum" som måste fyllas av läsaren själv, t.ex. vad gäller miljön och rollpersonernas utseende (Heed 2002:29, Sjöberg 2005:13).¹⁰

Inte minst av det skälet att dramatexten lämnar visst utrymme för läsarens fantasi har forskare intagit olika hållningar till huruvida det är önskvärt eller ens möjligt att studera dramatexten. En del menar att den skrivna dramatexten är alltför skissartad, mångtydig och "blek" jämfört med offentliga scentexter för att tjäna som analysobjekt (se t.ex. Donahue 1993:146) medan andra tvärtom understryker värdet av att dramatexten uppmärksammas och anser att den med fördel kan studeras med interaktionell infallsvinkel. Lingvisten Short (1981:180 ff.) är en av dem som menar att dramatik kan och bör analyseras med utgångspunkt i den skrivna texten. Bland de argument han anför kan nämnas att läsare (om än traditionellt ofta en relativt begränsad krets omfattande regissörer, kritiker, lärare och studenter) har lyckats förstå och resonera kring pjäserna utan att först se dem uppförda samt att dramatexten till skillnad från scentexterna är stabil. Short förespråkar också den enligt min mening mest konstruktiva uppfattningen i tvistefrågan om huru-

---

¹⁰ De faktorer som gör att upplevelsen av en dramatext varierar mellan olika läsare och mellan olika lästillfällen är många. Förutom att texten lämnar vissa saker utsagda tillkommer t.ex. läsarnas förkunskaper om dramat (Törnqvist 2001:23 ff.) och deras läsmål, dvs. om läsningen sker för nöjes skull eller med avsikt att skapa en offentlig scentext (Feng & Shen 2001). Frågan om vad som gör att läsare kan förstå litterära texter på olika, men också likartade, sätt har behandlats utförligt inom den litteraturvetenskapliga receptionsforskningen, bl.a. i Iser 1978 och Fish 1980. För en översikt av dessa och andra litteraturvetenskapliga tolkningstraditioner, se Vikström 2005.

vida studier av dramatexten eller av scentexten ska prioriteras. Båda områdena är av värde: ”we must [...] distinguish between literary and theatrical analysis but not such that one is deemed to be the poor relation of the other” (a.a. s. 182).

2.2 Dramatexten och rollpersonernas interaktion

Dramatexten är i normalfallet uppbyggd av två textkategorier, *repliker* (repliktext) och *metatext*.¹¹ Strömquist (2006:17) definierar dessa båda textkategorier funktionellt på följande sätt: ”replikerna [utgör] det som vid en föreställning skall sägas, medan metatexten är text som inte ska verbaliseras, dock kanske effektueras på annat sätt”. (Med föreställning avser Strömquist här en offentlig scentext men påståendet torde i lika hög grad gälla för läsarens privata scentext.) I tryckta dramatexter skiljer sig de båda textkategorierna vanligen åt i grafiskt hänseende. Metatexten skiljs från replikerna med hjälp av tomrum eller blanka rader, olika typsnitt (kursiv eller fetstil) eller parenteser (a.a. s. 24).

Såväl repliktext som metatext styr läsarens tolkning av dramat. I det följande behandlas först metatexten och därefter replikerna med avseende på utformning, funktion (innehåll) och eventuella förändringar över tid. Presentationen fokuserar på sådana aspekter som är av särskild vikt vid tolkning av rollpersonernas interaktion.

2.2.1 Metatext

På svenska har metatexten i dramatik behandlats utförligt av Strömquist (2006).¹² Enligt Strömquist är metatextens övergripande uppgift att möjliggöra läsarens mentala iscensättning av dramatexten. ”Med metatexten förser författaren läsaren med signaler och explicita instruktioner för tolkning och visualisering av dramatexten”, konstaterar hon (a.a. s. 18).¹³ Utifrån placer-

---

¹¹ Andra beteckningar avseende i stort sett samma sak är *dialog* och *bitext* (Törnqvist 2001:149), *dialog* och *didaskalier* (Heed 2002:27), *dialog* och *scenanvisningar* (Aston & Savona 1991:51, Wallis & Shephard 1998:12, Feng & Shen 2001:80), *diskurs* och *didaskalier* (Donahue 1993:147), *primär text* och *sekundär text* (Pfister 1988:13), *repliker* och *regi* (Nøjgaard 1993:206), *talad text* och *scenanvisningar* (G. Lindström 1978:45). Jag föredrar beteckningarna *repliker* och *metatext* av samma anledningar som Strömquist (2006:17), dvs. främst för att de är neutrala och inte framställer den ena textsorten på den andras bekostnad.

¹² Se Issacharoff 1988, Aston & Savona 1991:71–95, 123–140, Donahue 1993:147–163 och Feng & Shen 2001 för delvis liknande diskussioner av metatextens form och funktion på andra språkområden.

¹³ Att metatexten snarare utgör ett underlag för läsarens skapande av en privat scentext än en uppsättning exakta instruktioner för en offentlig scentext framgår av det faktum att vissa metatextpartier inte omedelbart kan omsättas i scenisk praktik. Det kan t.ex. stå att en av

ing, innehåll och räckvidd kan texttypen delas in i olika kategorier, t.ex. titel, personförteckning, akt- och scenangivelser, scen- och spelanvisningar, replikrubriker (se vidare a.a. s. 21 ff.). Av de nyss nämnda slagen av metatext är det i synnerhet replikrubrikerna och spelanvisningarna som enligt min mening har mest direkt betydelse för läsarens tolkning av rollpersonernas interaktion varför de förtjänar en närmare presentation.

Replikrubrikerna är relativt okomplicerade vad gäller form och innehåll. De återfinns t.ex. alltid framför eller ovanför respektive replikblock och anger vilken (eller vilka) rollpersoner som säger vad. Sin enkelhet till trots är de viktiga för läsarens förståelsearbete (a.a. s. 69 ff.).

Spelanvisningarna uppvisar större variation än replikrubrikerna i fråga om placering, utformning och innehåll och man kan urskilja tre slag av spelanvisningar (a.a. s. 25 f., 84–110).¹⁴ Den första sorten, *övergripande spelanvisningar*, återfinns i inledningen av scener eller akter och bildar grafiskt sett fristående textblock. Som beteckningen anger är de giltiga för längre replikväxlingar. Exempelvis anger de rollpersonernas placering på scenen och vad de sysslar med när scenen börjar (a.a. s. 86–95).

Den andra sorten av spelanvisningar, *replikintegrerade spelanvisningar*, förekommer i direkt anslutning till de repliker de hör samman med. De kan vara fristående i förhållande till replikerna eller återfinnas inbäddade (vanligen placerade inom parentes) i början eller slutet av eller inuti ett replikblock. Innehållsligt meddelar de ofta rollpersonernas icke-verbala kommunikation (a.a. s. 95–102). Hit räknas med andra ord sådant som rollpersonernas variation i intonation, tonfall, röststyrka, tempo, pausering, betoning, mimik, gestik, placering och rörelse i rummet och i förhållande till varandra m.m. (se a.a., Fischer-Lichte 1984, 1995, Pfister 1988:45 ff., Aston & Savona 1991:71–95, 123–140, Spitz 2005:554–565; jfr också Korte 1997 och Person 1999:71–110).

Den tredje sortens spelanvisning ligger ”dold” i replikerna. Det finns åtminstone tre slag av s.k. *implicita spelanvisningar*, nämligen sådana som förmedlas genom 1) utsagor i replikerna, 2) skiljetecken och typografi samt 3) olika slag av språklig variation (Strömquist 2006:102–110).

De implicita spelanvisningarna förmedlar i stort sett samma slags icke-verbala information som de replikintegrerade. Genom *utsagor* i replikerna anges t.ex. om en rollperson gråter, skrattar osv. (Aston & Savona 1991:82 ff. och s. 93). Genom *skiljetecken och typografi*, uttrycks växlingar i ton, tempo, rytm och röststyrka på ett subtilt och ibland tvetydigt sätt. Tank-

---

rollpersonerna plötsligt bleknar vilket svårligen torde kunna exekveras av skådespelaren (jfr Fischer-Lichte 1984:147).

¹⁴ Strömquist talar om *övergripande scen- och spelanvisningar*. Liksom många andra forskare som diskuterar dramatexters metatext behandlar hon scen- respektive spelanvisningar som en sammanhållen kategori. För mig som fokuserar på rollpersonernas interaktion är spelanvisningarna viktigast vilket är skälet till att termer och resonemang i detta avsnitt enbart presenteras med referens till dem.

streck och tre punkter kan t.ex. användas både för att markera ett känslomässigt stämningssläge och för att visa att talarens yttrande avbryts (Strömquist 2006:104 ff.).¹⁵ Med implicita spelmanvisningar i form av *språklig variation* menas bl.a. variation i stavning och ordval samt växling mellan talspråks- och skriftspråksformer i replikerna. Genom variationen kan rollpersonerna karaktäriseras och skiljas åt (a.a. s. 106 ff.). Hur språklig differentiering används i svenska 1700-talskomedier, i synnerhet Carl Gyllenborgs *Swenska sprätthöken*, har diskuterats utförligt av Widmark (1969, 2003a). Hon finner bl.a. att personer som hör till samhällets övre klasser hämtar former från ett högre stilläge än personer från lägre klasser. Också i andra 1700-talskomedier och i senare dramatik förekommer språklig variation som ett medel att differentiera rollpersonerna (Melander Marttala 2002, 2004, M. Thelander 2003a).

Vad gäller replikrubrikernas och spelmanvisningarnas förändring över tid har de förstnämnda inte ändrats särskilt mycket sedan 1700-talet (Strömquist 2006:122). Även (scen- och) spelmanvisningarna är i stort sett oförändrade till form och funktion men har varierat i fråga om frekvens. I en undersökning av replikintegrerade scen- och spelmanvisningar i sex dramer (från korpusen *Svensk dramadialog*, se avsnitt 4.1) finner Strömquist anvisningar av detta slag vara relativt få i dramer från 1700-talet, markant fler i 1800-talsdramerna och återigen få i 1900-talsdramerna, om än något fler än i 1700-talsmaterialet (a.a. s. 111–120; se även Melander Marttala 2006).¹⁶ Variationen i förekomst av spelmanvisningar över tid har olika orsaker men man bör komma ihåg att dramer med få explicita spelmanvisningar förmodligen innehåller en hel del implicita spelmanvisningar (Strömquist 2006:125, jfr Aston & Savona 1991:93).

2.2.2 Repliktext: monologer och dialoger

Replikerna eller repliktexten utgörs som nämnts av allt det som ska sägas vid en iscensättning av dramatexten, dvs. rollpersonernas verbala kommunikation. I dramatikforskningen delas repliktexten traditionellt upp i två grund-

---

¹⁵ Det skulle föra för långt att här gå närmare in på förekomsten och tolkningen av skiljetecken i dramadialog men en utförligare redovisning, som tar fasta på skiljetecknen i ett konfliktperspektiv, ges i Spitz 2005:556 ff. (jfr också McHoul 1987:89 ff. och Person 1999:81–110).

¹⁶ Noteras kan att Strömquists resultat överensstämmer väl med vad Korte (1997) funnit i sin undersökning av kroppsspråkets form och funktion i engelska romaner från 1500-talet fram till idag. Enligt Korte återges kroppsspråk endast sparsamt fram till mitten av 1700-talet för att sedan gradvis öka i frekvens och detaljrikedom under 1800-talet. Under 1900-talet minskar längre beskrivningar av kroppsspråk och de beskrivningar som ges tenderar att vara mindre detaljerade (a.a. s. 178–210).

läggande typer av tal: monologer och dialoger, varav den sistnämnda behandlas utförligast här.¹⁷

Monologers form och funktion har diskuterats av den tyska dramateoretikern Manfred Pfister (1988; se även Donahue 1993:132–139 och Bergman-Claeson 2006). Enligt Pfister kan monologer definieras på två olika sätt. Tillämpar man ett situationellt kriterium är monologiskt tal allt som talaren säger när han eller hon är (eller tror sig vara) ensam utan att någon tilltalad lyssnare finns närvarande på scenen. Tillämpar man ett strukturellt kriterium blir talets status som monolog en gradfråga. Ju längre och mer självständigt ett stycke tal är i förhållande till omgivande tal, desto mer monologiskt kan talet anses vara (Pfister 1988:126 f.). Nära sammanhängande, men inte identiska, med monologer är olika slag av avsidesrepliker. Sådana repliker kännetecknas av att talaren varken är eller tror sig vara ensam på scenen och av att de enbart kan uppfattas på makroplanet, av läsaren (publiken), inte på mikroplanet, av andra rollpersoner som är närvarande när repliken framförs (a.a. s. 137 ff.).

Dialogers form och funktion i dramatik har diskuterats ur en mängd olika synvinklar och med olika utförlighet i dramatikhandböcker av svenska och utländska (framför allt engelskspråkiga) forskare med hemvist inom litteraturvetenskap eller teatervetenskap. I äldre handböcker, och många svenska, diskuteras dialog framför allt i klassiska stilistiska och retoriska termer (se t.ex. Brandell 1971:106 ff., G. Lindström 1978:109 ff., Pfister 1988:154 ff., Törnqvist 2001:165–184) eller med avseende på hur dialogen genom långa och korta repliker varierar i rytm (Brandell 1971:114 ff., Heed 2002:84 f., Sjöberg 2005:71). I moderna litteratur- eller teatervetenskapliga handböcker uppmärksammas dialogen också ur ett språkhandlings- eller interaktionsperspektiv (Aston & Savona 1991:52 ff., Donahue 1993:130–146, Törnqvist 2001:85–107, Elam 2002:142–160, Wallis & Shephard 2002:51–68).

Interaktionella aspekter på dramadialog har dock främst behandlats i språkvetenskapliga verk av engelska forskare (mest ingående i Burton 1980 och Herman 1995 men även i Short 1996, Thornborrow & Wareing 1998, Toolan 1998b, Sanger 2001). De flesta som ägnat sig åt dramadialogen som interaktion har utgått från språkfilosoferna Austins och Searles talaktsteori eller använt begrepp hämtade från språkfilosofen Grice (samarbetsprincipen, samtalsmaximer m.m.) medan vissa har utnyttjat samtalsanalytiska metoder, bl.a. *conversation analysis*.

I följande avsnitt ska några av de övergripande likheterna och skillnaderna i utformningen av dramadialog jämfört med verkliga samtal lyftas

---

¹⁷ Beträffande förhållandet mellan monologer och dialoger understryker Pfister (1988:128 ff.) att gränsen mellan dem långt ifrån alltid är skarp. Det finns monologer uppbyggda på ett dialogiskt sätt och vice versa. Ett exempel på det förstnämnda är när en rollperson tilltalar sig själv och debatterar olika synvinklar på ett problem.

fram i syfte att belysa dramadialogens utformning.¹⁸ Översikten utgår i första hand från språkvetenskapligt inriktade studier som genom analys av ett eller flera dramatiska verk anlägger ett allmänt komparativt perspektiv på förhållandet mellan verkliga samtal och dialogen i dramatext (Svennevig 1991, Herman 1995, Short 1996:168–254, Thornborrow & Wareing 1998:121–142, Nielsen 2001). Relevanta uppgifter har dock även hämtats från språkvetenskaplig, sociologisk eller teatervetenskaplig forskning som jämför verkliga samtal med dramadialog i offentliga scentexter (Kennedy 1983:7 ff., Goffman 1986:138 ff., Hafez 1991, Eriksson 1998, Elam 2002:162 ff.) eller med dialog i berättande litteratur (Londen 1989, 2002, Person 1999).

2.2.2.1 Dramadialog i jämförelse med verkliga samtal

Vid jämförelser mellan dramadialog och verkliga samtal bör man inledningsvis fråga sig vilket slag av dramadialog respektive verkliga samtal jämförelsen avser. Det är egentligen en komplex fråga att utreda vilka typer av ”makrogenrer” man bör räkna med i fiktionsdialog och i verklighetens samtal. För enkelhetens skull kan man säga att översikten i detta avsnitt jämför dialog i dramatik författad på prosa (inte vers) som ger ett övervägande trovärdigt och realistiskt intryck, med verkliga samtal som är vardagliga och naturligt förekommande. Det är nämligen oftast dramadialog och samtal av sådana slag som ovan nämnda studier har (eller tycks ha) som utgångspunkt och som föreliggande arbete analyserar (se avsnitt 4.1).

Värt att nämna i sammanhanget är att trovärdighet i dramatik kan betyda flera olika saker. Man kan mena att rollpersonernas sätt att tala i stort sett överensstämmer med hur människor talar eller att den värld som gestaltas i allt väsentligt överensstämmer med den verkliga världen. Trovärdighet kan också syfta på att rollpersonerna följer vad teatermannen Stanislavskij har kallat ”livets logik” (Smeds 2000:36), dvs. att de reagerar på ny information av vikt, att de inte slår en vän utan att ha starka skäl för detta osv. Trovärdighet kan med andra ord vara ”en kategori som är lika giltig i mycket stiliserade gestaltungsformer [som den är i naturalistisk stil]” (a.a. s. 36).¹⁹

Tidigare studier har funnit många gemensamma komponenter hos dramadialog och verkliga samtal. Till de främsta och mest grundläggande likheterna som lyfts fram hör det faktum att det förekommer dialoger såväl mellan två som mellan flera deltagare och att talarbyte och turväxling sker.²⁰ Delta-

---

¹⁸ I diskussionen talar jag för enkelhetens skull om likheter och skillnader mellan dramadialog och verkliga samtal eftersom det ofta är dialogiska och verbala skillnader som berörs i tidigare forskning. Delar av jämförelsen är dock också relevant för monologer och metatext som förmedlar information om rollpersonernas icke-verbala interaktion.

¹⁹ För en diskussion om realism i litteratur, se Thornborrow & Wareing 1998:146–184. För en diskussion om värdet av att analysera absurd dramadialog, se Burton 1980:105–111.

²⁰ Många av de begrepp som används i detta avsnitt, så som *tur*, hör hemma inom den samtalsanalytiska forskningen. Några av dem återkommer jag till i kapitel 3.

garna turas om att uppträda i rollerna som talare och lyssnare genom att ge och ta ordet. Replikerna i dramadialogen motsvarar vanligen enskilda samtalsturer i verkliga samtal och varierar i omfång och komplexitet. I normalfallet följs principen ”en talare åt gången” och talarbyte sker som regel vid s.k. turbytesplatser genom särskilda tekniker för att ta, behålla och överlämna ordet. I turerna och i övergångarna mellan turer återfinns emellanåt pauser av olika slag.

Genom samtalsturerna utför deltagarna olika sociala (språk)handlingar. Liksom i verkliga samtal innehåller dramadialogen sekvenser där rollpersonerna frågar och svarar, uppmanar och lyder, framför anklagelser och ber om ursäkt, berättar och reagerar på berättelser, initierar och genomför reparationer genom att begära förklaringar och få sådana osv. I princip kan alla språkhandlingar som förekommer i verkliga samtal uppträda i dramadialog och turerna bildar koherenta mönster genom att en tur tematiserar och bemöter föregående tur. Över huvud taget överensstämmer mycket av den sekventiella organiseringen av språkhandlingar i dramadialog med den som återfinns i samtal. Det förekommer med andra ord företeelser som yttrande-par (närhetspar), pre-, inskotts- och postsekvenser.

Rollpersonerna tar också turer (utför språkhandlingar) med vad som kallas prefererad eller disprefererad struktur. Vidare följer de i stort principerna i den s.k. artighetsteorin (Brown & Levinson 1987), dvs. att de både skyddar och hotar varandras sociala ansikten. De både följer och bryter mot Grices samtalsmaximer på liknande sätt som i verkliga samtal och drar slutsatser (inferenser) på liknande sätt osv. I mångt och mycket är alltså dramadialogen utformad så att rollpersonerna skapar och tolkar sina egna och varandras samtalsbidrag så som i verkliga samtal. Eller rättare sagt – dialogen är utformad så att vi som läsare kan tolka det *som om* rollpersonerna följer vad vi uppfattar som normala samtalsregler. Det är detta som gör att vi som läsare i normalfallet kan förstå dramadialogen med hjälp av vår (implicita) kunskap om verkliga samtal och som möjliggör analyser av dramadialog med utgångspunkt i teorier och metoder utarbetade för verkliga samtal.

Bland de skillnader mellan dramadialog och verkliga samtal som tidigare forskning fört fram återkommer det faktum att dramadialogen sällan innehåller utfyllnadsord, feluttalade ord, onödiga upprepningar, omstarter, självkorrigeringar och liknande inslag som när de förekommer i verkliga samtal brukar betraktas som spontant och naturligt ”icke-flyt” i tal. Vidare hör det till ovanligheterna att dramadialogen har samtidigt pågående dialoger, överlappande tal eller avbrott vid talarbyte. Om samtida dialoger eller avbrott förekommer är de vanligtvis utformade på annat sätt än i verkliga samtal. Samtida dialoger återges t.ex. inte ”samtidigt” utan placeras efter varandra medan avbrott markeras på färre kommunikativa plan (prosodiskt, syntaktiskt, pragmatiskt) än vad som är fallet i verkliga samtal. Sällsynt i drama-

texter är vidare att lyssnarna ger återkoppling i form av korta responser under en annan persons tal – om typiska responspartiklar förekommer återfinns de oftast i början av längre yttranden. Icke-verbala aspekter av kommunikationen så som kroppsspråk och prosodi återges också betydligt mer sparsamt än i verkliga samtal.²¹

Vad dramadialogen däremot inte sällan uppvisar mer av än verkliga samtal är långa, syntaktiskt komplexa och välformulerade turer. Dramadialogen brukar också beskrivas som generellt mer explicit och målinriktad. Vissa forskare noterar också att dramadialogen vanligen har kortare eller färre pre-, inskotts- och postsekvenser och att (strukturellt) disprefererade turer inte är lika vanliga eller utbroderade. Bland de fenomen som enbart återfinns i dramadialog nämns ofta avsidesrepliker och s.k. körtal. Noteras ska dock att även om sådana fenomen inte finns i verklighetens samtal förekommer de i andra vardagliga kommunikationssituationer. Exempelvis Herman (1998b:125) påpekar att körtal används under demonstrationer och bland supportrar vid sportevenemang. Enligt min mening är det inte heller helt otänkbart att programledare i tv- och radioprogram skulle kunna använda sig av avsidesrepliker för att kommentera en pågående debatt eller liknande.

En egenhet med dramatexten som till sist bör nämnas är att dramatexten långt ifrån alltid återger alla delar av rollpersonernas möten eller alla faser som konventionellt förekommer i verkliga sociala situationer. Dialoger kan utspelas helt eller delvis utomsceniskt (jfr Törnqvist 2001:109). En scen kan också börja mitt i ett pågående samtal mellan rollpersonerna (in medias res) eller tvärtom avslutas innan samtalet nått sitt slut i den fiktiva världen (jfr Herman 1995:160 f.). Vanligt är också att rollpersonerna inte utbyter hälsnings- och avskedsfraser varje gång de möts och skiljs (jfr Widmark 2003b:289 f.).

Skillnaderna mellan dramadialog och verkliga samtal har flera olika, ofta samverkande orsaker. När företeelser förknippade med icke-flyt, överlappande tal vid turövertagande m.m. förekommer i verkliga samtal uppfattas de, om vi alls lägger märke till dem, som naturliga inslag, orsakade av att talet produceras spontant och samtidigt med tanken. En orsak till att de saknas i dramadialog kan vara att de många gånger inte är något vi tänker på i verkliga samtal. Vi har en tendens att filtrera bort dem och koncentrera oss på att förstå vad som sägs och hur vi ska ta över turen. Ett tecken på detta är att det ofta är sådana aspekter av samtal som vi finner förvånande och förbryllande första gången vi kommer i kontakt med en transkription av naturligt talspråk. Att genomgående föra in sådana inslag i dramadialogen skulle med andra ord inte göra att dramadialogen uppfattades som mer autentisk utan de skulle snarast förvirra läsaren.

---

²¹ I offentliga scentexter hittar man mer "icke-flyt", överlappande tal etc. (Se t.ex. transkriptionen av en sekvens ur en tv-pjäs i Eriksson 1998 som innehåller sådana inslag.)

Noteras kan också att när icke-flyt och överlappande tal, men också en rad andra fenomen som avbrott och pauser, vid enstaka tillfällen förekommer i dramadialog uppfattas de ofta som signifikanta och tillskrivs särskilda innebörder av läsaren. Om en rollperson korrigerar sig själv under en tur kan detta t.ex. förstås som ett avslöjande av personens verkliga uppfattning i en fråga (en uppfattning som han eller hon försöker dölja) eller som ett karaktärsdrag hos personen, t.ex. att han eller hon är osäker eller blyg. Att vi drar sådana slutsatser har att göra med att vi tolkar dramadialogen utifrån vad som kan kallas ”en stegrad relevansprincip” (Londen 1989:172, jfr Goffman 1986:143 f., Bülow Møller 1986:45, Culpeper 2001:145 f.). Detta innebär att läsaren hela tiden utgår från att det som rollpersonerna säger och gör inte bara har relevans i förhållande till den pågående interaktionen utan också i ett större sammanhang, dvs. i förhållande till personkaraktäristik, dramats intrig, tematik osv. Allt som återfinns i dramadialogen antas finnas där av en anledning och inte av en slump. Som regel har detta antagande också fog för sig. Dramaförfattare strävar efter att bygga upp ett dramatiskt universum med tydliga karaktärer, specifika dramatiska funktioner (som att skapa spänning) osv. och väljer därför (mer eller mindre medvetet) att använda aspekter av verkliga samtal som gagnar detta ändamål, även om det skulle innebära att dialogen avviker från verkliga samtal. Rollpersonerna får t.ex. så långa och utförliga repliker de anses behöva för att klargöra en viss poäng, även om det skulle innebära en onaturligt lång eller utförlig tur.

Ett viktigt skäl till att dramadialogen skiljer sig från verkliga samtal är alltså att den är resultatet av en författares syften och urval. Väsentligt är också att dramatexten är en skriftlig produkt. De emellanåt långa och välformulerade turerna kan därför också ses både som ett skriftspråkligt drag och som resultatet av att de skapats av en författare med gott om tid att planera talet. Författare har också förmågan att ge replikerna en elegant utformning. En annan anledning till att dramadialog kan uppvisa ett stilistiskt mer utarbetat språk än vardagliga samtal i gemen är att vissa författare har ambitionen att skapa ett estetiskt tilltalande språk.

Fler skäl till skillnaderna mellan dramadialog och verkliga samtal kan anföras, t.ex. att det etableras konventioner för vad som bör och inte bör finnas med i dramadialog (eller skriven dialog över huvud taget). Det i tidigare forskning oftast nämnda skälet till att dialog i dramatik avviker från verkliga samtal är dock att den är konstruerad i syfte att tjäna som underlag för en offentlig scentext och att författaren därför tar hänsyn till skådespelarnas och publikens behov. Dialogen behöver t.ex. vara syntaktiskt välformulerad för att skådespelarna ska kunna memorera och uppföra den på liknande sätt i olika föreställningar. Men de allra flesta skillnaderna mellan verkliga samtal och dramadialog kan förklaras utifrån publikens behov. Att dialogen följer principen ”en talare åt gången”, att det saknas överlappande tal,

avbrott och återkoppling gör replikerna möjliga att höra och lätta att följa med i. Vidare är dramadialoger med hänsyn till läsaren och publiken ofta mer explicita än motsvarande samtal skulle vara i verkligheten. Information om vilka rollpersonerna är och bakgrundsinformation om vad som hänt innan dramat börjar, förmedlas och upprepas därför ibland på ett sätt som skulle vara onaturlig i verkliga samtal (jfr Östman 2003).

Dialogen i dramatik måste också utformas så informationsekonomiskt som möjligt om dramat ska kunna uppföras som teaterföreställning. Av praktiska skäl kan ett drama inte vara hur långt som helst vilket innebär att vissa saker som visserligen skulle kunna bidra till karaktärisering av rollpersonerna och ett naturligt intryck av dialogen ändå får stryka på foten. Tidsaspekten kan t.ex. vara en anledning till att bl.a. pre-, inskotts- och postsekvenser är kortare eller färre eftersom det, som Nielsen (2001:148) konstaterar, helt enkelt inte finns tid för förhandlingar på mikronivå. Önskan att effektivisera är också en förklaring (av flera) till att scener i dramatik börjar in medias res och att rollpersoner inte alltid utbyter hälsnings- och avskedsfraser.

Sammanfattningsvis tycks det som om de flesta verbala och icke-verbala inslag i verkliga samtal *kan* återfinnas i dramadialog. Olikheterna är snarare gradskillnader än artskillnader. Vissa inslag som är mycket vanliga i verkliga samtal återges som regel inte alls eller bara undantagsvis i dramatexten. Några, i synnerhet lågfrekventa, inslag ges dock en annan funktion i dramadialog. Olikheten handlar med andra ord också i viss utsträckning om skillnader i funktion. Det finns dessutom skillnader i gestaltningen. Medan likheterna mellan dramadialog och verkliga samtal beror på att dramaförfattarna utnyttjar mekanismer i verkliga samtal vid skapandet av dramatexten och att läsarna förstår texten utifrån dessa mekanismer, har skillnaderna många olika, delvis samverkande orsaker. Dramatexten är en skriven text, planerad av en författare, avsedd att förstås av en läsare och att tjäna som underlag för en offentlig scentext. Förhållandet mellan dialogen i dramatik och i verkliga samtal kan sammanfattas med Hermans påpekande (1998b:126): ”Both use the same resources, but under different, contextual pressures, and for different ends”.

2.2.2.2 Repliktextens funktion och förändring över tid

Ovan har repliktextens funktion berörts. Eftersom det är en komplex fråga förtjänar den ytterligare kommentar. Övergripande kan man säga att alla monologer och dialoger (liksom alla icke-verbala inslag som förmedlas genom metatexten) är flerfunktionella, både på mikro- och makroplanet.²² Generellt sett har rollpersonernas tal också delvis olika funktioner på de båda

---

²² Den följande presentationen av funktion utgår främst från Pfister 1988, Aston & Savona 1991, Herman 1995, Elam 2002, Wallis & Shephard 2002.

nivåerna. Läsaren kan t.ex. dra andra slutsatser av vad rollpersonerna säger än vad de själva tycks göra (jfr Short 1981:188).

På makronivå har monologer och dialoger vissa specifika berättartekniska funktioner men många är också gemensamma. Båda kan t.ex. bidra till att ge bakgrundsinformation om rollpersonerna, deras egenskaper eller förflutna. De bidrar också till att etablera det dramatiska universumet, dess tid och rum och tematik. Tidigare forskning återkommer dock ofta till två av de centrala funktioner som repliktexten, och i synnerhet dialogen, har på makronivå, nämligen att föra intrigen i dramat framåt och att karaktärisera rollpersonerna som individer och deras relationer till varandra (se t.ex. Pfister 1988:118–126, Herman 1995, Short 1996:195–221, Thornborrow & Wareing 1998:131 f.). Av dessa anges den sistnämnda funktionen vara den mest framträdande (jfr Nielsen 2001:149). All repliktext kan nämligen i något avseende anses bidra till karaktäristiken av personerna medan inte all repliktext bidrar till att föra intrigen framåt (jfr Pfister 1988:118 f.).

I tidigare forskning behandlas repliktextens funktioner oftast utifrån de specifika exempel som anförs. Ibland görs också vissa uttalanden om generella eller vanligen förekommande funktioner hos enskilda företeelser. Det skulle föra för långt att här gå närmare in på alla de funktioner som repliktexten konstaterats ha men i ett interaktionellt perspektiv torde rollpersonernas tal ha lika många och vitt skiftande funktioner som i verkliga samtal (jfr Londen 1989:182).

Beträffande repliktextens varierande utformning över tid kan sägas att alla studier som undersöker någon aspekt av replikerna i ett eller flera dramer bidrar till kunskapen om repliktexters utformning vid olika tidpunkter. Det är inte möjligt att här ge någon sammanfattning av alla dessa undersökningar. Nämnas kan dock att mycket av den engelskspråkiga forskningen pekar på att samma slags språkhandlingar och artighetsstrategier som förekommer i verkliga samtal av idag återfinns i både nyare och äldre litterär dialog, t.ex. i Shakespeares dramatik (Herman 1995, Culpeper 1996, Short 1996, Magnusson 1999), i dramatik och romaner från 1800-talet (Aston & Savona 1991, Buck & Austin 1995, Buck 1997, Person 1999) och i litterär dialog från 1900-talet (t.ex. Burton 1980, Gautam 1987, Toolan 1989, 1998a, 1998b, 2000, Bennison 1993, Herman 1995, 1998a, 1998b, Spitz 2005).

Forskning som inte bara punktvis berör repliktextens förändring över tid är än så länge sällsynt. Inom projektet *Svensk dramadiolog under tre sekler* har dock en rad studier gjorts som systematiskt belyser förändringar i dramatexters språkliga utformning under de tre senaste seklerna. För en översikt över några av dessa studier hänvisas till M. Thelander 2007.²³

---

²³ Se också publikationslistan för *Svensk dramadiolog under tre sekler* på webbadress: <http://www.nordiska.uu.se/forskning/projekt/drama>.

2.3 Sammanfattning

Tolkningen av dramatexter förutsätter att läsaren tolkar dem som scentexter. Man kan anta att en läsares privata scentext ligger relativt nära den implicerade scentext som varje dramatext förmedlar. Exakt hur varje enskild läsares scentext gestaltar sig varierar dock mellan olika individer (och lästillfällen), bl.a. av det skälet att dramatexter innehåller s.k. ”tomrum” som den som tar del av texten behöver fylla ut med sin fantasi. För att förstå en dramatext behöver läsaren också känna till att dramatexter förutsätter en dubbel kommunikationssituation med en komplex deltagarroll för läsaren. Dessutom krävs kunskap både om omvärlden i stort och om regler för social interaktion.

Hur rollpersonernas interaktion ter sig gestaltas genom dramatextens båda textsorter, dvs. genom metatexten och repliktexten. Metatexten kan delas in i en rad typer som alla behövs för att läsaren ska kunna visualisera dramatexten som scentext för sin inre blick. Till de typer som har störst relevans för tolkningen av rollpersonernas interaktion hör replikrubrikerna, som anger vem som säger vad, och spelanvisningar av olika slag, som förmedlar (vissa) icke-verbala aspekter av interaktionen. Repliktexten i sin tur tillhandahåller all verbal kommunikation i rollpersonernas interaktion, dvs. vad som sägs i form av monologer och dialoger.

Dramadialogen uppvisar både likheter och skillnader jämfört med verkliga samtal. De flesta verbala och icke-verbala inslag i verkliga samtal kan förekomma i dramadialog men ha en annan frekvens, utformning eller funktion vilket hänger samman med att dramadialogen är en skriftlig produkt konstruerad av en författare för en läsare (publik). Repliktexten har vidare olika dramatiska funktioner. Till de mest framträdande hör intrigutveckling och karaktärisering av rollpersonerna.

Både metatexten och repliktexten har varierat i förekomst och utformning under århundradenas lopp men uppvisar också många likheter över tid, bl.a. i fråga om vilka språkhandlingar som förekommer.

3 Teoretiska och metodiska utgångspunkter

I detta kapitel redogör jag först för vilka teorier och modeller som tidigare forskning om språkhandlingar och samtalsstrukturer i fiktionsdialog har använt sig av. Därefter motiverar jag mitt val att utgå från samtalsanalys av typen *conversation analysis* (CA) varefter denna beskrivs i korthet (3.1). Huvuddelen av kapitlet behandlar konflikter som interaktionell aktivitet och bygger på studier av verkliga samtal (3.2). Sist redovisas egna tillämpningar av de teorier och metoder som redovisats i kapitlet, några för studien centrala begrepp samt avgränsningar (3.3).

3.1 Modeller för analys av språkhandlingar och samtalsstrukturer

Dramadialog och annan litterär dialog har analyserats från ett samtals- eller språkhandlingsperspektiv med utgångspunkt i olika teorier och modeller. Många engelska handböcker och undersökningar utgår helt eller delvis från den s.k. talaktsteorin, så som den utarbetats av språkfilosoferna Austin och Searle, ibland i kombination med begrepp hämtade från språkfilosofen Grice (Short 1981, 1996, Nash 1989, Toolan 2000) eller från språkvetaren Hallidays funktionella grammatik (Toolan 1998a, 1998b, 2000). Engelska forskare har också tillämpat hela eller delar av den modell för analys av samtal som på engelska kallas *the exchange structure model* och som har utarbetats inom den s.k. Birminghamskolan (bl.a. Gautam 1987 och Burton 1980 som modifierat modellen; om Birminghamskolan, se Norrby 2004).

Vanligt förekommande är även engelskspråkiga studier av litterär dialog som utgår från Brown & Levinsons (1987) välkända, talaktsbaserade modell över olika språkliga strategier som syftar till att bevara samtalsdeltagarnas sociala ansikten, den s.k. artighetsteorin (Sifianou 1992, Bennison 1993, Buck & Austin 1995, Culpeper 1996, 1998, Buck 1997, Magnusson 1999:17–34).²⁴ Det finns dessutom studier på engelska som närmar sig fiktiv dialog med teorier och metoder hämtade från den samtalsanalytiska gren

---

²⁴ Några av de forskare som fokuserar på artighetsteoretiska aspekter är snarare ute efter att diskutera teorin i sig än att med dess hjälp förklara (avsnitt i) litterära verk (t.ex. Sifianou 1992 och Buck 1997).

som kallas *conversation analysis* (CA; Herman 1995, Person 1999, Piazza 1999, Spitz 2005).

Nordiska forskare som intresserat sig för dramadiolog eller annan litterär dialog ur ett språkhandlingsperspektiv har oftast, helt eller delvis, använt sig av CA (Svennevig 1991, Londen 1989, 1990, 2002, 2003, Eriksson 1998, Nielsen 2001, Börestam Uhlmann 2003, A. Lindström 2003, Pedersen 2004, Melander Marttala 2005). En handfull analyser av fiktiv dialog på nordiskt område har gjorts med utgångspunkt i den s.k. initiativ och respons-modellen (IR-modellen) som utarbetats av Linell & Gustavsson (1987; förutom i Linell & Gustavssons egna analyser av dramadiolog används den i Londen 1989 och Rommetveit 1991).

Tidigare forskning har således visat att talaktsteori, Birminghamsskolans modell, artighetsteori, CA eller IR-analys kan användas för analys av litterär dialog. Alla teorierna och metoderna har också använts i studier som berör konflikters utformning i fiktionsdialog (jfr 1.2.1). Jag har valt att utgå från teorier och metoder hämtade från olika samtalsanalytiska traditioner men genomgående sådana som ligger närmare CA än talaktsteori och Birminghamsskolans modell för dialoganalys. Valet beror bl.a. på att jag håller med om den kritik som riktats mot de sistnämnda teorierna; inte minst att det är av vikt att yttranden analyseras i sin sekventiella kontext (se Levinson 1983 och Linell 1998 för kritik av talaktsteori, Linell 1998 och Norrby 2004 för kritik av Birminghammodellen samt Toolan 1985 och Herman 1995:78 för kritik av Burtons variant på Birminghammodellen). Dessutom är det inom det kvalitativa, CA-inspirerade forskningsfältet man finner de flesta och mest utvecklade studierna av interaktionella företeelser i konflikter i verklig eller litterär dialog.

I det följande ger jag en kort sammanfattning av CA:s teoretiska och metodiska grunder inklusive några allmänna begrepp som är av särskild vikt i samtalsanalytiska studier (turer, yttrandepar, preferensstruktur). Framställningen koncentreras till de aspekter som spelat stor roll i tidigare konfliktforskning eller gör det i föreliggande studie. Där inget annat anges bygger framställningen i avsnittet på de introduktioner till CA som ges i Levinson 1983, Heritage 1984, Londen 1995, Hutchby & Wooffitt 1998 och Norrby 2004.

Samtalsanalys som följer CA-traditionen tar sin utgångspunkt i detaljerade studier på mikronivå av naturligt förekommande samtal. Man intresserar sig för hur deltagarna utför sociala aktiviteter eller handlingar genom sin interaktion och för de (ofta omedvetna) interaktionsregler deltagarna kan ses orientera sig mot när de deltar i meningsfulla samtal.

I CA betonas att all interaktion är strukturerad, att alla detaljer i interaktionen har potentiellt värde för analysen och att interaktionen är såväl kontextberoende som kontextförnyande på det lokala samtalsplanet. Det rör sig framför allt om ”en sekvensanalys där ett yttrandes position i en sekvens

analyseras tillsammans med hur yttrandet är konstruerat” (Londen 1995:22). Deltagarna i ett samtal antas genom sina turer visa hur de förstått föregående tur(er) och analysen vilar på att forskaren (liksom deltagarna själva) förstår ett yttrandes innebörd genom att ta hänsyn till hur yttrandet bemöts. Detta förfarande kallas ibland *next turn proof procedure* (Hutchby & Woffitt 1998:15) och är ett uttryck för CA-forskarens strävan att inta ett deltagarperspektiv på dialogen (om deltagarperspektivet, se vidare A. Lindström 1999).

CA-forskare har beskrivit en rad systematiskt återkommande interaktionella mönster. Bland de enheter som identifierats i samtal är *samtalsturen* primär. En samtalstur kan definieras som den sammanhängande period då en person har ordet, dvs. då han eller hon tillfälligtvis disponerar talrummet och har rättighet (eventuellt också skyldighet) att yttra sig (Linell & Gustavsson 1987:14). Turer varierar i längd och utformning men sträcker sig vanligen över det en talare yttrar från och med att han eller hon (får ordet och) börjar prata till dess att någon annan får eller tar turen, eller tills en (längre) tystnad uppstår. Vilken utformning en tur får beror på samtalsdeltagarnas samspel men sammanhänger på samma gång med de underliggande reglerna för hur turer distribueras mellan deltagare i samtal (Sacks, Schegloff & Jefferson 1974). Dessa regler sammanhänger dessutom med hur turer är uppbyggda av mindre enheter, s.k. turkonstruktionsenheter (a.a., Ford, Fox & Thompson 1996).

Också enheter större än enskilda turer har utforskats inom CA. Många studier har ägnats olika slags yttrandepar.²⁵ Yttrandepar består vanligen av två led (turer) som yttras av olika deltagare. Kännetecknande är att förstaledet medför en normativ förväntan om att ett andraled av visst slag ska följa. Vanliga yttrandepar är exempelvis hälsning–hälsning och fråga–svar. Om ett relevant andraled inte framförs är deltagaren skyldig att (indirekt) förklara varför det förväntade ledet uteblivit. Ges ingen sådan förklaring tolkas detta som en meningsfull handling i sig av samtalspartnern (liksom andra eventuella åhörare, inklusive forskaren), nämligen att något är problematiskt och att den som låtit andraledet utebli har gjort så av något speciellt skäl. En utebliven hälsning i andraledet kan t.ex. tolkas som att personen som inte besvarar hälsningen är arg.

Andraledet i ett yttrandepar kan vara av olika slag men man räknar med att de kan delas in i s.k. prefererade och disprefererade responser. Varje förstaled har minst en prefererad respons. Exempelvis är en prefererad respons på en fråga ett förväntat svar medan ett oväntat svar eller inget svar alls är disprefererat, ett prefererat andraled till ett erbjudande är ett samtycke medan ett avböjande är disprefererat osv. Preferensbegreppet har, mer eller mindre uttalat, givits olika innebörd i CA-litteraturen. Många understryker att begreppet har att göra med strukturen hos yttrandet. En prefererad respons

---

²⁵ Yttrandepar kallas också närhetspar på svenska (Norrby 2004:122) men här använder jag mig i likhet med Landqvist 2001:13 (som följer Linell) av den förstnämnda termen.

framförs på ett okomplicerat sätt medan en disprefererad framförs på ett mer komplicerat sätt. Den senare föregås t.ex. av pauser (i stället för att levereras omedelbart), inleds med tvekljud och partiklar som markerar dess disprefererade status eller innehåller förklaringar till varför det prefererade andraledet inte framförts. Andra forskare har dock pekat på att preferens inte kan eller bör beskrivas enbart i strukturella termer utan också sammanhänger med sociala eller psykologiska faktorer och att begreppet kan kombineras med teorierna om socialt ansikte (Heritage 1984:268, Brown & Levinson 1987:38 ff., Landqvist 2001:15, Spitz 2005:138 f.). Preferensbegreppet har på senare år problematiserats i studier av konflikter (Boyle 2000:584).²⁶

Vissa samtalsanalytiska studier förklarar samtalsmönster som resultatet av deltagarnas sociala tillhörighet till traditionella sociolingvistiska variabler, dvs. kategorier som t.ex. kön, klass och ålder, eller sätter dem samman med samtalsmiljön (privata samtal kontra olika slag av offentliga, institutionella samtal). Att talarnas sociala roller och samtalsmiljön kan ha betydelse för interaktionen förnekas inte inom CA men ”betraktas som någonting som aktörerna själva gör manifest och återskapar i diskursen om det är relevant” (Londen 1995:22, se också Schegloff 1987).

Inom CA har man också traditionellt haft en avvaktande hållning till kvantifiering av samtalsfenomen och i stället framhävt värdet av kvalitativa analyser (se t.ex. Schegloff 1993). Nära sammanhängande med inställningen att prioritera det kvalitativa framför det kvantitativa perspektivet är vidare CA:s insisterande på att analyserna ska dokumenteras med (ibland mycket långa) samtalsutdrag. Utdragen ska ge läsarna möjlighet att följa samtalet och analysen stegvis och, eventuellt, att invända mot analysen.

3.2 Konflikter som interaktionell aktivitet

I det följande behandlas konflikters kännetecken och uppbyggnad. Den forskning som avsnittet bygger på betraktar konflikter i ett interaktionellt perspektiv och ser dem som sociala och dynamiska processer vilka konstrueras av deltagarna gemensamt, huvudsakligen genom tal.²⁷ Många av studierna har ett uttalat CA-perspektiv. Andra (i synnerhet äldre) studier utgår bara delvis från CA och kombinerar detta med talaktsteori eller artighetsteoretiska resonemang.

---

²⁶ Det mångtydiga preferensbegreppet diskuteras i ett allmänt perspektiv i Bilmes 1988 och i Boyle 2000. I ett konfliktperspektiv diskuteras det i Kotthoff 1993, Dersley 1998:251–260, Gruber 1998, Dersley & Wootton 2001 och Wirdehn 2002:13 ff.

²⁷ För en diskussion av andra infallsvinklar på konflikter, se Gruber 1996:17 ff. och Spitz 2005:41 f.

3.2.1 Att identifiera konflikt i samtal

Forskare har förespråkade och prövat olika metoder att identifiera konflikter i samtal (se O'Keefe & Benoit 1982:157 ff.). Många konfliktstudier utgår från förekomsten av vissa, specifika samtalsstrukturer. En del tidiga studier menar att konflikter bäst låter sig analyseras som yttrandepar (ibland expanderade med pre-, inskotts- eller postsekvenser; Jackson & Jacobs 1980, Jacobs & Jackson 1981, 1982). Med detta synsätt skulle konflikter uppstå när det finns ett identifierbart förstaled som relevantgör ett andraled, på det sätt som t.ex. en fråga relevantgör ett svar. När en deltagare avstår från att framföra ett prefererat andraled eller responderar med ett disprefererat andraled anses en konflikt vara för handen. Tidiga studier antar också ofta att det som utlöser en konflikt är ett yttrande av något slag. Både uppfattningen att konflikter börjar med ett yttrande och att de alltid är uppbyggda kring ett yttrandepar har dock ifrågasatts på senare år.

Flera forskare (t.ex. Maynard 1985) har visat att oenighet kan uppstå utifrån praktiskt taget vilka handlingar som helst, verbala som icke-verbala. Oenighet kan uppstå inte bara gällande ett yttrandes innehåll och referens, sanningsgrad osv. utan också exempelvis angående lämpligheten i yttrandet (dvs. inte bara gällande dess propositionella utan också dess performativa nivå, Jackson & Jacobs 1980:255 f.). Oenighet kan även gälla någon aspekt av ett yttrande som inte uttrycks explicit utan enbart förutsätts (presupponeras) av talaren (Maynard 1985:13–19, C. Goodwin & M.H. Goodwin 1990:94). Det avgörande för huruvida en konflikt uppstår utifrån en viss handling är alltså inte egenskaper hos handlingen i sig utan den reaktion som följer på denna (Maynard 1985, Newell & Stutman 1989/1990:152, Knoblauch 1991:178, Antaki 1994:177, Hutchby 1996:23). Det är först genom att opponera sig mot någon aspekt av en föregående, verbal eller icke-verbal, explicit eller implicit handling som talaren pekar ut något som en *disputabel handling* (dvs. vad Maynard 1985:3 kallar en ”*arguable*” *action*).

Det finns således också en tydlig skillnad mellan förstadragnet i ett yttrandepar och den oppositionella reaktionen på en föregående handling i konflikter. Hutchby (1996:23) sammanfattar skillnaden på följande sätt: ”In short, a question [in an adjacency pair] *projects* an answer slot, whereas an opposition *subsequently* formulates the prior action as an arguable” (originalets kursiv). Att konflikter på detta sätt uppstår ”retrospektivt”, genom oppositionella reaktioner på föregående handlingar som behandlas som disputabla, snarare än ”prospektivt”, genom vissa typer av projicerande handlingar, förklarar varför också till synes allmänna och icke-kontroversiella yttranden kan resultera i konflikter (a.a.). Det förklarar även det omvända förhållandet,

varför till synes kontroversiella yttranden inte med automatik leder till konflikter (Maynard 1985:7 f.).²⁸

Konflikter utlöses med andra ord inte bara av verbala, ansiktshotande eller utmanande språkhandlingar. Vilken aspekt som helst av en verbal eller icke-verbal handling kan utgöra startpunkten för en konflikt. Konflikter bör dessutom inte beskrivas (enbart) i termer av yttrandepar.

Oavsett hur de förhåller sig till frågan om yttrandepar utgår flera studier (t.ex. Eisenberg & Garvey 1981) från att det minimala omfånget för konflikt är en sekvens omfattande två handlingar: en första handling som bemöts med en andra i form av en öppet oppositionell reaktion. Andra har påpekat att denna uppfattning om konflikters omfång inte är tillfredsställande. För att något ska uppfattas som ett klart fall av konflikt, av forskare och människor i allmänhet, krävs längre sträckor av öppen opposition mellan deltagarna. O'Keefe, som hänvisar till vår intuitiva uppfattning av konflikter, poängterar detta genom följande exempel:

If John says "Let's see a movie tonight," and Jane responds "Let's stay home instead," and John says "Okay," there may have been overt disagreement, but this is clearly a minimal case of an argument₂. If this disagreement had been extended (in a childlike way) so that the interaction ran: "Let's see a movie tonight," "Let's stay home instead," "No, let's see a movie," "No, I think we should stay at home!" "No, we should go to a movie!" then I think one would be more inclined to say that the interactants had been having an argument₂. (O'Keefe 1982:10)

Som framgår av citatet gör O'Keefe åtskillnad mellan sekvenser omfattande två på varandra följande handlingar, där den andra handlingen invänder mot den första, och sekvenser som börjar på nyss nämnda sätt men sedan fortsätter med ömsesidig opposition ytterligare ett antal turer. Medan den första strukturen enligt O'Keefe på sin höjd kan kallas för en minimal konflikt är den senare ett tydligare exempel på en konflikt (vad han kallar *argument*₂).

Ett utförligt resonemang om omfånget på oppositionella aktiviteter och gränserna för vad som bör betecknas som en konflikt har framförts av Maynard (1985). Hans uppfattning är att sekvenser som den förstnämnda i O'Keefes exempel visserligen signalerar deltagarnas oenighet men att en konflikt (vad han kallar *dispute*) etableras först när ytterligare en oppositionell handling följer (i tredjeturen) som respons på den första oppositionella handlingen (i andraturen). Enligt Maynard är den minimala omfattningen av en konflikt med andra ord en sekvens bestående inte av två utan tre på varandra följande handlingar: en disputabel handling, en första oppositionell

---

²⁸ Att konflikter i grunden alltid uppstår retrospektivt förhindrar inte att de yttranden som utlöser konflikter kan vara utformade på ett sätt som *inbjuder* till oenighet (se Kangasharju 1998:34 ff.).

reaktion (som invänder mot och därigenom etablerar den föregående handlingen som disputabel) och en andra oppositionell handling (som invänder mot den första oppositionella reaktionen).

Maynard poängterar också att förekomsten av en andra oppositionell handling som responderar på den första oppositionella handlingen är helt avgörande för huruvida en konflikt ska uppstå. I stället för en andra oppositionell handling kan nämligen andra reaktioner uttryckas som omvandlar den inledda interaktionen från vad som ser ut som inledningen på en konflikt till någon form av icke-konfliktfylld aktivitet, t.ex. en reparationssekvens.²⁹

Att konflikter bör definieras utifrån en replikväxling minimalt bestående av tre på varandra följande handlingar, varav de i andra och tredje position är oppositionella, förespråkas inte bara av Maynard. Det är den vanligast förekommande definitionen på konflikt i samtalsanalytiska studier (Millar, Rogers & Bavelas 1984, Schiffrin 1984, Vuchinich 1987, Newell & Stutman 1989/1990, Coulter 1990, Knoblauch 1991, Evaldsson 1993, Kotthoff 1993, Antaki 1994, Gruber 1996, 1998, Helling 1996, Muntigl & Turnbull 1998, Wiksten Folkeryd 1998, Spitz 2005, jfr också Wirdenäs 2002). Också i föreliggande studie används denna definition (se 3.3 och 4.3).

De tre handlingarna har i tidigare forskning betecknats som turer eller drag. Tablå 3:1 sammanfattar mönstret, närmast efter Spitz (2005), som kallar handlingarna för drag:³⁰

Tablå 3:1. Tredragsmönster i konflikter (fritt översatt från Spitz 2005:98). Deltagarna betecknas A och B, dragen betecknas D1–3.

A	D1	disputabel handling	dvs. verbal eller icke-verbal handling
B	D2	första oppositionellt drag	dvs. angrepp på någon aspekt av D1
A	D3	andra oppositionellt drag	dvs. angrepp på någon aspekt av D2 och/eller stödjande eller upprepning av D1

Som framgår av tablå 3:1 kan tredjedraget angripa andradraget på olika sätt, direkt och/eller indirekt – direkt genom att attackera någon aspekt av andradraget, indirekt genom att utveckla ett stödjande resonemang för förstadragnet eller upprepa det.³¹ På vilket sätt de enskilda dragen realiserar, dvs. vilka (språk)handlingar som används för att genomföra dem, hur de utformas och förhåller sig till föregående drag varierar. Poängen är att de oppositionella handlingarna i något avseende behandlar närmast föregående handling som

²⁹ Gränsen mellan reparationer och konflikter diskuteras förutom i Maynard 1985 i Goodwin 1983, Kangasharju 1998 och (i samband med analys av dramadialog) i Piazza 1999.

³⁰ Spitz (2005:98) kallar dragen 1) *antecedent event/arguable action*, 2) *initial opposition*, 3) *counter-opposition*.

³¹ Konfliktstudier som refererar till tredragsmönstret utgår oftast från att det första och tredje draget utförs av samma part (dvs. att konflikterna är dyadiskt organiserade) och att tredjedraget är oppositionellt. Se dock Wirdenäs (2002:89) studie av gruppsamtal för en annan uppfattning i frågan och därmed en större variation i tredjedragens utformning.

disputabel och att det är denna underliggande basstruktur som gör det möjligt både för samtalsdeltagarna själva och eventuella observerande forskare att identifiera ett dialogavsnitt som en konflikt (Spitz 2005:98).

3.2.2 Konflikters längd och koherens

Det ovan nämnda tredragsmönstret används i tidigare studier dels för att definiera det minimala omfånget av en konflikt, dels för att identifiera inledningen på längre konflikter. Modellen säger dock inget specifikt om konflikter som fortsätter över fler än tre drag (turer). Ett skäl till att konflikter ofta blir rätt utdragna är att det uppstår ett slags normativ förväntan om att antagonismen mellan deltagarna ska fortsätta när konflikter väl etablerats (Knoblauch 1991:178, Kotthoff 1993:209, jfr också O'Keefe & Benoit 1982:162). Denna förväntan märks t.ex. på att plötsliga medhåll i en dispute-rad fråga sällan leder till att konflikten avslutas, tvärtom fortsätter den ofta (Spitz 2005:155 ff.).

En fråga angående längre konflikter som inställer sig är vad det är som gör dem koherenta och möjliga att betrakta som sammanhållna sekvenser (episoder). Vissa studier utgår, mer eller mindre explicit, från att konflikt-episoder sammanhålls av ett gemensamt ämne och att en ny (konflikt- eller icke konfliktfylld) aktivitet startar när ämnet förändras (Brenneis & Lein 1977:61, Schiffrin 1984:321, Pander Maat 1987:113, Kotthoff 1993:201, Spranz-Fogasy & Fleischmann 1993:223 f., Wirdenäs 2002:75, jfr också Aronsson 1987). Ingen av studierna beskriver dock hur samtalsämnen ska fastställas, något som i praktiken är komplicerat, särskilt i vardagliga samtal (se t.ex. Melander Marttala 1995). Frånsett svårigheterna att definiera konflikter utifrån ämne känns det kontraintuitivt att påstå att alla konflikter per definition har ett övergripande, enhetligt ämne. Också en rad empiriska studier konstaterar att konflikter kan växla mellan olika teman (C. Goodwin & M.H. Goodwin 1990:97 f., Knoblauch 1991:167 ff., 185, Dersley & Wootton 2001:618 f., Spitz 2005:98).

Tredragsmönstret som presenterades ovan pekar ut opposition mot närmast föregående drag som kärnan i konflikter. Upprätthållandet av opposition mellan deltagarna är också det kriterium på konflikt som oftast står i centrum i tidigare studier. Man menar att en konfliktepisod etableras och upprätthålls genom deltagarnas fortlöpande uppvisande av ömsesidig opposition. ”Episodes of verbal conflict [...] begin with mutually expressed opposition and end with mutual abstinence from opposing moves”, konstaterar exempelvis Spitz (2005:98; jfr O'Keefe & Benoit 1982:162, Vuchinich 1990:118). I enlighet med Hutchby (1996:22) kan man betrakta konflikters fortskridande som ett resultat av att varje oppositionell handling hanteras som en ny disputabel handling.

Att på ett enkelt och övergripande sätt definiera vad opposition innebär är emellertid svårt. O’Keefe & Benoit (1982:162) kallar det ett ”fairly fuzzy concept” och förklarar svårigheten med att ”People can align themselves in opposition to each other in many different ways” (ibid.). Innebörden av opposition exemplifierar de med förekomsten av olika (språk)handlingar, exempelvis motstridiga åsikter, uppmaningar och vägran att efterkomma uppmaningar. Också C. Goodwin & M.H. Goodwin (1987:239) tillhör dem som framfört att konflikter är uppbyggda av olika slags handlingar och ger exempel på sådana: ”within argument one can find a wide variety of speech events including stories [...], requests, commands, insults, explanations, excuses, threats, and warnings”. Snarare än att ge definitioner av opposition pekar alltså tidigare forskning mot att detta begrepp sammanhänger med förekomsten av olika (konstellationer av) handlingar.

Det som håller samman längre räckor av tal så att de kan sägas bilda konflikter är med andra ord inte att deltagarna uppehåller sig vid ett och samma ämne (även om det är möjligt att så sker i enskilda fall).³² I stället sammanhålls konflikter framför allt av att deltagarna fortlöpande bemöter opposition med opposition. Varje oppositionellt drag behandlas som en disputabel handling i följande drag och så länge detta mönster upprätthålls fortskrider konflikten; när detta mönster upphör kan den anses vara över. Det finns dock en relativt stor variation gällande vilken sorts handlingar deltagarna använder för att angripa varandras föregående samtalsbidrag, både inom en och samma konflikt och mellan olika konflikter. Som framgår i det följande (och kapitel 5–7) kan dessutom en och samma typ av språkhandling utformas på olika sätt.

3.2.3 Språkhandlingar och sekvenstyper i konflikter

En fundamental byggsten i samtal och därmed även i konflikter är de språkhandlingar och sekvenser av handlingar som deltagarna gemensamt konstruerar. Tidigare studier är dock olika utförliga i diskussionen av vilka språkhandlingar och sekvenstyper som förekommer i konflikter. En del räknar upp en rad olika oppositionella handlingar som brukar återfinnas i konflikter utan att närmare gå in på deras kännetecken. Andra diskuterar detaljerat vissa oppositionella yttrandens utformning och sekventiella placering med utgångspunkt i (utdrag ur) olika konfliktepisoder men utan att försöka uppställa systematiska typologier (t.ex. Schiffrin 1984, Maynard 1985, Coulter 1990, Goodwin 1990). Några undersökningar redovisar mer eller mindre omfattande typologier över olika konfliktrelaterade språkhandlingar. Vissa av dem, ofta tidiga studier, ger inte särskilt omfattande beskrivningar av

---

³² Se vidare Schegloff 1990 för en utförlig diskussion av hur inte bara ämne utan även sekventiell organisering kan bidra till koherens i samtal.

handlingarna (t.ex. Brenneis & Lein 1977, Eisenberg & Garvey 1981, O’Keefe & Benoit 1982, Muntigl & Turnbull 1998). Andra, alla av senare datum, är mer detaljerade och behandlar antingen ett eller flera slag av språkhandlingar och sekvenser. Gemensamt för dem är att de visar att en och samma typ av handling kan uttryckas på olika sätt och att de anger de vanligast förekommande varianterna (t.ex. Gruber 1996, Dersley & Wootton 2000, Laforest 2002, Wirdenäs 2002, Spitz 2005). Vilka formella, innehållsliga och/eller sekventiella kriterier som tillämpas för att definiera olika språkhandlingstyper och vilka varianter av typerna som tas upp skiljer sig delvis åt mellan olika studier. Varianterna av språkhandlingstyperna urskiljs dock vanligen utifrån aspekter som grad av direktitet och styrka.

I det följande ges en kort presentation av en av de typologiskt inriktade studier som haft stor betydelse för föreliggande undersökning, nämligen Gruber 1996. Den hör till de mest detaljerade beskrivningarna och behandlar flera slags oppositionella (sekvenser av) språkhandlingar som ofta omnämns i den samtalsanalytiska konfliktforskningen, om än med olika beteckningar.³³

Gruber (1996, se även 1998) undersöker interaktionella konfliktmönster i österrikiska tv-sända diskussionsprogram. Han bedömer interaktionen i programmen som vardaglig snarare än institutionell till karaktären och analyserar de språkhandlingar han finner vara vanligast i materialet (Gruber 1996:123–248). Några av handlingarna som uppstår i de ofta intensiva konflikterna är mer institutionellt präglade och typiska för tv-formatet. Merparten av studien ägnas dock språkhandlingar som är ofta förekommande också i vardagliga samtal. De undersökta språkhandlingarna för Gruber samman i några övergripande kategorier varav två är värderande respektive styrande språkhandlingar.

De värderande handlingarna omfattar enligt Gruber två grundläggande underkategorier: motsäganden å ena sidan och klander samt responser på klander å andra sidan. Såväl motsägandena som klandret och klanderresponserna är oppositionella reaktioner på föregående yttrande(n) eller icke-verbala handling(ar) som framförts av en deltagare i samtalet. Genom ett motsägende invänder talaren mot sanningshalten i en beskrivning eller riktigheten i en värdering av sakförhållanden. Genom klander skildrar talaren en handling som en annan deltagare utfört och värderar denna negativt genom att direkt eller indirekt påtala att handlingen bryter mot en norm. Klanderresponser är de (oftast oppositionella) reaktioner som den deltagare vars beteende kritiserats bemöter klandret med.

---

³³ Jag översätter Grubers begrepp till svenska och refererar för enkelhetens skull de mest centrala begreppen i Grubers studie med de benämningar jag valt att använda i min analys (t.ex. motsägende, klander, uppmaning, avslag). I kapitel 5–7 nämns dock Grubers och vissa andra studiers ursprungliga beteckningar.

De styrande handlingarna omfattar ett antal olika handlingar som alla är av uppmanande karaktär samt de (oftast oppositionella) reaktioner som följer på dessa uppmanande yttranden. I Grubers undersökning gäller de styrande handlingarna i många fall ett metakommunikativt plan, dvs. att deltagarna genom uppmaningar försöker överta ordet från varandra eller hindra att andra tar över ordet.

Gruber urskiljer vidare ett antal olika varianter av de värderande (motsägande och klandrande) respektive styrande (uppmanande) handlingarna och resonerar kring deras formella, innehållsliga och sekventiella kännetecken, deras funktion samt relativa grad av direktitet och styrka (intensitet).

Flera av Grubers varianter av språkhandlingarna och andra studiers resonemang kring ovan nämnda handlingar återkommer jag till i analysdelen av avhandlingen (kapitel 5–7). Om Grubers studie ska här bara avslutningsvis påpekas att något som skiljer hans indelning av språkhandlingar (och varianter av dem) från många tidigare studier, är betoningen av den flytande gränsen mellan sakvärderande och personvärderande yttranden. I många typologier nämns t.ex. negativa personvärderingar (förolämpningar) som en egen språkhandlingskategori. Gruber visar dock att de kan betraktas som indirekta aggressiva varianter av andra språkhandlingar (som regel motsäganden), om man tar hänsyn till deras sekventiella placering och hur deltagarna förstår dem att döma av responsen och det fortsatta samtalet. Detta innebär att en nedsättande personbeteckning (t.ex. *Idiot!*) som följer på en åsikt i en sakfråga kan uppfattas som ett motsägande (av sanningshalten). Det gäller i synnerhet om den talare som yttrade åsikten i sin följande tur bemöter personbeteckningen som en invändning, t.ex. genom att insistera på eller försvara sin ursprungliga åsikt.

Liknande resonemang återfinns i andra moderna konfliktstudier. Laforest (2002) som undersökt klander i konflikter hos franskspråkiga kanadensiska familjer finner att nedsättande personbeteckningar kan vara ett sätt för talarerna att klandra den tilltalade. Tar man hänsyn till den sekventiella placeringen av en förolämpning behöver den alltså inte nödvändigtvis betraktas som en egen språkhandlingstyp.³⁴ På samma sätt kan man resonera kring andra (element i) yttranden. Vissa typologier anger t.ex. hot som en specifik språkhandlingstyp men i senare studier påpekas att hotelser om negativa följdverkningar är ett sätt att förstärka uppmaningar, inte minst de uppmaningar som upprepas efter motpartens vägran (se t.ex. Spitz 2005:339, not 63 och Goodwin 2006).

Merparten av ovan nämnda forskning diskuterar verbalt framförda språkhandlingar men i flera undersökningar (varav många inriktade på barns inter-

---

³⁴ Det finns dock vissa slag av konflikter där förolämpningar fungerar som en egen språkhandlingstyp och leder till speciella interaktionella mönster, se Labov 1972, Goodwin 1990:185, Bax 1999, Jucker & Taavitsainen 2000.

aktion) noteras att icke-verbala handlingar kan ingå i konflikter. Det rör sig t.ex. om våldsamheter mellan deltagarna i form av knuffar och slag etc. (Eisenberg & Garvey 1981:158, O’Keefe & Benoit 1982:168) men också om aggressiva miner och gester (Gruber 1996:242, Laforest 2002:1603, Scott 2002:322). Icke-verbala handlingar kan fungera som indirekta varianter av oppositionella yttranden eller ackompanjera verbala yttringar. I det senare fallet fungerar de modifierande genom att göra handlingarna mer eller mindre aggressiva (om modifieringar se nedan).

Det finns dessutom fler byggstenar i konflikter än olika slag av verbala och icke-verbala oppositionella (språk)handlingar och sekventiella mönster av sådana handlingar. I litteraturen nämns t.ex. höjda röster och konkurrens om ordet som kännetecknande för konflikter.³⁵ I det följande behandlas dessa och andra inslag som anses bidra till att forma konflikters intensitet.

3.2.4 Konflikters intensitet

Som många forskare framhåvt varierar konflikter i intensitet. Dels finns det variation mellan olika konflikter, dels kan det finnas variation i olika partier av en och samma konflikt. Det tycks råda enighet om att intrycket av förloppet som mildt och stillsamt eller aggressivt och häftigt hänger samman med (den genom samtalen förmedlade) emotionalitetsgraden hos deltagarna. Fler faktorer inverkar dock. Frågan är komplex att utreda och tidigare forskning är långt ifrån alltid precis i diskussionen av intensitet. I det följande presenteras de viktigaste faktorerna.

3.2.4.1 Tre intensitetshöjande faktorer av samtalsstrukturell art

Gruber (1998, jfr 1996:60–65) och i hans efterföljd även Spitz (2005) menar att konflikters intensitet sammanhänger med tre faktorer på det samtalsstrukturella planet. I intensiva (delar av) konflikter sker för det första en växling i preferensstrukturen. Deltagarna framför då inte längre oppositionella drag som (i strukturell mening) disprefererade handlingar med pauser, tvekljud etc. utan rättfram och på sådant sätt att oppositionen framhävs (se också Kotthoff 1993).

För det andra sker det en växling från turbyte vid reguljära turbytesplatser till byte vid vad Gruber kallar ”disagreement relevance points” (DRP). Detta innebär att deltagarna inte längre väntar med att påbörja sina samtalsbidrag till dess att den som för tillfället har ordet når en möjlig turbytesplats. I

---

³⁵ Någon fullständig lista över alla de företeelser som bygger upp konflikter finns inte. Som påpekats bl.a. av Spitz (2005:550) är det förmodligen omöjligt att skapa en sådan med tanke på människans ständigt nyskapande kommunikationsförmåga. Ett ambitiöst försök att utifrån tidigare studier sätta samman en omfattande lista har emellertid gjorts av Scott (1998:50–83). Hennes inventering inkluderar över 600 företeelser som kan indikera konflikt (Scott 2002:305).

stället påbörjar den som försöker ta över ordet en oppositionell tur så snart talaren producerat en proposition som han eller hon inte håller med om (dvs. oavsett om yttrandet är syntaktiskt eller prosodiskt avslutat). Att turbyte i intensiva konflikter ofta sker vid DRP och inte vid turbytesplatser kan ses som en förklaring (av flera) till att konflikter (bl.a. av Scott 1998, 2002) befunnits ha relativt korta turer, frekvent kamp om ordet, avbrott(sförsök), överlappande tal och många upprepningar inom en och samma tur.

För det tredje förekommer det en anhopning av formella upprepningar mellan på varandra följande turer. Deltagarna repeterar ord, fraser eller satsersom förekommer i motståndarens föregående tur eller i sin egen närmast föregående tur (se också Goodwin 1990, Knoblauch 1991, Kotthoff 1993, Spitz 2005; jfr J. Lindström 1996, Linell 2003).³⁶ Andra än Gruber har noterat att upprepningar inom turer också kan bidra till att höja intensiteten i konflikter (t.ex. Helling 1993:65).

Grubers tes är att man kan tala om en milt emotionell konfliktepisod i de fall bara en av de tre nämnda strukturerna återfinns. Förekommer alla tre rör det sig om ”a ‘full-blown’ emotional conflict” (Gruber 1998:477).

3.2.4.2 Språkhandlingars direkthet och styrka

Omvänd preferensstruktur, talarbyte vid DRP och många upprepningar mellan (eller inom) turer är inte de enda företeelser som bidrar till att höja intensiteten i en konflikt. Tidigare studier har visat att en och samma (språk)handling kan framföras på olika sätt. De språkhandlingsvarianter (dragtyper) som noterats i konfliktstudier diskuteras ofta utifrån två delvis sammanhängande aspekter med betydelse för intensiteten i konflikten: deras direkthet och styrka (se t.ex. Gruber 1996:235 ff., Aronsson & Thorell 1999, Laforest 2002).

En språkhandling som gällande grad av direkthet både i ett konfliktperspektiv och allmänt har diskuterats ingående är uppmaningar (Labov & Fanshel 1977, Sifianou 1992, Aronsson & Thorell 1999), varför denna språkhandling får tjäna som exempel. Den prototypiska och mest direkta uppmaningen anses vara den som har ett verb i modus imperativ medan t.ex. påstående- eller frågeformade uppmaningar anses mindre direkta. Direktheten antas hänga samman med styrkan på så sätt att den direktaste uppmaningsformen (dragtypen) är den starkaste, mest aggressiva, medan de mindre direkta uttrycken anses svagare och mindre aggressiva. På liknande sätt har man resonerat kring andra språkhandlingar.

---

³⁶ Både Gruber (1998:492 ff.) och andra (J. Lindström 1994:109, Wirdenäs 2002:19) har påpekat att det inte finns något enkelt samband mellan upprepningar från tur till tur och konflikter. Sådana upprepningar används också i icke-konfliktfyllda samtal och fungerar där som indikation på engagemang och samstämmighet mellan deltagarna. Uppprepningar i fiktiv och icke-fiktiv dialog behandlas utförligare i Johnstone 1994 och J. Lindström 1999, se också Londen 1989:242 ff. och Herman 1995:152–159.

Sambandet mellan direkthet och styrka är dock inte enkelt. Det är inte bara ett yttrandes direkthet, ofta baserat på formella kriterier (om det har frågeform etc.) som inverkar på styrkegraden utan också andra faktorer, inte minst innehållsliga aspekter. Ett indirekt sätt att framställa vissa språkhandlingar på är som nämnts att formulera dem som negativa personvärderingar (förolämpningar). Om exempelvis en invändning mot en åsikt uttrycks med utropet *Idiot!* framförs handlingen indirekt men framstår trots det som aggressiv och ansiktshotande eftersom den inte bara vänder sig mot innehållet i motståndarens yttrande utan också attackerar motståndaren som person. Att framföra sakkritik genom en negativ personvärdering kan alltså betraktas som mer aggressivt än att framföra samma budskap på ett direkt sätt (jfr Gruber 1996:240 f.).

Tidigare forskning har också påpekat att konflikter som blir personliga, t.ex. genom framförandet av klander, framstår som aggressivare. Det är med andra ord inte enbart variationen i hur (direkt) en viss språkhandling uttrycks som inverkar på konflikters intensitet – vilka typer av språkhandlingar som framförs har också betydelse. Gruber (1996:241) som diskuterar denna fråga utförligast föreslår en rangordning av de språkhandlingstyper som förekommer i hans material. Kort sammanfattat och med ett urval av hans exempel kan språkhandlingarna rangordnas enligt följande, med avseende på stigande styrkegrad: indirekta motsäganden – direkta motsäganden – indirekt klander – direkt klander – direkta negativa personvärderingar (inklusive de fall där värderingarna utgör indirekta sätt att uttrycka motsäganden och klander) – uppmaningar.

3.2.4.3 Förstärkande och försvagande modifieringar

Förutom att själva typen av språkhandling (motsägande, klander, uppmaning etc.) inverkar på intensiteten och att en och samma språkhandling kan uppträda i olika varianter med olika styrka kan språkhandlingar dessutom modifieras på olika sätt.

På ett principiellt plan kan modifieringarna delas upp i två grundläggande grupper: generella och språkhandlingsspecifika. Så gör exempelvis Gruber (1996:241 ff.).³⁷ De generella delar han in i två undergrupper. Den första undergruppen omfattar vad han kallar semantisk-syntaktiska och lexikala enheter och exemplifieras med graderbara eller graderande ord (t.ex. adjektiv och diskurspartiklar). Den andra omfattar paralingvistiska inslag så som röststyrka, gester och liknande.³⁸ De språkhandlingsspecifika modifiering-

---

³⁷ Gruber använder dock beteckningen ”intensifieringsmöjligheter” i stället för modifieringar (Gruber 1996:242).

³⁸ Noteras bör att paralingvistiska och icke-verbala modifieringar (gester, höjda röster m.m.) kan vara nog så viktiga konfliktindikatorer. Ett bevis för att sådana företeelser t.o.m. kan vara viktigare för identifikationen av konflikter än deltagarnas verbala kommunikation är att vi kan

arna diskuterar Gruber i förhållande till bl.a. olika uppmaningar och motsäganden av åsikter. Uppmaningar kan t.ex. modifieras genom att upprepas ordagrant flera gånger i följd i en och samma tur. Motsägandena kan enligt honom modifieras på samma sätt men dessutom på en rad andra, exempelvis genom olika respons- och diskurspartiklar i inledningen av turer (*nej, men* m.fl.; om turinledande respons- och diskurspartiklar i svenska samtal, se J. Lindström 2001).

Gruber är inte så utförlig i sin beskrivning av modifieringarna och presenterar långt ifrån alla modifierande företeelser som kan förekomma. Påfallande är exempelvis att han inte tar upp svordomar och kraftuttryck bland de s.k. generella modifieringarna (jfr Lee & Peck 1995:37). Vidare är Grubers presentation begränsad på så sätt att han i princip uteslutande tar upp förstärkande modifieringar som bidrar till att öka intensiteten i en språkhandling och därmed i konflikten. Försvagande modifieringar som bidrar till att sänka intensiteten har dock diskuterats av andra. Wirdenäs (2002:20) framhåller t.ex. att motsäganden kan tonas ned med hjälp av talaktsadverbial (*nog, kanske, väl*) eller uttryck som *tycker jag*.³⁹ Liknande uttryck nämns som försvagande modifieringar i klandrande yttranden (Laforest 2002:1603) och i uppmaningar (Sifianou 1992:164).

Angående de försvagande modifieringsmöjligheterna ska tilläggas att konflikter också kan utföras på lek (se Schiffrin 1984, Maynard 1985, Lee & Peck 1995, Goodwin 2006). Vad som skiljer de lekfulla konflikterna från de allvarliga är omdiskuterat men studier har visat att konflikterna oavsett grad av allvar har många likheter, t.ex. det ovan nämnda tredragsmönstret (Maynard 1985:11 ff., Lee & Peck 1995). De lekfulla konflikterna innehåller i tillägg vissa för dem typiska inslag, såsom leenden, skratt och fantasifullt utbroderade hotelser (jfr Maynard 1985, Goodwin 2006, se också Ohlsson 2003 om skämt som kommunikationsmodus).

Över huvud taget kan man konstatera att tidigare forskning behandlat olika företeelser som inverkar förstärkande respektive försvagande men att detta framför allt gjorts i relation till enskilda språkhandlingstyper eller samtalsexempel. Vissa av dem är allmänt förekommande, andra språkhandlingsspecifika, men ingen studie har sammanfattat alla befintliga modifieringar eller utrett vilka av dem som är allmänna respektive specifika. Avslutningsvis ska också sägas att den variation i konflikters intensitet som tas upp i många av de ovan nämnda studierna antingen sammankopplas med Brown & Levinsons (1987) artighetsteori eller med de arbeten om socialt ansikte av Goffman som deras teori bygger på (se t.ex. Gruber 1996, Muntigl

---

(tycka oss) förstå att en konflikt pågår även om samtalet äger rum utom hörhåll eller mellan två personer som talar ett främmande språk (jfr O'Keefe 1982:10).

³⁹ För en diskussion av den nedtonande funktionen (och andra funktioner) hos adverb och uttryck av detta slag, bl.a. i sekvenser av konflikt, se också Nilsson 2005 och Karlsson 2006.

& Turnbull 1998, Laforest 2002, Wirdenäs 2002, Spitz 2005). Kort uttryckt antas deltagarna åstadkomma konflikter med olika intensitet genom framförandet av mer eller mindre ansiktshotande språkhandlingstyper eller varianter av en viss språkhandling, eventuellt försedda med försvagande (ansiktsbevarande) eller förstärkande (ansiktshotande) modifieringar. I normalfallet, dvs. i mer harmoniska samtal, visar deltagarna omsorg om varandras sociala ansikten. I konflikter är de inte nödvändigtvis intresserade av detta och väljer då att använda ansiktshotande språkhandlingar och förstärkande modifieringar.

3.2.5 Avslutningsmönster

Oavsett hur en viss konflikt fortlöper och med vilken intensitet, är ett säkert: förr eller senare måste deltagarna på något sätt avsluta aktiviteten. I tidiga konfliktstudier (t.ex. Eisenberg & Garvey 1981:150) och diskursanalyser med en normativ (språkfilosofisk) syn på argumentation och diskussion betonas ofta att målet med konflikter är att deltagarna ska lösa dem, dvs. enas om en gemensam ståndpunkt. Hållningen uttrycks t.ex. på följande sätt: ”Argumentation [...] is a procedure whereby two or more individuals try to arrive at an agreement” (van Eemeren m.fl. 1993:12). Empiriska studier har dock visat att konflikter visserligen ofta avslutas när deltagarna når enighet angående det aktuella tvisteämnet eller -ämnena (Vuchinich 1990:119) men att deltagarna långt ifrån alltid kan sägas eftersträva samstämmighet eller att konflikter generellt avslutas med konsensus (a.a., Pander Maat 1987). För att avsluta en konflikt behöver deltagarna inte komma överens i sak, men de måste enas om att konflikten ska upphöra som en aktivitet, åtminstone temporärt (Vuchinich 1990).

En av de undersökningar som mer detaljerat och systematiskt beskrivit allmänt förekommande avslutningsmönster med fokus på deras sekventiella förlopp, frekvens och funktion är Vuchinich 1990 (jfr Kangasharju 1998:208–214 och Spitz 2005:100–122).⁴⁰ I en korpus bestående av samtal vid middagsbordet hos amerikanska familjer identifierar Vuchinich fem avslutningsmönster som (i min översättning) kallas: *uppgivande*, *kompromiss*, *tredjepartsintervention*, *undvikande* och *tillbakadragande*.⁴¹ De två förstnämnda avslutningstyperna ser Vuchinich som grundläggande, bl.a. för att de leder till att konflikten ges en definitiv avslutning, medan de övriga tre kan betraktas som varianter på de två grundläggande typerna.

---

⁴⁰ En annan studie av konfliktavslutningar är Pander Maat 1987 som dock inte lägger vikt vid den sekventiella utformningen och främst behandlar institutionella samtal. Olika aspekter av konfliktavslutningar berörs också i en rad andra studier: Eisenberg & Garvey 1981, O’Keefe & Benoit 1982, Aronsson 1987, Vuchinich 1987, Coulter 1990, Goodwin 1990, Knoblauch 1991, Helling 1993, Kotthoff 1993, Wiksten Folkeryd 1998.

⁴¹ Vuchinichs engelska beteckningar är: *submission*, *compromise*, *dominant third party intervention*, *stand-off* och *withdrawal*.

Uppgivande innebär att den ena parten ger med sig. Detta avslutningsmönster ser Vuchinich som ett yttrande där förstaledet är ett oppositionellt drag från den ena parten och andraledet en eftergift från motpartens sida. Beroende på vad för slags oppositionell handling som bemöts kan eftergiften vara av olika slag, t.ex. ett erkännande av att motpartens ståndpunkt är riktig eller ett efterkommande (av en uppmaning). Apropå detta avslutningsmönster kan tilläggas att Kotthoff (1993:209 ff.) har påpekat att konflikter inte kan avslutas genom att den ena parten helt plötsligt ger med sig och ansluter sig till motpartens inställning. Eftergivanden bör göras stegvis och med uppvisande av tvekan efter intensivt lyssnande på motpartens ståndpunkt för att kunna tas på allvar av den ”vinnande” parten.

Också det avslutningsmönster som kallas *kompromiss* betraktar Vuchinich som ett yttrande. Förstaledet utgörs av ett yttrande genom vilket talaren signalerar sin villighet att avsluta konflikten och föreslår en position mellan de två hållningar som konfliktparterna intagit. Andraledet är ett direkt eller indirekt framfört accepterande av kompromissförslaget.

Tredjepartsintervention innebär att konflikten avslutas genom att en tredje part blandar sig i, ofta med en uppmaning till de stridande parterna att avsluta konflikten. Tredjepart kan agera på eget initiativ eller på anmodan av en av de stridande parterna. Han eller hon kan också avgöra konflikten till den ena partens fördel, t.ex. genom att stödja den ena partens ståndpunkt och se till att motståndaren ger med sig (dvs. ger upp).

I det mönster som kallas *undvikande* pågår konflikten till dess att parterna skiftar fokus för samtalet genom att byta ämne och/eller aktivitet. Det sker ibland med inblandning av en tredje part.

I det mönster som kallas *tillbakadragande* upphör konflikten när den ena av konfliktparterna, inte sällan i upprört tillstånd, lämnar samtalet, antingen genom att sluta delta eller genom att fysiskt lämna rummet.

Enligt Vuchinich leder enbart de två förstnämnda avslutningsmönstren, uppgivanden och kompromiss, till att deltagarnas konflikt får en definitiv avslutning. Vid övriga avslutningsmönster kan konflikten med andra ord blossa upp igen. Dersley & Wootton (2001), som behandlat dispyter där den ena parten drar sig tillbaka fysiskt, hävdar att sådana avslutningar t.o.m. leder till en förväntan om att deltagarna vid något kommande tillfälle ska behandla tvisteämnet igen (a.a. s. 613).

Huruvida en konflikt kan betraktas som avslutad eller inte hänger också samman med vilket tidsperspektiv som anläggs. Ser man på saken i ett längre tidsperspektiv, och analyserar flera möten mellan deltagarna, kan det som under ett visst möte tycks vara en enskild, välavgränsad dispyt framstå som en länk i en kedja av snarlika dispyter kring samma ämne(n). Också inom ett och samma möte kan en konflikt som till synes avslutats strax startas om med ett (delvis) nytt ämne (jfr Aronsson 1987:203). Det finns inget

givet svar på hur man ska se på frågan om huruvida en konflikt avslutats definitivt eller inte om deltagarna vid ett senare tillfälle återkommer till samma tvisteämne. En möjlighet att komma runt problematiken är att anlägga ett deltagarperspektiv och utgå från vad deltagarna själva, att döma av samtalsförloppet, tycks betrakta som en sammanhängande konflikt eller kedja av länkade konflikter (jfr Dersley & Wootton 2001:618 f.). En annan möjlighet är att ställa upp kriterier för vad som ska räknas som olika konfliktepisoder, t.ex. genom att stipulera att en viss tid ska förflyta för att en episod ska anses avslutad (se Eisenberg & Garvery 1981:157). Uppstår oenighet om samma ämne igen vid ett senare tillfälle kan det betraktas som en ny konfliktepisod.

3.2.6 Deltagarroller och miljö

Alla deltagare i samtal uppstår en rad roller. Deltagarrollerna kan beskrivas på olika sätt beroende på vilka faktorer man tar hänsyn till och de har diskuterats i många sociologiska och språksociologiska undersökningar. I det följande utgår jag från beskrivningen i Grubers studie (1997:47 ff.) av konflikter i tv-debatter och kompletterar den med rön från andra samtalsanalytiska konfliktundersökningar och egna tillägg som behövs för att beskriva roller i samtal av mer privat karaktär.

Gruber gör en grundläggande indelning av deltagarrollerna i tre kategorier: situationsoberoende roller, statusroller och interaktionella roller (jfr Linell 2005, del 2 s. 5 ff.). *Situationsoberoende roller* är sådana som har potential att inverka på alla slags samtal och situationer. Till denna grupp räknas de klassiska variablerna i språksociologiska undersökningar, dvs. deltagarnas kön, ålder och klasstillhörighet (socioekonomisk status).

Statusroller kan enligt Gruber indelas dels utifrån situationen, dels utifrån deltagarnas förhållande till det aktuella samtalstemat. I tv-debatter uppstår deltagarna t.ex. de situationella rollerna som programledare respektive gäst och förhåller sig till samtalstemat som experter och lekmän, politiker och berörda osv. I samtal av privat karaktär förekommer en rad roller som enligt min mening bör räknas till statusrollerna. Deltagarna står t.ex. i olika släktskapsförhållanden till varandra (make/maka, förälder/barn, bror/syster etc.). Som statusroller kan man också betrakta sådana som har att göra med deltagarnas grad av bekantskap, om de är vänner, kolleger osv.

Interaktionella roller uppstår som benämningen antyder till följd av den interaktionella dynamiken i det enskilda samtalet. De kan enligt Gruber beskrivas utifrån ett lokalt och ett globalt perspektiv (jfr Levinson 1988:167 f.). På det *lokala planet* uppstår vid varje yttrande och genom samtalets (turtagnings)organisation bl.a. de grundläggande rollerna talare och lyssnare. Talar- och lyssnarrollerna kan verka självklara men är vid

närmare beskådan ofta komplexa, inte minst i flerperssonssamtal (Levinson 1988). På det *globala planet* kan olika interaktionella roller urskiljas retrospektivt utifrån deltagarnas beteenden över längre partier av samtalet. Vilka roller det rör sig om varierar vidare mellan olika typer av samtalsaktiviteter. I konfliktforskningen är det enligt Gruber relevant att notera t.ex. vilka som utgör de huvudsakliga företrädarna för olika ståndpunkter och vilka som allierar sig med varandra.

Återkommande i många konfliktstudier är en uppdelning i två huvudsakliga globala konfliktroller som här kallas *konfliktpart* respektive *tredje part*. Konfliktparter är de personer som företräder motstridiga positioner i konflikten (jfr Gruber 1996:43). Många tidigare studier utgår från dyadiska samtal där två personer utgör två konfliktparter men i flerperssonssamtal kan mönstret bli mer komplext (jfr Wirdenäs 2002:77). Som flera forskare poängterat tenderar dock konflikter att oavsett deltagarantal ha två huvudsakliga parter, företrädda av en eller flera personer, eftersom deltagarna gärna delar upp sig i två ”läger” (Maynard 1986, Goodwin 1990:197, Knoblauch 1991:184 f.). I enlighet med Maynard (1986) kan man i konflikter med fler än två deltagare urskilja ett par personer som utgör de huvudsakliga deltagarna (konfliktparterna) och en eller flera som så att säga agerar utanförstående (tredje part). Maynard ger inga definitioner av dessa roller men utifrån hans exempel och allmänna diskussion framgår att de deltagare som utgör de huvudsakliga parterna ofta inleder den oppositionella aktiviteten och är de mest aktiva personerna i konflikten medan tredje part utgörs av personer som inledningsvis eller under merparten av tiden står utanför konflikten. De sistnämnda kan dock på anmodan av de huvudsakliga parterna eller på eget initiativ gå in i konflikten och bilda tillfälliga eller mer långvariga allianser med någon av de huvudsakliga deltagarna. De kan också välja att omväxlande stödja den ena eller andra partens position. Som ovan nämnts (3.2.5) kan tredje part dessutom vara inblandad i konfliktavslutningen. (För en utförlig behandling av den interaktionella utformningen av alliansmönster i konflikter, se Kangasharju 1998, 2002.)

Eftersom rollerna som konfliktpart och tredje part är specifika för konflikter kallar jag dem fortsättningsvis *konfliktroller*. Tilläggas ska att det i vissa fall är problematiskt att urskilja vilka konfliktroller deltagarna har. Om en från början utanförstående person t.ex. intervenerar ofta eller under längre partier kan det vara svårt att avgöra om han eller hon ska anses vara tredje part eller en av konfliktparterna. Svårigheterna att analysera deltagarrollerna har att göra med att de i praktiken är överlappande, mer eller mindre explicitgjorda och föränderliga under ett samtals förlopp (Gruber 1996:47 ff., jfr Linell 2005, del 2 s. 5 ff.).

Konflikter äger alltså rum mellan personer som innehar olika deltagarroller. De äger också rum i olika slags miljöer. Ett sätt att beskriva miljön är

att karaktärisera den som övervägande privat eller offentlig. Att definiera skillnaden mellan s.k. privata och offentliga (institutionella) samtal är långt ifrån enkelt men ett sätt att dra gränsen mellan dem är att göra det utifrån den fysiska plats samtalen utspelas på, t.ex. privata hem å ena sidan och arbetsplatser eller kaféer, gator och liknande publikt tillgängliga platser, å andra sidan. Ett annat sätt att dra gränsen är att utgå från antalet närvarande deltagare där privata samtal avser dialoger med få deltagare och offentliga avser samtal med många deltagare. (Om det fysiska rummet och samtal, se vidare Linell 2005, del 2 s. 7 f.)

Att deltagarnas konfliktroller har relevans för konflikters förlopp står klart. Strukturen i en konflikt mellan två personer ter sig annorlunda än i en konflikt där en tredje part lägger sig i. Men vilken relevans har deltagarnas situationsoberoende roller och statusroller? Och vilken relevans har miljön?

I konfliktforskning som förutsätter att situationsoberoende roller och statusroller har stor relevans för ett samtals förlopp påpekas ofta att konflikter utmärks av symmetri (i makt) mellan deltagarna. Den prototypiska konflikten utspelas t.ex. enligt Aronsson (1987:195) mellan "long time partners, man and wife, or between parents and grown-up children, or between grown-up siblings", inte mellan barn eller personer med en asymmetrisk relation som exempelvis chef–anställd. Vidare tycks många ta för givet att konfliktmönstren varierar beroende på deltagarnas ålder eller huruvida samtalen utspelas i privat eller institutionell miljö. Barns eller ungdomars dispyter antas t.ex. skilja sig från dem som förekommer mellan vuxna. Andra har dock motsatt sig en sådan inställning och menat att det interaktionella spelet (möjliga språkhandlingar, turtagning, utformningen av yttranden) förmodligen inte skiljer sig så mycket beroende på deltagarnas ålder utan att skillnaderna snarare gäller ämnesval och frekvensen hos olika mönster (jfr O'Keefe & Benoit 1982:182 f. och Maynard 1986:282).

Vad gäller miljön (i vid bemärkelse) kan institutionella faktorer antas inverka på vissa av deltagarnas konfliktbeteenden men inte nödvändigtvis alla. Kangasharju (2002) som undersökt konfliktallianser i möten på arbetsplatser visar t.ex. hur vissa deltagare med situationellt specifika roller, som ordföranderollen, tar sig rätten (och ges rätten) att styra samtalet i vissa avseenden (fördelning av ordet, återförande av samtalet till för mötessyftet relevanta ämnen osv.). Trots att mötena på så sätt får en särskild samtalsorganisation jämfört med många andra samtal anser hon det vara troligt att sättet som deltagarna bildar oppositionella allianser på förekommer i många andra slags sociala sammanhang.

Huruvida och i så fall hur och i vilken utsträckning olika deltagarroller och miljöer kan antas inverka på deltagarnas interaktionella beteenden eller tolkningen av dessa är med andra ord en omdebatterad fråga. Mitt intryck är att många av de interaktionella mönster som beskrivits (tredragsmönstret,

sätten att modifiera språkhandlingar på, vanliga konfliktavslutningar osv.) återfinns i flera undersökningar baserade på olika samtalsmaterial med olika deltagare och olika miljöer, om än med variation i frekvens.

3.2.7 Konflikter som kommunikativa händelser

Många tidigare studier har fört fram tanken att konflikter bör uppfattas som en sorts *kommunikativ händelse* eller *aktivitetstyp* (*speech event* eller *speech activity* i bl.a. Eisenberg & Garvey 1981:149 f., Bavelas, Rogers & Millar 1985:15, Goodwin 1990:8 f. Vuchinich 1990:118, Knoblauch 1991:186; *activity type* i bl.a. Kotthoff 1993:205, Gruber 1996:43, 1998:476, Linell 1998:241, 244, jfr också Laforest 2002:1611). Medan det förstnämnda begreppet närmast förknippas med taletnografen Dell Hymes förknippas det sistnämnda med antropologen Stephen Levinson. Det finns också ett tredje begrepp med liknande innebörd som har lanserats av den svenska språkforskaren Per Linell, nämligen *kommunikativ verksamhet* (Linell 2005, jfr Linell 1998). De tre begreppen har givits olika mer eller mindre utförliga beskrivningar. De skiljer sig åt i vissa avseenden men har också vissa likheter. Gemensamt är bl.a. att de alla brukar användas för att beteckna enheter i samtal större än enskilda turer (språkhandlingar) eller yttrandepar. Det handlar om enheter som anses utgöra en bakgrund (kontext) mot vilken deltagarna tolkar varandras handlingar och avgör vilka slags handlingar som är lämpliga bidrag till den pågående interaktionen.⁴² Levinson (1979) ger t.ex. följande definition av begreppet aktivitetstyp:

it refers to any culturally recognized activity, whether or not that activity is co-extensive with a period of speech or indeed whether any talk takes place in it at all [...] In particular I take the notion of an activity type to refer to a fuzzy category whose focal members are goal-defined, socially constituted, bounded, events with *constraints* on participants, setting, and so on, but above all on the kinds of allowable contributions. Paradigm examples would be teaching, a job interview, a jural interrogation, a football game, a task in a workshop, a dinner party and so on. (Levinson 1979:368, originalets kursiv)

Eftersom jag använder ordet aktivitet i en mer allmän betydelse och tycker att verksamhet för tankarna till institutionella samtal väljer jag fortsättningsvis beteckningen *kommunikativ händelse* och menar då något som liknar alla tre begreppen. Tidigare studier av konflikter är sällan utförliga i fråga om

---

⁴² Min framställning i avsnitt 3.2.7 baseras främst på Duranti 1985 som talar om kommunikativa händelser, Levinson 1979 som talar om aktivitetstyper och Linell 1998, 2005 som talar om verksamhet. För en utförlig diskussion av begreppens relation till varandra och till andra närbesläktade begrepp (bl.a. språkspel, ramar, kommunikativ genre) hänvisas till Linell 1998 och 2005. Jfr också Spitz 2005 som tar upp flera av begreppen i sin studie av konflikter i dramatik.

hur begreppen kan kopplas samman med konflikter som interaktionella fenomen. I det följande beskriver jag därför några av de aspekter som jag menar talar för att konflikter bör betraktas som kommunikativa händelser.

I citatet ovan betonas att kommunikativa händelser är erkända av den kulturgemenskap som använder dem ("it refers to any culturally recognized activity", Levinson 1979:368, jfr Duranti 1985:202). Detta kan, men behöver inte, betyda att kommunikativa händelser har allmänt kända, vardagsspråkliga benämningar (jfr Linell 2005, del 2 s. 3). Konflikter är onekligen kulturellt erkända aktiviteter. Det finns en rad lexikaliserade benämningar för aktiviteter som språkbrukarna uppfattar som konflikter, t.ex. *bråk*, *diskussion*, *dispyt*, *gräl*, *kiv*, *strid* osv. och tidigare forskning har noterat att deltagarna emellanåt använder sådana "folkliga" beteckningar med referens till oppositionella aktiviteter (Goodwin 1982:82, O'Keefe 1982:11, Schiffrin 1984:327 f., Vuchinich 1987:592, Grimshaw 1990b:11, Knoblauch 1991:171, Taylor 1995:passim, Wirdenäs 2002:16).

Vidare antas kommunikativa händelser vara sociala möten som kan avgränsas i förhållande till föregående och efterföljande aktiviteter ("socially constituted, bounded, events", Levinson 1979:368). En näraliggande aspekt som inte framhävs lika tydligt i citatet ovan men som både Levinson och andra understrukit, är att kommunikativa händelser omfattar olika slags kännetecknande subaktiviteter. Linell har utförligt diskuterat subaktiviteternas egenskaper och förhållande till varandra. Enligt honom omfattar kommunikativa händelser både faser och vad han kallar kommunikativa projekt. Det finns åtminstone tre faser: inledning, förlopp och avslutning (Linell 2005, del 1 s. 6), men det kan också finnas fler (a.a., del 2 s. 11). Kommunikativa projekt är sekvenstyper av varierande omfång som oftast ligger på en mer lokal (än global) nivå i samtalen (a.a., del 2 s. 19) och syftar till att lösa någon form av kommunikativt "problem".⁴³ Förhållandet mellan en överordnad kommunikativ händelse och ett underordnat kommunikativt projekt kan exemplifieras med skillnaden mellan en domstolsförhandling, som är en överordnad aktivitet, inom vilken ett slag av underordnad, lokal, aktivitet är 'att erkänna eller förneka ett brott' (Linell 2005, del 1 s. 16).⁴⁴

Som framgått av detta kapitel har studier visat fasrelaterade strukturer i konflikter. Det finns t.ex. återkommande mönster för hur konflikter inleds (tredragsmönstret) och hur de avslutas. Förloppet mellan inledning och avslutning tycks dock inte uppvisa lika distinkta mönster. Som tidigare stu-

---

⁴³ Problem ska i detta fall uppfattas i vid mening som "problems of establishing an interpretation or shared understanding of something, of having something 'done through language' [...], of creating a communicative fact [...]" (Linell 1998:218).

⁴⁴ Liksom flera av de studier som nämnts i inledningen av avsnitt 3.2.7 använder jag begreppet kommunikativ händelse med syftning på konflikten som helhet. I vissa studier används dock begreppet med syftning på de subaktiviteter som kan förekomma inom en konflikt (se t.ex. det tidigare anförda citatet ur C. Goodwin & M.H. Goodwin 1987:239 i avsnitt 3.2.2).

dier konstaterat kan konflikter bestå av olika slags språkhandlingar och sekvenser av språkhandlingar, dvs. vad som med Linells terminologi skulle kunna kallas kommunikativa projekt. Dessa verkar dock inte uppträda med någon bestämd ordning eller frekvens. Konflikter kan kretsa uteslutande kring en viss subaktivitet (sekvenstyp), t.ex. uppmaning och vägran att utföra uppmaningen, eller omfatta flera olika, t.ex. uppmaningar, klander och motstridiga åsikter i sakfrågor.

Kommunikativa händelser förknippas till sist även med normer för vad som anses vara möjligt för deltagarna att utföra inom händelsetypens ram ("events with *constraints* on participants [...] above all on the kinds of allowable contributions", Levinson 1979:368). När deltagarna har uppfattat att en viss typ av kommunikativ händelse har etablerats aktualiseras olika förväntningar hos dem om hur händelser av det aktuella slaget kan och bör utföras. För konflikters vidkommande gäller bl.a. att det uppstår en förväntan om att en konflikt som inletts ska fortsätta med oppositionella drag och att konflikter som avslutas med uppgivande, dvs. där den ena parten ger med sig och går med på att motparten har rätt i sin ståndpunkt, måste utföras på särskilda sätt för att uppfattas som godtagbara medgivanden (se 3.2.2, 3.2.5).

3.3 Tillämpningar och avgränsningar

I enlighet med CA utgår jag från att all interaktion är strukturerad, att alla detaljer i interaktionen är av potentiellt värde för analysen och att interaktionen på det lokala planet är såväl kontextberoende som kontextförnyande. Min studie bygger vidare på ett detaljerat studium av dialogen med fokus på deltagarnas sociala aktiviteter och handlingar så som de organiseras i sekvenser. Jag intresserar mig också för hur enskilda samtalsturer är utformade med hänsyn till den pågående interaktionen, t.ex. förekomsten av responsartiklar i inledningen på turer, och dokumenterar min analys med utdrag ur dramadialogen.

Ytterligare en likhet med CA är att kopplingen mellan de dialogmönster som analyseras och variabler som deltagarnas sociala roller (kön, klass och ålder) och samtalens miljö inte står i centrum. I avhandlingen presenteras deltagarroller och miljö i syfte att ge en bild av materialet (se 4.4.3) men utöver detta hänvisas enbart vid enstaka tillfällen i analysen till sådana kontextuella faktorer. Min uppfattning är att forskningen om konflikter i svensk dramadialog ännu befinner sig på ett grundläggande stadium och i detta initialskede mer gagnas av ett fokus på detaljerade analyser av återkommande dialogiska strukturer.⁴⁵ Den ringa vikt som i avhandlingen fästs vid

---

⁴⁵ Jfr Schegloffs varning för en alltför tidig fokusering på faktorer som deltagarnas sociala roller: "Efforts to relate levels of analysis via macro-relevant attributes of the participants in

kopplingen mellan dialogmönster och olika egenskaper hos deltagarna och miljön ska dock inte tolkas som att jag finner frågan ointressant. Tvärtom är det en möjlig framtida forskningsuppgift.

Även om min undersökning delar vissa grundläggande teoretiska och metodiska infallsvinklar med CA finns det punkter där den skiljer sig från traditionella CA-studier och mer liknar vad som sammanfattande kan kallas samtalsanalys i ett vidare perspektiv (Norrby 2004). En uppenbar skillnad gäller valet av analysmaterial, dvs. dramadialog i stället för verkliga samtal. En annan är att CA-studier tenderar att framför allt fokusera på den lokala samtalskontexten och att bortse från andra, mer globala kontextaspekter (jfr Linell 2005, del 1 s. 28 f.). En global aspekt fångas av begreppet kommunikativ händelse, som är av central betydelse i min undersökning. Liksom många tidigare studier diskuterar jag dessutom konflikter i termer av yttrandens styrka och utgår därvid från antaganden om intensitet som har sitt ursprung i Brown & Levinsons artighetsteori. Vidare gör jag kvantitativa beräkningar (på antal förekomster av olika typer av drag). Kvantifiering innebär med nödvändighet vissa förenklingar i framställningen men är enligt min mening ett praktiskt verktyg för att ge läsaren en mer precis uppfattning om vilken vikt olika företeelser har och för att jämföra tendenser i olika delar av materialet (t.ex. mellan tidsperioder).

Så långt har jag beskrivit hur min analysmetod förhåller sig till CA-traditionens. I det följande går jag närmare in på vilken betydelse jag lägger in i några begrepp som är centrala för analysen av de konfliktstrukturer som behandlas i studien. Jag beskriver också några metodiska val (t.ex. hur jag förhållit mig till frågan om dubbelklassificering av yttranden) och vilka strukturer som står i fokus för analysen.

De begrepp som preciseras är dels *konflikthändelse*, vilket är en typ av kommunikativ händelse (3.2.7), dels *konfliktsekvens*, vilket är ett samlingsnamn för de subaktiviteter (kommunikativa projekt) som förekommer inom konflikthändelserna (3.2.7). Dessutom preciseras begreppet *drag* (3.2.1). I det följande behandlas först den mest överordnade analysenheten, konflikt-händelse, sedan den minsta analysenheten, drag, och till sist analysenheten på mellannivå, konfliktsekvens. Avsnittet avslutas med en översikt av vilka uttryck för konflikt som analyskapitel 5–7 fokuserar på.

3.3.1 Konflikthändelser

I analogi med kommunikativ händelse benämner jag de konfliktepisoder som ingår i min undersökning *konflikthändelser* (eller bara händelser). Konflikt-händelserna är avsnitt i dramatexterna av varierande omfång och struktur

---

micro-level processes threaten underdevelopment of a full technical exploration of the micro-level processes” (Schegloff 1987:229).

men utmärks av en hög andel oppositionella drag vilka utväxlas mellan åtminstone två konfliktparter, eventuellt med bidrag från en tredje part. De utgör en enhet i dialogen med en tredelad fasstruktur (inledning, mitt och avslutning). Vidare sammanhålls de av deltagarnas ömsesidiga utväxling av oppositionella drag. Konfliktparternas oppositionella aktivitet under en händelse kan vara kontinuerlig eller diskontinuerlig. I det förstnämnda fallet följer deras oppositionella handlingar efter varandra i obruten följd. I det sistnämnda fallet finns inskott av olika slag mellan parternas drag (t.ex. reparationssekvenser, parallellt pågående aktiviteter eller replikväxlingar mellan en konfliktpart och en tredjepart).

Parternas drag bildar ofta (men inte överallt) specifika mönster, s.k. konfliktsekvenser. Händelser inleds av en konfliktsekvens och omfattar åtminstone en konfliktsekvens (dock inte nödvändigtvis någon av de konfliktsekvenstyper som närstuderas i avhandlingen). Längre händelser kan omfatta flera sekvenser av samma eller olika typ. Händelserna avslutas enligt något av de fem mönster som tidigare forskning beskrivit (3.2.5).

3.3.2 Drag

I många samtalsstudier används tur synonymt med (språk)handling men förhållandet är i själva verket betydligt mer komplext. Den enhet som uppbygger handlingen kan i praktiken variera i omfång från en hel samtalsstur (i den mening som specificerats i 3.1) till en mindre del av tur (en s.k. turkonstruktionsenhet eller t.o.m. en del av en sådan). Språkhandlingen kan också uttryckas genom enheter större än en tur, dvs. en eller flera på varandra följande turer som antingen yttras av en och samma person eller av flera olika (allierade) personer. Som nämnts (3.2.1) kan konflikter dessutom kretsa kring icke-verbala handlingar eller presuppositioner. Den enhet som uppbygger en viss handlingsfunktion i ett visst avsnitt av ett samtal kan med andra ord inte definieras på förhand utan måste analyseras utifrån sin kontext (jfr Levinson 1983:291 och Short 1996:203 f.).

Olika beteckningar har föreslagits i konfliktforskningen för den enhet som i kontexten uppbygger en för interaktionen relevant handling, förutom tur t.ex. tes (Wirdenäs 2002) eller drag (Gruber 1998, Spitz 2005). I föreliggande studie används den sistnämnda benämningen, *drag*.⁴⁶ Drag definierar jag som en enhet med interaktivt värde (funktion) i en konfliktsekvens (jfr Linell & Gustavsson 1987:17, jfr också Goffman 1981:24).

Dragen i mitt material är ofta verbala och synonyma med en talares tur men kan variera i omfattning och framförande på alla ovan nämnda sätt. Vidare kan olika typer av drag urskiljas utifrån strukturella, innehållsmässiga

---

⁴⁶ Benämningen *drag* förknippas med Birminghamskolans *exchange structure model* men har där en lite annan innebörd (se Norrby 2004:70 ff.).

och/eller funktionella kriterier. Ett generellt strukturellt (sekventiellt) kriterium för alla enheter som betecknas som drag i föreliggande studie är att de framförs av en konfliktpart, A eller B, och ingår i en konfliktsekvens uppbyggd enligt det tidigare nämnda tredragsmönstret (3.2.1, tablå 3:1). Vad som utgör A:s förstadrage i en konflikt beror alltså på vad B vänder sig mot i andradraget osv.

I motsats till drag används *yttrande* i studien som en allmän term när det inte är nödvändigt att specificera huruvida det sagda utgör en tur eller en del av en (komplex) tur (jfr J. Lindström 2001:30). *Tur* används om de sammanhängande räckor av tal under vilka talaren har ordet. Turer kan vara svåra att avgränsa i verkliga samtal (se a.a.). I dramadiolog motsvarar dock turer som regel repliker i dialogtexten.⁴⁷

Drag kan vara flerfunktionella. Vanligen kan man dock urskilja en dominerande språkhandlingsfunktion i den lokala konfliktkontexten, dvs. i interaktionen mellan de oeniga rollpersonerna vid den tidpunkt då draget framförs. Det finns en handfull fall där ett drag kan sägas bestå av flera olika varianter av drag (dragtyper) eller där gränsen mellan dragets kärna och modifieringar kan diskuteras. I analysen (kapitel 5–7) presenteras hur dessa drag klassificerats.⁴⁸ Dubbelklassificering av yttranden har undvikits så långt möjligt. Bara ett par yttranden har dubbelklassificerats och det gäller då sådana som både kan ses som det sista draget i en konfliktsekvens av en viss typ och första draget i en sekvens av annat slag.

---

⁴⁷ Repliker i dialogtexten kan dock i undantagsfall omfatta flera turer eller handlingar från olika deltagare. Jag har t.ex. funnit några fall i mitt analysmaterial där A:s icke-verbala respons på samtalspartnern B:s bidrag enbart markeras med ett tankstreck i A:s replik. Det är fallet i följande replik i Tor Hedbergs drama *En tvekamp* från 1892:

RICHARD [...] Hvad har du emot mig, – hvarför undviker du mig, – eller bemöter mig på ett så besynnerligt sätt? – Säg åtminstone rent ut, hvad det är. [...]

Utdraget innehåller tre turer: först Richards frågor till samtalspartnern, svägerskan Helena (*Hvad har du emot mig, – hvarför undviker du mig, – eller bemöter mig på ett så besynnerligt sätt?*), sedan Helenas icke-verbala respons, där hon vägrar besvara frågan (markerad av det tredje tankstrecket i citatet) och till sist Richards uppmaning till henne att tala klarspråk (*Säg åtminstone rent ut, hvad det är*). Att det tredje tankstrecket bör tolkas som en tyst tur och inte som en tystnad inuti Richards tur signaleras subtilt på flera sätt. Dels innehåller den föregående repliktexten (utanför exemplet) andra tankstreck med denna funktion, dels inleds Richards sista tur med stor bokstav till skillnad från de yttranden med liten bokstav som följer på de turinternas pauserna i hans första tur.

⁴⁸ Vid drag som kombinerar olika typer baseras klassificeringen oftast på den mest direkta (explicita), först placerade typen men i vissa fall på en senare variant. Klassificeringsprinciperna är desamma för analysen av en och samma konfliktsekvenstyp men kan skilja sig åt mellan olika sekvenstyper. Motiveringarna för indelningen presenteras i respektive kapitel.

3.3.3 Konfliktsekvenser

De kommunikativa projekt eller subaktiviteter som förekommer inom en konflikthändelse och som utmärks av ömsesidig oppositionell aktivitet mellan deltagarna kallar jag *konfliktsekvenser*.

Olika slags konfliktsekvenser kan identifieras. Alla omfattar dock minimalt tre på varandra följande drag som utväxlas mellan konfliktparterna enligt det ovan nämnda tredragsmönstret (3.2.1, tablå 3:1). En konfliktsekvens inleds alltid med ett icke-oppositionellt drag från den ena konfliktparten, dvs. ett drag som inte angriper något i sekvensens föregående drag. Därefter följer en utväxling av två eller fler oppositionella drag mellan parterna.

Som regel följer dragen i en konfliktsekvens omedelbart efter varandra men det kan förekomma inskott av olika slag mellan dem. Det är inte ovanligt att förstadragen, bl.a. beroende på typen av konfliktsekvens, återfinns relativt långt från andradraget medan andradraget och senare drag följer tätt på varandra.

Principiellt har jag räknat med att en sekvens fortgår så länge konfliktparterna fortsätter med samma slags oppositionella aktivitet, dvs. en klandersekvens fortgår så länge klander bemöts med oppositionella reaktioner på klander osv. Den kan upphöra på olika sätt. En sekvens tar slut om konflikten som helhet övergår i en avslutningsfas enligt något av de ovan nämnda avslutningsmönstren för konflikter (3.2.5). Sekvensen upphör också om parterna övergår från en konfliktrelaterad subaktivitet till en annan, dvs. om en klandersekvens avlöses av exempelvis en motsägandesevens eller någon annan typ av konfliktaktivitet.

Jag räknar med att en konfliktsekvens kan men inte behöver sammanhållas av ett övergripande ämne. I vissa fall uppstår frågan om en konfliktsekvens ska anses vara en fortsättning på en tidigare (diskontinuerlig) sekvens av samma slag och om samma ämne eller om den utgör en ny sekvens om samma ämne. Så långt möjligt har ett deltagarperspektiv anlagts och kategoriseringen gjorts utifrån huruvida deltagarna tycks uppfatta den senare sekvensen som en fortsättning på den föregående eller som en ny om samma ämne. I tveksamma fall har sekvensen räknats som en ny.

Liksom dragen kan konfliktsekvenserna vara flerfunktionella. I konflikthändelserna har jag hittat en handfull sekvenser vars karaktär gör att de balanserar på gränsen mellan motsägande- och klandersekvenser eller på gränsen mellan klander- och avslagssekvenser. Alla sekvenser som medtagits har dock förts till någon av de tre typerna. De fåtal sekvenser vars status bedömts vara mycket tvetydig har inte tagits med i analysen.

3.3.4 Analysens fokus: konfliktsekvenser och drag

Analysen av konfliktstrukturerna i svensk dramadiolog har avgränsats på olika sätt. I det följande redovisas de avgränsningar som har gjorts vad gäller vilka konfliktstrukturer som analyseras i kapitel 5–7. (I kapitel 4 presenteras de avgränsningar som gjorts gällande valet av dramatik och i kapitel 8 olika avgränsningar som gjorts vid analysen av dramatisk funktion.)

En viktig avgränsning på konflikt-händelsenivå är att enbart de avsnitt i dramatexten som är knutna till s.k. konfliktetiketter, dvs. ord eller fraser för konflikt, har medtagits i analysen (om konfliktetiketterna, se kapitel 4).

En annan avgränsning på händelsenivån är att bara de sekvenser som äger rum i interaktionen mellan de rollpersoner som kan sägas utgöra händelsernas konfliktparter närstuderas. Sekvenser som förekommer mellan en av konfliktparterna och en tredjepart medtas alltså inte (sådana återfinns t.ex. i avslutningsfasen av vissa händelser).

En tredje avgränsning är att den detaljerade analysen främst ägnas mönster i konfliktsekvenser som etablerar och för parternas oppositionella aktivitet vidare. Det innebär att det framför allt är strukturer i händelsernas inlednings- och mittfas som behandlas medan strukturer i avslutningsfasen liksom mönster rörande konfliktsekvensernas upphörande bara berörs kort.

En fjärde avgränsning är att det bara är konflikt-händelsernas vanligaste konfliktsekvenstyper som analyseras, nämligen *motsägandesekvenser*, *kladdersekvenser* och *avslagssekvenser*. Dessa tre sekvenstyper omfattar merparten av de oppositionella aktiviteter som återfinns i konflikt-händelserna. Till de sekvenstyper och andra handlingar som förekommer i händelserna men inte behandlas i studien hör t.ex. oenighet som uppstår kring förslag (jfr Kangasharju 1998:44 ff.) och förolämpningscentrerade sekvenser (jfr 3.2.3, not 34).

Alla sekvenser av de tre nämnda typerna medtas i analysen oavsett var inom konflikt-händelsen de återfinns. En avgränsning på sekvensnivån är att enbart de tre inledande dragen i sekvenserna undersöks i detalj medan sekvensernas utveckling efter tredjedraget beskrivs översiktligt vad gäller deras omfång, upphörande och utfall. Även om enbart de inledande dragen närstuderas är det min uppfattning, liksom andras före mig (t.ex. Muntigl & Turnbull 1998, Wirdenäs 2002), att de typer av drag som återfinns där ofta liknar dem i sekvensernas senare drag.

De tre inledande dragen i konfliktsekvenserna undersöks med avseende på *utformning*, *frekvens* och *funktion*, varav de två förstnämnda aspekterna behandlas utförligast. För varje konfliktsekvenstyp urskiljs ett antal vanliga dragtyper, i första-, andra- och/eller tredjedragsposition. Dragtypernas interaktionella funktion diskuteras främst utifrån tidigare forskning och vid enskilda exempel. Deras frekvens behandlas med avseende på förekomst i olika dramer och konflikt-händelser samt i material från olika perioder.

Vad gäller utformningen rangordnas alla dragtyper i en viss sekvenstyp styrkemässigt (intensitetsmässigt) utifrån olika kriterier, bl.a. grad av *direkthet*. Vidare behandlas dragens övergripande *komplexitet* (dvs. längd och eventuella utveckling över flera turer) liksom huruvida dragen innehåller *kombinationer* av olika dragtyper av vilka bara en varit klassificeringsgrundande vid frekvensberäkningarna. När det gäller utformningen av dragen behandlas dessutom förekomsten av olika typer av *modifieringar* som inverkar på dragens styrka. En avgränsning är att enbart ett urval av förstärkande och försvagande modifieringar diskuteras. Det är modifieringar som tidigare forskning har behandlat och som jag funnit någorlunda frekventa i mitt material. Analysen berör främst verbala (lexikala) och turinitialt placerade modifieringar, t.ex. respons- och diskurspartiklar förknippade med disprefererade eller konfliktindikerande samtalsbidrag. Många av dessa (*nej, nog, väl* m.fl.) har nämligen visats vara frekvent förekommande i såväl äldre som modern dramatik (se t.ex. M. Thelander 2003b, jfr Culpeper & Kytö 1999). Förekomsten av intensifierande inslag som avbrott, kamp om ordet, höjda röster och icke-verbal kommunikation analyseras däremot inte eftersom de är relativt sällsynta i mitt material.

I möjligaste mån har jag försökt analysera samma slag av modifieringar i alla tre sekvenstyperna (generella modifieringar) men till följd av att olika slag av språkhandlingar (drag) har specifika modifieringsmöjligheter diskuteras också sådana. Eftersom målet inte är att utreda vilka modifieringar som är generella respektive språkhandlingsspecifika redovisas dock förekomsten av alla modifieringar samlat.

Sammanfattningsvis fokuserar avhandlingen på de tre inledande dragen i tre vanliga slag av konfliktsekvenser vilka utväxlas mellan konfliktparterna i ett antal konfliktändelser. De tre inledande dragens utformning och frekvens behandlas utförligast men även hela konfliktsekvensen studeras. Mönster på konfliktändelsenivån, t.ex. huruvida händelserna är uppbyggda av många eller få konfliktsekvenser och hur deras avslutningsfaser gestaltar sig, berörs bara undantagsvis.

4 Material och urvalsmetod

I detta kapitel ges inledningsvis en kort presentation av korpusen *Svensk dramadialog* från vilken avhandlingens analysmaterial hämtats (4.1). Därefter följer en beskrivning av det notationssystem som används för hänvisningar till utdrag ur dramerna (4.2). Merparten av kapitlet redovisar dels hur undersökningens material, de s.k. konflikthändelserna, har valts ut med kriteriet att de ska vara kopplade till s.k. konfliktetiketter (4.3), dels konflikt-händelsernas övergripande beskaffenhet (4.3–4.4). Kapitlet avslutas med en sammanfattning (4.5).

4.1 Korpusen Svensk dramadialog

Analysmaterialet till denna studie har hämtats från korpusen *Svensk dramadialog* vilken sammanställts inom projektet *Svensk dramadialog under tre sekler* (om projektet, se Melander Marttala & Östman 2000). Korpusen omfattar totalt 45 svenska dramer skrivna under sex perioder mellan år 1725 och 2000 (sammanlagt består korpusen av drygt 800 000 ord). Materialet till föreliggande studie kommer från 30 av dessa 45 dramer, närmare bestämt tio pjäser från vart och ett av de tre sekler som korpusen omfattar. Av de tio dramerna från 1700-talet har fem tillkommit under perioden 1725–1750 och fem under perioden 1775–1800. De tio dramerna från 1800-talet har tillkommit under perioden 1875–1900 och de tio dramerna från 1900-talet under perioden 1975–2000.⁴⁹

Medan 1800- och 1900-talsdramerna härstammar från slutet av respektive sekel kommer alltså hälften av 1700-talsdramerna från första halvan och fem från sista halvan av seklet. Det har att göra med uppbyggnaden av korpusen *Svensk dramadialog* där antalet dramer från 1700-talet bara är fem per period (mot tio i de senare perioderna). Det lägre antalet dramer hänger i sin tur samman både med att det författades betydligt mindre dramatik på svenska under 1700-talet och att färre dramer från den tiden uppfyllde urvalskriterierna för korpusen (se vidare Melander Marttala & Strömquist 2001:11 f.).

---

⁴⁹ Anmärkas ska att ett av dramerna i 1900-talsmaterialet utgavs ett par år före 1975, nämligen Lars Forsells *Borgaren och Marx* från 1970 (se motivering till valet i Melander Marttala & Strömquist 2001:13).

I bilaga 1 finns en förteckning över de 30 utvalda dramerna med uppgift om titel, tryckår och författare. Av bilagan framgår även vilket signum respektive drama givits i korpusen. Signumet består av en siffra mellan 1 och 6 (betecknande utgivningsperiod) i kombination med en bokstavs-beteckning, A–J, och används fortsättningsvis för att hänvisa till respektive pjäs.

För en presentation av de urvalskriterier som tillämpades för sammanställningen av dramerna i korpusen hänvisas till Melander Marttala & Strömquist 2001:9–13. Där ges också bakgrundsuppgifter om dramerna samt sammanfattningar av handlingen i dem (a.a. s. 25–109). För en presentation av verken och författarna bakom dem i ett litteratur- och teaterhistoriskt sammanhang hänvisas till Strömquist 2002 och 2003. Här ska endast i kort-het nämnas att pjäserna, i enlighet med projektets urvalskriterier, utgörs av svenskspråkig originaldramatik på prosa, skriven och tryckt för en vuxen publik av en identifierad författare. Genremässigt kan de betecknas som samtidsdramatik av såväl komiskt som mer allvarligt slag, dock med en övervikt av komedier bland dramerna från 1700-talet.

Min bedömning av de 30 pjäserna är att de alla ger intryck av att skildra den samtida verkligheten. De flesta är också trovärdiga på så sätt att roll-personerna till största delen förefaller att följa ”livets logik” och interagera och tala på ett naturligt sätt med varandra (jfr 2.2.2.1). Jag återkommer till metoden för att ringa in de konflikthändelser som ingår i analysmaterialet. Jag vill dock redan här påpeka att min urvalsmetod inte på förhand utesluter konflikter med en absurd karaktär. Dock blev resultatet av min urvalsprocess att inga konflikter kom med från de dramer eller dramaavsnitt som helt eller delvis ter sig absurda eller onaturliga.⁵⁰ De konflikthändelser som undersöks ger med andra ord ett trovärdigt intryck i alla ovan nämnda bemärkelser. Det hindrar inte att några av dem innehåller markant teatrala inslag såsom avsides-repliker eller monologer uppbyggda som en dialog mellan talaren och dennes alter ego.

4.2 Utdrag ur dramerna: textversion och notationssystem

Samtliga pjäser i korpusen *Svensk dramadialog* har med hjälp av textbearbetningsprogrammet TSSA gjorts tillgängliga i datoriserad form (se Melander Marttala & Strömquist 2001:13–24).⁵¹ De exempel och citat ur dramerna som

⁵⁰ Ett absurt intryck ger främst Kristina Lugns *Idlaflickorna* (6I) men bitvis också Lars Noréns *Natten är dagens mor* (6C), Per Olov Enquists *I lodjurets timma* (6H) och Jonas Gardells *Människor i solen* (6J).

⁵¹ TSSA (a PC Program for Text Segmentation and Sorting) har använts i version 2.3. Programmet är framtaget vid dåvarande Institutionen för lingvistik vid Uppsala universitet av bl.a. Bengt Dahlqvist (Melander Marttala & Strömquist 2001:19).

redovisas i avhandlingen har alla hämtats från de datoriserade versioner av respektive dramatext som återfinns i de s.k. meningsfilerna (se a.a. om korpusens olika fil-typer). Vid behov har utdragen justerats för att öka läsbarheten. Förutom att rena korrekturfel rättats har all metatext (utom replikrubrikerna) satts i kursiv stil och antalet punkter som markerar avbrott och liknande begränsats till tre. Vidare har vissa specialtecken bytts ut mot tecken som följer gängse skrivregler. Emfas som i de tryckta versionerna av dramerna markeras på flera olika sätt (med kapitäl, kursiv, fetstil etc.) utmärks i meningsfilerna med krusparenteser kring de betonade orden. I de utdrag ur meningsfilerna som ges i exempel och citat i denna studie har detta sätt att markera emfas genomgående bytts ut mot fetstil. I de tryckta versionerna av 1700-talsdramerna har replikrubriker och främmande ord tryckts i antikva i stället för fraktur. Detta har jag för läsbarhetens skull avstått från att återge trots att det är markerat i korpusen.

En fördel med att använda utdrag från de versioner av dramatexterna som finns i meningfilerna är att alla repliker och självständiga metatextenheter i filerna är numrerade i den ordning de uppträder i dramatexten. Tack vare detta är det möjligt för den som har tillgång till korpusen att med exakthet både ge uppgift om och finna var någonstans i ett visst drama ett givet utdrag förekommer. Notationssystemet demonstreras genom exempel 4:1. (Tre punkter inom hakparentes används enligt gängse skrivregler för att markera att text utelämnats.)

Exempel 4:1. Utdrag ur en meningsfil för demonstration av notationssystemet.

- 27 *(På Sättra gård kvällen innan julaftonen. En landtlig sal med enkla, gammaldags möbler, pärlfärgade karmstolar, en lång soffa, ett piano, en stor gungstol. Till höger tamburdörr och ett fönster. Det är halfskumt, endast ett ljus brinner i kronan och diskuterande röster höras bakom den stängda fonden. [...] Nästa ögonblick slås fonddörrarna upp af General von Brinck, som häftigt kommer in i salen följd af Härads höfding Vahrman med en penna i handen. [...]).*
- 28 **GENERALEN** *(slår upp sin korta militärrock)* Uff då, – det blir för varmt därinne!
- 29 **VAHRMAN** *(fortsätter diskussionen)* Den saken borde bror tänka öfver mer än en gång ...
- 30 **GENERALEN** Det är inte värdt vi talar om det vidare.
(4G/Affärer)

Exempel 4:1 återger inledningen av drama 4G. I utdraget har den inledande metatexten nr 27 medan rollpersonerna Generalens och Vahrmans följande repliker har nr 28–30. I analyser av enskilda exempel används dessa siffror för att ange var i texten olika diskuterade företeelser är placerade. Sist i samtliga exempel har det aktuella dramas signum och kursiverade titel satts med fet stil inom parentes.

När utdrag ur dramerna återges i löpande text finns efter varje citat en hänvisning bestående av dramats signum följt av kolon och numret på den aktuella repliken eller metatextenheten. Ett citat av Generalens första yttrande i exempel 4:1 skulle med andra ord följas av hänvisningen 4G:28.

Vid återgivning av exempel och citat ur de konflikter som analyseras används det ovan beskrivna notationssystemet med tillägg av ytterligare en bokstav till dramats signum (se vidare avsnitt 4.4).

4.3 Urvalsmetod

I enlighet med tidigare forskning förutsätts konflikter vara kommunikativa händelser omfattande en fasstruktur med inledning, mittparti och avslutning. Kärnan i konflikter antas vara det tidigare beskrivna tredragsmönstret (3.2.1) genom vilka de inleds och etableras. De tre dragen utgör minimiomfånget för en konfliktsekvens men exakt vilka drag som förekommer inom en konflikt, hur dessa är utformade liksom huruvida konflikten omfattar enbart en eller flera konfliktsekvenser av olika längd kan variera från fall till fall.

I ett tidigt skede av undersökningen påbörjades en preliminär excerpering av konfliktshändelser i ett antal dramer hämtade från korpusen *Svensk dramadialog*. Genomgången pekade på att korpusen innehöll en mycket stor mängd avsnitt som utifrån tredragsmönstret kunde betecknas som mer eller mindre öppna konflikter. Ett urval visade sig alltså vara nödvändigt för att få ett hanterligt material. Valet föll på att kombinera kriteriet att avsnitten ska innehålla minst en konfliktsekvens enligt tredragsmönstret med kriteriet att de ska vara kopplade till ord och fraser för interpersonell, verbal opposition (*dispyt, gräl, träta*, osv.; vilka andra ord och fraser det gäller återkommer jag till i nästa avsnitt). I de 30 dramer som min undersökning bygger på fann jag nämligen en rad konfliktbeteckningar vilka refererar till de aktiviteter som äger rum mellan rollpersonerna i dramat. Urvalsmetoden utnyttjar med andra ord det faktum att konflikter är kommunikativa händelser som deltagarna har lexikaliserade benämningar för och emellanåt refererar till (se 3.2.7).

Genom att ta utgångspunkt dels i den ovan redovisade uppfattningen om konflikters struktur, dels i olika konfliktbeteckningar fångar jag en begränsad men varierad uppsättning konfliktshändelser. På detta sätt hoppas jag också öka sannolikheten för att de medräknade fallen verkligen skulle identifieras som konflikter av bedömare både i äldre tid och idag. Förekomsten av ord och fraser för konflikt torde öka chanserna att författaren avsett att ett avsnitt ska uppfattas just som en konflikt och inte som någon annan form av aktivitet. Det ökar också chanserna att läsaren uppfattar det så.

Den valda excerperingsmetoden har emellertid inte bara fördelar. Man måste räkna med att det finns konflikter i dramerna som saknar koppling till

konfliktbeteckningar. Analysmaterialet omfattar därför säkerligen inte alla passager av dramerna som skulle kunna betecknas som konfliktändelser och det är också svårt att uttala sig om huruvida de avsnitt som tas med i analysen är representativa för alla konflikter i materialet. Ytterligare en konsekvens av den valda urvalsmetoden är att antalet konfliktändelser per drama respektive per period kommer att variera, samma sak gäller för deras omfattning. Detta komplicerar vissa jämförelser mellan material från olika sekler men kan också ses som ett resultat. Hur excerperingsmetoden slagit ut vad gäller antalet konflikter per drama och period etc. återkommer jag till nedan (4.4).

4.3.1 Konfliktetiketter: ord och fraser för konflikt i dramatext

I tidigare forskning om verkliga samtal har ingen systematiskt utgått från förekomsten av konfliktbeteckningar vid identifikation av konflikter. Detta hänger förmodligen samman med att deltagarna i de samtal som spelats in endast sporadiskt använder sådana med referens till sina egna aktiviteter (jfr Wirdenäs 2002:16). I de dramer jag undersökt återfinns förhållandevis många konfliktbeteckningar med koppling till de aktiviteter som äger rum mellan rollpersonerna. Sådana uttryck förefaller alltså vara vanligare i dramatext än i verkliga samtal. En tänkbar orsak är att pjäserna skrivits med tanke på läsaren (publiken). Författaren kan t.ex. eftersträva att öka förståelsen av pjäsens tilldragelser genom att explicit ange vad rollpersonerna gör.

De ord och fraser för konflikt som refererar till avsnitt i dramatexten med verbal, oppositionell aktivitet mellan rollpersonerna omfattande minst en konfliktsekvens kallar jag fortsättningsvis *konfliktetikett*, eller kort och gott etikett. Etiketterna återfinns antingen i repliktexten såsom *gräla* i exempel 4:2 I, eller i metatexten, så som *träta* i exempel 4:2 II (båda orden understruken). Två etiketter i metatexten finns också i det tidigare visade exempel 4:1, nämligen *diskuterande* (27) och *diskussionen* (29).

Exempel 4:2. Konfliktetiketter i repliker eller metatext.

- I 254 KARNA Gräla inte nu när vi har det så trevligt.
(6D/Sommarkvällar på jorden)
- II 345 *Medan Maja och Ingri träta, spazerar Truls af och an på Theatren mycket fort och ifrigt, som wore han uti särdeles starcka och angelägna Speculationer.*
(1D/Håkan Smulgråt)

När konfliktetiketten förekommer i en replik finns den i ett yttrande från en av rollpersonerna i dramet som antingen riktas till en eller flera av de övriga rollpersonerna eller till läsaren (i en avsidesreplik). När den förekommer i metatexten riktas den, så som all metatext, enbart till läsaren. Replikplacerade

etiketter kan med andra ord fungera både på dramats mikro- och makroplan medan metatextplacerade etiketter uteslutande har sin funktion på makroplanet.

Både på mikro- och makroplanet är en funktion hos den replik eller meta-text som etiketten återfinns i att peka ut rollpersonernas aktivitet som en konflikt. Repliker med etiketter har dessutom vanligen fler funktioner på mikroplanet. Vanligt är att talaren (oftast en tredje part) visar sitt missnöje med konfliktparternas oppositionella aktivitet och begär att de ska upphöra med denna (se exempel 4:2 I). I yttranden av det sistnämnda slaget finns etiketten någonstans mot slutet av konflikthändelsen. I övrigt återfinns etiketterna med varierande placering i förhållande till den aktivitet de refererar till. De kan förekomma före, under eller efteråt, i nära anslutning till konflikten eller långt ifrån.

4.3.2 Metod att finna konfliktetiketter

För att kunna utgå från konfliktetiketter vid urvalet av analysmaterial behöver forskaren veta vilka ord och fraser som kan användas för att beteckna konflikt. Därför upprättades en lista över ord och fraser i svenskan som används och/eller har använts med referens till interpersonella, verbala konflikter. Listan sammanställdes med hjälp av fyra olika ordböcker.

I första hand användes den senast utgivna definitionsordboken, *Nationalencyklopedins ordbok* (härefter kallad NEO), utgiven 1995–1996, samt den första kompletta definitionsordboken på svenska, Anders Fredrik Dalins *Ordbok öfver svenska språket 1–2* (härefter kallad OSS), utgiven 1850–1853. Dessa två ordböcker konsulterades för att de: 1) är allmänspråkliga, enspråkiga ordböcker som förklarar modersmålet på modersmålet för en allmän publik, 2) är kompletta (dvs. de innehåller uppslagsord från A till Ö), 3) ger ordförklaringar (definitioner) samt 4) ofta ger uppgift om närsynonymer eller andra ord med besläktad betydelse.

Ytterligare två ordböcker konsulterades vid sidan av NEO och OSS, nämligen nätversionen av *Svenska Akademiens ordbok* (härefter kallad SAOB) med tryckår 1898–2002 (dvs. t.o.m. uppslagsordet *talkumera*) samt *Ord för ord* (härefter kallad OfO), utgiven 1987. Den förstnämnda valdes för att den innehåller definitioner på ord från äldre tid, den sistnämnda för att den är en modern, relativt omfattande synonymordbok.⁵²

---

⁵² Vad gäller valet av ordböcker bör noteras att jag alltså inte konsulterat någon ordbok från 1700-talet trots att tio av de 30 dramer som ingår i undersökningen tillkommit under denna tid. Anledningen till detta är att det saknas kompletta, enspråkiga definitionsordböcker med hänvisningssystem mellan betydelsemässigt besläktade ord från denna tid. En stor del av de konfliktetiketter som OSS och i synnerhet SAOB (som ju är historisk) ger upplysning om torde dock vara giltiga också för 1700-talet.

En del av orden och uttrycken som medtogs på listan har mer eller mindre specifika betydelsenysanser. Det skulle föra för långt att gå in på alla som ordböckerna redovisar, men exempelvis kan nämnas att ord som *kiv* och *käbbel* används om aktiviteter av en annan, mindre allvarlig, karaktär än sådana som betecknas som *gräl*.⁵³ Oavsett sådana betydelsenysanser hos enskilda uttryck utgår jag i denna undersökning från att alla de mänskliga aktiviteter som betecknas med något av orden och fraserna på den sammanställda listan *kan* byggas upp av likartade konfliktrelaterade språkhandlingar och övriga språkliga medel. Det finns goda skäl att anta att folkliga beteckningar för konflikt används mer eller mindre synonymt (jfr O’Keefe 1982:11 och Grimshaw 1990b:11).

Listan över konfliktbeteckningar sammanställdes med hjälp av NEO:s och OSS:s system för hänvisningar från uppslagsord till betydelserelaterade ord. Som utgångspunkt valdes substantivet *gräl* och motsvarande verbform *gräla* (i sina relevanta betydelser). För att beskriva principerna för sammanställningen vill jag först kort fästa uppmärksamhet på de förklaringar och de betydelserelaterade ord som ges under uppslagsorden *gräl* och *gräla* i NEO respektive OSS.

Tablå 4:1. Förklaringar och betydelserelaterade ord under uppslagsorden *gräl* och *gräla* i Nationalencyklopedins ordbok (NEO) och Ordbok öfver svenska språket (OSS).

Uppslagsord	NEO	OSS
<i>gräl</i>	retlig, högljudd, respektlös diskussion med mera invektiv o.d. än eg. argument <i>dispyt, gnabb, skäll, träta</i>	a) Grälände på någon, bannande. b) Högljudd och allvarsam träta. <i>tvist</i>
<i>gräla</i>	vara invecklad i gräl Bet.nyans: (med prep. <i>på</i>) (ensidigt) uttrycka ilska (mot) <i>bråka, skälla</i>	a) Bannas på någon. b) Högljudt och allvarsamt träta med någon eller med hvarandra. <i>tvista</i>

Av tablå 4:1 framgår att uppslagsordet *gräl* i NEO ges en enda förklaring medan det under ordet *gräla* dels ges en förklaring som hänvisar till *gräl*, dels anges en betydelsenysans. I OSS har både *gräl* och *gräla* två betydelsenysanser vardera (a och b). NEO anger orden *dispyt, gnabb, skäll, träta* vara betydelserelaterade till *gräl*; *bråka* och *skälla* till *gräla*, medan OSS anger *tvist* och *tvista*.

⁵³ Av samma skäl som jag inte fördjupar mig i någon diskussion av betydelsenysanserna går jag inte in på den i och för sig intressanta diskussionen om huruvida ordböckerna verkligen fångar de konventionaliserade betydelseerna av orden på ett bra sätt.

Gemensamt för de ordförklaringar och de betydelserelaterade ord som upptas i de båda ordböckerna är att man kan urskilja en ”gräl(a) med-betydelse” och en ”gräl(a) på-betydelse”. Den förstnämnda betydelsen syftar på en ömsesidig aktivitet (fetstilsmarkerad i tablån) medan den sistnämnda syftar på en ensidig aktivitet (’skälla’). Eftersom det är ömsesidigt oppositionell aktivitet mellan deltagare i en dialog som föreliggande studie behandlar är det ”gräl(a) med-betydelsen” som är av intresse.⁵⁴ Av denna anledning medtogs vid sammanställningen av listan bara de betydelserelaterade ord i ordböckerna som bedömdes ha ”gräl(a) med-betydelse”, som *bråka*, *dispyt*, *träta*, medan ord med ”gräl(a) på-betydelse”, t.ex. *skäll/skälla*, utelämnades.

Listan utökades sedan med de ord som NEO och OSS angav som betydelserelaterade under uppslagsorden *dispyt*, *gnabb* etc., liksom de (nya) ord som dessa ord i sin tur angavs vara betydelserelaterade till. Dessutom tillades motsvarande substantiv- och verbformer för de angivna betydelserelaterade orden samt de betydelserelaterade ord och fraser som kunde hittas under uppslagsorden *gräll/gräla* i SAOB och OfO.⁵⁵ På detta sätt sammanställdes en lista över sammanlagt 54 konfliktbeteckningar (se bilaga 2).

Listan över de 54 orden och fraserna, kompletterad med olika tänkbara stavningsvarianter under de senaste tre seklerna, användes som underlag för en automatisk genomsökning av de 30 dramerna med hjälp av textbearbetningsprogrammet TSSA. Resultatet av sökningen kontrollerades därefter manuellt.

Som tidigare nämnts (2.2.2.1) återger dramatexter inte alltid alla faser av rollpersonernas möten. Endast de ord och fraser på listan som refererade till i dramadialogen helt eller delvis manifesterade konfliktaktiviteter markerades för vidare analys.⁵⁶ (Med en delvis manifesterad aktivitet avses att en eller flera delar av dess förlopp inte återges i rollpersonernas dialog. Det gäller t.ex. konflikten i exempel 4:1. Den återfinns i inledningen av ett drama som börjar enligt den stilistiska principen *in medias res*.)

Passager som i exempel 4:3, där ordet *gräl* (understruket) refererar till en i dramadialogen icke-manifesterad konflikt, medtogs inte. Grälet utspelas i det fallet helt och hållet utanför scenen. Vad som sägs får läsaren föreställa sig (och skådespelarna på teatern fylla i).

---

⁵⁴ För att en prototypisk konflikt ska uppstå bör båda parter vara ungefär lika delaktiga i den oppositionella aktiviteten (jfr Helling 1993:24 och Adelswärd 1999:143 ff.).

⁵⁵ SAOB och OfO hänvisar inte till betydelserelaterade ord på samma sätt som NEO och OSS varför enbart de ord som angivits som synonymer under *gräll/gräla* noterades.

⁵⁶ Jag talar här om konfliktaktiviteter, inte konflikthändelser, eftersom jag i detta skede inte tog ställning till om etiketterna refererade till en konflikthändelse eller del av en händelse.

Exempel 4:3. Konfliktetikett som refererar till en i dialogen icke-manifesterad konflikt.

961 (*Martin går, stegen i trappan, dörren däruppe, sedan efter en stund, gräl, skrik, oväsen, man hör genom taket hur de förflyttar sig åt olika håll. Sedan tystnad. [...]*)

(6C/Natten är dagens mor)

Vid den manuella genomgången noterades även belägg på participformer av ord på listan (t.ex. *trätande*). Dessutom noterades ett antal manifesterade konfliktaktiviteter kopplade till ord och fraser som inte fanns med på den ursprungliga listan. Förutom ett belägg på *gräla* med avvikande stavning (*kräla*, uttalsenlig stavning av finskpåverkat tal i drama 2C) rörde det sig om en handfull belägg på beteckningar som enligt ordböckerna kan eller har kunnat användas mer eller mindre synonymt med något av orden på listan, t.ex. *händel* (enligt SAOB ett ålderdomligt ord med bl.a. betydelsen *träta*, *kiv* och *bråk*). Till sist medtogs ett fåtal konflikter vars etiketter att döma av kontexten tillfälligtvis används synonymt med något av orden på listan, bl.a. *match* och *urladdning*.

4.3.3 Typer av konfliktetiketter i materialet

Sammanlagt påträffades 91 konfliktetiketter (32 i 1700-talsdramerna, 35 i 1800-talsdramerna och 24 i 1900-talsdramerna). Orden och fraserna har sammanförts gruppvis (substantiv, verb, participformer, prefixförsedda former) och omfattar 27 grupper. En förteckning över konfliktetiketterna finns i tablå 4:2. De beteckningar som lades till vid den manuella genomgången av materialet har kursiverats i tabblån.

I den vänstra spalten återges de olika typerna av konfliktetiketter i grundform, med normaliserad stavning och gruppvis sammanförda. I den högra spalten anges med kryss under vilka av de tre seklerna som de olika etikett(grupp)erna finns belagda i materialet. Etiketterna har ordnats kronologiskt med hänsyn till huruvida de förekommer enbart i material från ett sekel eller i material från flera sekler. Ordningen uppifrån och ned är: typer av etiketter enbart belagda i 1700-talsmaterialet, typer belagda både i 1700- och 1800-talsmaterialet, typer belagda enbart i 1800-talsmaterialet, typer belagda under alla tre sekler, typer belagda både i 1800- och 1900-talsmaterialet samt typer belagda enbart i 1900-talsmaterialet.

Tablå 4:2. Typer av konfliktetiketter i de 30 dramerna.

Typ av konfliktetikett	1700-tal	1800-tal	1900-tal
<i>buller</i>	x		
<i>dragas</i> ⁵⁷	x		
<i>händel</i>	x		
<i>krakel</i>	x		
<i>lek</i> ⁵⁸	x		
<i>processa</i>	x		
träta (sb)	x		
träta (vb)			
trätande			
<i>väsende</i>	x		
<i>oväsende</i>			
<i>batalj</i>	x	x	
<i>leverera batalj</i>			
dispyt	x	x	
disputera			
gnabb	x	x	
gnabbas			
munhuggas	x	x	
<i>dust</i>		x	
käbbel		x	
ordväxling		x	
<i>sammanstötande</i>		x	
scen		x	
strid		x	
strida			
tvist		x	
<i>uppträde</i>		x	
<i>urladdning</i>		x	
<i>vara av olika mening</i>		x	
gräl	x	x	x
gräla			
bråka		x	x
diskussion		x	x
diskutera			
<i>diskuterande</i>			
<i>inte dra jämnt</i>			x
<i>match</i>			x

⁵⁷ Verbet *dragas* (stavningsvariant *dras*) anges som betydelserelaterat ord under *tvista* i OSS med förklaringen: "(fig.) Strida, tvista. *De dras alltjemt med hvarandra, äro alltjemt i tvist och strid, kifvas beständigt.*"

⁵⁸ I den kontext i ett 1700-talsdrama där ordet *lek* uppträder är det uppenbart att det används i betydelsen konflikt. Enligt SAOB har ordet använts under 1700-talet (i synnerhet i vitter stil) med utvidgad betydelse om tävling eller kamp, kämpalek, strid, dust eller fejd.

Av tablå 4:2 kan man utläsa att en del konfliktetikett(grupp)er förekommer i dramer från flera sekler medan andra endast återfinns i dramer från ett av seklerna. Bland de typer av etiketter som finns belagda i materialet under flera perioder kan man notera att *gräl-gräla*, som bildade utgångspunkt för den sammanställda listan, också är den enda etikettgrupp som återfinns i dramer från alla tre sekler. Flera andra etikett(grupp)er förekommer i material från två angränsande perioder men inte i material från den tredje perioden. Exempelvis förekommer *dispyt-disputera* enbart under 1700- och 1800-talen men inte senare medan *bråka* och *diskussion-diskutera-diskuterande* förekommer under 1800- och 1900-talen men inte tidigare.

Sammanställningen i tablå 4:2 visar att konflikter i dramatik har kunnat genomföras under såväl lika som olika beteckningar under de senaste 300 åren. I mitt material har deltagarna kunnat *gräla* med varandra alltsedan 1700-talet och framåt. På 1700- och 1800-talet har de dessutom *disputerat* med varandra för att sedan under 1800-talet och framåt övergå till att *bråka* och *diskutera*. Några av beteckningarna tycks vara specifika för vissa sekler. Sålunda tycks konfliktparterna enbart på 1700-talet ha varit indragna i *bul-ler*, *händlar*, *krakel*, *(o)väsenden* och *trätor* medan det sena 1800-talet var den tid då deltagarna ställde till *scener* och *uppträden*.⁵⁹

Tablåen visar också att ett mindre antal typer av etiketter används för konflikter i de modernaste dramerna. Framför allt är det tre ordgrupper som påträffas i 1900-talsmaterialet, förutom *gräl-gräla*, också *bråka* och *diskussion-diskutera*. Det kan vara ett tecken på att det framför allt är de orden som används idag. Det kan också bero på, som framgår nedan, att konfliktetiketter används sparsammare i modern än i äldre dramatik.

4.4 Konfliktändelserna i materialet

Även om det finns 91 konfliktetiketter i de 30 dramerna är de konflikt-händelser som etiketterna refererar till färre. Det beror på att vissa konflikt-händelser etiketteras flera gånger. Antingen (vilket är vanligast) etiketteras händelsen i sin helhet flera gånger eller så etiketteras både händelsen i sin helhet och en del av den, t.ex. en viss konfliktsekvens. Sammanlagt identifierades 47 i dramatexten helt eller delvis manifesterade konflikt-händelser som alltså har anknytning till en eller flera konfliktetiketter. Av dessa innehåller 45 någon eller flera av de tre konfliktsekvenstyper som studeras (vilka två som inte gör det anges nedan).

---

⁵⁹ I mitt material förekommer de flesta konfliktetikett(grupp)erna bara under ett av seklen. Vissa av dem har dock förmodligen varit gångbara under längre tid än så. Exempelvis kan konfliktetikettyper som *gnabbas* och *käbbla* sannolikt också hittas i dramer från 1900-talet.

Etiketternas koppling till konflikthändelserna ser ut på olika sätt. I normalfallet refererar etiketterna till en enskild händelse och till denna händelse i sin helhet. Vanligen är det också förhållandevis enkelt att utifrån etikettens sammanhang avgöra var i dramatexten konflikten i fråga återfinns, i nära anslutning till etiketten eller långt ifrån. Speciella överväganden har dock krävts i några fall, t.ex. de där en konfliktetikett åsyftar flera olika manifesterade konflikthändelser. I exempel 4:4 återges ett utdrag ur drama 4F som innehåller flera sådana ”multireferentiella” konfliktetiketter. Exemplet utspelar sig mellan herr Palm och hans gode vän herr Nilsson och innehåller sammanlagt fyra belägg på *scener* (understrukna).

Exempel 4:4. Multireferentiella konfliktetiketter i flera repliker.

- 393 NILSSON [...] I tre år har ni lefvat lyckligt tillsammans.
394 PALM Det vet du inte. Det har alltid varit scener oss emellan, förfärliga scener.
395 NILSSON Scener, ja, men de har ju alltid slutat med försoning.
396 PALM Det ha de. Men min svärmor har varit här.
397 NILSSON Du är väl inte gift med din svärmor.
398 PALM Nej, det kan tyckas det. Men jag har haft scener med henne också. Och de slutas inte med försoning.

(4F/Aldrig i lifvet)

Beläggen i 394 och 395 syftar på de många sammandrabbningar som herr Palm och hans fru Hilma har haft under de år de varit gifta medan belägget i 398 syftar på de duster herr Palm under samma tid haft med sin svärmor. I dramat finns ett antal konflikthändelser som skulle kunna anses vara de ”scener” som omtalas. Jag har valt att bara excerpera *en* av dessa instanser, nämligen den som förekommer närmast före konfliktetiketten.

En liknande speciallösning har gjorts för drama 6B. Enligt vad som framgår av konfliktetiketterna och dramatexten i övrigt är parterna där delaktiga i en lång konflikt (kallad ”matchen”) som pågår under flera dagar. Två partier av konflikten visas i två på varandra följande scener. Eftersom båda partierna är relativt långa och parterna i den första scenen uttrycker sin oenighet mycket vagt och trevande utan något tydligt tredragsmönster har enbart det senare av dessa båda tillfällen medtagits i mitt analysmaterial och betecknats som en konflikthändelse.

Om konfliktetiketterna och de repliker eller metatextenheter som de ingår i ska tilläggas att de många gånger pekar ut gränser för konflikthändelsernas utbredning. Repliker och metatextenheter med etiketter pekar vanligen också ut vilka rollpersoner som utgör konfliktparterna i händelserna respektive vilka som utgör tredje part. Exempelvis indikerar ett yttrande från en deltagare som uppmanar två andra att upphöra med sin konfliktaktivitet dels att avslutningsfasen inletts, dels att talaren är tredje part i konflikten medan de

två tilltalade personerna är konfliktparter (jfr exempel 4:2 I). I några fall ger repliken eller metatextenheten med etiketten också besked om vilket ämne som deltagarna är oeniga i. Det är t.ex. fallet när rollpersonen Wilhelm i en längre replik anklagande frågar sin svägerska Bertha ”Hvarför skall du också bråka med mig om affärer” (4B:133). All information av ovan nämnda slag har tagits till hjälp vid inringandet av händelsernas omfång och uppbyggnad.

Trots den vägledning som ges av konfliktetiketterna och av strukturella kännetecken på konflikter (tredragsmönstret m.m.) har gränsdragningen i ett fall gjorts av praktiska skäl i stället för med hänsyn till etiketterna och strukturen. Enaktsdramat 6G har bara två rollpersoner vars dialog sträcker sig över hela dramat. Eftersom dialogen domineras av oppositionella aktiviteter av en mängd olika slag och dessa aktiviteter följer nära efter varandra enbart avlösta av kortare icke-oppositionella sekvenser, kan hela dramat betraktas som en enda lång konflikthändelse. För detta talar också att en av etiketterna pekar ut parternas interaktion som ständigt konfliktfylld: ”Vi behöver väl inte bråka jämt, du och jag” (6G:127). Vid ett tillfälle ungefär halvvägs in i pjäsen uppstår dock en temporär avslutning av konflikten i och med att båda parterna tillfälligtvis tystnar. Denna temporära avslutning har jag valt som händelsens slutpunkt för att begränsa analysmaterialet.

Var och en av konflikthändelserna i materialet har givits ett signum bestående av det aktuella dramatets signum följt av en bokstav (a–f). Denna bokstav är avhängig av konflikthändelsens placering i dramat. Den händelse som förekommer först i dramatexten har givits bokstaven a, nästa b osv. När utdrag ur konflikthändelserna redovisas i exempel och citat hänvisas fortsättningsvis till dramerna enligt samma principer för notationssystemet som beskrivits ovan (avsnitt 4.2) men alltså med tillägg av ytterligare en bokstav för den aktuella händelsen. Replikskiftet i exempel 4:1 ingår i den första konflikthändelsen i drama 4G och har därför givits beteckningen 4Ga.

Alla konflikthändelser utom två innehåller en eller flera förekomster av en eller flera av de tre konfliktsekvenstyper som analyseras i kapitel 5–7. Undantagen är händelse 1Ba och 6Cc som enbart innehåller konfliktsekvenser av andra slag eller med mycket tvetydig status. I den fortsatta redovisningen av materialets beskaffenhet räknas dock även dessa båda konflikt-händelser med. (De medtas även i analysen av konflikternas dramatiska funktioner, se kapitel 8.)

Konflikthändelsernas signum liksom deras placering i dramatexten, koppling till olika typer av konfliktetiketter, omfång samt fördelning på olika dramer och tidsperioder framgår av tablå 4:3.

4.4.1 Händelsernas placering, omfång och konfliktetiketter

Konflikthändelsernas placering i dramatexten har i tablå 4:3 angivits på två sätt. För dem som önskar finna händelserna men inte har tillgång till korpusen anges i vilka akter och scener de utspelar sig – aktnumret placerat först, följt av kolon och scennumret.⁶⁰ Uppgifterna om scenplacering visar att händelserna, i de dramer som har scenindelning, som regel återfinns inom en och samma scen. I ett fåtal fall löper de över flera scener (2Cb, 2Cd, 6Ab).

För dem som har tillgång till korpusen *Svensk dramadialog* anges mellan vilka repliker eller metatextenheter i meningsfilsversionen av dramat som merparten av den oppositionella aktiviteten mellan konfliktparterna i en händelse utspelar sig. I de fall konflikthändelsens inledning finns manifesterad i dramadialogen (vilket är vanligast) anger den första siffran numret på den replik eller metatextenhet som innehåller den första konfliktsekvensens andradrag (dvs. det första oppositionella draget). I de fall konflikthändelsens inledning inte återges i dramadialogen anger den första siffran numret på den först manifesterade repliken i konflikthändelsen. (Repliken behöver inte utgöra ett oppositionellt drag i en konfliktsekvens utan kan vara ett icke-oppositionellt yttrande, se Generalens kommentar att rummet är varmt i exempel 4:1, replik 28).

Den sista siffran anger den punkt efter vilken inget ytterligare oppositionellt drag utväxlas mellan huvudparterna. Det är numret på den replik eller metatextenhet som antingen innehåller det sista oppositionella draget från en av konfliktparterna eller ett avslutningsinitiativ (oftast från en tredje part) som accepteras av båda konfliktparterna.

Händelsernas omfång anges i tablå 4:3 i antalet ord som förekommer i de replik- eller metatextenheter som angivits för konflikthändelsens placering i meningsfilen. Samtliga angivelser av ordantal har gjorts utifrån dramakorpusens meningsfiler med hjälp av det automatiska ordberäkningsverktyget i dataprogrammet Word. Fördelen med det valda omfångsmåttet är att det är möjligt att tillämpa på alla händelserna och är enkelt att beräkna. Måttet ger en ungefärlig uppfattning om analysmaterialets omfång som helhet och vilka händelser som är längre respektive kortare. Utifrån uppgifterna som ges i tablå 4:3 kan man således konstatera att de 47 konflikthändelsernas omfång varierar kraftigt, mellan allt från 43 ord (händelse 4Gd) till 3 919 ord (händelse 6Ga). I normalfallet har konfliktparternas oppositionella aktivitet ett i stort sett kontinuerligt förlopp, vilket innebär att ordantalet speglar omfånget på deras aktivitet. Tre händelser (2Cb, 4Aa och 6Ea) har dock så många eller långa inskott av andra (icke-oppositionella) aktiviteter att konfliktparternas oppositionella aktivitet i dessa fall omfattar en betydligt mindre del av det i tablå angivna ordantalet.

---

⁶⁰ Några konflikthändelser finns i dramer som antingen saknar scenangivelser (drama 4B, 4G, 4H, 6C) eller bara har en akt (2A, 6G).

Tablå 4:3. Konflikthändelsernas signum, koppling till konfliktetiketter, placering, omfång samt fördelning på olika dramer och tidsperioder.

Tidsperiod	Drama	Konflikthändelse	Konfliktetiketter (typet)	Placering (akt:scen)	Placering (meningsfil)	Omfång (antal ord)	Antal händelser/drama	Antal händelser/period
1700	1A	1Aa	träta (vb.), väsende, munhuggs	2:4	291–358	1197	1	18
		1B	1Ba	buller, krakel	1:4	96–101	440	
	1Bb		gnabb	2:4	195–205	512		
	1Bc		krakel, träta (vb.), processa	3:1	277 ⁶¹	168		
	1Bd		händel, batalj	4:2	452–467	916		
	1Be		batalj, händel	4:3	482–493	909		
	1C	1Ca	trätande, träta (vb.)	2:4	308–313	151	1	
		1D	1Da	träta (sb.), träta (vb.)	1:4	134–145	875	
	1Db		lek, träta (vb.), dragas, träta (sb.)	2:5	342–369	834		
	1E	–	–	–	–	–	–	
	2A	2Aa	disputera	1:1	27–39	290	2	
		2Ab	trätande, väsende, buller	1:16	263–274	272		
	2B	2Ba	disputera	1:12	197–205	301	3	
		2Bb	disputera	1:13	208–217	237		
		2Bc	buller	1:19	293–295	67		
	2C	2Ca	disputera	1:1	28–41	255	4	
		2Cb	träta (sb.)	1:2–3	69–142	1893		
		2Cc	gräla	2:5	286–295	316		
		2Cd	oväsende	2:6–7	301–322	660		
	2D	–	–	–	–	–	–	
2E	–	–	–	–	–	–		
1800	4A	4Aa	leverera batalj	1:5	171–262	1789	2	
		4Ab	uppträde	2:8	756–829	1607		
	4B	4Ba	disputera, bråka	1	119–134	583	2	
		4Bb	scen	2	327–380	1625		
	4C	4Ca	uppträde	3:6	926–949	648	2	
		4Cb	gräla	4:3	1203–1226	539		
	4D	4Da	vara av olika mening, strida, strid	1:9	328–375	656	1	
	4E	–	–	–	–	–	–	

⁶¹ Händelsen utspelas i en monolog uppbyggd som en dialog mellan rollpersonen och hans alter ego.

	4F	4Fa	scen	1:11	342–355	187	3
		4Fb	uppträde, scen	1:12	358–386	363	
		4Fc	tvist	3:5–6	1073–1170	1336	
	4G	4Ga	diskuterande, diskussion	1	28–60	1159	6
		4Gb	diskussion	1	149–158	268	
		4Gc	munhuggs, gnabbas, käbbel, dispyt, disputera	2	336–406	871	
		4Gd	gräla	3	660–663	43	
		4Ge	bråka	4	942–946	100	
		4Gf	dust, ordväxling, tvist, samman- stötande	4	1060–1071	675	
	4H	4Ha	disputera	1	269–302	622	2
4Hb		bråka	4	1063–1072	281		
4I	–	–	–	–	–	–	
4J	4Ja	urladdning	1:3	180–204	558	1	19
1900	6A	6Aa	gräl	prol.:2	90–94	55	2
		6Ab	gräla	1:4–5	230–257	429	
	6B	6Ba	match, diskutera, diskussion, bråka	2:16	752–812	1115	1
	6C	6Ca	bråka	1	474–479	140	3
		6Cb	bråka	1	552–619	1381	
		6Cc	bråka	3	1465–1472	58	
	6D	6Da	gräla	1:2	114–129	246	2
		6Db	gräla	1:4	246–254	210	
	6E	6Ea	inte dra jämnt	1 (del 1)	222–298	1143	1
	6F	–	–	–	–	–	–
	6G	6Ga	diskussion, bråka	1	22–213	3919	1
	6H	–	–	–	–	–	–
	6I	–	–	–	–	–	–
6J	–	–	–	–	–	–	10
Totalt	–	–	–	–	32899	–	47

Det valda omfångsmåttet möjliggör också en uppskattning av händelsernas omfång jämfört med dramatexterna som helhet. Sammanlagt omfattar händelserna 32 899 ord. De utgör därmed 6 % av de totalt 543 841 ord som de 30 dramerna omfattar.⁶²

Som framgår av tablå 4:3 är många av konflikthändelserna kopplade till fler än en typ av konfliktetikett. Detta talar för att åtminstone vissa av eti-

⁶² För mina syften har det varit mest praktiskt att använda dataprogrammet Word för att göra samtliga ordberäkningar. Detta har dock resulterat i att mina beräkningar av ordantalet i de 30 dramerna är något högre än vad som anges i Melander Marttala & Strömquist 2001 där ordstatistiken gjorts med programmet TSSA. Skillnaden beror bl.a. på att Words verktyg inkluderar nummer på repliker och metatextenheter i meningsfilerna.

ketterna i praktiken används synonymt (jfr 4.3.2). Tablån antyder också att några författare tycks föredra vissa typer av konfliktetiketter. Drama 1B är t.ex. det enda där etikettyper *händel* används flera gånger för att referera till två olika konflikthändelser. I drama 6C används enbart typen *bråka* i relation till de tre konflikthändelserna i dramat medan de båda händelserna i 6D enbart etiketteras med typen *gräla*.

4.4.2 Händelsernas fördelning på olika dramer och tidsperioder

Konflikthändelserna har en ojämn fördelning i de 30 dramer som excerperats. Tablå 4:3 visar att nio av dramerna (1E, 2D, 2E, 4E, 4I, 6F, 6H, 6I, 6J) inte innehåller några konflikthändelser alls. De flesta dramerna, närmare bestämt 21 av 30, innehåller dock minst en konflikthändelse, i genomsnitt två. Av tablån kan man utläsa att antalet konflikthändelser från de båda första perioderna är förhållandevis jämnt. I 1700-talsdramerna finns 18 händelser, i 1800-talsdramerna 19 stycken. I 1900-talsdramerna förekommer färre händelser, bara 10 stycken. Av dramerna från 1900-talet är det också relativt många som inte innehåller några konflikthändelser alls. En förklaring skulle kunna vara att dagens författare utformar sina dramer på så sätt att konfliktetiketter inte förekommer i samma utsträckning som i dramer från tidigare sekler. Författarna avstår kanske medvetet från att ge sådana explicita tolkningsanvisningar. Det låga antalet konflikthändelser från 1900-talet uppvägs dock för analysens del av att flera av dessa händelser är relativt långa. Den överlägset längsta händelsen (6Ga) finns i 1900-talsmaterialet.

Ser man till det sammanlagda antalet ord per sekel i händelserna är 1800-talsmaterialet mest omfattande (13 910 ord), därefter följer 1700-talsmaterialet (10 293 ord) medan 1900-talsmaterialet är det minst omfattande (8 696 ord). Eftersom 1800-talsmaterialet både innehåller flest händelser och omfattar flest ord har det större potential att innehålla många konfliktsekvenser jämfört med 1700- och 1900-talsmaterialen. Detta har konsekvenser för hur jämförelser av olika företeelser i material från olika sekler kan göras. I kapitel 5–7 redovisas det faktiska antalet belegg på olika dragtyper under respektive sekel och jämförelser av fördelningen görs enbart inom respektive period, inte mellan perioderna.

4.4.3 Händelsernas deltagare och miljö

I detta avsnitt redovisas hur deltagarroller och miljöer gestaltar sig i de 47 konflikthändelserna. Först beskrivs fördelningen av konfliktroller, dvs. mellan konfliktparter och tredje part (4.4.3.1). Därefter behandlas deltagarnas situationsberoende roller och statusroller (4.4.3.2). De situationsberoende rollerna är kön, ålder och social ställning. Statusrollerna avser om deltagarna

är släkt, vänner, nära bekanta eller främlingar etc. Konfliktparternas roller behandlas utförligast medan tredje parts roller bara berörs kortfattat. Sist diskuteras kort vilka miljöer händelserna äger rum i, om de kan betraktas som offentliga eller privata (4.4.3.3).

4.4.3.1 Konfliktroller

I så gott som samtliga 47 händelser kan man relativt lätt urskilja två konfliktparter.⁶³ Bara i ett fall är det svårt att urskilja två huvudsakliga parter.⁶⁴ I de 46 händelser som har två tydliga konfliktparter representeras respektive part så gott som alltid av en enskild rollperson i dramat (43 fall). I några av dessa fall får den person som utgör den ena parten tillfälligtvis stöd av tredje part att driva den oppositionella aktiviteten vidare. I ett fåtal fall (3) bidrar två rollpersoner i ungefär lika hög grad till att driva oppositionen gentemot en annan rollperson. De ingår med andra ord allians med varandra och agerar därmed gemensamt som konflikthändelsens ena huvudpart.

I några konflikthändelser är konfliktparterna de enda närvarande och de enda som tar del av vad som sker i konflikthändelsen (7 av 47 fall). Som regel finns det dock åtminstone en person till som iakttar eller hör en större eller mindre del av konflikten (utöver läsaren/publiken). I de 40 händelserna med tredje part är det genomsnittliga antalet personer som utgör tredje part 2,2. De personer som utgör tredje part förhåller sig antingen passiva eller aktiva i förhållande till huvudparternas konflikt. Om tredje part är inblandad i konflikthändelsens förlopp är det vanligen i avslutningsfasen. Tredje part agerar då medlare eller uppmanar huvudparterna att upphöra med sin oppositionella aktivitet.

4.4.3.2 Parternas situationsoberoende roller och statusroller

Uppgifterna om deltagarnas situationsoberoende roller och statusroller framgår ofta av rollförteckningen eller andra explicita markörer i dramatexten (så som replikrubrikerna eller tilltalsfraser i dialogen).⁶⁵

---

⁶³ Påpekas bör att olika konflikthändelser från ett och samma drama kan ha delvis samma deltagare. De personer som återkommer i flera händelser är vanligtvis huvudpersoner med central betydelse i dramerna.

⁶⁴ Händelse 6Aa inleds med opposition mellan två rollpersoner men eskalerar sedan snabbt till att omfatta alla i rummet närvarande personer. Replikrubriken "Alla" föregår en central replik som innehåller en rad yttranden vilka representerar olika oppositionella drag i händelsen. Med andra ord förmedlar dramatexten i detta fall inte vilka rollpersoner som framför respektive drag. Därmed blir det också svårt att bilda sig en entydig uppfattning om såväl vilka personer som representerar vilka konfliktparter som hur många konfliktparterna i händelsen är. Denna händelse är med andra ord öppen för ovanligt många olika tolkningar av konfliktrollerna.

⁶⁵ Analysen baseras på de roller personerna anges ha vid det tillfälle då konflikthändelsen utspelas. I ett fall (1Ba) anges båda konfliktparterna vara män men senare i dramat visar det sig att den ena personen är en kvinna förklädd till man.

Vad gäller *konfliktparternas situationsoberoende roller* är det ungefär lika vanligt att de båda parterna har samma kön som att de har olika kön (23 fall jämfört med 24). Vid samkönade konflikter är parterna oftast män (17 fall). Att händelserna äger rum mellan två kvinnliga parter är betydligt mer ovanligt (6 fall). Flera av de händelser som utspelas mellan kvinnor förekommer dessutom i ett och samma drama, nämligen 2C, som handlar om en grupp kvinnliga kusiner.

Den könsmissiga sammansättningen hos konfliktparterna är alltså ungefär lika ofta homogen som heterogen. Materialet består dock främst av konflikter med manliga deltagare. I de fall kvinnor deltar är motparten oftast en man, sällan en kvinna. Konflikter med enbart kvinnliga huvudparter är som sagt ovanliga.

Åldern på konfliktparterna ger dramatexten i normalfallet bara en ungefärlig uppfattning om. Utifrån deltagarnas relationer, t.ex. vem som är förälder och vem som är barn samt uppgifter som pekar på vilken generation personerna hör till, kan man gissa sig till deras ungefärliga ålder. Jag har kategoriserat huvudparterna i tre grovt avgränsade och ungefärliga ålderskategorier, nämligen: 1) barn och ungdomar (under 20 år), 2) vuxna (under 40 år) och 3) äldre vuxna (över 40 år).⁶⁶ I de fall en rollpersons ålder är mycket oviss står valet oftast mellan kategorin vuxen eller äldre vuxen. Jag har då valt att föra personen till kategorin vuxen. I de fåtal fall en konfliktpart utgörs av flera personer med olika ålder har jag kategoriserat parten efter åldern på den person som först är aktiv i konflikten.

Med ovan nämnda principer för ålderkategorisering finner man att de allra flesta händelser utspelas mellan parter som tillhör samma generation (38 av 47). Dessa parter hör vanligtvis till kategorin vuxna (29 fall). Bara i en mindre del av händelserna som utspelas mellan parter från samma generation är båda äldre vuxna (9 fall). Inga händelser finns där båda parterna är barn eller ungdomar. I de fall (sammanlagt 9) där konfliktparterna är av olika ålder rör det sig till övervägande del om vuxna och äldre vuxna (7 fall), men det förekommer också ett par konflikter mellan barn och vuxna (2 fall).

Generationskonflikter hör med andra ord till ovanligheterna i materialet liksom konflikter mellan äldre. Barn och ungdomar deltar bara i konflikter med vuxna i mitt material.

De typer av samhällsklasser man kan räkna med under olika sekler varierar. I 1700- och 1800-talsmaterialen är samhället tydligare skiktat i olika klasser än i 1900-talsmaterialet. I de tidigare perioderna kan man med hänsyn till personernas börd och yrken dela in konfliktparterna i två över-

---

⁶⁶ Med dagens mått kan det tyckas märkligt att en person räknas till den äldsta generationen från 40-årsåldern. Det är dock motiverat med tanke på att en stor del av materialet är äldre dramatik som speglar samhällen där det var vanligare än idag att människor i 40-årsåldern tillhörde mor- och farföräldragenerationen.

gripande kategorier: högreståndspersoner och lägreståndspersoner. Kvinnornas sociala status räknas efter deras makars/fäders börd eller yrken. Som högreståndspersoner räknas dels adliga personer, dels borgerliga personer med anställda som är av lägre stånd (oftast herrn och frun i ett hushåll i 1700-talsdramerna). Till kategorin räknar jag också personer med borgerliga yrken (såsom banktjänsteman, likvidationskommissarie, länsman, rektor, författare).

Lägreståndspersoner är de pigor eller drängar som arbetar för högreståndspersonerna. I kategorin inkluderar jag också personer som yrkesmässigt står borgarklassen nära men som i konflikthändelserna interagerar med socialt sett överordnade personer (personer de oftast är anställda av), t.ex. en dansmästare och en sömmerska.

I 1900-talsmaterialet kan personernas klasstillhörighet enbart bedömas efter yrkesval. Som medelklassyrken räknas hotellägare, lärare och skådespelare, som arbetaryrken svetsare och taxichaufför etc.

Med ovan beskrivna indelningsprinciper finner man att så gott som alla konflikthändelser utspelas mellan konfliktparter som (i stort sett) är jämbördiga vad gäller klasstillhörighet. Högreståndspersoner kommer i konflikt med andra av högre stånd, lägreståndspersoner strider med andra lägreståndspersoner. Jämbördigheten gäller också 1900-talsmaterialet där medelklasspersoner bråkar med andra medelklasspersoner och arbetare andra arbetare. De fåtal konflikthändelser som uppstår mellan personer av mycket olika rang (3 fall) återfinns alla i 1700-talsmaterialet. Konfliktparterna utgörs där av en borgerlig eller adlig person å ena sidan och en av henne eller honom anställd å andra sidan.

Vidare är det i mitt material betydligt vanligare med konflikthändelser mellan högreståndspersoner, eller i 1900-talsmaterialet mellan medelklasspersoner, än med händelser mellan lägreståndspersoner eller mellan personer av arbetarklass. Parterna tillhör med andra ord nästan alltid samma samhällsskikt och det är vanligare med konflikter mellan personer från de högre skikten än de lägre.

Om *konfliktparternas statusroller* kan sägas att omkring hälften av händelserna utspelas mellan personer som står i en familjerelation till varandra. Det rör sig framför allt om makar men också om föräldrar och barn, syskon, kusiner, svärmödrar, svågrar och svägerskor. Omkring hälften av händelserna inbegriper nära vänner, förälskade par, gamla eller nyblivna bekanta samt kolleger. De flesta konflikterna har därmed konfliktparter som känner varandra väl. Bara ett fåtal händelser (3) utspelas mellan personer som är främlingar för varandra och dessa förekommer alla i 1700-talets komedier och blossar upp på kaffehus där främlingarna precis har mött varandra.

Tredje parts situationsberoende roller varierar liksom deras *statusroller* i förhållande till huvudparterna. I många fall rör det sig om en eller flera

familjemedlemmar, vänner eller bekanta till huvudparterna. I 1700-talsmaterialet är tredje part inte sällan en dräng eller piga.

Om de situationsoberoende rollerna och statusrollerna ska slutligen tilläggas att såväl tredje parts som konfliktparternas egenskaper och de relationer de har till varandra naturligtvis hänger nära samman med vilka egenskaper rollpersonerna i dramerna har generellt. Att konfliktparterna exempelvis oftast kommer från samhällets högre skikt eller mellanskikt beror på att de dramer som händelserna hämtats från sällan har lägstståndspersoner eller personer med arbetarklassbakgrund i huvudrollerna. Detsamma gäller egenskaper som ålder och könstillhörighet samt huruvida deltagarna är släkt med varandra eller inte. Dramerna som konflikthändelserna ingår i har ett persongalleri som till stor del består av vuxna män från samhällets högre skikt som känner varandra väl. Det är därför inte förvånande att detta förhållande avspeglas i mitt analysmaterial.

Sammanfattningsvis är konflikthändelserna oftast en angelägenhet mellan vuxna personer från samma samhällsskikt som känner varandra väl och därmed delar en mer eller mindre lång gemensam förhistoria. De är familjemedlemmar, vänner, kolleger eller på annat sätt bekanta. Med andra ord överensstämmer materialets beskaffenhet med Aronssons (1987:195) påstående om att konflikter prototypiskt sett utspelar sig mellan vuxna människor med en lång och relativt jämbördig relation (se avsnitt 3.2.6).

4.4.3.3 Miljö

Majoriteten av konflikthändelserna kan karaktäriseras som offentliga i den bemärkelsen att de huvudsakliga parternas interaktion oftast äger rum i närvaro av en tredje part. Ser man till de mer fysiska omgivningarna kan man däremot karaktärisera miljöerna som övervägande privata. De allra flesta konflikterna äger rum i hemmiljö.

Föga förvånande utspelas alla 1800-talshändelser i privat miljö, i en salong eller liknande i ett borgerligt hushåll. Händelserna från detta sekel ingår ju i den naturalistiska dramatiktradition som populärt brukar kallas "tittskåpsteater". Hemmen tillhör vanligtvis den ena eller båda konfliktparterna eller en nära vän eller släkting till dem. I 1700-talsmaterialet dominerar också privata miljöer men några händelser avviker på så sätt att de utspelas utomhus på en gata eller på ett kaffehus. Gatumiljön hänger samman med den tidens dramatiska konventioner. Även om scenografin fortfarande var mycket begränsad ingick vanligtvis en gatukuliss (Brockett 1987:342). Också i 1900-talsmaterialet där teaterkonventionerna inte ställer upp samma begränsningar på miljöerna äger konflikterna oftast rum i hemmet. Ett par utspelas dock i parternas arbetsmiljö – på en teater och i ett omklädningsrum.

4.5 Sammanfattning

Analysmaterialet i denna studie har hämtats från 30 dramer som ingår i korpusen *Svensk dramadialog*. Tio har utgivits under 1700-talet, varav fem mellan år 1725 och 1750 och fem mellan år 1775 och 1800. Tio har utgivits under slutet av 1800-talet, mellan åren 1875 och 1900, medan de sista tio har utgivits i slutet av 1900-talet, mellan åren 1975 och 2000. Dessa dramer uppfyller ett antal olika kriterier som uppställts för korpusen *Svensk dramadialog*. Exempelvis gäller att alla är samtidsdramer av olika författare skrivna på prosa för en vuxen publik.

Genom att utgå från s.k. konfliktetiketter, dvs. förekomsten av ord och fraser för konflikt (t.ex. *bråk, dispyt, gräl, träta* etc.) vilka refererar till konflikter som är helt eller delvis manifesterade i dramadialogen, i kombination med insikter om konflikters struktur baserade på tidigare forskning, har jag identifierat sammanlagt 47 konflikthändelser. De kan sammanfattande karaktäriseras som etiketterade, helt eller delvis manifesterade episoder av interpersonell verbal opposition omfattande minst en konfliktsekvens. Av de 47 händelserna innehåller 45 en eller flera förekomster av motsägende-, klander- eller avslagssekvenser.

Konflikthändelserna återfinns i 21 av de 30 dramerna. Merparten av händelserna förekommer i 1800-talsdramerna (19 stycken), nästan lika många i 1700-talsdramerna (18 stycken) medan ett mindre antal finns i dramerna från 1900-talet (10 stycken). De enskilda konflikthändelserna varierar i omfång mellan ca 40 och närmare 4000 ord. Flest ord omfattar 1800-talsmaterialet, därefter följer 1700-talsmaterialet och till sist 1900-talsmaterialet. Sammanlagt omfattar händelserna nära 33 000 ord.

I så gott som samtliga händelser finner man att konfliktparterna utgörs av två enskilda personer. Konfliktparterna är oftast båda män eller en man och en kvinna. De är vanligen vuxna personer som tillhör samma generation och klass, som regel medel- eller överklass. De är ofta vänner eller står i något slags familjerelation till varandra, inte sällan make–maka. I de flesta fall är också en tredje part närvarande. Tredjepart utgörs i normalfallet av en eller flera personer som är släkt med den ena eller båda konfliktparterna eller, i de äldre dramerna, av tjänstefolk.

Förekomsten av tredje part gör händelserna i en viss mening till offentliga tilldragelser. De kan iakttas och höras av andra personer än konfliktparterna. I en annan mening kan händelserna karaktäriseras som privata då de oftare utspelas i rollpersonernas hemmiljö än i offentligt tillgängliga rum.

I det följande redovisas analysen av konflikthändelsernas tre vanligaste konfliktsekvenstyper: motsägandeseqvenser, klanderseqvenser och avslagsseqvenser. Framställningen behandlar främst utformningen av sekvensernas tre inledande drag och förekomsten av olika dragtyper.

5 Motsägandesekvenser

När åsikter uttrycks och bemöts med motstridiga åsikter kan konfliktsekvenser av det slag som här kallas motsägandesekvenser etableras. I detta kapitel presenteras inledningsvis vad tidigare forskning sagt om åsiktsutbyten i ett konfliktperspektiv (5.1). I samband med denna genomgång redovisas också hur begrepp och kategorier som används vid analysen av konflikthändelsernas motsägandesekvenser förhåller sig till tidigare forskning. Därefter följer resultatredovisningen (5.2). I denna presenteras hur många motsägandesekvenser som identifierats i konflikthändelserna, vilken spridning de har i händelserna och över periderna samt vilka övergripande ämnen som behandlas i dem. Vidare redovisas, med exempel, utformningen av de tre inledande dragen i konflikthändelsernas motsägandesekvenser. Något sägs också om motsägandesekvensernas utveckling efter tredjedraget, dvs. deras omfång, upphörande och utfall. Kapitlet avslutas med en kort sammanfattning av analysresultaten (5.2.5).

5.1 Motsägandesekvenser i tidigare forskning

Motsägandesekvenser uppstår när konfliktparterna framför motstridiga *åsikter*. Åsikter används här som en övergripande beteckning för yttranden genom vilka talaren *direkt eller indirekt beskriver och/eller värderar företeelser (tillstånd eller tilldragelser) i en för deltagarna faktisk eller tänkt verklighet*. Med en ”tänkt verklighet” menar jag dels presentationer av framtida förhållanden som ännu inte existerar men som talaren anser ha potential att förverkligas (jfr Gruber 1996:128), dels gissningar och spekulationer utan anknytning till verkligheten (jfr Wirdenäs 2002:106) och dels antaganden om dåtiden. Noteras bör att åsikterna i motsägandesekvenserna kan vara beskrivningar och/eller värderingar av beteenden som talaren menar att andra personer uppvisat men aldrig beteenden som motparten uppvisat. Om oenighet uppstår angående sådana etableras nämligen inte en motsägandesekvens utan vad jag kallar en klandersekvens (se kapitel 6).⁶⁷

---

⁶⁷ Det jag kallar klander, dvs. kritik av motpartens beteende, ses av vissa som en sorts åsikter och behandlas tillsammans med åsikter i sakfrågor (se t.ex. vissa av exemplen i Muntigl &

Utmärkande för motsägandesekvensers sekventiella struktur är att minst tre drag alltid utväxlas mellan de båda konfliktparterna. Förstadragnet (D1) utgörs av att den ena konfliktparten, A, uttrycker en *åsikt*. Andradraget (D2) utförs av motparten, B. Det är ett oppositionellt drag genom vilket B med ett *motsägende* markerar att han eller hon inte håller med om A:s åsikt. Motsägandet är en helt eller delvis avvikande åsikt som direkt eller indirekt angriper någon aspekt av föregående drag. Tredjedraget (D3) utförs av A. Det är också ett motsägende som direkt eller indirekt angriper någon aspekt av föregående drag. Dragen i motsägandesekvenser är som regel verbala handlingar. På så vis skiljer sig denna typ av konfliktsekvens från både klander- och avslagssekvenser som lika gärna kan inledas och utvecklas via icke-verbala drag.⁶⁸

Närmast presenteras hur de tre inledande dragen i motsägandesekvenser gestaltar sig enligt tidigare forskning. Noteras bör att flera av de studier som presentationen utgår från inte behandlar de ingående dragen med särskild betoning på vilken sekventiell placering de har. Att deras placering inte betonas är rimligt med tanke på att dragen i motsägandesekvenser har vissa grundläggande likheter. Dels uttrycker de alla direkt eller indirekt åsikter, dels finns det inte sällan många formella likheter mellan dem, i synnerhet de oppositionella (från andradraget och framåt). Den övergripande utformningen hos ett andradrag i en viss sekvens kan alltså likna ett tredje, fjärde eller femte osv. i samma sekvens eller i en annan sekvens (jfr Wirdenäs 2002:90 och Muntigl & Turnbull 1998:233). Den sekventiella placeringen är dock inte ointressant för dragens utformning, vilket uppmärksammats av vissa forskare (bl.a. de nyss nämnda). Genom att presentera dragen var för sig i både den teoretiska och resultatredovisande delen försöker jag tydliggöra några av de skillnader som finns mellan första-, andra- och tredjedragens utformning och som hänger samman med deras sekventiella placering.

Både det faktum att dragen i motsägandesekvenser kan likna varandra och att tidigare forskning inte alltid skiljt på dem har inverkat på uppläggningsen av kapitlet. Jag har valt att ta upp allmänna påpekanden om åsikter som angriper motpartens åsikter i avsnittet om tidigare forskning kring motsägandesekvensers andradrag (5.1.2). De aspekter på motsäganden som behandlas i det avsnittet gäller i hög grad också för motsäganden i tredjedragsposition (liksom för de motsäganden som eventuellt följer efter tredjedraget). Av det skälet talar jag i den teoretiska presentationen av andradragen oftast bara om *motsäganden*. I resultatredovisningen och när det

---

Turnbull). Klander följs dock som regel av andra typer av oppositionella responser än åsikter i sakfrågor, vilket motiverar att klander(sekvenser) betraktas som en särskild aktivitet.

⁶⁸ Åsikter skulle också kunna framföras icke-verbalt. En person skulle t.ex. kunna uttrycka en positiv värdering av något i den aktuella situationen genom att göra en "tummen upp"-gest. Icke-verbalt förmedlande av åsikter torde dock vara relativt ovanligt. Åtminstone har jag varken i mitt material eller i tidigare forskning stött på sådana drag i motsägandesekvenser.

annars är viktigt att framhäva den sekventiella placeringen betecknar jag däremot andradragen som *andradragmotsäganden*. Tredjedragen i motsägandesekvenser betecknar jag genomgående som *tredjedragmotsäganden*. I avsnittet om tidigare forskning kring tredjedragmotsägandena (5.1.3) fokuserar jag på de aspekter som skiljer dessa drag från andradragmotsägandena.

5.1.1 Förstadragen i motsägandesekvenser: åsikter

Förstadraget i vad jag kallar motsägandesekvenser beskrivs i tidigare forskning ofta i allmänna ordalag och betecknas exempelvis som påståenden, hävdanden eller åsikter. Vissa forskare, t.ex. Muntigl & Turnbull (1998), talar om förstadrage som påståenden (*claims*) men avstår helt från att definiera vilka slags yttranden det rör sig om. Andra presenterar mer eller mindre utarbetade definitioner (som i vissa fall också anses gälla för övriga drag i sekvenserna). Ett påstående (*Behauptung*) har t.ex. beskrivits av Gruber (1996:127) som "[die] Darstellung oder Bewertung eines Realitätsausschnitts" medan ett hävdande (*declarative assertion*) enligt Coulter (1990:185) är ett uttryck för en position eller tes "designed to make some point to be addressed by one or more interlocutors" (originalets kursiv). Åsikter omfattar enligt Wirdenäs (2002:71) "såväl uttryck för sakförhållande [så!] och värderingar som spekulationer om olika företeelser".

Min ovan nämnda definition av åsikter, dvs. att de direkt eller indirekt beskriver eller värderar företeelser (tillstånd eller tilldragelser) i en för deltagarna faktisk eller tänkt verklighet, ligger nära Grubers och Wirdenäs definitioner. Coulters definition passar visserligen för några av dragen i motsägandesekvenserna i mitt material men inte för alla. I synnerhet passar den illa för åsikterna i förstadrage. När Coulter talar om vad han kallar hävdanden tycks han nämligen ta för givet att hävdanden alltid uttrycks genom en hel tur och att lyssnaren, B, alltid invänder mot innehållet i denna tur. Förstadragen i de sekvenser jag betecknar som motsägandesekvenser kan visserligen utgöras av en hel tur genom vilken talaren framför en poäng, men de kan också utgöras av mindre delar av en tur som knappast kan sägas uppbära själva poängen med yttrandet som helhet. Om A och B i en tänkt situation äter frukost och A t.ex. säger *Det grova brödet är gott* är poängen med yttrandet som helhet ur A:s synvinkel antagligen den positiva värdering han eller hon gör av brödets smak. Om B därefter invänder genom att säga *Det där brödet är inte gott* tar också B fasta på just den aspekten av A:s yttrande. Invänder B däremot genom att säga *Det där brödet är inte grovt* fokuserar B på en del av A:s yttrande som knappast kan sägas ha varit huvudpoängen utan snarare är att betrakta som en "inbäddad" åsikt, dvs. en presupposition. Likväl är båda versionerna av B:s yttrande giltiga som invändningar och båda är – under förutsättning att de följs av en invändning från A – lika möj-

liga som andradrag i en motsägandesequivens. B kan med andra ord angripa vilken del som helst av A:s föregående tur, även enskilda komponenter som bygger upp turen, t.ex. enskilda ordval och formuleringar eller sådant som A kan anses ta för givet genom sitt yttrande. Vad som utgör förstadragnet i en motsägandesequivens i min studie beror alltså helt och hållet på vad andra draget, dvs. motsägandet, inriktas på och lyfter fram som problematiskt.

Eftersom förstadragen i motsägandesequivenserna antingen kan vara själva poängen med ett yttrande eller vara inbäddade i yttranden där poängen egentligen är en annan, uppvisar de en stor variation formellt sett. De kan vara direkt uttryckta, komplexa yttranden som sträcker sig över en längre tur eller större delen av en längre tur och framför en poäng som motparten sedan invänder mot. Men de kan också vara mindre direkt uttryckta, utgöras av delar av turer eller presuppositioner. I de fall åsikter utgör mer komplexa yttranden är de enligt tidigare forskning prototypiskt sett påståendeformade, men de kan också förmedlas via frågeformade yttranden, t.ex. retoriska frågor, som implicerar påståenden. Retoriska frågor i jakande form motsvarar ofta nekande påståenden och tvärtom (Helling 1996:135).

Komplexa åsikter kan vidare uttryckas med eller utan försvagande eller förstärkande modifieringar. De försvagande modifieringar som enligt tidigare forskning kan uppträda i motsägandesequivensers förstadrag är bl.a. talaktsadverbial som *kanske*, *nog* och *väl* och längre konstruktioner som *tycker jag*, *tror jag* (Wirdeñäs 2002:20, 80 ff.). Dessa uttryck kan ha flera olika funktioner. De kan t.ex. ses som indikationer på att talaren är osäker på om utsagan verkligen stämmer (epistemisk modalitet) eller som ett utslag av att talaren försöker linda in sin åsikt för att minimera hotet mot sitt eget och motpartens sociala ansikte (a.a. s. 20). De kan också användas när talaren anar att åsikten som framförs är kontroversiell. ”På så sätt blir den egna åsikten mindre provocerande, mindre stark och den potentiella åsiktsskillnaden inte lika stor”, menar Wirdeñäs (a.a. s. 81). Uttryck som *tycker jag*, *tror jag* m.fl. verkar dessutom försvagande för att de framhäver åsikten som en subjektiv uppfattning snarare än en objektiv sanning (se Schiffirin 1990 för en diskussion av sådana uttryck i ett konfliktsammanhang).

Förstärkande modifieringar av förstadragen har inte diskuterats särskilt ingående. Wirdeñäs (2002:82) nämner dock att åsikter i förstadragen som ackompanjeras av motiveringar, dvs. uttryckliga förklaringar och försvar av åsikten, framstår som offensivare än ovan nämnda talaktsadverbial etc.

I resultatredovisningen av förstadragen (5.2.1) diskuterar jag några exempel som visar på variationen hos förstadragen. De behandlas främst med fokus på om de utgör poängen i de turer där de yttras.

5.1.2 Andradragen i motsägandesekvenser: motsäganden

Andradraget i motsägandesekvenser kallar jag *andradragmotsägande* (jfr *Widerspruch*, Gruber 1996). Det mesta som presenteras i detta avsnitt rör dock även motsäganden i senare drag varför jag mestadels kommer att tala om *motsäganden* utan att precisera deras sekventiella position.

Inledningsvis kan man konstatera att beteckningarna för vad jag kallar motsäganden varierar i tidigare studier (*disagreements* i Goodwin 1983, Schiffrin 1984, Knoblauch 1991, Kotthoff 1993 och Muntigl & Turnbull 1998 m.fl.; *counterstatements* i Gruber 1998; *counter-assertions* i Coulter 1990; jfr också *argument* och *argumentationsteknik* i Wirdenäs 2002:124 f.). Även om beteckningarna och de exakta definitionerna av dragen skiljer sig åt är de flesta forskare eniga om att motsäganden innebär att talaren invänder mot en åsikt som motparten uttryckt i det närmast föregående draget så att det uppstår någon form av kontrast mellan åsikterna i respektive drag (jfr Helling 1996:131).

Motsäganden kan delas in i många olika typer utifrån deras formella och innehållsliga egenheter. Olika studier presenterar delvis liknande, delvis olika kategorier av motsäganden varav några av de vanligast förekommande typerna med relevans för mitt material presenteras nedan.

En grundläggande indelning kan göras med hänsyn till motsägandenas komplexitet. Ett motsägande kan vara en minimal respons eller ett längre resonemang (Wirdenäs 2002:80). Till de vanligaste eller av tidigare forskning i varje fall mest uppmärksammade minimala responserna hör *nej* och mer eller mindre utbyggda varianter av detta som *nä*, *nehej* osv. Negationen *nej* fungerar förstas som ett motsägande bara när förstadragnet är formulerat utan negerande uttryck (som *inte*, *icke*, *ej*). Är förstadragnet negerat fungerar *nej* tvärtom som ett medhåll. Uttrycks förstadragnet med negerande uttryck måste alltså motparten för att markera invändning använda *jo* (*joho* osv.) eller liknande uttryck.

Vid sidan av minimala responser finns korta yttranden som är något mer utbyggda men som funktionellt är mycket lika dem, t.ex. *Det tycker inte jag* (Wirdenäs 2002:85). Funktionellt ger både de minimala responserna och många av de korta motsägandena bara en indikation på att talaren är oenig med motparten utan att mer exakt ange vad det är invändningen riktas mot eller varför den görs. Som regel följs därför minimala responser av att motparten säger något, t.ex. i form av en begäran om förklaring, varefter talaren som givit en minimal respons utvecklar sin ståndpunkt (Wirdenäs 2002:85, jfr Coulter 1990:187). Minimala responser kan med andra ord inleda motsägandedrag som utvecklas över flera turer.

Samma formuleringar som kan utgöra minimala responser (*nej*, *jo* m.fl.) kan också inleda längre, mer komplexa turer. De fungerar då i stället som responspartiklar genom vilka talaren signalerar sitt förhållande till motpart-

ens föregående yttrande (Wirdenäs 2002:87). Responspartiklarna kan bidra till att starkare framhäva att talaren opponerar sig och har därför också kallats polaritetsuttryck (*expressions of polarity*, Goodwin 1990:145). Som responspartiklar förekommer dessutom andra uttryck, bl.a. *men* (Gruber 1996:173 ff.) och *ja men* (se Wirdenäs 2002:87, Muntigl & Turnbull 1998:232, Gruber 1996:187 ff., Kotthoff 1993:198). Partiklarnas funktion behandlas vidare nedan (i samband med presentationen av s.k. pragmatiska motsäganden).

En annan aspekt på komplexa motsäganden är deras riktning. Så som bl.a. påpekats av Wirdenäs (2002:86 f.) kan motsäganden antingen vara inriktade på att angripa motpartens i föregående drag uttryckta åsikt eller på att utveckla talarens egen, avvikande åsikt t.ex. genom motiveringar för åsikten. Det finns också motsäganden genom vilka talaren både angriper föregående drag och argumenterar för sin egen ståndpunkt – dvs. sådana som både riktas bakåt och pekar framåt. Med riktning avses här vad dragen uttryckligen vänder sig mot. På ett abstrakt plan sammanfaller nämligen de båda riktningarna. Ett uttryckligt angrepp på motpartens åsikt är samtidigt ett indirekt framhävande av den egna, avvikande åsikten och tvärtom – ett uttryckligt framhävande av den egna åsikten är ett indirekt angrepp på motpartens åsikt (jfr Wirdenäs 2002:87, not 1).

Nedan redovisas sex olika typer av mer komplexa motsäganden som ofta nämns i tidigare forskning och som också återfinns i mitt material.

Det enligt många studier enklaste och mest direkta sättet att uttrycka ett motsägande är att angripa motpartens åsikt genom att hävda motsatsen till denna. Gruber (1996:152) beskriver vad han kallar *direkta innehållsliga motsäganden* på följande sätt: ”Die direkteste Form einen Widerspruch auszudrücken, stellt die Äußerung eines *negativen Satzes* dar, in dem der Inhalt der Opponentenäußerung negiert wird” (originalets kursiv). Talaren skulle t.ex. framställa ett direkt innehållsligt motsägande om han eller hon opponerade sig mot åsikten *Brödet är gott* genom att säga *Brödet är inte gott*. (Om motpartens åsikt däremot uttrycks med ett negerande uttryck måste talaren givetvis använda ett icke-negerat uttryck för att hävda motsatsen.) Ett direkt innehållsligt motsägande kan ensamt fungera som respons eller följas av att talaren framför motiveringar för sin ståndpunkt.

Enligt Gruber (a.a. s. 152) är ett direkt innehållsligt motsägande inte bara en beskrivning av ett förhållande. Sådana motsäganden uttrycker också indirekt en negativ värdering av motpartens åsikt. Genom att hävda motsatsen antyder talaren nämligen att motpartens åsikt är falsk. Motsäganden är över huvud taget nära knutna både till negativa värderingar av åsikter och till negativa värderingar av personerna som framför åsikterna, menar Gruber. Om en konfliktpart uttalar sig i nedsättande ordalag om en annan persons åsikt gör han eller hon indirekt en negativ värdering av personen som fram-

för åsikten (han eller hon antyds vara dålig, dum etc.). Omvänt gäller att ett yttrande i form av en negativ värdering av motparten, som följer efter att denna framfört en åsikt, kan förstås som en negativ värdering av motpartens åsikt (Gruber 1996:142).

För att belysa kopplingen mellan negativa värderingar av åsikter och personer diskuterar Gruber några exempelyttranden. I hans tänkta situation säger A: ”Jag är för att man förbjuder rökning i offentliga lokaler”. På detta kan B svara åtminstone på tre sätt, representerat av (de av mig översatta) exempelyttrandena: (1) ”Ni är den största idiot jag någonsin mött”, (2) ”Det var den dummaste idé jag hört på länge” eller (3) ”Den idén är både ogenomförbar och intolerant.” Med alla tre yttrandena angriper talaren såväl A:s åsikt som A:s person men gör detta i olika utsträckning. Yttrande (1) angriper framför allt A som person genom en negativ personvärdering. Yttrande (2) angriper i mindre grad A som person genom att i stället värdera själva åsikten negativt men p.g.a. att adjektivet *dum* har så starka negativa konnotationer (och dessutom uttrycks i superlativ form) värderas också A som person. Yttrande (3) antyder att A är en person som man inte kan hålla med, åtminstone inte vad gäller den aktuella åsikten. Detta yttrande är det som mest går in på motpartens åsikt och angriper denna.

En slutsats som kan dras av Grubers resonemang om kopplingen mellan motsäganden och negativa värderingar av motpartens åsikt eller person är att motsäganden också kan uttryckas indirekt, såväl i form av *negativa personvärderingar* som i form av *negativa åsiktsvärderingar* (jfr vad Spitz 2005 kallar *disqualifications* och *unfavourable comments*). Till den förstnämnda gruppen räknar jag yttranden som påminner om Grubers exempelyttrande (1), till den sistnämnda sådana som påminner om Grubers exempelyttrande (3). Yttranden som Grubers exempel (2) placerar jag bland de negativa åsiktsvärderingarna trots att de till viss del kan anses vara personangripande.

Den formella utformningen av person- eller åsiktsvärderande yttranden diskuteras inte uttryckligen av Gruber. I mitt material har jag dock funnit att de ofta utgörs av kopulasatser (vilket för övrigt också gäller Grubers exempelmeningar). Personvärderingarna uttrycks med formuleringar som *du/ni är Y*, åsiktsvärderingarna med formuleringar som *din/er åsikt (idé, uppfattning etc.) är Y* (där Y står för ett negativt värderande ord).

En åsikt kan emellertid inte bara angripas via direkta innehållsliga motsäganden som hävdar motsatsen eller via indirekta motsäganden i form av negativa åsikts- eller personvärderingar utan även genom vad som i tidigare forskning kallats *ogiltigförklaringar* (jfr *disclaimers* i Goodwin 1990:153, *validity challenges* i Hutchby 1996:50 ff., *irrelevancy claims* i Muntigl & Turnbull 1998:229 och *relevance challenges* i Spitz 2005:373). Ogiltigförklaringar innebär enligt Wirdenäs (2002:128) att talaren ”finner brister i någon annans sätt att resonera”. Till sådana invändningar räknar hon bl.a.

yttranden som pekar på att motpartens åsikt inte är relevant i sammanhanget, men kategorin omfattar också påpekanden om att motpartens åsikter är orimliga eller ogrundade eller baserade på felaktiga antaganden. En skillnad mellan de hittills nämnda motsägandetyperna och ogiltigförklaringar är att de sistnämnda fokuserar på hur en given åsikt passar in i den pågående interaktionen. Ogiltigförklaringar för alltså upp oenigheten mellan konfliktparterna på ett metaplan (a.a. s. 129, Muntigl & Turnbull 1998:229).

Ytterligare en kategori av motsäganden som ofta nämns i tidigare forskning är vad jag valt att kalla *frågeformade motsäganden* (jfr *frågeformade invändningar* i Wirdenäs 2002:125 ff.). Frågornas form varierar, exempelvis kan andradragen precis som förstadrager i motsägandesekvenser uttryckas som retoriska frågor (jfr Helling 1996:138).

En särskild svårighet vid bedömningen av frågeformade motsäganden är hur man ska kunna skilja dem från äkta, informationssökande frågor. I flera studier framhålls prosodin som mycket betydelsefull för denna bedömning (Knoblauch 1991:174, Wirdenäs 2002:125 ff.). Talaren kan exempelvis säga *va(d)* med en ton av bestörtning eller förvåning eller med frågeton upprepa ett ord, en fras eller ett helt yttrande från motpartens föregående tur, ibland försett med ett frågeord som *vadå* (Wirdenäs *ibid.*). En invändning mot åsikten *Brödet är gott* skulle B alltså kunna uttrycka genom att säga *Gott?* eller *Vadå gott?*⁶⁹

Som bekant innehåller dramadiolog sällan några uppgifter om yttrandens prosodi. Frågeformade invändningar och äkta, informationssökande frågor kan med andra ord se likadana ut i skrift och alltså vara tvetydiga till sin funktion. I de fall motsägandesekvensen fortsätter efter en fråga vars status är tvetydig kan man dock ofta med ledning av de följande dragen bilda sig en uppfattning om dess funktion (jfr Wirdenäs 2002:126 f.). Att frågeformade yttranden signalerar opposition är också lättare att fastställa i de fall frågan omedelbart i samma tur följs av ett motsägende av en annan typ eller en motivering till varför talaren opponerar sig (Goodwin 1983:667). Ett exempel på ett sådant yttrande skulle vara om åsikten att brödet är gott bemöttes med responsen *Gott? Det där brödet är inte gott, det är sesamfrön i det*. B:s frågeformade motsägende följs här av ett direkt innehållsligt motsägende med en motivering.⁷⁰ Även förekomsten av responspartiklar kan

⁶⁹ *Vadå*+X-konstruktionen i samtal har behandlats av Linell (2003). Dess förekomst i litterär dialog har uppmärksamats av Londen (2002:52 f.; i hennes exempel dock snarast med funktionen av att vara en begäran om förklaring av X). Andra repetitiva och invändande aspekter hos frågeformade yttranden i litterär dialog har behandlats i Stati 1996 och Börestam Uhlmann 2003.

⁷⁰ Som framgår av flera av exemplen i avsnitt 5.2 och 6.2 kan talaren i konflikter (ofta tur-initialt) återanvända större eller mindre delar av motpartens formuleringar. Utrymmet medger inte att jag mer ingående behandlar detta fenomen. Den intresserade läsaren hänvisas till tidigare forskning om konflikter i samtal (Coulter 1990:195–197, Goodwin 1990:150 f., 177–185, Knoblauch 1991:175 f., Kotthoff 1993:201 ff., Gruber 1996:157 ff., Muntigl & Turnbull

tydliggöra frågans funktion som motsägande (jfr Helling 1996:135, se vidare nedan).

Wirdenäs menar att frågeformade invändningar funktionellt sett ger den person som frågan riktas till en chans att utveckla sin åsikt genom att försvara den eller förklara den utförligare. Sådana invändningar innebär dessutom, i synnerhet om frågan är kort, att talaren inte avslöjar särskilt mycket om sin egen åsikt utan enbart markerar att han eller hon inte håller med motparten (Wirdenäs 2002:125 ff.). I mitt material förekommer dock även att talaren uttrycker sin egen åsikt genom frågeformade yttranden av mer komplex art (se diskussionen av exempel 5:7 nedan).

Till skillnad från många av de ovan nämnda kategorierna utgår kategorin frågeformade motsäganden främst från yttrandenas form. Ett yttrande så som *Men må icke det vara en oförskämd Menniskia* (hämtat från mitt 1700-talsmaterial, 1Db:343) är frågeformat men angriper samtidigt, på innehållsplanet, personen som yttrat åsikten. Det kan därför betraktas som ett frågeformat motsägande och ett motsägande av typen negativ personvärdering. När ett yttrande i mitt material kan betraktas både som ett frågeformat motsägande och som en ogiltigförklaring, en negativ personvärdering, en negativ åsiktsvärdering eller ett direkt innehållsligt motsägande har det klassificerats efter den icke-frågeformade typen (jfr Wirdenäs 2002:125). När ett yttrande däremot kan betraktas både som ett frågeformat motsägande och som ett s.k. pragmatiskt motsägande har det klassats som ett frågeformat motsägande.

Pragmatiska motsäganden är en motsägandetyp som diskuteras både av Muntigl & Turnbull (1998:231 ff.) och Gruber (1996:167–196), om än under olika beteckningar. Medan Muntigl & Turnbull talar om sådana motsäganden som motpåståenden (*counterclaims*) har jag valt att använda Grubers beteckning (*pragmatische Widersprüche*; jfr också vad Spitz 2005 kallar *counter-claims* och *confrontational corrections*). Båda studierna beskriver pragmatiska motsäganden i kontrast till direkta innehållsliga motsäganden och anser att skillnaden framför allt består i att de pragmatiska problematiserar motpartens åsikt utan att negera den. Pragmatiska motsäganden anses vidare vara mindre aggressiva än de direkta innehållsliga invändningarna eftersom talaren genom dem inte lika starkt framhäver att det föreligger en skillnad mellan motpartens åsikt och den egna åsikten. Gruber påpekar dessutom att de pragmatiska motsägandena formmässigt har en svagare anknytning till motpartens i föregående drag uttryckta åsikt. Medan de direkta innehållsliga motsägandena ofta innehåller element från föregående drag gör de pragmatiska motsägandena mer sällan det. Därför kan de sistnämnda oftare leda till att temat för motsägandesekvensen förskjuts något.

1998:225, Kangasharju 1998:74–81) eller i dramatik (Spitz 2005:201–225). Flera av nyss nämnda verk diskuterar också hur talarna återanvänder formuleringar hämtade från sina egna föregående turer.

Enligt min mening kan man tillägga att talaren genom direkta innehållsliga motsäganden snarast betonar att motparten har fel i sin åsikt utan att presentera vad talaren själv har för inställning, medan pragmatiska motsäganden utmärks av att talaren förmedlar mer av sin egen avvikande uppfattning. Detta är också anledningen till att jag valt att betrakta motsäganden som invänder mot åsikter via semantiskt kontrasterande klasser av ord som pragmatiska motsäganden och inte som direkta innehållsliga motsäganden, vilket vissa forskare gör (t.ex. Vuchinich 1984:221). Om yttrandet *Brödet är gott* i en motsägandesekvens skulle bemötas med yttrandet *Brödet äräckligt* bedöms det sistnämnda draget alltså inte som ett direkt innehållsligt motsägande utan som ett pragmatiskt motsägande med motiveringen att talaren presenterar en egen uppfattning i frågan och inte enbart en negerad version av motpartens.⁷¹

Vad gäller de pragmatiska motsägandenas utformning har både Gruber och Muntigl & Turnbull funnit att de inte sällan inleds med responspartikeln *ja men*.⁷² Gruber anser förekomsten av denna och vissa andra partiklar, t.ex. *nej* och *men*, vara särskilt viktiga för att pragmatiska motsäganden över huvud taget ska kunna identifieras som motsäganden. Partiklarna signalerar nämligen att det finns en motsättning mellan två yttranden på det pragmatiska planet. Vanligtvis återfinns de i inledningen av en tur eller i början av en turkonstruktionsenhet som uttrycker ett motsägande riktat mot motpartens åsikt. Han noterar också att partiklarna kan inleda direkta innehållsliga motsäganden men i så fall förtydligar de inte yttrandets status som motsägande – vilket ju redan är mycket tydligt – utan bidrar i stället till att förstärka draget (Gruber 1996:168).

Tidigare studier har ofta antagit att direktare motsägandetyper som regel framstår som aggressivare och starkare än indirekta men få har försökt göra någon systematisk bedömning av styrkeförhållandet mellan motsägandetyperna. Ett undantag utgör dock Muntigl & Turnbull 1998 och Gruber 1996 som båda behandlar flera av de ovan nämnda motsägandetyperna (om än under andra benämningar). Med utgångspunkt i Brown & Levinsons artighetsteori (1987) rangordnar Muntigl & Turnbull ogiltigförklaringar som mest aggressiva med motiveringen att de attackerar "the most fundamental social skill of a conversationalist, that of making relevant conversational contributions" (Muntigl & Turnbull 1998:243). Direkta innehållsliga mot-

---

⁷¹ Om kategorin pragmatiska motsäganden skulle man också kunna säga att den både i tidigare studier och i min utgör ett slags restkategori. Om ett yttrande kan uppfattas som ett motsägande men saknar de kännetecken som utmärker övriga kategorier av motsäganden betraktas det som ett pragmatiskt motsägande.

⁷² Responspartikeln *ja men* är speciell på så vis att talaren först håller med motparten, genom att säga *ja*, för att sedan omedelbart markera avvikande åsikt, genom *men*. Det har diskuterats om responspartikeln signalerar (partiellt) medhåll och om den indikerar att oenighet dispreferas (se t.ex. Kotthoff 1993:205–208, Wirdenäs 2002:87).

säganden anser de vara något mindre ansiktshotande medan de pragmatiska motsägandena anses vara minst ansiktshotande. Ett skäl till att de sistnämnda bedöms vara relativt milda är att talaren genom dem alltid framför en alternativt åsikt och/eller motiveringar för denna åsikt. På så vis inbjuder talaren snarast motparten att fortsätta förhandlingen om de motstridiga åsikterna (a.a. s. 244).

Gruber (1996:168) gör samma bedömning som Muntigl & Turnbull när det gäller rangordningen i styrka mellan de direkta innehållsliga motsägandena och de pragmatiska motsägandena eftersom de sistnämnda inte skapar någon maximal kontrast mellan de båda motstridiga åsikterna. Han rangordnar vidare negativa personvärderingar som aggressivare än negativa åsiktsvärderingar och direkta innehållsliga motsäganden (a.a. s. 142, 241). Hur de båda sistnämnda förhåller sig till varandra låter han vara osagt men man kan utifrån hans resonemang anta att de negativa åsiktsvärderingarna bör betraktas som något starkare.

Angående de frågeformade motsägandenas styrka är mitt intryck att många studier tycks betrakta dem som relativt svaga motsägandetyper. Frågornas status som motsäganden är nämligen vag och öppen för förhandling mellan deltagarna. Lyssnaren ges relativt stort utrymme att välja hur han eller hon vill behandla frågan, som ett motsägende eller som en mer oskyldig handling, dvs. som en äkta, informationssökande fråga eller som ett reparationsinitiativ.

De sex olika typer av motsäganden som presenterats ovan sammanfattas i tablå 5:1, ordnade i inbördes relativ styrkegrad, från den starkaste till den svagaste typen.⁷³ Rangordningen är min men den utgår från de ovan framförda resonemangen kring respektive drags styrka. För tydlighetens skull presenteras dragen i tablå med konstruerade exempel på tänkta såväl som möjliga responser på en värderande åsikt, *Brödet är gott*.

Tablå 5:1. Typer av motsäganden.

Typ av motsägende	Exempel
1. Ogiltigförklaring	<i>Du har ju inte ens smakat på brödet.</i>
2. Negativ personvärdering	<i>Du är inte klok.</i>
3. Negativ åsiktsvärdering	<i>Det var det dummaste jag har hört.</i>
4. Direkt innehållsligt motsägende	<i>Det är inte gott.</i>
5. Pragmatiskt motsägende	<i>Ja men det är ganska torrt.</i>
6. Frågeformat motsägende	<i>Gott?</i>

Den styrkemässiga rangordningen i tablå 5:1 är främst teoretisk eftersom styrkan hos enskilda motsäganden i praktiken varierar en hel del beroende på

⁷³ Minimala responser har inte medtagits i tablå 5:1 eftersom de saknas i mitt material. Dessa skulle dock kunna betraktas som ellipser av direkta innehållsliga motsäganden.

förekomsten av eventuella försvagande eller förstärkande modifieringar. Till de försvagande modifieringarna hör bl.a. de i avsnitt 5.1.1 nämnda talaktsadverbialen (*kanske, väl* m.fl.) och olika subjektivitetsmarkerande uttryck (*jag tycker* m.fl.).

Till de förstärkande hör vidare responspartiklar. Grubers resonemang (se ovan) om responspartiklarnas förtydligande eller förstärkande av den oppositionella statusen hos pragmatiska motsäganden respektive direkta innehållsliga motsäganden kan enligt min mening vidareutvecklas. Responspartiklar bidrar nämligen också till att förtydliga eller förstärka den oppositionella statusen hos motsäganden av andra typer.

Dessutom är det inte bara responspartiklar som har en förtydligande eller förstärkande funktion. Också konstruktioner genom vilka talaren inledningsvis upprepar formuleringar (ord eller fraser) i motpartens föregående drag kan bidra till att framhäva en oppositionell hållning (Goodwin 1990:145 f.).

Huruvida responspartiklar och partiella upprepningar av motpartens föregående drag förtydligar eller förstärker ett motsäggande hänger samman med hur direkt motsägandet är i sig självt. Direkta innehållsliga motsäganden är som tidigare nämnts den mest direkta typen medan övriga kan anses vara mer indirekta motsägandetyper. Detta innebär att responspartiklar och partiella upprepningar som inleder direkta motsäganden snarare förstärker än förtydligar dessa yttranden. När de inleder mindre direkta motsägandetyper, som pragmatiska motsäganden, ogiltigförklaringar, negativa personvärderingar, negativa åsiktsvärderingar och frågeformade motsäganden, tydliggör de motsägandefunktionen.

Enligt Goodwin (1983:672) framstår motsäganden som aggressivare om de framförs utan att skillnaden i åsikt motiveras. Goodwin syftar på motsäganden av typen direkta innehållsliga motsäganden men min uppfattning är att också andra motsägandetyper framstår som aggressivare om de framförs utan motiveringar.⁷⁴ Motsägandena blir enligt min mening också starkare om de framförs med svordomar eller epistemiska markörer genom vilka talaren understryker sin övertygelse om riktigheten i sin åsikt. Till sådana markörer kan t.ex. konstruktioner som *jag försäkrar, jag är säker, det är säkert, säkerligen, visst* och liknande räknas (jfr SAG 4:102–105, Kärkkäinen 2003:35–52, se också Karlsson 2006).⁷⁵

---

⁷⁴ Beroende på vilket drag motiveringar kopplas till kan de antingen ha en försvagande eller förstärkande funktion. När de kopplas till åsikter i andradragen, dvs. motsäganden, bidrar de till att försvaga yttrandet. När de kopplas till åsikter i förstadragen bidrar de däremot till att göra framläggandet av åsikten mer offensivt, se 5.1.1.

⁷⁵ Många av de försäkrande adverbena (*säkert, säkerligen, visst* m.fl.) har genomgått en betydelseförsvagning. Från att ursprungligen ha betytt 'säkert' har de i många fall börjat användas i betydelsen 'förmodligen'. I tal kan betoningen tydliggöra vilken av betydelseerna som är aktuell men i skrift kan innebörden bli tvetydig (se vidare Ljunggren 1936). Genom att ta hänsyn till den omgivande kontexten och satskonstruktionen går det att avgöra att det i mitt material vanligen handlar om betydelsen 'säkert', vilket gör adverbena förstärkande. Också

I resultatredovisningen från analysen av andradragen i konflikthändelsernas motsägandesequenser (5.2.2) presenteras andradragen först översiktligt vad gäller komplexitet och förekomsten av modifieringar. Därefter redovisas utformning och frekvens av de sex olika motsägandetyperna.

5.1.3 Tredjedragen i motsägandesequenser: tredjedragsmotsäganden

Det tredje draget i motsägandesequenser utgörs av åsikter vars formella och innehållsliga egenskaper i stort sett överensstämmer med vad som sagts om motsäganden i föregående avsnitt. *Tredjedragsmotsäganden* kan alltså också vara minimala responser eller mer komplexa yttranden med eller utan modifieringar i form av responspartiklar, talaktsadverbial etc. Typmässigt kan de också indelas i ogiltighetsförklaringar, direkta innehållsliga motsäganden, pragmatiska motsäganden osv. (jfr Muntigl & Turnbull 1998:233). Som tidigare forskning påpekat skiljer sig dock tredjedragsmotsäganden från andradragsmotsäganden på några viktiga punkter.

Den viktigaste skillnaden som framhålls gäller tredjedragets anknytning bakåt. Medan B:s andradrag alltid direkt eller indirekt är ett angrepp på det närmast föregående draget, dvs. förstadragnet, kan A:s tredjedrag antingen utformas som ett angrepp på andradraget eller som ett stöd för (försvar av) förstadragnet. Den som utför tredjedraget kan med andra ord välja att uttryckligen anknyta bakåt på huvudsakligen ett av två sätt, antingen till motpartens föregående drag, eller till sitt eget närmast föregående drag (Muntigl & Turnbull 1998:236).⁷⁶ Det är möjligheten till anknytning bakåt i sekvensen som gör att tredjedragsmotsäganden kan utformas på andra sätt än andradragsmotsäganden.

I tablå 5:2 illustreras de båda riktningar tredjedraget kan ha genom två påhittade sekvenser. I den vänstra textsekvensen angriper A i det tredje draget främst den motivering till motsägandet som B framfört i sekvensens andradrag (och utvecklar därmed indirekt sin egen i förstadragnet framförda åsikt). I det tredje draget i den högra textsekvensen upprepar A, något utvidgat, förstadragnet utan att uttryckligen angripa B:s andradrag (och gör därmed bara ett indirekt angrepp på andradraget).

---

talaktsadverbialen *nog* och *väl* har genomgått en liknande betydelseförskjutning men de har oftast betydelsen 'förmodligen' i mitt material vilket gör dem försvagande.

⁷⁶ Oavsett vilket av de två föregående dragen talaren i tredjedraget uttryckligen riktar sig mot blir effekten på ett abstrakt plan alltid ett samtidigt anknytande och angrepp. Om tredjedraget direkt argumenterar emot andradraget förstås det som ett indirekt stöd för åsikten i förstadragnet. Om tredjedraget direkt stödjer förstadragnet förstås det som ett indirekt angrepp på andradraget (jfr Wirdeñäs 2002:87, not 1).

Tablå 5:2. Tredjedragsmotsägandens direkta och indirekta anknytning bakåt.

Part	Drag	D3 som angriper D2 direkt och indirekt stödjer D1	D3 som direkt stödjer D1 och indirekt angriper D2
A	D1	<i>Brödet är gott.</i>	<i>Brödet är gott.</i>
B	D2	<i>Brödet är inte alls gott. Det är torrt.</i>	<i>Brödet är inte alls gott. Det är torrt.</i>
A	D3	<i>Brödet är inte torrt!</i>	<i>Brödet är visst gott.</i>

Om A stödjer sitt förstadrag genom att upprepa sin ursprungliga åsikt kan upprepningen vara en parafraas eller, så som i tredjedraget i den högra textspalten i tablå 5:2, vara formellt och innehållsligt så gott som identiskt med formuleringen i förstadraget.

I exemplet i tablå 5:2 inriktas tredjedraget på samma övergripande ämne som tidigare drag (brödets beskaffenhet). I mitt material finns dock både motsägandesekvenser vars tredjedrag utvecklar ett i sekvensen redan befintligt ämne och sådana vars tredjedrag invänder mot en aspekt av andradraget som mer löst anknyter till första- och andradragets tema. En av konflikt-händelsernas motsägandesekvenser där en ny ämnesaspekt förs in i andradraget och utvecklas i tredjedraget diskuteras nedan i exempel 5:3.

I redovisningen av analysen av tredjedragen i konflikt-händelsernas motsägandesekvenser (5.2.3) presenteras tredjedragen först översiktligt vad gäller komplexitet och förekomsten av modifieringar. Därefter redovisas – liksom för andradragen – utformning och frekvens av de sex olika motsägandetyperna.

5.2 Motsägandesekvenser i konflikt-händelserna

I konflikt-händelserna i mitt material finns sammanlagt 23 motsägandesekvenser. Av dessa förekommer 7 i 1700-talsmaterialet, 10 i 1800-talsmaterialet och 6 i 1900-talsmaterialet.⁷⁷ Ser man till spridningen över olika konflikt-händelser och dramer förekommer de 23 motsägandesekvenserna i flera olika händelser från flera olika dramer. De återfinns i omkring två femtedelar av konflikt-händelserna (18 av 47) och i knappt tre fjärdedelar av de dramer som innehåller konflikt-händelser (15 av 21). Några av motsägandesekvenserna finns inom samma konflikt-händelser (4Gc innehåller 3, 1Db, 4Da och 6Ga 2 vardera). Motsägandesekvenser har med andra ord relativt god spridning i materialet. Största delen av analysmaterialet kommer dock från 1800-talshändelserna.

⁷⁷ Eftersom de konflikt-händelser som motsägandesekvenserna ingår i är olika många och har varierande uppbyggnad under olika perioder kan man inte omedelbart jämföra antalet motsägandesekvenser i respektive period och utifrån detta dra slutsatser om när motsäganden har varit vanligast som konfliktaktivitet. I kapitel 8 diskuteras vilken konfliktsekvenstyp som dominerar respektive period.

Innan jag övergår till redovisningen av olika typer av första-, andra- och tredjedrag i motsägandesequenserna vill jag säga något om variationen i de övergripande ämnen som behandlas i dessa tre drag.

Ämnesmässigt debatterar konfliktparterna allt från mer offentliga, samhällspolitiska spørsmål till frågor som främst berör konfliktparternas privatliv, t.ex. hur man ska bedöma konfliktparternas eller andra människors personliga egenskaper, relationer eller handlingar. Som exempel på de mer samhällspolitiska ämnena kan nämnas hur svenska staten skulle kunna tjäna pengar på att skicka en koloni till Amerika (2Aa), huruvida kvinnans rätt att förfoga över sin egen förmögenhet skadar familjelivet (4Bb, exempel 5:8) och om föräldraskapets vardagslit innebär att man inte längre kan leva upp till sina ideal om att förändra samhället (6Ba, exempel 5:10). Bland de mer personliga kan nämnas frågan om var en viss person i bekantskapskretsen egentligen är född (2Ca, exempel 5:11) och om en viss rollperson bryr sig om sina barn eller inte (6Da, exempel 5:4).

I vissa fall är ämnet (eller ämnena) för motsägandesequensen samtidigt samhällspolitiskt relevant och viktigt för konfliktparterna på ett personligt plan. När konfliktparterna i några av 1800-talets konflikthändelser debatterar kvinnans rätt till sin förmögenhet gör de t.ex. det mot bakgrund av den egna familjesituationen. Även om de resonerar i allmänna ordalag och därmed framställer frågan som allmänpolitisk är det uppenbart att de underförstått uttalar sig om händelser i sina privata liv. Den nära kopplingen mellan ämnena framkommer inte minst i längre motsägandesequenser där konfliktparterna inledningsvis talar om något på ett operonligt, mer allmänt plan för att sedan övergå till att konkretisera ämnet genom belysande exempel från den egna verkligheten – eller tvärtom. Att det finns kopplingar mellan det allmänna och privata planet är inte förvånande med tanke på materialet. Dramaförfattare eftersträvar inte sällan att belysa olika politiska och samhällsrelaterade frågor genom rollpersonernas dialog.

I de följande tre avsnitten (5.2.1–5.2.3) presenteras de tre inledande dragen i motsägandesequenserna med exempel där de ämnen som behandlas både är av offentligt, mer allmänpolitiskt intresse och/eller av mer privat karaktär.

5.2.1 Förstadrage i konflikthändelsernas motsägandesequenser

Genomgående för förstadrage i mitt material är att de vanligen inte kan sägas vara huvudpoängen i turen. Den åsikt i förstadrage som andradrage invänder mot är mycket ofta (15 av 23 fall) inbäddad i ett yttrande genom vilket talaren i talögonblicket främst tycks vara ute efter att åstadkomma en annan språkhandling än att framföra den åsikt motparten invänder mot.

I replik 765 i exempel 5:1 reagerar Rektorskan på att hennes svärdotter Viola inte tillmötesgår sin make Oscars uppmaning att skriva över en summa pengar på honom. Som helhet betraktat fungerar Rektorskans yttrande i det ögonblick det fällt som en förklaring till varför hennes son har behov av pengarna. Skälet är, som hon formulerar det, att Oscar har ”lånat” en summa från den bank han arbetar vid. Rektorskans motivering kan i den aktuella kontexten uppfattas som en indirekt uppmaning till Viola att överlåta pengarna på sin make. (Vilka typer av motsäganden som andradraget och tredje-draget representerar i detta och följande exempel i avsnittet behandlas i 5.2.2 respektive 5.2.3.)

Exempel 5:1. Förstadrags i motsägandesekvens (beskrivning).

- D1 765 REKTORSKAN Din man har, **utan att säga till**, lånat en större summa ur banken.
- D2 766 VIOLA Han har stulit!
- D3 767 REKTORSKAN Ett opassande uttryck, som inte begagnas. Hans ”lån” har blivit upptäckt och måste genast återbetalas. Seså, nu vet du hvartill ditt kapital skall användas.

(4Ab/Räddad)

Som framgår av exempel 5:1 reagerar Viola inte alls på den uppmaningsaspekt som skulle kunna uppfattas i Rektorskans yttrande utan fokuserar på hennes ordval vid beskrivningen av Oscars handling. I replik 766 ger hon en alternativ, kontrasterande beskrivning, *Han har stulit!*. Det är en beskrivning som också värderar handlingen negativt eftersom verbet *stjåla* har betydligt mer negativa konnotationer än *låna*. Violas alternativa beskrivning kan uppfattas som ett motsägende riktat mot Rektorskans version av handlingen i fråga. Rektorskans därefter följande reaktion på Violas beskrivning etablerar motsägandesekvensen. I replik 767 värderar hon först Violas version av Oscars handling negativt. Sedan insisterar hon på att hennes egen beskrivning är den korrekta, dvs. att det hela rör sig om ett lån. (Att frasen *utan att säga till* betonas och ordet *lån* satts inom citattecken i replikerna 765 respektive 767 tyder visserligen på att Rektorskan är medveten om att hennes beskrivning är problematisk på något sätt, men att hon håller fast vid den indikerar att hon i varje fall anser den vara mer korrekt än Violas.)

Ordväxlingen mellan Rektorskan och Viola visar hur förstadrags i en motsägandesekvens kan utgöras av en detalj i en längre tur, som ordvalet för att beskriva en företeelse. I exempel 5:2 utgörs förstadrags av en presupposition om ett sakförhållande. Ryttmästaren och hans maka Laura talar där om dottern Berthas framtid. På en fråga från Laura (337) som syftar på om dottern ska resa till staden för att utbildas svarar Ryttmästaren jakande. Dottern ska resa om fjorton dagar. Efter ett par följdfrågor (som i sig kan tas som en indikation på att Laura finner Ryttmästarens beslut problematiskt) meddelar

makan att hon ämnar hindra den förestående resan, *Då får jag väl lof att söka hindra det!* (343). Genom detta yttrande förmedlar Laura inte bara sin avsikt utan visar också indirekt att hon tar för givet att hon har förmåga att avstyra makens plan för dottern. Det är detta antagande om Lauras kapacitet som Ryttmästaren invänder mot med yttrandet *Det kan du inte!* (344) – och som hans maka sedan i tredjedraget bemöter med en invändning som etablerar motsägandesekvensen (345).

Exempel 5:2. Förstadrag i motsägandesekvens (presupposition).

- 337 LAURA [...] Ska Bertha resa nu?
 338 RYTTMÄSTARN Ja, om fjorton dagar skall hon resa.
 339 LAURA Är det ditt beslut?
 340 RYTTMÄSTARN Ja!
 341 LAURA Har du talat vid Bertha om det?
 342 RYTTMÄSTARN Ja!
 D1 343 LAURA Då får jag väl lof att söka hindra det!
 D2 344 RYTTMÄSTARN Det kan du inte!
 D3 345 LAURA Inte! Tror du att en mor släpper ut sitt barn bland dåliga
 människor att lära sig, det allt hvad modren inplantat är dumheter, så att
 hon sedan får gå föraktad af sin dotter hela sitt lif.

(4Da/Fadren)

I exempel 5:3 handlar förstadraget inte så som i tidigare exempel om sakförhållanden utan om en negativ värdering. Exemplet åskådliggör också hur förstadraget i en motsägandesekvens kan vara mycket vagt uttryckt i sig självt men hur parternas oenighet allt eftersom sekvensen fortsätter blir allt tydligare. Förstadraget i det aktuella exemplet är dessutom ett av sammanlagt tre förstadrag som utvecklas över flera turer. (Den sista turen i de två andra förstadrag som utvecklas över flera turer återges i exempel 5:4 och exempel 5:8.) Utdraget börjar när amiral Enterfelt inleder det samtal med greve Hurtig som sedan utvecklar sig till en konflikthändelse dem emellan.

Exempel 5:3. Förstadrag i motsägandesekvens (negativ värdering).

- 476 AMMIRAL ENTERFELT [...] (*Börjar at läsa Avisorne, men lägger straxt dem från sig.*) Jag kan fuller se och höra at ni är utlänsk Herre, men får jag låf at fråga, hur länge ni varit här i landet, efter ni förstår så wäl vårt språk, som jag märckte med den man som just nu gick ut.
 D1a 477 GREFWE HURTIG Jag har til min olycka varit här alt för länge, ja alt för länge.
 478 AMMIRAL ENTERFELT Men hur länge då Herre?
 D1b 479 GREFWE HURTIG Jo alt sen jag wardt född, har jag jemt och stadigt varit i detta ledsamma landet, förutan de twänne lyckeliga åhren som jag tilbrackte utom lands.

- 480 AMMIRAL ENTERFELT Hwad Herre, född här i Swerige, och således en Svensk?
- 481 GREFWE HURTIG Ja intet mer och intet mindre Herre.
- D2 482 AMMIRAL ENTERFELT Men ursäckta at jag frågar Er då Herre, huru ni kan ha samwete, at skatta Er olyckelig, för det ni bör räkna som en ähra? född en Svensk säjjer ni, och derföre beklagar ni Er olycka, Herre, Herre, wet at vårt goda gamla Swerige är och blir uti det anseende i hela werlden, at ingen bör skiämmas före at kalla det sitt Fädernesland, ja det har ock bracht sådane män i dagsliuset, som knaft haft sina likar i några länder. De ha så pampas kring, kan tro, och warit sådane kiempar at de äfwen i grafwen blott med deras namn ännu skrämma wissa Nationer.
- D3 483 GREFWE HURTIG Ni förstår mej intet rätt Herre, jag skiäms intet för det jag är Svensk, ja jag tilstår mej äfwen altid hafwa haft derföre mycken heder och distinction i främmande länder, jag will å intet beta mina landsmän den hedern at ha med framgång fördt Eld och swärd kring hela Europa, ja jag har sedt många beklageliga teckn deraf på åtskillige orter dem jag besökt, men kroppens styrcka och ett frisk [sic] gå på, är ju intet alt som fordras hos stora män?
- (1Be/Svenska sprätthöken)**

Motsägandesekvensen i exempel 5:3 inleds av att Hurtig antyder sin negativa värdering av Sverige. Värderingen framkommer dels genom hans klagan över att ha varit så länge i landet (477), dels genom beskrivningen av Sverige som *detta ledsamma landet* (479). I andradraget (482) motsätter sig Enterfelt Hurtigs negativa värdering genom att tala om Sverige och svenskarna i positiva ordalag, bl.a. genom formuleringar som att landet har anseende och män *som knaft haft sina likar i några länder*. Genom att inte bara framföra en positiv värdering av landet utan också av dess invånare för Enterfelt in en ny aspekt på ämnet. Det är denna nya aspekt som Hurtig driver konflikten vidare kring när han i tredjedraget (483) försiktigt, i frågans form, hävdar att svenskarna saknar vissa positiva egenskaper, underförstått sådana egenskaper han själv värderar högt.⁷⁸ Med bytet av ämnesaspekten i andradraget kommer sekvensen som helhet att handla både om Sverige och om svenskarna, och huruvida de är bra eller dåliga jämfört med andra länder och nationaliteter. Sekvensen är med andra ord ett exempel på hur ämnet för en motsägandesekvens fortlöpande kan omförhandlas av deltagarna (jfr 5.1.3).

Att åsikten i förstadrage som regel utgörs av mindre delar av talarens tur(er) ger intryck av att motsägandesekvenserna uppstår spontant. Det innebär också att förstadragsåsikten sällan framställs som något kontroversiellt i sig i det ögonblick den framförs. Dess kontroversiella status framkommer först när andradraget följer. Bland förstadragen finns dock ett par fall där talaren tycks ana att den åsikt han eller hon framför kan väcka motstånd. (I

⁷⁸ Dialogen i exempel 5:3 innehåller också ett frågeformat yttrande från Enterfelt i replik 482 som klandrar Hurtigs beklagande beteende. Detta klander leder dock inte till etableringen av någon klandersekvens eftersom Hurtig inte opponerar sig mot klandret i replik 483 utan i stället pekar på att Enterfelt missförstått honom.

båda fallen följer dessa drag på dialogpartier genom vilka det framgår att motparten antagligen är av en annan åsikt än talaren.) Dessa motsägandesequenser inleds till skillnad från övriga på ett mer överlagt sätt, genom att A via förstadragnet bjuder in motparten till prövning av en kontroversiell fråga. Förstadragnen i dessa sekvenser är också de enda som har modifieringar, i form av det försvagande talaktsadverbialet *väl*. Ett av de båda fallen återges nedan i exempel 5:5.

5.2.2 Andradragen i konflikthändelsernas motsägandesequenser

Om andradragmotsägandena i konflikthändelserna kan man övergripande säga att deras komplexitet varierar. De är dock aldrig så korta som minimala responser. Vidare förekommer så gott som alla inom en och samma tur. Bara en utvecklas över flera turer som yttras i följd av olika rollpersoner vilka uppträder i allians (se exempel 5:7).

Endast ett fåtal av andradragmotsägandena är modifierade. Försvagande modifieringar i form av talaktsadverbial eller motiveringar förekommer i några fall. Ett av dessa återges i exempel 5:4. Sekvensen inleds av ett första drag från rollpersonen Gertrud i vilket hon uttrycker sig kritiskt om sin syster Magda. Hennes åsikt att Magda struntar i sina ungar bemöts i replik 114 med en frågeformad invändning från Tomas, Gertruds blivande svåger. Motsägandet negerar Gertruds åsikt och har därför klassificerats som ett direkt innehållsligt motsägende. Direkta innehållsliga motsäganden framstår vanligtvis som relativt aggressiva motsäganden, i synnerhet om de så som i detta fall inte följs av någon motivering till invändningen. Tomas motsägende är emellertid mildt. Såväl frågeintonationen (markerad av frågetecknet) som orden *väl* och *riktigt* bidrar till att försvaga motsägandet. (Vilken typ av motsäganden tredje draget är i detta och följande exempel i avsnittet behandlas i 5.2.3.)

Exempel 5:4. Andradragmotsägende med försvagande modifiering.

D1b 113 GERTRUD [... Tanja och jag hämtade ungarna] Eftersom Magda är full eller galen eller båda, vad vet jag, i varje fall skiter hon i sina ungar!

D2 114 TOMAS Så är det väl inte riktigt?

D3 115 GERTRUD Inte? Nej, nej, jag vet att jag inget begriper. Men jag tycker att hon gör det!

(6Da/Sommarkvällar på jorden)

Förstärkande modifieringar i form av svordomar och epistemiska markörer som indikerar talarens säkerhet är också ovanliga.⁷⁹ Bara några enstaka fall förekommer, t.ex. *wil jag försäkra* (exempel 5:6). Om modifieringar av nyss

---

⁷⁹ Med svordomar avser jag s.k. diaboliska svordomar (om bruket av olika slags svordomsuttryck i dramadialog under tre sekler, se Stroh-Wollin 2007).

nämnda slag är relativt sällsynta är det vanligare att den oppositionella aspekten hos andradragmotsägandena framhävs via inledande responspartiklar eller partiella upprepningar av motpartens föregående drag. Närapå hälften av andradragmotsägandena (10 av 23) har sådana inledningar. I majoriteten av fallen inleder de mindre direkta motsägandetyper, främst pragmatiska och frågeförmade. Responspartiklarna och upprepningarna bidrar därför främst till att tydliggöra dragens oppositionella status, inte att förstärka direkta innehållsliga motsäganden (som i sig själva är tydliga invändningar).

Responspartiklarna som återfinns i andradragen utgörs av enstaka belägg på varianterna *nej*, *nå*, *åh jo* och *men* (se t.ex. exempel 5:9). Den enligt tidigare forskning så vanliga responspartikeln *ja men* förekommer inte alls i andradragens motsäganden (och inte heller i tredjedragens). Det innebär dock inte att motsäganden där talaren först håller med motparten för att sedan framföra en invändning saknas i materialet. Dels förekommer responspartikeln i senare drag i en av motsägandesekvenserna, då med formen *jamen* (händelse 6Ga). Dels finns exempel både på andra- och tredjedrag som sedda i sin helhet har liknande funktion som responspartikeln *ja men*. Friherrinnans andradragmotsägande i replik 197 i exempel 5:5 har denna struktur.

Exempel 5:5. Andradragmotsägande inlett av medhåll.

- 194 BARON Ja ha råka Magistern härute, min vän, som säger att barnena inte fått läsa någån på två dar för Dansmästaren skull.
- 195 FRIHERRINNAN Ja min söta vän man måste väl nyttja tiden. Du vet ju sjelf att inte Sang Mäsy har mer än sex veckors permission från Opran, å nu ä dä bara fyra dar qvar.
- D1 196 BARON Om han reser så snart vill ja ingen ting säja, men eljest måste du väl medge mäj, att hufwe ä angelägnare än fötterna, å att dä ä på kunskaper å wett man bygger sin framt.
- D2 197 FRIHERRINNAN Dä ä sant ... Men när man bygger begynner man ju alti mä grunwalen.
- D3 198 BARON Om du vill skämta min vän, så har ja inte ol å säja, men i alfvarsamma ämnen, så bör sunda förnuften ...

(2Ba/ Några mil ifrån Stockholm)

Av den inledande turen i utdraget framgår att rollpersonen Baronen är missnöjd med att barnen fått ta danslektioner för dansmästaren i stället för att studera med sin magister (194). Efter att Baronens hustru, Friherrinnan, förklarar orsaken och denna godtagits av Baronen (195–196) söker Baronen medhåll från maken i åsikten att boklig bildning är viktigare än färdigheter i dans. Det är där Friherrinnan uttrycker en invändning genom vilken hon först håller med sin make, signalerat via formuleringen *Dä ä sant*, följt av en paus, varefter hon markerar sin avvikande åsikt i ett yttrande inlett av den oppositionssignaliserande partikeln *men*. Även om boklig bildning är viktig

bör adelsbarn enligt Friherrinnans mening gärna lära sig dansa först. Både det inledande medhålllet och pausen i yttrandet bidrar till att hennes invändning framstår som mindre aggressiv.

Typmässigt har Friherrinnans motsägande i exempel 5:5 bedömts som ett pragmatiskt motsägande. Det är också en av de vanligaste typerna av andradragmotsäganden. Tabell 5:1 visar fördelningen av olika typer av motsäganden i andradragen, i materialet som helhet och uppdelat på århundraden. Andradragmotsägandena innehåller som regel bara ett slag av motsäganden. I de fyra fall som består av kombinationer av olika motsägandetyper har klassificeringen gjorts efter den mest direkta (explicita) typen. Direkta innehållsliga motsäganden anses vara den mest direkta typen medan de fem övriga motsägandetyperna alla anses vara mindre direkta. Detta innebär att de drag som kombinerar ett direkt innehållsligt motsägande med en eller flera andra typer alltid klassificerats som ett direkt innehållsligt motsägande. Om draget däremot innehåller kombinationer av andra motsägandetyper har klassificeringen gjorts efter den typ som förekommer först i draget (se exempel 5:7).

Tabell 5:1. Fördelning av olika typer av andradragmotsäganden i motsägandesequenser från olika sekler, uttryckt i antal.

Typ av motsägande	1700-tal	1800-tal	1900-tal	Totalt
1. Ogiltigförklaring	1	0	0	1
2. Negativ personvärdering	0	0	1	1
3. Negativ åsiktsvärdering	1	1	1	3
4. Direkt innehållsligt motsägande	1	4	2	7
5. Pragmatiskt motsägande	4	2	2	8
6. Frågeformat motsägande	0	3	0	3
Totalt	7	10	6	23

En av de minst starka motsägandetyperna, pragmatiska motsäganden, är den vanligaste motsägandetyperna i materialet som helhet med 8 belägg, vilket motsvarar en dryg tredjedel av materialet. De mest direkta motsägandena, direkta innehållsliga motsäganden, är dock nästan lika vanliga (7 belägg). Något mindre vanliga än nyss nämnda typer är frågeformade motsäganden och negativa åsiktsvärderingar (3 belägg vardera). Ogiltigförklaringar och negativa personvärderingar är ovanligast (1 belägg vardera).

När det gäller fördelningen av motsägandetyper inom respektive period är antalet belägg litet. Det är därför svårt att se några mönster i fördelningen. Man kan dock konstatera att ingen av perioderna har belägg på alla sex typerna men att typerna ändå återfinns relativt spritt i materialet. Tre typer av motsäganden finns i andradrag från alla tre sekler, nämligen negativa åsiktsvärderingar, direkta innehållsliga motsäganden och pragmatiska motsäganden. I 1700-talsmaterialet är pragmatiska motsäganden vanligast (4 belägg av 7). I 1800-talsmaterialet är direkta innehållsliga motsäganden vanligast (4

belägg av 10). I 1900-talsmaterialet är pragmatiska motsäganden och direkta innehållsliga motsäganden lika vanliga (men det rör sig om så litet som 2 belägg vardera av 6). Man kan också konstatera att pragmatiska motsäganden och direkta innehållsliga motsäganden i alla tre perioderna hör till de vanligare sätten att invända på.

Exempel 5:6–5:12 visar hur de sex olika typerna av motsäganden är utformade i andradragen i konflikthändelsernas motsägandesequenser. (Samtliga exempel återger även tredjedragen men dessa kommenteras först i avsnitt 5.2.3.)

Det enda belägget på en *ogiltigförklaring* i ett andradragmotsägende förekommer i händelse 1Ca som återges i exempel 5:6. Makarna Styrbiörn och Ramborg har precis fått reda på att deras bekanta, paret herr Philip och fru Sigrid, har blivit adlade av kungen. Både Styrbiörn och Ramborg börjar genast beklaga sig och visa sin avundsjuka genom att i den retoriska frågans form räkna upp vilka orsaker de har att gräma sig över att deras bekanta stigit i rang.⁸⁰ När Ramborg, precis som Styrbiörn före henne, konstaterat att en fördel för deras bekanta är att de nu får äta vid kungens bord börjar konfliktsekvensen. Styrbiörn motsätter sig nämligen med formuleringen *Stor sak i dig* (308) att Ramborgs skäl till missnöje verkligen är så viktigt som hon antytt att det är. I samma drag nämner han ytterligare en missnöjesorsak och understryker att hans skäl till missnöje har mer tyngd än makans.

Exempel 5:6. Andradragmotsägende av typen ogiltigförklaring.

- 306 STYRBIÖRN Nå, -- jag säger intet mehr -- Men skal då Herr Philip få äta wid Kungens bord, och inte jag?
- D1 307 RAMBORG Än jag då? så skal då Fru Sigrid få äta wid Kungens bord, och inte jag?
- D2 308 STYRBIÖRN Stor sak i dig -- Så skal då den Pampen få föra fem Fält i sit wapn och intet jag? det är mehr det, wil jag försäkra, ibland oss Manfolck.
- D3 309 RAMBORG Stor sak i dig, säger jag -- men at jag skal se den skåpan sätta nosen i wädret fram för mig -- -- Hon lekte med dåckor, när jag redan hade Musiqve utför mina Fönster om nätterna.

(1Ca/Den afwundsuke)

Andradragmotsägandet i exempel 5:7 har klassificerats som en *negativ personvärdering*. Detta andradrag är ett av de få som består av en kombination av olika motsägandetyper. Det är dessutom det enda andradrag i materialet som utvecklas över flera turer. Dessa olika turer yttras av olika personer,

---

⁸⁰ I sekvensens tre inledande drag framgår inte explicit att det makarna räknar upp är deras missnöjesskäl och att missnöjet beror på deras avundsjuka. Att så är fallet tydliggörs dock senare i sekvensen bl.a. genom att Styrbiörn uttryckligen säger att det bara är han som "har orsak att qwäljas" (1Ca:310). Till en början uttrycks alltså den omstridda åsikten mycket indirekt.

dels den ena av de båda huvudsakliga konfliktparterna i konflikthändelsen, Utomparlamentarikern, dels av en tredje part, Maria Klant, som här ingår en tillfällig allians med Utomparlamentarikern och intar en gemensam oppositionell hållning gentemot gurun Mahahasch (eller Egon, som han kallas i 227).

Bakgrunden till utdraget är följande. Alla tre rollpersonerna väntar på att träffa en fjärde person, herr Jordén, med syfte att verka för att herr Jordén ska leva just på det sätt som de själva gör. Alla tre företräder fundamentalt olika ideologier vilket leder till att de hamnar på kollisionskurs med varandra. Motsägandesekvensen utvecklas främst mellan Utomparlamentarikern, som är vänsterradikal och djupt engagerad i politiska frågor, och Mahahasch, som förespråkar en mer världsfrånvärd hållning. Utdraget inleds med att den förre i aggressiv ton frågar gurun som nyss anlant vad hans ärende till Jordén är, en fråga som upprepas av hans tillfälliga allierade, kapitalismens företrädare, modelejonet Maria Klant.

Exempel 5:7. Andradragmotsägande av typen negativ personvärdering.

- 227 UTOMPARLAMENTARIKERN Tala svenska nu, Egon. Vad fan gör **du** här?
- 228 MARIA *upprepar* Ja, vad fan gör du här!
- D1 229 MAHAHASCH *sakligt på stockholmska* Hördudu, jag befriar honom [Jordén] alltså. Genom meditation alltså. Jag ger honom möjligheterna att lyfta sig över alla tarvliga borgerliga aggressioner liksom alltså, att sjunka in i sig själv ... yoga är den högsta av vetenskaper ...
- D2a 230 UTOMPARLAMENTARIKERN Du är inte klok!
- D2b 231 MARIA KLANT Högsta av vetenskaper?
- D2c 232 UTOMPARLAMENTARIKERN *försämligt* Och var står den materialistiska historieuppfattningen då, får man fråga ...
- D2d 233 MARIA KLANT Och var står Femina då, får man fråga?
- D3 234 MAHAHASCH *återfaller i accenten* Materiella ting ... världsliga saker ... ser ni ... (*Trycker handflatorna mot varandra. Ser mot himlen.*) Ni förstår ... fan sätt på grammofonen så man får lite stake fan ...
- (6Ab/Borgaren och Marx)**

När Mahahasch i replik 229 talar om sitt ärende till Jordén värderar han yoga som den högsta av vetenskaper. Det är detta som Utomparlamentarikern och Maria Klant invänder mot i motsägandesekvensens andradrag. Över sammanlagt fyra turer opponerar de sig på olika sätt mot guruns åsikt. I den första turen, efter vilket andradraget klassificerats, angrips guruns åsikt genom en negativ personvärdering i form av en kopulasats, *Du är inte klok!* (230). Detta följs av tre turer som var och en uttrycker ett motsägande i frågeform. Den första frågan repeterar en del av guruns åsikt och indikerar på så vis talarens oenighet mer än vad den avslöjar talarens egen ståndpunkt, *Högsta av vetenskaper?* (231). Genom den andra och tredje frågan antyder Utomparlamentarikern och Maria Klant däremot sina egna, sinsemellan olika,

åsikter i frågan – nämligen att den högsta av vetenskaper snarare står att finna i den materialistiska historieuppfattningen eller i tidskriften Femina. Deras allians mot gurun framhävs för övrigt i detta fall särskilt tydligt av att de båda avslutar sina frågeformade motsäganden med samma formulering: *får man fråga*.

Exempel 5:8 visar ett andradragmotsägande i form av en *negativ åsiktsvärdering*. Motsägandesekvensen följer där omedelbart på en klandersekvens vars slut visas i inledningen av utdraget. I klandersekvensen har Wilhelm hävdad att hans svägerska Berta begått en felaktig handling genom att verka för att hennes mors förmögenhet stannar i familjen i stället för att användas för att betala faderns spelskulder. Problemet med detta är enligt Wilhelm bl.a. att fordringsägarna luras på pengarna (123). Berta å sin sida hävdar att hon inte gjort något felaktigt utan att skulden ligger hos faderns fordringsägare som borde ha förstått att inte spela med honom (124). I sin nästa tur framför Wilhelm en negativ värdering av en åsikt som han menar att Berta visat sig företräda genom sina responser i klandersekvensen (bl.a. den i replik 124), nämligen idén att *hustrun skall ha rätt disponera öfver sin förmögenhet, oberoende af mannen* (125). I sin negativa åsiktsvärdering beskriver han Bertas idéer i värderande ordval som *de där befängda* [idéerna] och *Det är rent rasande galet*. Han motiverar också sitt angrepp genom att hävda att sådana uppfattningar som Berta har inverkar skadligt på familjelivet, *det leder till upplösning af familjelivet*.

Exempel 5:8. Andradragmotsägande av typen negativ åsiktsvärdering.

- 123 WILHELM [...] Men du kan väl begripa, att det vore att lura svärfars fordringsegare.
- D1b 124 BERTA När de inläto sig i spel med honom, visste de mycket väl att han ingenting egde. Och de hade inte den minsta rätt att sitta och spela om mammas pengar.
- D2 125 WILHELM Ja, det är de där befängda, modärna idéerna, att hustrun skall ha rätt disponera öfver sin förmögenhet, oberoende af mannen. Det är rent rasande galet – det leder till upplösning af familjelivet.
- D3 126 BERTA Men det leder inte till upplösning af familjelivet, om mannen förstör hustruns pengar på spel och ett lättsinnigt lefnadssätt?

(4Ba/Sanna kvinnor)

Två motsägandesequenser med *direkta innehållsliga motsäganden* har redan visats i exempel 5:2 och 5:4. I båda dessa fall uttrycktes invändningarna genom negationen *inte*. Nästa exempel visar ett direkt innehållsligt andradragmotsägande med en annan utformning. I exempel 5:9 angriper Segerstedt en åsikt som uttrycks med en negation i förstadraget, nämligen att en poet inte kan bli något annat än en poet. Av det skälet innehåller hans motsägande ingen negation, *Åh jo, – hvad han det kan!* (352).

Exempel 5:9. Andradragmotsägande av typen direkt innehållsligt motsägande.

D1 351 ELISE Inbilla mig inte håller att ni glömt skriva värs! En poet förblir alltid poet. Han kan inte bli någonting annat.

D2 352 SEGERSTEDT Åh jo, – hvad han det kan!

D3 353 ELISE Men aldrig någonting helt och dugligt!

(4Gc/Affärer)

Ett par andradrag av typen pragmatiskt motsägande med mild karaktär har visats i exempel 5:3 och 5:5. Av exempel 5:10 framgår att *pragmatiska motsäganden* ofta kan förstås just som motsäganden mycket tack vare den omgivande kontexten. Sallys andradrag har nämligen inga formella kännetecken på att det rör sig om ett motsägande. Yttrandet innehåller t.ex. varken responspartiklar eller negationer. Innehållsmässigt kontrasterar det dock mot Simons föregående och följande yttrande och kan därför bedömas som ett motsägande. Pragmatiska motsäganden framstår ofta som relativt otydliga och svaga. Ofta framförs de nämligen så som Sallys invändning i exempel 5:10, genom att talaren utvecklar sin egen åsikt utan något explicit tillbakavisande av motpartens åsikt som felaktig. Medan Simon via förstadragnet (752) hävdar att alla som blir föräldrar slutar intressera sig för att förändra samhället, invänder Sally (753) att hon åtminstone skulle fortsätta att vara intresserad av hur samhället ser ut om hon blev förälder: *Om jag föder ett barn som ska leva långt in i år tvåtusen kommer jag också att vara intresserad av hur samhället ser ut då.* Med andra ord motsäger Sally Simon genom att hävda att hans åsikt inte gäller så generellt som han försökt göra gällande (en argumentationsteknik som i Wirdenäs 2002:141 ff. kallas precisering).

Exempel 5:10. Andradragmotsägande av typen pragmatiskt motsägande. Exemplet *Barnet*.

D1 752 SIMON [...] Vet du varför samhället aldrig förändras? Jo, därför att alla som skulle kunna förändra det sugas in i föräldraskapet och blir feqa.

D2 753 SALLY Om jag föder ett barn som ska leva långt in i år tvåtusen kommer jag också att vara intresserad av hur samhället ser ut då.

D3 754 SIMON (*svepande elegant*) Man köper de enkla lösningarna. En dag hemsplats här, ett trafikljus där. Femtio kronor mer i månaden i barnbidrag och alla föräldrar blir tysta ... man blir feq. Man börjar se om sitt.

(6Ba/Barnet)

En annan egenhet med Sallys motsägande i exempel 5:10 är att det, vilket ofta är fallet med pragmatiska motsäganden, för in en ny ämnesaspekt i dialogen (en aspekt Simon dock inte tar fasta på i tredjedraget där han i stället vidareutvecklar sin egen åsikt). I mitt material har jag emellertid också funnit en annan typ av pragmatiska motsäganden som inte för över sekvensen på någon ny ämnesaspekt och som dessutom framstår som tydligare än

många andra motsäganden av samma typ. Det är yttranden genom vilka talar-
ren snarast inriktar sig på att korrigera en detalj i motpartens åsikt. Ett sådant
yttrande har visats i replik 766 i exempel 5:1 där Viola hellre vill beskriva
makens handling som en stöld än ett lån. Ytterligare ett exempel på ett
pragmatiskt motsägande med liknande utformning återges i exempel 5:11.
Kusinerna fru Etternäbb och fru Spion är oeniga om var deras kusin Sophias
fästman är född.⁸¹

Exempel 5:11. Andradragmotsägande av typen pragmatiskt motsägande.
Exemplet *Kusinerna*.

- D2 28 FRU ETTERNÄBB *fort.* Han ä från Norrtelge-kanten säger jag, min
Kusine! å d'ä fåfängt te disputeru mej dä.
D3 29 FRU SPION *fort.* Hon förlåter mej, Kusine! – Men han ä född nåra mil
från Södertelge; det vet jag åf säker hand.

(2Ca/Kusinerna)

Oenigheter om ämnen där uppenbart bara ett alternativ kan vara rätt, t.ex. var
en person är född, framstår enligt min mening som relativt tydliga och starka
pragmatiska motsäganden, även om de saknar formella kännetecken som
negationer och responspartiklar. Pragmatiska motsäganden är med andra ord
inte alltid indirekta och milda.

Bland de *frågeformade motsägandena* finns fru Vinges invändning i
exempel 5:12, *Hvem har månne de största förbindelserna, – han eller du?*.
Det riktas mot brodern Grots åsikt att hennes son skulle stå i tacksamhets-
skuld till honom (dvs. ha förbindelser gentemot honom). Att det fråge-
formade yttrandet är ett motsägande framhävs inte minst genom den inled-
ande partiella upprepningen av den del av broderns föregående tur som hon
finner problematisk, *Förbindelser mot dig!* (1063).

Exempel 5:12. Andradragmotsägande av typen frågeformat motsägande.

- D1 1062 GROT Det är verkligen upprörande! – Om han inte bryr sig om sina
förbindelser mot mig, borde han väl ändå för hennes skull –
D2 1063 FRU VINGE Förbindelser mot dig! – Hvem har månne de största
förbindelserna, – han eller du?
D3 1064 GROT Du är verkligen naiv, Gertrud. Hvem var det, som öppnade sina
dörrar för honom, då han – af orsaker som jag icke vill närmare inlåta mig
på, – fick lof att lämna Rudbergs hus, hvem var det då, som gaf honom ett
hem, – en verkningsskrets, ett fält, där han kunde få tillfälle att utveckla
sin talang – för han har talang – det erkänner jag gärna, så mycket hellre

---

⁸¹ Förstadratet i exempel 5:11 återges inte i utdraget eftersom det inte finns manifesterat i
dramatexten. De första yttrandena från konflikten som återges i dramatexten är replik 28 och
29. De utgör också de första oppositionella yttrandena och har därför räknats som sekvensens
andra och tredje drag. (Att början av konflikten inte återges i dramatexten kan tolkas som att
den har pågått ett längre tag och dragen skulle i så fall utgöra senare drag i sekvensen.)

som jag vågar säga, att det var jag, som egentligen upptäckte den, – hvem var det, frågar jag?

(4Hb/*En tvekamp*)

5.2.3 Tredjedragen i konflikthändelsernas motsägandesequenser

Konflikthändelsernas tredjedragmotsäganden varierar i komplexitet. Inget är dock så kort som en minimal respons och inget utvecklas över flera turer.

Tredjedragens motsäganden är i likhet med andradragen sällan modifierade. Bland de försvagande modifieringar som förekommer har några former av subjektivitetsmarkerande fraser (i båda fallen *jag tycker*; ett fall i exempel 5:4). Bland beläggen på förstärkande modifieringar kan nämnas ordet *visst* som betonar talarens övertygelse om riktigheten i sin redan tidigare framförda åsikt. Det förekommer i rollpersonen Elises respons på motparten Segerstedts ifrågasättande av att Elises far tycker om djärva julklapsverser, *Jo det gör han visst!* (4Gd:347).

Liksom andradragmotsägandena inleds tredjedragens motsäganden dock relativt ofta av responspartiklar, främst *men* och *jo* (se t.ex. exempel 5:8 och 5:9). Partiella upprepningar av motpartens föregående drag förekommer däremot bara två gånger. I båda fallen invänder talaren mot ett direkt innehållsligt motsägende konstruerat med negationen *inte* och i båda fallen är det just negationen som upprepas (exempel 5:2 och 5:4). Funktionellt bidrar responspartiklarna och de partiella upprepningarna i så gott som samtliga fall till att förtydliga den oppositionella karaktären hos mindre direkta motsägandetyper, främst pragmatiska motsäganden.

När det gäller typer av motsäganden i tredjedragen kan man inledningsvis konstatera att de flesta enbart innehåller motsäganden av en typ. Bara fem innehåller kombinationer och dessa har klassificerats enligt samma principer som andradragmotsäganden som innehåller kombinationer. Tabell 5:2 visar fördelningen av olika motsägandetyper i tredjedragen, i materialet som helhet och uppdelat på århundraden.

Tabell 5:2. Fördelning av olika typer av tredjedragmotsäganden i motsägandesequenser från olika sekler, uttryckt i antal.

Typ av motsägende	1700-tal	1800-tal	1900-tal	Totalt
1. Ogiltigförklaring	1	0	1	2
2. Negativ personvärdering	1	1	0	2
3. Negativ åsiktsvärdering	0	1	0	1
4. Direkt innehållsligt motsägende	0	2	1	3
5. Pragmatiskt motsägende	4	5	4	13
6. Frågeformat motsägende	1	1	0	2
Totalt	7	10	6	23

Tabell 5:2 visar att motsäganden av ett mildt slag, pragmatiska motsäganden, är överlägset vanligast i tredjedragen i materialet som helhet. Sammanlagt är det fråga om 13 belägg vilket motsvarar knappt två tredjedelar av beläggen av det slaget. Direkta innehållsliga motsäganden är näst vanligast (3 belägg) följt av ogiltigförklaringar, negativa personvärderingar och frågeformade motsäganden som är nästan lika vanliga (2 belägg vardera). Negativa åsiktsvärderingar är ovanligast i materialet (1 belägg).

Om fördelningen av motsägandetyper inom respektive period kan sägas att ingen av perioderna har belägg på alla sex typerna. Bara en av typerna finns i tredjedrag från alla tre sekler, nämligen pragmatiska motsäganden. I alla perioderna är detta det vanligaste sättet att framföra en invändning på i tredjedraget.

Jämför man andra- och tredjedragen är en tydlig skillnad att talarna i andradragen nästan lika ofta betonar sin oppositionella hållning gentemot motparten (genom direkta innehållsliga motsäganden) som de utvecklar sin egen åsikt om det ämne som behandlas (genom pragmatiska motsäganden). I tredjedragen gör de nästan enbart det sistnämnda. En likhet mellan andra- och tredjedragen är att de pragmatiska motsägandena är vanliga i båda positionerna.

Ett eller flera av beläggen på respektive typ av tredjedragsmotsägande återfinns i exempel 5:1–5:12. Dessa kommenteras kortfattat i det följande.

Ett av beläggen på en *ogiltigförklaring* i ett tredjedrag förekommer i exempel 5:6. Det återfinns i samma sekvens som innehöll det enda belägget på en ogiltigförklaring i andradragets position. Mönstret för dragets uppbyggnad liknar andradragets. Först ogiltigförklarar talaren, som i detta fall är Ramborg, motpartens bidrag, *Stor sak i dig, säger jag*. Ramborg utvecklar sedan sin egen ståndpunkt, nämligen att det är hon som har störst orsak att vara missnöjd över att makarnas bekanta stigit i rang, genom att framföra en motivering för detta, *men at jag skal se den skåpan sätta nosen i wädret fram för mig – – – Hon lekte med däcker, när jag redan hade Musique utför mina Fönster om nätterna*. Tredjedragets motivering skiljer sig dock från andradragets genom att inte vara frågeformad utan påståendeformad.

Ett av de båda tredjedrag som klassificerats som en *negativ personvärdering* finns i exempel 5:12. Klassificeringen har gjorts efter Grots inledande yttrande *Du är verkligen naiv, Gertrud* genom vilket Grot kritiserar sin syster för att hon anser att det är han som står i tacksamhetsskuld till hennes son Richard och inte tvärtom. Grots negativa personvärdering följs omedelbart av tre successiva retoriska frågor genom vilka han utvecklar sin ståndpunkt. Alla frågorna inleds med formuleringen *Hvem var det* och har det självklara svaret: Grot.

Det enda belägget på en *negativ åsiktsvärdering* i tredjedraget är Rektorskans nedsättande omdöme om Violas beskrivning av sin make Oscars hand-

ling som en stöld i exempel 5:1, *Ett opassande uttryck, som inte begagnas*. Efter denna negativa värdering av Violas beskrivning upprepar Rektorskan sin egen beskrivning av Oscars handling, dvs. att det handlar om ett lån.

Två av de tre motsägandesekvenserna med ett *direkt innehållsligt motsägande* i tredjedragsposition har återgivits i exemplen ovan. Det första fallet, i exempel 5:9, är speciellt på så vis att Elise genom att säga *Men aldrig någonting helt och dugligt!* visserligen negerar Segerstedts åsikt mycket starkt (genom *aldrig*) men gör det utan att för den sakens skull identiskt upprepa förstadragsåsikten (dvs. att poeter inte kan bli något annat än poeter). Hennes motsägande fungerar i stället snarast som en precisering av förstadragsåsikten. Genom tredjedraget visar hon indirekt att hon faktiskt delvis accepterar motpartens invändning, dvs. Elise medger att poeter kan bli något annat. Hon understryker dock med bestämdhet att poeter under inga omständigheter kan bli detta andra fullt ut och med duglighet. Detta tredjedrag gränsar med andra ord till ett pragmatiskt motsägande.

Ett annat tredjedrag som klassificerats som ett direkt innehållsligt motsägande är Gertruds yttrande i exempel 5:4. Detta drag är ett av de fem som kombinerar motsäganden av olika slag. Det inleds av ett frågeformat motsägande som samtidigt fungerar som en partiell upprepning av motpartens föregående drag, *Inte?*. Därefter visar Gertrud via *Nej, nej, jag vet att jag inget begriper* att hon uppfattar Tomas invändning som en personlig kritik av hennes fattningsförmåga (ett yttrande som pekar på den nära kopplingen mellan motsäganden riktade mot innehållet i åsikter och negativa värderingar av personen som framfört åsikten, jfr 5.1.2). Till sist upprepar hon sin ursprungliga ståndpunkt, att Magda struntar i sina barn, *Men jag tycker att hon gör det!*. Det sistnämnda yttrandet är det direkta innehållsliga motsägandet. Det har formen av en icke-negerad version av Tomas motsatta åsikt och är innehållsmässigt en upprepning av Gertruds förstadragsåsikt. Till skillnad från förstadraget är dock åsikten i tredjedraget explicit markerat som en subjektiv hållning via formuleringen *jag tycker*.

Pragmatiska motsäganden är vanligast i tredjedragspositionen i motsägandesekvenserna liksom i de ovan givna exemplen. Fem av exemplen har kategoriserats som motsäganden av detta slag. I det första, exempel 5:2, är det pragmatiska motsägandet bara indirekt en utveckling av den åsikt Laura givit uttryck för i förstadraget. Laura insisterar där på att hon har förmåga att hindra maken från att sända dottern på en resa genom att inledningsvis framföra en partiell upprepning av en del av makens föregående åsikt, *Inte!*, vilket följs av en längre, frågeformad motivering till varför hon vill hindra dotterns resa: *Tror du att en mor släpper ut sitt barn bland dåliga människor att lära sig, det allt hvad modren inplantat är dumheter, så att hon sedan får gå föraktad af sin dotter hela sitt lif.*

Det andra pragmatiska tredjedragmotsägandet finns i exempel 5:5. Baronen visar först genom yttrandet *Om du vill skämta min vän, så har ja inte ol å säja* att han är osäker på om hans maka driver med honom när hon säger att danskonst är den färdighet barnen först och främst bör ägna sig åt. Genom formuleringen indikerar han också att om hon driver med honom så ogillar han det. Själva motsägandet följer i fortsättningen på yttrandet *men i alfvarsamma ämnen, så bör sunda förnuft* ... Trots att yttrandet avbryts innan det fullbordats kan denna del uppfattas som en invändning mot makans åsikt att dansträning är det mest grundläggande studieämnet för deras barn. Såväl yttrandets sekventiella placering efter ett motsägende från maken som förekomsten av det oppositionssignalerande ordet *men* gör att man kan uppfatta det som ett pragmatiskt motsägende.

I exempel 5:7 finns det tredje pragmatiska motsägandet. Med yttrandet *Materiella ting ... världsliga saker* visar gurun att han inte håller med sina meningsmotståndare om att den materialistiska historieuppfattningen och tidskriften *Femina* skulle representera högre vetenskaper än yoga. För en andlig ledare har det som är materiellt och världsligt inte något positivt värde.

I det fjärde och femte exemplet på pragmatiska motsäganden kan dragen ses som vidareutvecklingar av de åsikter som talarna redan fört fram i första dragen. I det fjärde, exempel 5:10, anger Simon fler skäl till varför föräldraskap hindrar människor från att förändra samhället när han säger *Man köper de enkla lösningarna. En daghemsplats här, ett trafikljus där. Femtio kronor mer i månaden i barnbidrag och alla föräldrar blir tysta ... man blir feg. Man börjar se om sitt*. Hans drag är speciellt på så vis att han inte tar upp någon aspekt från Sallys andradrag. Det ger intryck av att han är helt fokuserad på att driva sin egen linje i diskussionen utan att ta hänsyn till hennes eventuella invändningar.

I det femte exemplet, 5:11, inleder fru Spion med en förmildrande formulering, *Hon förlåter mej, Kusine!*. Hon upprepar (får man anta, eftersom förstadragnet inte är manifesterat) därefter sin åsikt om fästmannens födelseort, *Men han ä född nära mil från Södertelge*, och styrker denna åsikt med tillägget att hon vet detta från en pålitlig källa, *det vet jag af säker hand*.

Båda de tredjedragmotsäganden som klassificerats som *frågeformade motsäganden* har redovisats i exemplen ovan. Det första fallet finns i en tur där talaren gör mer än att bara invända mot motpartens föregående drag. I exempel 5:3 pekar Hurtig först på att hans motpart missförstått honom på en punkt och medger att motparten har rätt i sin bedömning av svenskarna (draget har med andra ord ett slags *ja men*-liknande struktur). Sist i turen framför han dock sin från Enterfelt avvikande ståndpunkt, nämligen att svenskarna trots allt saknar något han eftertraktar, när han säger *men kroppens styrcka och ett frisk [sic] gå på, är ju intet alt som fordras hos stora*

män?. Hurtigs avvikande ståndpunkt framförs mycket indirekt i tredjedraget. Efterhand som sekvensen fortsätter (utanför utdraget i exemplet) framgår dock att det han syftar på är att svenskarna bl.a. saknar finesse i sitt sätt att umgås och visa artighet.

Det andra frågeformade motsägandet förekommer i exempel 5:8. Via *Men det leder inte till upplösning af familjelivet, om mannen förstör hustruns pengar på spel och ett lättsinnigt lefnadssätt?* invänder Berta mot en aspekt som Wilhelm fört in i sekvensen, nämligen hans motivering till varför det är fel att maken har rätt till sin egen förmögenhet. Genom sitt yttrande antyder hon att det enligt hennes mening inte är hustruns rätt till förmögenhet som förstör familjelivet utan snarare makens oansvariga hantering av hustruns pengar. Tilläggs kan att hon framställer yttrandet som en allmänpolitisk åsikt men syftningen på förhållandet mellan hennes egna föräldrar torde stå klart för läsaren.

5.2.4 Motsägandesekvensernas utveckling efter tredjedraget

En tredjedel av de 23 konflikthändelsernas motsägandesekvenser har ett minimalt omfång, dvs. tre drag. Av dem som fortsätter upphör en knapp femtedel efter fjärdedraget. De övriga sekvenserna, vilka motsvarar knappt hälften av sekvenserna, är sällan över 10 drag långa. Bara två av dem, dvs. mindre än en tiondel, omfattar strax över 10 drag. Den genomsnittliga längden är 5 drag.

Omkring två femtedelar av sekvenserna upphör för att de övergår i klander- eller avlagssekvenser (oftast klandersekvenser), medan en knapp femtedel övergår i konfliktaktiviteter av annat slag. Bara drygt var tionde sekvens upphör när konfliktparterna tillfälligtvis övergår till en icke-oppositionell aktivitet eller inleder en dialog med en tredje part, vilket kan uppfattas som undvikandestrategier. En dryg femtedel upphör när konflikthändelserna som de ingår i övergår i avslutningsfasen, t.ex. i form av en tredjepartsintervention.

Vad gäller utfallet händer det att ena parten (via s.k. pragmatiska motsäganden) ger motparten rätt i delar av hennes eller hans resonemang men inte i något fall ger en av parterna med sig helt och hållet och erkänner att motparten har rätt (jfr avsnitt 3.2.5 om uppgivanden). Parterna i motsägandesekvenserna enas med andra ord aldrig fullt ut om att den ena parten har rätt. Däremot finns det ett fall där den konflikthändelse motsägandesekvensen ingår i avslutas på ett sådant sätt att det indirekt framkommer att den ena parten har rätt och den andra fel. Det gäller sekvensen i exempel 5:11 där trätan mellan fruarna Etternäbb och Spion om var deras kusins fästman är född definitivt avgörs, till den sistnämndas fördel, när de av en tredje part får beskedet att han är född i Södermanland.

5.2.5 Sammanfattning

Motsägandesequenser uppstår när konfliktparterna demonstrerar oförenliga åsikter. Åsikter betecknar här yttranden genom vilka talaren direkt eller indirekt beskriver och/eller värderar företeelser (tillstånd eller tilldragelser) i en för deltagarna faktisk eller tänkt verklighet.

De undersökta konfliktändelserna innehåller sammanlagt 23 motsägandesequenser varav 7 återfinns i 1700-talsmaterialet, 10 i 1800-talsmaterialet och 6 i 1900-talsmaterialet. Ämnesmässigt är parterna oeniga om allt från samhällspolitiska frågor till sådant som rör deras eget eller andra rollpersoners privatliv.

De tre inledande dragen varierar i komplexitet men de är aldrig så korta som minimala responser och utvecklas bara i undantagsfall över flera turer (3 fall i andradragen, 1 i tredjedragen).

Förstadrage i motsägandesequenserna är oftast inbäddade åsikter, dvs. de är element i ett yttrande genom vilket talaren i talögonblicket försöker åstadkomma en annan språkhandling än att framföra åsikten i fråga. De utgörs t.ex. av presuppositioner eller kommer till uttryck i motiveringar till uppmaningar. Att åsikterna vanligtvis är inbäddade gör att motsägandesequenserna tycks uppstå spontant när motparten uppmärksammar den inbäddade åsikten och invänder mot den.

Andradragen i motsägandesequenser kallas andradragmotsäganden och delas in i sex olika typer av varierande direkthet och styrka: *ogiltigförklaringar*, *negativa personvärderingar*, *negativa åsiktsvärderingar*, *direkta innehållsliga motsäganden*, *pragmatiska motsäganden* och *frågeformade motsäganden*. Tredjedragen i motsägandesequenser, de s.k. tredjedragmotsägandena, delas in i samma typer som andradragmotsägandena.

Av de sex dragtyperna är pragmatiska motsäganden och direkta innehållsliga motsäganden vanligast i andradragsposition medan pragmatiska motsäganden är överlägset vanligast i tredjedragen. Ogiltigförklaringar och negativa personvärderingar är ovanligast i andradragen, negativa åsiktsvärderingar i tredjedragen. Kombinationer av olika dragtyper inom ett drag är relativt ovanligt (4 fall i andradragen, 5 i tredjedragen).

Varken andra- eller tredjedragmotsägandena har särskilt många försvagande eller förstärkande modifieringar. De minst direkta typerna (pragmatiska och frågeformade motsäganden) förtydligas dock relativt ofta genom respospartiklar och turinitiala partiella upppejningar.

Om motsägandesequensernas utveckling efter tredjedraget kan bl.a. sägas att den genomsnittliga längden är 5 drag. Alla sequenserna upphör utan att någon av parterna helt och hållet ger med sig och erkänner att den andra har rätt. I ett fall framkommer dock via en tredje part att den ena parten har rätt och den andra fel.

6 Klandersekvenser

När klander bemöts med oppositionella responser kan sekvenser av det slag som här kallas klandersekvenser etableras. I detta kapitel presenteras inledningsvis vad tidigare forskning sagt om utformningen av klandersekvenser i ett konfliktperspektiv (6.1). I samband med denna genomgång redovisas också hur de begrepp och kategorier som används vid analysen av konflikt-händelsernas klandersekvenser förhåller sig till tidigare forskning. Därefter följer resultatredovisningen (6.2). I denna presenteras hur många klandersekvenser som identifierats i konflikt-händelserna och vilken spridning de har i händelserna och över perioderna. Vidare redovisas, med exempel, utformningen av de tre inledande dragen i konflikt-händelsernas klandersekvenser. Något sägs också om klandersekvensernas fortsättning efter tredjedraget, dvs. deras omfång, upphörande och utfall. Kapitlet avslutas med en kort sammanfattning av analysresultaten (6.2.5).

6.1 Klandersekvenser i tidigare forskning

Kärnan i klandersekvenserna är alltid drag som uttrycker klander (i engelskspråkig litteratur ofta kallat *complaint* men också *accusation*, *blame*, *criticism* eller *reproach*).⁸² Laforest (2002:1596) ger följande definition: ”complaint is defined as an expression of dissatisfaction addressed by an individual [B] to an individual [A] concerning behavior on the part of [A] that [B] feels is unsatisfactory.”⁸³ Utifrån nyss nämnda definition kan man inledningsvis konstatera att det rör sig om uttryck genom vilka talaren framför sitt missnöje med

---

⁸² Vissa betraktar anklagelser, kritik, klander och klagomål som olika språkhandlingar (se t.ex. Brown & Levinson 1987:66). I praktiken kan det dock vara både svårt och onödigt att försöka särskilja dem, vilket bl.a. påpekats av Spitz: ”In context, it is not easy (and might not be useful) to clearly distinguish between them, as they are likely to appear in the same slot and to elicit similar responses” (Spitz 2005:248).

⁸³ I citatet ur Laforest 2002 har beteckningen A bytts mot B och vice versa för att texten ska följa den princip för teoretiska beskrivningar av konfliktsekvenser som används i denna avhandling. Den part som utför förstadragnet i konfliktsekvenser kallas alltid A medan den som utför andradraget kallas B.

något beteende hos en person och där talaren dessutom riktar sig till den person vars beteende givit upphov till missnöjet.⁸⁴

Minimiomfånget för en klandersekvens är liksom för övriga konfliktsekvenser tre drag. Förstadragnet i klandersekvensen (D1), är ett *klanderutlösande beteende*. Det utgörs av en eller flera verbala eller icke-verbala handlingar som A enligt B:s uppfattning har utfört och som B ogillar. Andradraget (D2) är *klander*. Det är ett oppositionellt, oftast verbalt drag som utförs av B. Genom detta uttrycker B sitt missnöje med det beteende som A, enligt B, har uppvisat. Tredjedraget (D3), är en *klanderrespons*. Det draget utförs av A och är ett oppositionellt, vanligen verbalt drag som på något sätt bemöter och angriper någon aspekt av det klandrande yttrandet i andradraget.

I det följande presenteras hur dessa tre inledande drag i klandersekvenser gestaltar sig enligt tidigare forskning.

6.1.1 Förstadragen i klandersekvenser: klanderutlösande beteenden

Det första, klanderutlösande, draget (D1) i klandersekvenser utgörs i normalfallet av något slags *beteende* som uppvisats av A och som B finner felaktigt eller problematiskt på något sätt. Begreppet beteende använder jag här (liksom i alla teoretiska eller allmänna resonemang kring förstadragen i klandersekvenser) som en paraplyterm för handlingar av många olika slag. Att döma av tidigare forskning kan förstadragen nämligen vara handlingar med mycket varierande egenskaper.

Tidigare forskning diskuterar sällan utförligt vilka beteenden som kan fungera som förstadrag. Att döma bl.a. av de exempel som ges tycks förstadragen i tidigare studier kunna utgöras av såväl verbala som icke-verbala handlingar, såväl pågående som avslutade handlingar. Vissa forskare menar att förstadragen alltid är handlingar vars konsekvenser påverkar B på ett ogynnsamt sätt (Olshtain & Weinbach 1993:108). Andra hävdar att de är specifika beteenden snarare än personers disposition eller generella, icke-specifika problem (Newell & Stutman 1989/1990:152). Några forskare har poängterat att även uteblivna handlingar, dvs. handlingar som A enligt B borde ha utfört men av någon anledning underlåtit att utföra, kan utsättas för kritik och därmed fungera som förstadrag i klandersekvenser (se t.ex. Schegloff 1988:118–131).

Vidare har tidigare forskning pekat på att de klanderutlösande beteenden som bildar förstadragen antingen kan utgöras av beteenden som A uppvisat i en situation som ägt rum före den aktuella samtalsituation deltagarna befinner sig i eller beteenden som A uppvisat i den aktuella samtalsituationen, en

---

⁸⁴ Jag behandlar alltså inte missnöjesyttringar gällande beteenden som icke närvarande personer uppvisat som klander (vilket t.ex. Lindström & Bergeå 2007 gör).

kortare tid före eller precis innan det att B framför det klandrande andra-draget (Gruber 1996:197, Dersley & Wootton 2001:624, Spitz 2005:249). Förstadragsdrag av det förstnämnda slaget kan betecknas som extrasituationella medan förstadragsdrag av det sistnämnda slaget kan betecknas som situationella (Gruber *ibid.*).

Forskare som betecknar förstadragsdragen som extrasituationella eller situationella utgår underförstått från att beteendena i fråga är av sådant slag att man entydigt kan tidfästa dem, men också från att A faktiskt uppvisat det beteende B uttryckt missnöje med. När det gäller det förstnämnda, frågan om tidfästning, bör dock noteras att gränsen mellan ett extrasituationellt och situationellt beteende inte alltid är lätt att dra (jfr Dersley & Wootton 2001:624). Vissa beteenden, t.ex. att någon går omkring klädd på ett felaktigt sätt (vilket klandras i mitt material), kan sägas vara både och, eftersom personen varit klädd på detta sätt såväl före som under den aktuella samtals-situationen.

När det gäller det sistnämnda, frågan om A uppvisat det klanderutlösande beteendet, har forskning om vardagliga samtal visat att det sällan tycks råda någon tveksamhet bland deltagarna i klandersekvenser om vem som utfört en kritiserad handling. Tvärtom tycks en talare bara framföra klander när han eller hon säkert vet vem som uppvisat beteendet i fråga (Dersley & Wootton 2000:388). Samtidigt bör man komma ihåg att klandrande yttranden är en speciell variant av vad som kallats attributiva yttranden, dvs. att de är yttranden genom vilka talaren tillskriver lyssnaren ett beteende (Gruber 1996:67 och Bilmes 1988:167). För att en klandersekvens ska kunna uppkomma räcker det därför strängt taget att B *hävdar* att A uppvisat ett beteende, oavsett om A objektivt sett kan anses ha uppvisat detta beteende eller inte.

Detta faktum, att förstadragsdraget i klandersekvenser inte behöver vara en handling som A faktiskt utfört utan som det räcker att B hävdar att A utfört, är ett karaktärsdrag som skiljer klandersekvenser från motsägende- respektive avslagssekvenser. I de båda senare typerna av konfliktsekvenser är förstadragsdraget alltid något slags handling som A med säkerhet utfört. Klandersekvenser kan däremot lika gärna kretsa kring handlingar som A aldrig utfört eller sådana som det är oklart om A utfört.

I min analys av klandersekvenser i konflikthändelserna har jag excerperat sekvenserna utifrån andra- respektive tredjedragets utformning och sekventiella placering. Jag har alltså inte låtit excerperingen styras av någon förutbestämd uppfattning om förstadragsdragets egenskaper. Det innebär att de beteenden som utlöser klandersekvenser i mitt material är verbala eller icke-verbala, pågående eller avslutade, specifika eller icke-specifika, extrasituationella eller situationella. Det rör sig ofta om handlingar som har direkt negativa konsekvenser för B men de behöver inte ha det. De klanderutlösande beteendena är antingen utförda eller uteblivna handlingar som B hävdar att A utfört eller låtit

bli att utföra, oavsett om det i något slags objektiv mening kan sägas vara sant eller falskt att A (inte) utfört dem. Även handlingar som A enligt B har (haft) för avsikt att utföra eller en persons disposition kan utlösa klander i mitt material (jfr Spitz 2005:248, 250). Förstadrage utgörs ofta av enskilda handlingar men kan också bestå av räckor av likartade eller olikartade handlingar som B hävdar att A utfört (jfr a.a. s. 258 f.).

Både att döma av tidigare forskning och mitt material finns det med andra ord en stor variationsrikedom när det gäller förstadrages beskaffenhet. Trots denna stora variation har alla förstadrage en grundläggande egenskap gemensam. Det är att de beteenden som utgör förstadrage uppfattas som felaktiga eller problematiska av B. Anledningen till att B ogillar ett givet beteende är att det bryter mot någon norm eller förväntning som B har för hur A borde agera. Denna norm kan vara giltig generellt, dvs. sociokulturellt sett vara allmänt accepterad, av en större eller mindre grupp, eller bara giltig på ett individuellt plan, dvs. enbart vara accepterad av B eller gälla B:s förhållande till A (jfr Maynard 1985:19–22, Gruber 1996:197, Laforest 2002:1596, Spitz 2005:248).

Eftersom tidigare forskning inte ägnat förstadrage särskilt mycket uppmärksamhet behandlar jag i resultatredovisningen (6.2.1) hur man kan fastställa vilket (eller vilka) beteende(n) som utgör förstadrage. Det är inte alltid oproblematiskt. Därefter ger jag exempel på och diskuterar vilka beteenden som utlöser klandersekvenserna i mitt material.

6.1.2 Andradragen i klandersekvenser: klander

Det andra draget i klandersekvenser består av att B opponerar sig mot A:s (upplevt) felaktiga beteende genom att uttrycka missnöje med detta. B:s missnöje kommer vanligen men inte nödvändigtvis till uttryck verbalt. *Klander* kan utformas på många olika sätt men tidigare forskning har pekat på några gemensamma egenskaper hos sådana drag.

För det första kan man skilja på direkt och indirekt uttryckt klander. Direkt eller explicit klander består enligt Gruber (1996:196–197) av två delar som kan betecknas som en *framställande del* och en *värderande del*. I den framställande delen skildrar talaren (B) det beteende som lyssnaren, dvs. den klandrade parten (A), enligt talaren gjort sig skyldig till. I den värderande delen relaterar talaren beteendet till en norm som den klandrade anses ha brutit mot.⁸⁵

⁸⁵ Gruber menar dessutom att talaren genom den värderande delen fordrar någon form av sanktion. Vad jag kunnat se förklarar han dock inte vad som menas med detta. Möjligen åsyftas vad Spitz (2005:257) i sin analys av klander beskriver som "a request to the defendant to remedy their [så!] perceived violation, for instance by producing an account for their [så!] behaviour or by offering an apology". Att den klandrande parten alltid skulle söka en sanktion i den meningen kan ifrågasättas. Newell & Stutman (1989/1990:152) påpekar t.ex. att det inte

Även Dersley (1998) framhåller att direkt klander har två delar men uttrycker sig i allmänare ordalag än Gruber när han hävdar att explicit klander är yttranden där talaren (B) ”indicates [...] both the matter that he is complaining about and what it is about this matter that he finds complainable” (Dersley 1998:41). Dersley har en annan uppfattning än Gruber om utformningen av den s.k. värderande delen. För honom räcker det med att talaren efter den framställande delen värderar beteendet i fråga genom att använda negativt värderande ord, t.ex. ”det såg idiotiskt ut”.

Medan vissa forskare, däribland Gruber och Dersley, nöjer sig med att beskriva klander på ett övergripande plan försöker andra forskare ställa upp typologier över klander. Laforest har gjort den enligt min mening mest användbara och detaljerade översikten över olika klandertypers form och innehåll. (Andra typologier, mer ensidigt inriktade på innehåll, finns t.ex. i Newell & Stutman 1989/1990 och Olshtain & Weinbach 1993.)

Laforest urskiljer sammanlagt sex olika sätt att uttrycka klander på. Hon rangordnar dem också efter styrka, dvs. med avseende på hur aggressiva eller ansiktshotande de är. Klandertyperna sammanfattas i tablå 6:1 med mina översättningar av Laforests engelskspråkiga exempel och med typerna ordnade från den mest aggressiva till den mildaste (jfr tabell 3 i Laforest 2002:1601). Exempelen utgår alla från en och samma, av Laforest påhittade, situation. I den föreställda situationen är klockan 11 på kvällen och A och B befinner sig i köket. B har precis märkt att brödpåsen är tom.

Tablå 6:1. Typer av klander (efter Laforest 2002).

Typ av klander	Exempel
1. Fientlig kritik av lyssnaren	<i>Du tänker då aldrig på andra!</i>
2. Begäran om förändrat beteende	<i>Hallå där, tror du att du kan spara lite bröd till frukost?⁸⁶</i>
3. Omnämmande av felaktigt beteende	<i>Du har ätit upp allt bröd!</i>
4. Begäran om rättfärdigande av felaktigt beteende	<i>Varför har du ätit upp allt bröd?</i>
5. Rättfärdigande av missnöje	<i>Nu måste jag stiga upp tidigt imorgon igen och gå till affären!</i>
6. Antydning om felaktigt beteende	<i>Det finns inget bröd kvar.</i>

är säkert att den som framför klandret vet hur hon eller han vill att den klandrade parten ska reagera. I mitt material förekommer inga klandrande yttranden där talaren explicit begär sanktion och jag antar inte att klander alltid implicerar en önskan om sanktion. Däremot förekommer det att deltagarna explicit efterfrågar eller framför en förklaring till det kritiserade beteendet (se klanderkategorierna *begäran om rättfärdigande av beteende* och *klanderresponskategorierna partiella accepteranden*).

⁸⁶ Laforest kommenterar det inte själv men i exemplet på klander av typen begäran om förändrat beteende måste man för att yttrandet ska bli begripligt föreställa sig att A sitter och äter det sista av brödet när B faller sitt yttrande, alternativt att B uttrycker sig ironiskt.

Några förtydligande ord ska sägas om utformningen av var och en av Laforests sex klandertyper. Hennes bedömning av deras styrkemässiga rangordning återkommer jag till nedan.

Fientlig kritik av lyssnaren (1) utmärks enligt Laforest av att talaren inte framför någon beskrivning av det felaktiga beteendet. Klandret har i stället oftast formen av en förolämpning, t.ex. *din idiot*. Vanligt är också att kritiken framförs i form av en kopulasats, *du är Y* (där Y är ett ord eller en fras som uttrycker en negativ värdering).⁸⁷

Begäran om förändrat beteende (2) uttrycks vanligtvis med formuleringar liknande: *du X:ar inte igen, jag vill inte att du X:ar, kan du sluta X:a* (där X står för ett verb). Klander av detta slag kan också uttryckas i form av en order i extrema fall, menar Laforest.

Omnämmande av det felaktiga beteendet (3) är den vanligaste klandertypen i Laforests material. Klander av detta slag framförs oftast i påståendeform. Exempel på olika vanliga formuleringar som Laforest ger är bl.a. *du X:ar/X:ade, du X:ar/X:ade inte, X:a är Y*.

Om klander av typen *begäran om rättfärdigande av felaktigt beteende* (4) säger Laforest att det framför allt framförs i form av *varför*-frågor.

Genom klander av typen *rättfärdigande av missnöje* (5) vill talaren visa att det är rätt att protestera mot det felaktiga beteendet, enligt Laforest. Som regel nämns något slags konsekvens som beteendet får för henne eller honom själv. Därmed fokuserar talaren turen kring en framställning av sig själv som ”offer” för det problematiska beteendet i stället för att beskriva beteendet i sig. Det finns ingen speciell form (påstående, fråga etc.) som är typisk för denna kategori av klander enligt Laforest.

Den sista klandertypen i Laforests typologi kallas *antydning om felaktigt beteende* (6). I sådana yttranden finns inget explicit omnämmande av det felaktiga beteende som åsyftas. Antydningarna uttrycks i tyfallet genom ett påstående utan att någon värdering görs och utan användning av personligt pronomen i andra person som kopplar beteendet till lyssnaren.

Jämför man Laforests typologi med Grubers respektive Dersleys resone-mang kring klander kan man konstatera att ingen av Laforests sex klandertyper uppfyller kraven för att kallas direkt (explicit) klander enligt de båda sistnämndas uppfattning. Yttranden av den fjärde typen har alltid en framställande del som beskriver det beteende talaren anser vara felaktigt. Yttranden av den andra och tredje typen har en sådan del i normalfallet. Inget av yttrandena i dessa kategorier tycks dock ha en värderande del. Yttranden av den första, femte och sjätte typen har varken någon explicit framställande

---

⁸⁷ Den formella utformningen av klandertypen *fientlig kritik av lyssnaren* liknar i många fall utformningen av motsägandetsypen *negativ personvärdering* (se 5.1.2). Här blir det med andra ord tydligt att språkhandlingsstatusen hos ett yttrande alltid måste avgöras med hänsyn till den sekventiella kontexten, inte enbart utifrån formella egenskaper hos yttrandet.

eller värderande del. Alla de kategorier Laforest beskriver bör med andra ord betraktas som indirekt uttryckt klander enligt Grubers och Dersleys resonemang. Laforest är också själv inne på att de sex klandertyper hon listar uttrycker klander på ett indirekt sätt. Enligt henne skulle det mest direkta sättet att uttrycka klander utgöras av en kombination av den första och tredje kategorin: "The most explicit and direct complaint [...] would be addressed to the person deemed responsible for the problem and would adversely criticize an explicitly mentioned act/behavior" (Laforest 2002:1604). Skälet till att yttranden med en sådan klandertyp inte finns med i hennes typologi är att de saknar belägg i hennes material som består av samtal mellan familjemedlemmar (främst par eller syskon).

Också Gruber diskuterar utformningen av indirekt klander. Enligt honom framförs klander indirekt när den ena av de båda delarna som ingår i direkt klander inte uttrycks. Han menar att det oftast är den värderande delen som saknas. Ett skäl till att just den värderande delen utelämnas kan vara att normen som A brutit mot är så välkänd att ingen närmare förklaring av den behövs. Gruber påpekar dessutom att klander uttrycks indirekt när det framförs via frågeformade yttranden (Gruber 1996:197, 201–204).

Sammanfattningsvis finns det relativt stora likheter i Laforests, Grubers och Dersleys resonemang kring klanders utformning. Alla tre anser att vi har att göra med direkt och indirekt uttryckt klander och att den direkta varianten är sammansatt av två delar. Den ena av dessa delar, som kan betecknas som en framställande del, innebär att talaren beskriver ett beteende som motparten uppvisat (enligt talarens mening). Den andra delen, som kan betecknas som en värderande del, innebär att talaren uttrycker något slags negativ värdering av beteendet som beskrivits i den framställande delen. Tidigare forskning tycks också vara ense om att klander blir indirekt om den ena av de båda delarna är implicit.

Jag delar tidigare forskares uppfattning om att klander har en framställande och en värderande del och att klander kan vara mer eller mindre direkt uttryckt. I analysen av mitt material har jag dock funnit en hel del variation i hur klander kan vara utformat. Dessa variationer förtjänar att uppmärksammas, inte minst för att de inverkar på direktheten i klandret och därmed i förlängningen på hur man ser på klandrets styrka. Innan jag (i avsnitt 6.1.2.3) behandlar tidigare forsknings och min egen syn på styrkan hos klander vill jag därför diskutera den framställande respektive värderande delens utformning mer i detalj. Jag vill också diskutera en tredje del i klander som jag menar vara väsentlig för frågan om klanders grad av direkthet, nämligen om, och i så fall på vilket sätt, talaren kopplar det kritiserade beteendet till motpartens person. Denna tredje del i klandret har jag valt att kalla den *personanknyttande delen* (jfr vad Spitz 2005:255 kallar "the attribution of responsibility for the relevant action [...]").

I diskussionen av de tre delarna – den framställande, den värderande och den personanknytande delen – ger jag exempel på formuleringar hämtade från klandrande yttranden i mina konflikthändelsers klandersekvenser. I de fall dessa formuleringar också finns med i exemplen i resultatredovisningen i avsnitt 6.2.2 har detta angivits.

6.1.2.1 Den framställande och den värderande delen i klander

Med den *framställande delen* i ett klandrande yttrande menar jag den del där talaren mer eller mindre utförligt beskriver ett beteende som det finns skäl att anta att han eller hon anser vara felaktigt.

När klander har en direkt framställande del görs beskrivningen av beteendet ofta genom ett påståendeformat yttrande med en verbkonstruktion som placerar beteendet i nutid (presens) eller dåtid (preteritum eller perfektum), t.ex. *ni har ljugit [...]* (1Bc:277, exempel 6:10 I). Men den framställande delen kan i mitt material också uttryckas på andra, mer eller mindre direkta sätt. Ett något mindre direkt sätt är t.ex. att beskrivningen av beteendet görs med hjälp av en nominalfras, t.ex. *Alla dina ideologiska piruetter [...]* (6Ba:755, exempel 6:10 III). Den framställande delen kan också vara formad som en retorisk fråga, *Ska du ge dig på en sjuåring?* (6Ea:222, exempel 6:10 VII) eller finnas i en bisats, *skiäms ni intet, Juncker, at gå så sluskut klädder som ni gör* (1Bd:452, exempel 6:10 V). När den är som mest indirekt underförstås den helt (se diskussionen av exempel 6:2).

Med den *värderande delen* av ett klandrande yttrande menar jag den del genom vilken talaren negativt värderar ett beteende som motparten uppvisat (ett beteende som vanligtvis beskrivs i en framställande del i samma yttrande).

När den värderande delen är direkt uttryckt kan den vara utformad på ett av två sätt. Talaren kan antingen koppla beteendet till ett normbrott (jfr Gruber 1996:196–197) eller kritisera det i negativa ordalag (jfr Dersley 1998:41 och Laforest 2002:1604). Ett mindre direkt sätt att uttrycka den värderande delen på är att kritisera personen som ansvarar för beteendet genom att framföra en negativ personvärdering eller personbeteckning, t.ex. *Du är en stackare!* (4Gd:660, exempel 6:8). Till skillnad från tidigare forskare anser jag alltså att klandret har en värderande del inte bara när beteendet problematiseras utan också när personen som uppvisat beteendet kritiseras. En förolämpning eller liknande tydliggör visserligen inte vad normbrottet består av på samma sätt som ett utpekande av själva normen, men är enligt min mening i praktiken ofta en tydlig signal om att talaren anser att ett normbrott föreligger (jfr diskussionen av den vaga gränsen mellan värderingar av en åsikt och av personen som framför åsikten i avsnitt 5.1.2).

När den värderande delen direkt framhäver att ett normbrott inträffat innehåller den t.ex. ord som *rätt* och *fel* eller något modalt hjälpverb som indikerar talarens åsikt om lyssnarens förpliktelser eller lämplighet gällande

ett visst beteende. Vanligast bland de modala hjälpverb som jag funnit i mitt material är *böra*, men även verben *skola*, *få*, *måste* kan indikera normer (se vidare SAG 4:282, 286 ff. om deontiska hjälpverb). I följande formulering används t.ex. verbet *böra* i kombination med negationen *inte* och indikerar därmed att det omtalade beteendet strider mot en norm: *Annars ville ja förkonna [H]Ärrskape, at di inte borde reta opp Mamsell Sophia emot sin Fästman* (2Cb:69, exempel 6:16).

När den värderande delen kritiserar det beteende som anses felaktigt eller personen som anses ansvara för det (dvs. A) kan kritiken vara utformad på flera olika sätt. Vanligt är att kritiken kopplas till framställningen av beteendet eller personen som uppvisat det genom enkla kopulasatser med negativt värderande adjektiv och/eller nominala led, dvs. yttranden av typen *X är Y* eller *du är Y* (där X står för beskrivningen av beteendet, Y för ett negativt värderande adjektiv eller personbetecknande nominal). I mitt material finns t.ex. formuleringar som *att anfalla de döda är oädelt* (4Aa:246, exempel 6:10 IV) och *Du är en cyniker, Jonny* (6Ga:187, exempel 6:5). Personen som uppvisat beteendet kan även värderas genom att talaren refererar till vederbörande med en nominalfras med negativt värderande huvudord och/eller attribut, t.ex. *elaka människa* (2Cc:286, exempel 6:7).

I likhet med den framställande delen är den värderande delen som mest direkt när den utgörs av en påståendeformad huvudsats men det förekommer också att den uttrycks mindre direkt, i form av en bisats (se det ovan givna exemplet på en värderande del med hjälp verbet *böra*) eller i den retoriska frågans form, t.ex. *ären I icke den aldra otacksammaste Menniskian* (1Aa:357).

Angående förhållandet mellan den framställande och värderande delen tycks tidigare forskning vara av uppfattningen att dessa båda delar som regel uppträder klart avskilda från varandra inom ett klandrande yttrande, t.ex. uppdelade på två olika satser. I vissa fall är det också så i mitt material, men det finns också många fall där jag menar att den framställande och värderande delen mer eller mindre sammanfaller. En direkt framställande del kan uttrycka en indirekt värderande och tvärtom.

Att en indirekt värderande del kommer till uttryck genom en direkt framställande del sker t.ex. när talaren uttrycker missnöje med en utebliven handling. Vanligt är att talaren gör detta via formuleringar innehållande negationen *inte* eller liknande negerande uttryck (*aldrig*, *varken* etc.), t.ex. *Du har inte betalat amorteringen på livförsäkringen på åtta månader* (6Cb:578, exempel 6:10 II). Talaren kan också påtala sitt missnöje med en utebliven handling genom att använda verb som förutsätter att personen i fråga (avsiktligt eller oavsiktligt) underlåtit att göra någon viss handling, t.ex. verbet *glömma*, [...] *du måste ha glömt att stänga av gasen på nåt sätt* (6Ga:34, exempel 6:14). Sådana yttranden där talaren nämner en utebliven handling indikerar att han eller hon anser att handlingen i fråga hade varit

relevant att utföra (jfr Schegloff 1988:120). De uttrycker med andra ord talarens uppfattning att ett normbrott begåtts.

Ytterligare ett exempel på att gränsen mellan den framställande och värderande delen kan vara oskarp är när talaren vid framställningen av det uppvisade beteendet eller den utförda handlingen använder sig av verb (eller handlingsbeskrivande substantiv eller fraser) med negativa konnotationer, t.ex. *ni har ljugit* [...] (1Bc:277, exempel 6:10 I). Att den direkt framställande delen på så sätt kan ha en värderande kraft i sig själv är något som också berörs av Dersley (1998). I ett av hans exempel från en dokumentär om ett konståkningspar har den ena av de inblandade parterna, A, vid utförande av en dans sänkt sin arm på ett enligt motparten, B, problematiskt sätt. När B klandrar A för detta menar Dersley att talaren framhäver handlingens felaktighet, dess "supposed complainableness", genom att säga "[you] dropped it". Ett neutralare sätt att beteckna samma handling hade varit att t.ex. säga "[you] lowered it" (Dersley 1998:41). Talaren kan alltså redan genom ordvalet i sin beskrivning av den felaktiga handlingen visa sin negativa värdering av handlingen i fråga.

Enligt min mening kan klander där den framställande och värderande delen både är explicita och separata enheter anses ha en mycket direkt form, t.ex. *du har ljugit och det borde du inte ha gjort* (en framställande del och en värderande del som indikerar normbrott). Något mindre direkt är varianter där den ena av de båda delarna är indirekt uttryckt, t.ex. *du har ljugit, din idiot* (en framställande del och en värderande del som värderar personen i stället för beteendet i fråga). Ännu något mindre direkt är varianter där de båda delarna sammanfaller eller den ena delen indirekt kan utläsas av den andra, t.ex. *du har ljugit* (en framställande del som samtidigt värderar beteendet genom att beskriva det i ord med sociokulturellt sett starkt negativa konnotationer).

Graden av direktitet i ett klandrande yttrande är dock inte enbart avhängig av att den framställande respektive värderande delen uttrycks explicit eller separat. Hur det beteende som beskrivs i den framställande delen kopplas till lyssnaren har också betydelse för klandrets direktitet.

6.1.2.2 Den personanknytande delen i klander

Tidigare forskning har inte diskuterat särskilt ingående på vilket sätt det felaktiga beteendet kopplas till personen som uppvisat det, dvs. hur den *personanknytande delen* i klander är utformad. Talaren kan göra kopplingen direkt eller indirekt.

När den personanknytande delen av ett klandrande yttrande är direkt utformad gör talaren en formell koppling mellan beteendet och en personbeteckning som syftar på motparten. Tidigare forskning diskuterar inte hur denna formella koppling görs men det framgår av de exempel som ges att det

sker genom personligt pronomen i andra person, *du* eller *ni*. Även i mitt material används sådana pronomen för att göra kopplingen, men det är inte det enda sättet. I synnerhet de äldre dramerna, som speglar äldre tiders tilltalskick, innehåller en mängd olika tilltalsformer som kan användas tillsammans med eller i stället för nyss nämnda pronomen, t.ex. *han, hon, bror, frun, pastorn* etc. Dessa tilltalsformer betraktar jag också som direkta formella sätt att koppla det felaktiga beteendet till motparten.

I mitt material förekommer dock även att den klandrande parten gör mer indirekta kopplingar mellan beteendet i fråga och den klandrade parten. Talaren kan t.ex. koppla beteendet till en viss kategori av människor (*kvinnor, män, skådespelare* etc.). Om det är en kategori som motparten kan anses tillhöra menar jag att det finns en direkt, om än vagare, formell koppling mellan beteendet och motparten. När klander med en sådan typ av personanknytande del följs av en klanderrespons kan själva bemötandet tas som intäkt för att den som reagerar känt sig inkluderad i personkategoriseringen.

Den personanknytande delen i ett klandrande yttrande är indirekt i de fall talaren inte uttrycker någon formell koppling alls mellan det felaktiga beteendet och den person som han eller hon tillskriver detta beteende. Det gäller t.ex. generellt formulerade yttranden som *att anfälla de döda är oädelt* (4Aa:246, exempel 6:10 IV).

Till sist ska nämnas en speciell variant av den personanknytande delen. De ovan nämnda sätten att uttrycka kopplingen till det problematiska beteendet används alla när talaren framför sitt klander i ett yttrande som han eller hon riktar till motparten. I konflikthändelser med fler än två deltagare kan talaren emellertid också klandra motparten genom att nämna det felaktiga beteendet i ett yttrande som formellt riktas till en tredje part. I de fall ett sådant yttrande bemöts med en oppositionell respons från den person vars beteende kritiserats har det räknats som andradrag i klandersekvenser. Ett exempel är när rollpersonen Valerius i dramat *Tartuffe* söker få pigan Dorine att hålla med om att hans älskade Mariana har behandlat honom illa: ”Säger du det? men hafwer jag icke skäl at wara illa tilfreds med henne? och rent ut at säga, så war hon rätt elaker, at hon fandt nöije, til at säga mig något som kunde bedröfwä mig” (1Aa:356).⁸⁸ I klander med denna utformning visar talaren klart och tydligt vem som anses vara ansvarig för beteendet. Det finns en formell koppling, i exemplet genom personligt pronomen i tredje person (*han/hon*). Klandret är dock inte av det mest direkta slaget eftersom yttrandet inte riktas till den klandrade personen utan till en tredje part.

---

⁸⁸ Att det här rör sig om omtal av Mariana och inte tilltal till henne (i tredje person) framgår av Valerius du-tilltal av pigan i replikens inledning.

6.1.2.3 Klanders direkthet och styrka

Med ovanstående resonemang om den framställande, värderande respektive personanknytande delen i klander har jag velat lyfta fram betydelsefulla formella egenskaper hos klandrande yttranden som gör dessa delar direkt eller indirekt uttryckta. Direktheten i utformningen av dessa tre komponenter är intressant eftersom den inverkar på yttrandets styrka.

Enligt min mening bör direkt och indirekt klander ses som ytterpoler på en skala där det finns många mellanvarianter som är direkt utformade i vissa avseenden men indirekt i andra. Mest direkt klandrande är ett yttrande när det är utformat i likhet med det tidigare nämnda exempelyttrandet, *du har ljugit och det borde du inte ha gjort*, dvs. 1) det har en fristående explicit framställande del vilken beskriver det felaktiga beteendet, 2) det har en fristående explicit värderande del vilken beskriver beteendet som felaktigt, 3) det har en framställande och värderande del i påståendeform i huvudsatser (inte i frågeform eller i bisatser), 4) det riktas till den person som anses ansvarig för det felaktiga beteendet samt 5) det uttrycker en klar koppling mellan denna person och det felaktiga beteendet. Om yttrandet inte uppfyller alla dessa fem kriterier är det i varierande grad mindre direkt. Mest indirekt är klander när den framställande, värderande och personanknytande delen alla är implicita. Sådana yttranden kan enbart identifieras som andradrag i en klandersekvens via förekomsten av en klanderrespons i tredjedraget.

Så som Laforest (2002:1603) påpekat har direktheten hos ett klandrande yttrande betydelse för dess styrka eller grad av ansiktshot, med Brown & Levinsons terminologi (1987). I Laforests modell bedöms klandertyper med en explicit framställande del som starkare än sådana med en underförstådd framställande del. Ett undantag utgör dock fientlig kritik av lyssnaren. Denna klandertyp saknar en explicit framställande del men bedöms trots det i Laforests modell som den mest aggressiva klandertypen eftersom den utgör ett personligt inriktat angrepp på motparten.

Jag är enig med Laforest om rangordningen av klandertyperna vad gäller styrka. Viktigt att komma ihåg är dock, vilket Laforest också påpekar, att denna rangordning enbart gäller i de fall klandret framförs utan försvagande eller förstärkande modifieringar. Det finns en rad olika sätt att modifiera klandrande yttranden på. Till förmildrande modifieringar räknar Laforest förutom prosodiska element (tonfall och röststyrka), gradadverbial och uttryck som tonar ned säkerheten i det sagda. Hon ger inga exempel men till gradadverbial som anger att något gäller i låg grad brukar t.ex. ord som *lite*, *föga*, *något* räknas (SAG 3:199) och till nedtonande uttryck både talaktsadverbial som *kanske*, *nog*, *väl* och epistemiska markörer av olika slag, *jag tycker* m.fl. (jfr 5.1.2).

Till förstärkande modifieringar hos klander räknar Laforest upprepningar av ord eller segment (i motpartens yttrande) men också svordomar, tillägg av

vokativa element (t.ex. *hör du*, tilltal med namn), prosodiska element och icke-verbala handlingar som att talaren exempelvis slår näven i bordet samtidigt som han eller hon yttrar sig. Enligt min uppfattning ökas också klandrets styrka (eller direktet i de fall det är av mer indirekt typ) när yttrandet inleds av responspartiklar som *nej* och *men* (jfr 5.1.2). Ytterligare ett sätt att stärka ett klandrande yttrande enligt tidigare forskning är att talaren framhåller det kritiserade beteendet som extremt i något avseende (jfr Pomerantz 1986 och Edwards 2000 som behandlar s.k. *extreme case formulations* samt Aronsson 1987:199 f.). Detta kan t.ex. göras med hjälp av olika totalitetsadverb som *alltid*, *alldeles* osv. Även gradadverbial som anger att något gäller i hög grad bör räknas till de förstärkande medlen, *mycket*, *väldigt* m.fl. Också den värderande delen av klandret kan skärpas via sådana uttryck.

I resultatredovisningen av analysen av andradragen i konflikthändelsernas klandersekvenser (6.2.2) diskuteras först utformning och funktion hos de andradrag som utvecklas över flera olika turer. Sedan presenteras förekomsten av olika slags modifieringar samt utformning och frekvens av olika klandertyper i andradragen enligt Laforests typologi.

6.1.3 Tredjedragen i klandersekvenser: klanderresponser

Tidigare forskning har beskrivit en rad olika responstyper för bemötande av klander. Responstyperna kan vara såväl oppositionella som icke-oppositionella (erkännanden, ursäkter m.m.) men det är enbart de förstnämnda som kan etablera klandersekvenser i konflikter och som jag avser när jag talar om *klanderresponser*. I uppställningen i tablå 6:2 har jag sammanställt de oppositionella klanderresponstyper som förekommer i mitt material och som ofta urskiljs i tidigare forskning, om än under olika beteckningar (se Newell & Stutman 1989/1990:150 ff., Goodwin 1990:205–209, Gruber 1996:204–212, Dersley & Wootton 2000:, Laforest 2002:1605–1610 och Spitz 2005:275–290). De olika responstyperna har ordnats i tre huvudsakliga kategorier vilka omfattar några underkategorier vardera. Uppställningen i tablå redovisar kategorierna med exempel utgående från samma tänkta situation som exemplen på andradrag ovan (men nu påhittade av mig och tänkta som responser främst efter andradrag av typen omnämnande av felaktigt beteende, dvs. efter ett yttrande som *Du har ätit upp allt bröd!*).

Den första huvudkategorin av klanderresponser kallar jag *avvisanden* (1). Avvisanden utgörs av yttranden genom vilka A indikerar att han eller hon anser sig vara oskyldig till det problematiska beteende B nyss klandrat (jfr vad Laforest 2002 kallar *rejection of the complaint* och Gruber 1996 låter ingå i det han benämner *Zurückweisungen*, jfr också *denial* i Goodwin 1990 och *contradictions* i Spitz 2005). Responser av sådant slag kan enligt Laforest

Tablå 6:2. Typer av klanderresponser.

Typ av klanderrespons	Exempel
1. Avvisande	
a) Förnekande	<i>Nej, det har jag inte gjort.</i>
b) Alternativversion	<i>Jag har bara ätit en smörgås. Det finns fortfarande bröd kvar.</i>
2. Motklander	
a) Spegelklander	<i>Det är du som har ätit upp allt bröd.</i>
b) Nytt klander	<i>Ska du säga som druckit upp all mjölk!</i>
3. Partiellt accepterande	
a) Skuldplacering på annan person (B)	<i>Om du inte hade köpt så lite bröd hade det funnits bröd kvar.</i>
b) Skuldplacering på faktor utom kontroll	<i>Jag var tvungen att äta upp brödet innan det blev möjligt.</i>
c) Rättfärdigande	<i>Ja men du tål ju egentligen inte grovt bröd så jag tyckte inte att det gjorde någonting att jag tog allt.</i>

(a.a. s. 1607) sägas motsvara formuleringen ”nej, jag bröt inte mot regeln” eller ”jag gjorde inte det du klandrar mig för”.

Inom kategorin avvisanden räknar jag med två underkategorier, som jag valt att kalla förnekanden respektive alternativversioner.

Genom den första kategorin av avvisanden, *förnekanden* (1a), accepterar A implicit både B:s beskrivning av beteendet i fråga och värderingen av det men avvisar att han eller hon skulle ha uppvisat detta beteende och därmed också att han eller hon är skyldig till det normbrott som är förbundet med beteendet. Man kan uttrycka det så att talaren förnekar att det finns en koppling mellan honom/henne och det felaktiga beteendet (jfr Buttny 1993:28).

Formellt sett kan förnekanden göras på samma sätt som motsäganden av åsikter, vilket innebär att språkhandlingsstatusen hos förnekanden och motsäganden många gånger enbart kan skiljas från varandra på grundval av den sekventiella placeringen (Gruber 1996:208). Vanligt är att förnekanden liknar direkta innehållsliga motsäganden. De kan med andra ord bestrida klandret direkt, t.ex. genom formuleringar som negerar innehållet i motpartens klander så som exemplet på förnekande i tablå 6:2, *det har jag inte gjort*. Men de kan också uttryckas som mer indirekta invändningar i form av negativa värderingar av sanningshalten i klandret (*det är inte sant*), ogiltigförklaringar osv.

Alternativversioner (1b) är också avvisanden men skiljer sig från förnekanden i ett viktigt avseende. Vid klanderresponser av typen alternativversion erkänner A nämligen implicit att han eller hon uppvisat *något* slags beteende som är relevant i sammanhanget, dock inte det som B klandrat. Talaren accepterar med andra ord inte den beskrivning av beteendet som motparten framställt. Dersley & Wootton (2000:384) beskriver en liknande typ av klanderrespons och säger att talaren genom att ge en alternativ karaktäristik av en kritiserad handling försöker förvandla den till en mindre felaktig eller t.o.m. oskyldig handling (se också Goodwin 1990:207 och Dersley 1998:46).

Den andra huvudkategorin av klanderresponser kallar jag *motklander* (2). (Jfr beteckningen *Gegenwürfe* i Gruber 1996.) Motklander innebär att A i tredjedraget framställer missnöje med ett problematiskt beteende som B nu i sin tur hålls ansvarig för. Formellt sett kan motklander uttryckas på alla de olika sätt som klander kan uttryckas på i andradraget, dvs. genom klander typer som omnämner det felaktiga beteendet, begär förändrat beteende osv. (se 6.1.2). I resultatredovisningen redovisas motklander även utifrån en annan indelning som fokuserar på motklandrets innehåll och funktion i relation till innehållet i det klandrande andradraget. Det är denna indelningssätt som nämns i tablå 6:2 där jag ordnat motklanderresponserna i två huvudsakliga kategorier kallade spegelklander respektive nytt klander.

Spegelklander (2a) innebär att A i tredjedraget helt enkelt vänder på B:s klander och påstår att det är B som uppvisat det beteende som klandras i andradraget. A:s motklander behöver inte formellt sett vara utformat på samma sätt som B:s klander men är identiskt till innehållet. Förutom att utgöra klander av motparten uttrycker spegelklander ofta samtidigt ett indirekt förnekande. (Jfr vad Laforest kallar *counterattackning*, 2002:1607.)

Motklander av det slag jag kallar *nytt klander* (2b) innebär att A uttrycker missnöje med ett annat (inte tidigare nämnt) beteende som B hålls ansvarig för (Gruber 1996:205). Nytt klander innebär alltså att A tar upp ett annat beteende än det B nämnt i andradraget (så som i exemplet i tablå 6:2). Medan spegelklander, som nämnts, oftast fungerar som implicita förnekanden är funktionen hos nytt klander mer tvetydig. Laforest (2002:1607, not 9) hävdar att klandrande tredjedrag som rör ett annat ämne än det klandrande yttrandet i andradraget motsvarar parafrasen ”det stämmer, jag bröt mot normen, men (vad du gjorde var minst lika illa/värre)” och därmed låter sig inordnas i den kategori som kallas partiella acceptanden (se nedan). Gruber (1996:205) pekar i stället på att A genom att uttrycka nytt klander avstår från att bemöta innehållet i det klander som B framfört i andradraget, dvs. att talaren varken avvisar eller (partiellt) accepterar det. Medan Laforest således betraktar nytt klander som partiella erkännanden tycks Gruber snarast se dess funktion som ett slags undvikandemanöver. Både Laforests och Grubers tolkningar är rimliga. Om inte något i det följande draget (eller den följande dialogen) pekar på att motklander av typen nytt klander har funktionen av partiellt accepterande menar jag att det bör betraktas som funktionellt tvetydigt.

Angående nytt klander framhåller Gruber (a.a. s. 205) dessutom en annan viktig aspekt, nämligen att talaren genom denna responstyp går till attack mot motparten och därmed utmanar den situationella rollfördelningen mellan deltagarna i sekvensen: från att ha varit den som utsatts för klander försöker A bli den som klandrar. Detta påpekande gäller enligt min mening i lika hög

grad för spegelklander. Alla typer av motklander har potential att leda till en växling av konfliktparternas situationella roller i klandersekvensen.⁸⁹

Den tredje och sista huvudkategorin av responser på klander kallar jag *partiella accepteranden* (3). (Jfr vad Dersley & Wootton 2000 kallar *not at fault*, Laforest 2002 *partial acceptance of the complaint* och Gruber 1996 delar upp på två kategorier, *Rechtfertigungen* respektive *Einlenken*. Se också Goodwin 1990:207 f., Buttny 1993:13–52, Dersley 1998:31 f. och Spitz 2005:275 f. angående responser som hör till denna kategori.) Kategorin partiella accepteranden omfattar tredjedrag genom vilka A direkt eller (vilket oftast är fallet) indirekt uppger sig vara skyldig till det beteende som B beskrivit men samtidigt på något sätt försöker rättfärdiga sitt handlande. Enligt Laforest (2002:1606) kan sådana responser sägas motsvara formuleringen ”det är sant, jag bröt mot regeln (jag gjorde det du klandrar mig för), men X”, där X står för en förklaring till det klandrade beteendet. Genom att implicit tillstå att han eller hon uppvisat beteendet i fråga erkänner talaren alltså att klandret delvis är korrekt. Vad talaren vänder sig mot är uppfattningen att det uppvisade beteendet är felaktigt eller klandervärdt och – i förlängningen – att personen som uppvisat beteendet i fråga måste anses vara en moraliskt klandervärd person. Talaren avvisar så att säga ”any culpability for the action in question” (Dersley & Wootton 2000:388).

Dersley & Wootton (2000) skiljer huvudsakligen på två underkategorier av partiellt accepterande responser, vad jag valt att kalla *skuldplacering på annan person* (3a) respektive *skuldplacering på faktor utom kontroll* (3b). Den förstnämnda kategorin innebär att A försöker förklara sitt problematiska beteende genom att lägga skulden för handlandet på någon annan person, inte sällan motparten B (a.a. s. 384). Om skulden läggs på B betraktas alltså det klandervärda beteendet som en reaktion på något som B gjort dessförinnan (Dersley 1998:70). Den sistnämnda kategorin innebär att A lägger skulden på någon extern faktor som varit utom både A:s och B:s kontroll (Dersley & Wootton 2000:384). Vid sidan av dessa båda typer av responser finns en mängd andra sätt att uttrycka partiella accepteranden av klander. Talaren kan t.ex. visa att han eller hon inte anser beteendet i fråga vara lika problematiskt eller klandervärdt som motparten gör. Detta kan A exempelvis göra genom att uttrycka en positiv värdering av det beteende han eller hon uppvisat (jfr Dersley 1998:82 ff.). I mitt material uppträder sådana yttranden genom vilka A angriper B:s negativa värdering av A:s beteende som regel i samband med att A indikerar att han eller hon anser sig ha goda skäl för att handla så som han eller hon gjort. Dessa klanderresponser har därför placerats tillsammans med övriga responser genom vilka talaren ger skäl för sitt

---

⁸⁹ Den utmaning mot rollfördelningen som motklander innebär är för övrigt också skälet till att jag låter spegelklander ingå i kategorin motklander i stället för, så som i Laforest 2002:1607, i kategorin avvisande som spegelklander funktionellt sett hör samman med.

handlande i en tredje underkategori av partiella accepteranden (3c) som jag valt att kalla *rättfärdiganden* (jfr vad Laforest a.a. s. 1606 kallar *justifying oneself*).⁹⁰

När det gäller distinktionen mellan de sammanlagt sju olika klander-responstyperna i underkategorierna bör det noteras att gränserna mellan somliga av dem ur vissa funktionella aspekter är svag, både i teorin och praktiken. Funktionellt sett råder det ju redan i teorin en oklar gräns mellan spegelklander och förnekanden. Också när det gäller alternativversioner och partiella accepteranden kan det, åtminstone i vissa konkreta fall i mitt material, vara svårt att avgöra när talaren ska anses framställa en alternativ beskrivning av ett klandrat beteende eller en motivering till sitt beteende. Vidare ligger partiella accepteranden där A i tredjedraget lägger skulden på B (dvs. vissa responser inom kategori 3a) mycket nära s.k. nytt klander (dvs. 2b). Vid partiella accepteranden som skuldbelägger B kritiserar A ibland ett inte tidigare nämnt beteende hos B. Han eller hon utmanar därmed, liksom vid motklander av typen nytt klander, den situationella rollfördelningen mellan deltagarna, dvs. vem som ska uppträda som den klandrande parten och vem som ska uppträda som den klandrade. Skillnaden jämfört med motklander ligger framför allt i att A vid partiella accepteranden som skuldbelägger B håller fast vid det övergripande ämne som redan behandlats i sekvensen. Vid motklander av typen nytt klander inriktar sig A uteslutande på att kritisera ett annat, inte tidigare nämnt beteende vilket innebär att ett nytt ämne förs in i dialogen.

Sammanfattningsvis kan man säga att A genom sin klanderrespons kan acceptera vissa aspekter av B:s klander samtidigt som han eller hon angriper andra aspekter av det. Som framskyttat av redovisningen ovan angriper t.ex. responser av typen alternativversion framför allt den framställande delen i andradraget, dvs. B:s beskrivning av A:s felaktiga beteende. Partiella accepteranden angriper i stället andradragets värderande del, dvs. i vilken mån det beteende som kritiserats av B ska anses problematiskt och därmed i förlängningen om A ska anses vara en klandervärd person. Bland de nämnda typerna av klanderresponser finns också sådana genom vilka A mer opponerar sig mot andra aspekter av det framförda klandret än B:s framställning av A:s handlande eller värderingen av detta handlande. Responser av typen förnekanden respektive spegelklander riktas t.ex. mot kopplingen mellan A och det problematiska beteendet. Genom båda typerna av motklander men även via partiella accepteranden som skuldbelägger B attackerar talaren motparten och utmanar den situationella rollfördelningen mellan deltagarna.

---

⁹⁰ Observera att det inte finns någon automatisk koppling mellan klandrande yttranden av typen begäran om rättfärdigande och klanderresponser av typen rättfärdigande. A kan bemöta B:s klander med vilket slags klanderrespons som helst oavsett vilken utformning B:s klander har. A kan alltså mycket väl ge en klanderrespons som rättfärdigar hennes eller hans beteende utan att B i sitt klandrande yttrande begärt det och tvärtom.

Nytt klander skiljer sig som nämnts från alla de övriga klanderresponserna genom att talaren där knappast kan sägas bemöta något av innehållet i det klandrande yttrande som B nyss fört fram. Om nytt klander alls ska sägas bemöta innehållet är det på ett vagt, underförstått sätt.

Om de olika klanderresponstyperna ska till sist sägas att deras relativa styrka inte diskuterats i tidigare forskning, i varje fall inte systematiskt. Enligt min mening kan man dock övergripande säga att klanderresponser av typen avvisanden många gånger framstår som mycket direkta och starka medan partiella accepteranden ofta framstår som indirekta och svaga. Motklander kan framstå som direkt eller indirekt och varierar liksom klander i andradragen i styrka beroende på vilken typ av klander det rör sig om (jfr tablå 6:1 och avsnitt 6.1.2).

Vidare kan alla tre klanderresponstyperna modifieras, dvs. förstärkas eller försvagas. Avvisanden och partiella accepteranden modifieras enligt min mening på i stort sett samma vis som motsäganden (5.1.2), dvs. talaktsadverbial som t.ex. *kanske*, *nog*, *väl* försvagar dem medan responspartiklar eller partiella upprepningar av motpartens föregående drag förstärker eller förtydligar dem. Motklander modifieras på samma sätt som klandrande yttranden i andradraget (6.1.2.3).

I resultatredovisningen av analysen av tredjedragen i konflikthändelsernas klandersekvenser (6.2.3) presenteras de inledningsvis utifrån komplexitet. Fokus i redovisningen ligger på frekvens och utformning av tredjedragens olika typer av klanderresponser. Förekomsten av förstärkande eller försvagande modifieringar diskuteras översiktligt vid presentationen av respektive responstyp.

6.2 Klandersekvenser i konflikthändelserna

Det finns 66 klandersekvenser av varierande längd i konflikthändelserna. Av dessa förekommer 16 i 1700-talsmaterialet, 29 i 1800-talsmaterialet och 21 i 1900-talsmaterialet. Klandersekvenserna återfinns i omkring tre fjärdedelar av konflikthändelserna (36 av 47) och i så gott som alla dramer med konflikthändelser (20 av 21). Att antalet klandersekvenser överstiger antalet konflikthändelser innebär att det finns konflikthändelser som innehåller mer än en klandersekvens. Sammanlagt 23 händelser har bidragit med 1 sekvens vardera, 12 har bidragit med mellan 2 och 5 sekvenser vardera medan en händelse (6Ga) har bidragit med så många som 9 sekvenser. Sammanfattningsvis är klandersekvenserna väl spridda i materialet. Klander och opposition mot klander förekommer som konfliktaktivitet åtminstone vid något tillfälle i majoriteten av konflikthändelserna. Största delen av analysmaterialet kommer dock från 1800-talshändelserna och nästan hälften av klander-

sekvenserna i 1900-talsmaterialet kommer från en och samma konflikt-händelse.

Den ämnesmässiga variationen i klandersekvenserna är stor, vilket dels framgår av exemplen, dels av nästa avsnitt där de beteenden som utlöser klandersekvenserna diskuteras.

6.2.1 Förstadrage i konflikt-händelsernas klandersekvenser

För att bilda sig en uppfattning om vilka slags beteenden som fungerar som förstadrage i konflikt-händelsernas klandersekvenser måste man först ha en uppfattning om hur man kan identifiera förstadrage.

Vanligtvis kan man identifiera förstadrage, dvs. det klanderutlösande beteendet, med hjälp av en framställande del i B:s klandrande andradrage. Detta är t.ex. fallet i exempel 6:1 som utspelas när dansmästare Sans Measure under violinspelande försöker ta ut stegen till en dans inför ett planerat divertissemang samtidigt som körsångare Skrikman går omkring i rummet och övar på några sånger, eller airer, till samma tillställning. (Vilka typer av klander och klanderrespons detta och följande exempel i avsnittet representerar behandlas i 6.2.2 och 6.2.3.)

Exempel 6:1. Klanderutlösande beteende som framgår genom andradrage och metatexten.

- D1 290 SANS MEASURE Först komma gracerna en pas de Six ... Nej fan! en pas de trois. (*Spelar mellanåt.*) Derpå följa les plaisirs et les amours, må pilar å blomster ... Så kommer en ballets de Heros ... Nej de Bergers ... Så kommer ... (*Stöter på Skrikman.*) Hva tycker ni om den Chaconn Herr Skrikman? Plait-il?
- 291 (*Under alt detta går Skrikman å gnolar på några airer, och när Sans Measure säger de sista orden säger Skrikman tillika.*)
- 292 SKRIKMAN Ä inte den ären dansant, Herr Sang Mäsy. Hwa ba?
- D2 293 SANS MEASURE Mais que diable! Ja ä ju inte i stånd å reglera en enda pas, om ni går så här å trampar för mina fötter.
- D3 294 SKRIKMAN Men hur vill ni ja ska finna nåån duglig Melodie då ni förvillar mina öron mä er fördömda Viol.

(2Bc/Några mil från Stockholm)

Klandersekvensen utlöses i detta fall av att körsångare Skrikman, som här är den klandrade parten (A), kolliderar med dansmästare Sans Measure, den klandrande parten (B). Att de stöter ihop med varandra framgår av den sista metatexten i replik 290, *Stöter på Skrikman*. Efter att parterna talat i munnen på varandra när de samtidigt tagit turen och ställt varsin fråga (290 och 292) följer sekvensens andradrage. Genom bisatsen i replik 293, *om ni går så här å trampar för mina fötter*, beskyller Sans Measure dansmästaren för att gå i vägen för honom. Om denna sekvens kan tilläggas att det utifrån metatexten

i replik 290 går att dra slutsatsen att det är dansmästaren själv som orsakar kollisionen. En sådan tolkning bidrar till sekvensens komiska effekt eftersom det i så fall innebär att det är den person som begått felaktigheten som håller motparten skyldig.

Inte alla klandersekvensers andradrag innehåller så som det nyss visade en tydligt framställande del. Den framställande delen är t.ex. alltid implicit när klandret är av typen fientlig kritik av lyssnaren eller antydan om felaktigt beteende. Vilket beteende B ogillar måste då utläsas av föregående eller efterföljande dialog, oftast via tredjedraget eller ett senare drag i klandersekvensen. I exempel 6:2 kan förstadragnet förstås via tredjedraget.

Exempel 6:2. Klanderutlösande beteende som framgår genom tredjedraget.

- D2 170 JONNY Du är så ivrig att slå ifrån dig. Det verkar nästan som om du döljer nånting. Det är inte så att du börjar inse att –
- D3 171 OVE Nä nu – nu får du sluta, Jonny! Snart får du en snyting, banne mig. Det var **du** som glömde gaskranen, om den nu ens är glömd. Det är du som ska gå tillbaka och stänga av. Jag ska hem till mina barn nu. Jag har inte tid med det här dravlet. Sen ska jag tammefan prata med Ringström: nån av oss ska på ett annat jobb.

(6Ga/Skärbrännaren)

I replik 170 påbörjar Jonny ett klandrande yttrande som avbryts av kollegan Ove innan det fullbordats. Att Jonnys yttrande innehåller klander framgår inte tydligt av andradraget utan är en innebörd som tillskrivs yttrandet via Oves respons i replik 171. Ove antar där att Jonny avsett att anklaga honom för att ha glömt stänga av gaskranen till en skärbrännare som finns i en barack bredvid det omklädningsrum de nu befinner sig i.⁹¹

När man enligt ovan analyserar förstadragnet antingen via den framställande delen i andradraget eller, när en sådan del saknas, via tredjedraget, finner man ofta att förstadragnet utgörs av ett eller ett par olika beteenden som A enligt den klandrande parten, B, utfört och som B ogillar. Det finns emellertid också en hel del sekvenser där det utifrån yttrandenas utformning står helt klart att B klandrar något eller några slags beteenden som han eller hon menar att A uppvisat, men där det inte går att med exakthet ringa in vilka dessa beteenden är. Att det i dessa fall är svårt att göra en entydig eller exakt beskrivning av förstadragnet har så vitt jag kan bedöma åtminstone tre olika orsaker.

En första anledning till att det kan vara svårt att göra en exakt bedömning av vad som orsakat B:s missnöje är att andradraget (eller tredjedraget) i vissa fall visserligen formellt sett innehåller en explicit framställande del, men att

---

⁹¹ Oves slutsats att klandret gäller en gaskran kan verka förvånande för den som enbart läser utdraget ur dramat i exempel 6:2. För den med kännedom om dramat framstår däremot gissningen som naturlig eftersom Jonny vid upprepade tillfällen anklagat Ove för att ha glömt gaskranen. Oves respons visar dessutom att han uppfattar Jonnys yttrande (i 170) inte bara som klander utan som en av flera uppmaningar om att Ove ska gå och stänga av gaskranen.

denna del innehållsmässigt sett är vag. Det gäller fall där beteendet antingen enbart beskrivs via pronomen med deiktisk syftning (t.ex. *det, detta, det här, det där*) eller i oprecisa ordalag som inte målar upp en konkret bild av A:s handlande. Om beteendet inte konkretiseras i något av de följande dragen i klandersekvensen (eller via metakommentar på andra ställen i dramatexten) ger texten enbart en ungefärlig uppfattning om det problematiska beteendets karaktär. (En klandersekvens där förstadragnet presenteras med ett pronomen med deiktisk syftning men sedan preciseras i de följande dragen finns i exempel 6:4, avsnitt 6.2.2.1.)

En andra anledning till att det kan vara svårt att göra en exakt bedömning av vad som orsakat B:s missnöje är att det kan vara oklart om förstadragnet ska anses vara ett enskilt beteende eller flera olika beteenden. Båda tolkningarna kan vara möjliga när bedömningen beror på huruvida man anser att B kritiserar en rad av olika, enskilda handlingar eller bara olika sidor av ett och samma överordnade beteende. (Ett exempel där förstadragnet kan tolkas som en rad olika handlingar eller sidor av ett och samma överordnade beteende finns i exempel 6:3, avsnitt 6.2.2.1.)

En tredje anledning är att klandersekvensen som helhet kan ha en utformning som möjliggör olika tolkningar. Det finns t.ex. sekvenser i mitt material där B kan sägas framföra missnöje med flera olika beteenden som A enligt B har uppvisat men där A:s klanderrespons utgörs av ett förnekande eller någon form av partiellt accepterande som enbart tematiserar ett av dessa beteenden. Frågan uppstår då om förstadragnet i sekvensen ska anses vara alla de enskilda beteenden som B ursprungligen nämnt eller enbart det som A behandlar i tredjedraget. (Ett exempel där förstadragnet antingen kan anses vara flera beteenden eller enbart det i yttrandet sist nämnda beteendet finns i exempel 6:16, avsnitt 6.2.3.)

I de fall det är svårt att göra en entydig eller exakt beskrivning av förstadragnet finns det ett relativt stort utrymme för olika tolkningar av vilket eller vilka beteenden B uttrycker missnöje med. För min analys vidkommande innebär det stora tolkningsutrymme att jag inte försökt kvantifiera egenskaper hos förstadragen. I stället presenterar jag i det följande de klanderutlösande beteendena mer övergripande, främst utifrån om de under olika perioder kan betecknas som verbala eller icke-verbala och om de, i likhet med klander i tidigare forskning, kan anses ha en alldaglig karaktär.

Övergripande gäller att förstadragen i de 66 klandersekvenserna utgörs av beteenden av mycket varierande slag. Så gott som alla de klanderutlösande beteendena är av olika slag i olika klandersekvenser. Bara i några enstaka fall är det samma slags beteende som klandras och de sekvenserna kommer då så gott som alltid från ett och samma drama. Framför allt utlöses flera av de nio sekvenserna i konflikthändelse 6Ga av samma beteenden. Exempelvis utlöses fyra av dem av att Ove (enligt Jonny) glömt stänga av gaskranen på

skärbrännaren (jfr exempel 6:2). Att just konflikthändelse 6Ga innehåller så många klandersekvenser som utlöses av samma beteenden beror på att det drama händelsen ingår i hela tiden kretsar kring en handfull återkommande ämnen, i synnerhet frågan om vem som glömt stänga av skärbrännaren. Den frågan är så central för intrigen att den t.o.m. återspeglas i dramats titel, *Skärbrännaren*.

Om man trots mångfalden hos de beteenden som utlöser klandersekvenserna ska peka på någon gemensam egenskap är det att påfallande många av dem helt eller delvis kan betecknas som verbala. Detta gäller i synnerhet de beteenden som klandras i sekvenserna från 1700- och 1800-talets konflikthändelser. I 1900-talssekvenserna är de klanderutlösande dragen oftare icke-verbala. Bland de beteenden av helt eller delvis verbal karaktär som A klandras för i de äldre dramerna kan t.ex. följande nämnas: A har sagt något som bedrivit B, ljugit, berättat om B:s kärlek till A för en annan person, fört in underliga nymodigheter i fråga om hur man uppför sig, talat illa om en person, skvallrat, inte hört av sig i tid, okvädat B, använt sig av oförståndiga uttryck, bekämpat en annan person på ett dolt sätt både i ord och fysisk handling. I de modernaste dramerna klandras A bl.a. för icke-verbala beteenden som att han eller hon inte vill skaffa barn, låtit bli att betala amorteringen på livförsäkringen, trott sig veta bäst, slagit sitt barn, inte använt stämpelklockan vid hemgång från jobbet, givit ett av barnen i familjen fler saker som det önskat sig än syskonet.

De beteenden som kritiseras i de modernare klandersekvenserna är enligt min uppfattning dessutom genomgående av en betydligt mer alldaglig karaktär än de som klandras i de äldre. Flera av dem skulle rent av kunna karaktäriseras så som Laforest beskriver de klanderutlösande beteenden som förekommer i hennes undersökning av klander i fransk-kanadensiska familjesamtal: "the reasons for complaining that are given are, as could be expected, extremely mundane, completely typical of shared daily life" (Laforest 2002:1600). En sådan karaktärisering passar sällan på de beteenden som utlöser klander i konflikthändelserna i 1700- och 1800-talsdramerna.⁹² Förstadrage i 1700- och 1800-talssekvenserna utgörs ofta av beteenden som kan betecknas som mycket allvarliga och allmänmoraliskt problematiska. Förutom avund och girighet klandras rollpersonerna t.ex. för felaktigt leverne, intrigerande och oärlighet. Till den höga andelen klander av egenskaper som girighet bidrar förstås det faktum att många av 1700-talets dramer är karaktärskomedier som uttryckligen syftar till att häckla och skapa komik kring moraliskt låga

---

⁹² Det generellt sett mindre rutinpräglade liv som litterära gestalter lever jämfört med verklighetens människor kommenteras av Hansen (2003:53) på följande sätt: "Homo fictus bruger ikke helt så meget tid på søvn og fødeintagelse som homo sapiens, men så meget mere på kærlighed [...]."

egenskaper. Inte minst märks detta på dramernas titlar eller undertitlar: *Den afwundsjuke* (1C), *Håkan Smulgråt* (1D), *Fruntimmers-sqvallret* (2C) osv.

Att 1900-talsmaterialets klandersekvenser oftare kretsar kring beteenden av mer alldagligt slag än de äldre dramerna ska dock inte tolkas som att dessa dramer inte berör allvarliga problemställningar. Betraktar man närmare de alldagliga beteendena och i synnerhet i förhållande till andra skeenden i dramerna, kan man ofta tolka dem som symptom på mer allmänmoraliskt problematiska beteenden hos rollpersonerna. En rollperson som inte betalar amorteringen på livförsäkringen kan t.ex. anses bete sig oansvarigt gentemot sin familj som räknat med att ekonomin sköts. En person som går hem utan att stämpla ut kan anses bete sig illojalt mot arbetskamraterna och visa låg arbetsmoral osv. Det är alltså snarare formen för behandlingen av frågor som ärlighet kontra oärlighet, hur man ska leva sitt liv osv. som förändrats i dramatiken över tre sekler än frågorna i sig.

Jag återkommer till hur förstadragens egenskaper kan kopplas samman med dramatisk funktion i kapitel 8.

6.2.2 Andradragen i konflikthändelsernas klandersekvenser

Andradragen i konflikthändelsernas klandersekvenser varierar i komplexitet. De kan både vara långa och korta men är aldrig så korta som minimala responser. Relativt många av andradragen i klandersekvenserna utvecklas över flera turer. Innan jag går in på utformning och frekvens av olika klandertyper i materialet vill jag därför närmare beskriva hur de andradrag som utvecklas över flera turer är beskaffade.

6.2.2.1 Andradrag som utvecklas över flera turer

Så många som en knapp fjärdedel av andradragen i konflikthändelsernas klandersekvenser (16 av 66) utvecklas över flera turer innan draget bemöts med en klanderrespons från A. I ett av fallen yttras tureorna i följd av två rollpersoner som uppträder i allians och därmed tillsammans utgör den ena konfliktparten (jfr exempel 5:7, avsnitt 5.2.2). De övriga uppstår till följd av att båda konfliktparterna agerar på ett sätt som bidrar till att den klandrande parten utvecklar sitt missnöje. Parterna uppträder i dessa 15 fall i enlighet med något av följande tre mönster (sammanlagt antal förekomster anges inom parentes):

1. B framför i två eller flera turer relativt *direkt* klander medan A i en eller flera turer bemöter detta klander med icke-oppositionella responser i form av metakommentarer eller känslomässiga reaktioner, t.ex. förvånade utrop. (4 fall.)

2. B framför i en eller flera turer relativt *indirekt* klander medan A i en eller flera turer bemöter detta klander med icke-oppositionella responser, t.ex. begäranden om mer information, som föranleder B att förtydliga sitt klander. (9 fall.)
3. B framför i en eller flera turer den framställande delen i form av en fråga om A uppvisat ett visst beteende. A bekräftar i en eller flera turer att beteendet uppvisats varpå B levererar den värderande delen i sin följande tur. (2 fall.)

Vart och ett av dessa tre olika sätt som andradragen kan utvecklas på exemplifieras i det följande. (Vilken typ av klander och klanderrespons som förekommer i detta avsnitts exempel anges i avsnitt 6.2.2.2 respektive 6.2.3.)

Ett av de fall där ett andradrag utvecklas över flera turer enligt det första mönstret finns i händelse 4Ab och återges i exempel 6:3. Viola klandrar där i flera på varandra följande turer sin make Oscar och exemplet visar de sista turerna i hennes andradrag. Klandersekvensen är i detta fall inflätad i en annan konfliktsekvens, en avslagssekvens där den ena konfliktparten utgörs av inte mindre än tre personer, nämligen Oscar, hans mor Rektorskan och en vän till Viola kallad Milde. De turas om att uppmana motparten Viola att skriva under ett avtal om att låna ut en summa pengar till Oscar. Viola avslår dock alla uppmaningar och man kan betrakta hennes klander av maken som ett sätt att motivera avslaget. (I utdraget märks avslagssekvensen på två ställen. Första tillfället är när Viola framför ett avslag i replik 782, riktat mot en uppmaning som framförts av maken före utdragets början. Andra tillfället är när Rektorskan uppmanar Viola att skriva under (784) och Viola avslår uppmaningen (785) genom att angripa den motivering till uppmaningen som Rektorskan framfört. Avslagssekvenser behandlas vidare i kapitel 7.)

Exempel 6:3. Klandrande andradrag, utvecklat över flera turer enligt mönster 1.

- D2a 780 VIOLA [...] När tårarne torkade af förakt öfver det ömkliga gyckelspel, som uppfördes qväll på qväll, när löften gåfvos för att brytas så snart tillfälle gafs – då kände du dig belåten. Du hade fått frid i ditt hem, din hustru utvecklade sig, så bra du någonsin kunde önska, till den blinda, viljelösa nolla, som du kallade ”en hustru i sino pryldo”. Att hennes hjerta under tiden förblödde, droppe efter droppe, det såg du aldrig.
- 781 OSCAR Äro då afgrundens alla makter lösa denna eftermiddag!
- 782 VIOLA Men hvad lönar det att tala om allt det der? Alltnog, jag skrifver inte under.
- 783 OSCAR (*mekaniskt*). Hon skrifver inte under!
- 784 REKTORSKAN Du **måste**, Viola. Betänk, att du blir en vanärad mans hustru.
- D2b 785 VIOLA Det **är** jag redan. Det blef jag den dag han tryckte en annan qvinna i sina armar och bröt de eder han svurit min döende mor.
- 786 OSCAR O, min Gud, min Gud!

- D2c 787 VIOLA Neka om du kan. Man delar inte ostraffadt lyckans bågare så som du har delat vår, Oscar. Sötman för dig, bottsatsen för mig. Din hustru har för dig ingenting annat varit än en lifstidsengagerad hushållerska, en värdelös skugga på ett solbelyst lif, ditt hem endast en hviloplats der du hämtat nya krafter till nya nöjen, ditt barn ...
- D3 788 OSCAR Håll upp, håll upp med dessa vansinniga beskyllningar! Jag har inte varit sämre make än de fleste.
- (4Ab/Räddad)**

Violas klandrande andradrag utvecklas i utdraget genom hennes turer i replik 780, 785 och 787. Genom var och en av dessa turer uttrycker Viola sitt missnöje med en eller flera oförrätter som Oscar enligt Viola gjort sig skyldig till. Till vem hon formellt riktar klandret (motparten eller en tredje part som i 785) liksom hur många beteenden hon kritiserar maken för, hur precist framställda dessa beteenden är och med vilken typ av klander hon uttrycker sitt missnöje, varierar. Alla turer tematiserar dock åtminstone ett beteende som presenteras via en formmässigt explicit framställande del och en värderande del av mer indirekt slag. En av de mest explicita klanderformuleringarna lyder t.ex. *Man delar inte ostraffadt lyckans bågare så som du har delat vår, Oscar* (787).

Makans båda första klandrande turer bemöter Oscar med utrop, *Äro då afgrundens alla makter lösa denna eftermiddag!* (781) och *O, min Gud, min Gud!* (786). Utropen säger något om hans förvåning och känslor inför den kritik han utsätts för men de angriper inte makans klander och bidrar därför inte till att etablera någon klandersekvens. Först i replik 788 reagerar Oscar med en oppositionell respons när han avbryter makans klandrande yttranden genom att säga: *Håll upp, håll upp med dessa vansinniga beskyllningar! Jag har inte varit sämre make än de fleste.* Först i och med denna respons etableras en ömsesidig oppositionell klandersekvens mellan makarna.

Det finns nio andradrag som utvecklas över flera turer enligt det andra mönstret. Sådana andradrag består oftast av att B först uttrycker klander på ett indirekt sätt med ett yttrande som saknar en explicit framställande del. Genom diverse följdfrågor från A som begär förtydligande kommer dock klandret till uttryck allt tydligare i de följande turerna. Hur ett av andradragen med denna utformning gestaltar sig visas i exempel 6:4. Bakgrunden till exemplet är att förläggaren Jakobson trott att författaren Palm omkommit i samband med en resa eftersom han varit saknad en längre tid. Eftersom Jakobson är övertygad om att en författares skrifter säljer bra om upphovsmannen är död har han under Palms frånvaro köpt dennes litterära verk. När Palm senare visat sig vara i livet ångrar han köpet och håller Palm ansvarig för att det gått igenom. Klandersekvensen i exemplet utgör för övrigt inledningen på den konflikthändelse som utspelar sig mellan de båda parterna.

Exempel 6:4. Klandrande andradrag, utvecklat över flera turer enligt mönster 2.

D2a 1073 JAKOBSON (*reser sig opp, går fram emot Palm*). Det här är inte rätt utaf dig, Palm.

1074 PALM Hvad är det, som inte är rätt?

D2b 1075 JAKOBSON Det är inte riktigt handladt af dig, det här.

1076 PALM Hvilket?

D2c 1077 JAKOBSON Det är inte lojalt och – ja, det är med ett ord inte gentilt mot en gammel vän som mig.

1078 PALM Nehej – naturligtvis – du tycker, att jag borde ha stannat kvar, där jag var.

D2d 1079 JAKOBSON Nej, det tycker jag inte. Men du borde ha låtit höra af dig litet förr.

D2e 1080 PALM Innan du hann att köpa mina skrifter? Jaha!

D2f 1081 JAKOBSON Just det, min kära bror! Just det! Hvarför gjorde du inte det?

D3 1082 PALM För att det inte är så godt att komma ifrån ett fyrskepp, når det blåser för hårdt. Och det har det gjort nu i en åtta da'r.

(4Fc/Aldrig i lifvet)

Andradraget inleds i detta fall med att Jakobson i sin första tur i replik 1073 faller ett klandrande yttrande, *Det här är inte rätt utaf dig, Palm*. Att Jakobson är missnöjd med något beteende Palm uppvisat står klart. Han knyter handlingen i fråga till motparten på ett tydligt sätt genom pronomenet *dig* och namntilltalet, *Palm*, och framför en explicit värderande del genom att hävda att handlingen inte är rätt. Den framställande delen, dvs. exakt vad det felaktiga beteendet består i, är dock mycket vagt beskriven. Den antyds bara med orden *det här*. Palm besvarar det klandrande yttrandet genom att (1074) begära att Jakobson ska förklara vilken handling han syftar på. Jakobson svarar genom att utveckla andradraget. Han gör det dock med ett yttrande som i praktiken bara parafraserar den värderande delen av klandret utan att närmare specificera vilken den problematiska handlingen är: *Det är inte riktigt handladt af dig, det här* (1075).

Dialogen fortsätter på liknande sätt i de följande två turerna (1076–1077). När Palm begär att Jakobson ska förtydliga vilken den felaktiga handlingen är svarar Jakobson genom att enbart leverera en värderande del som kritiserar handlingen explicit utan att specificera vilken handling det är fråga om: *Det är inte lojalt och – ja, det är med ett ord inte gentilt mot en gammel vän som mig* (1077). Först i nästa tur sker något nytt. I stället för att ställa frågor som begär förtydligande presenterar Palm ett förslag på vilken norm det skulle kunna vara som han enligt Jakobsons mening brutit mot: *du tycker, att jag borde ha stannat kvar, där jag var* (1078). På detta sätt framhäver han också indirekt vilken problematisk handling det skulle kunna vara som han enligt Jakobson har utfört, nämligen att han kommit tillbaka från sin resa. Palms förslag avvisas som felaktigt av Jakobson men föranleder denne att

hänvisa till vilken norm han i själva verket anser att Palm brutit mot, *du borde ha låtit höra af dig litet förr* (1079). Genom yttrandet framställer han också indirekt att det beteende som han kritiserar Palm för är att denne inte hört av sig tidigare. Palm bemöter Jakobsons yttrande med en fråga, utformad som ett tillägg till Jakobsons tur, som antyder den verkliga orsaken till Jakobsons missnöje med sin nuvarande situation. Det är egentligen inte vad Palm har underlåtit att göra utan vad Jakobson själv har gjort, nämligen att denne har köpt Palms skrifter: *Innan du hann att köpa mina skrifter? Jaha!* (1080). På grund av replikens funktion som tillägg till den föregående turen och att frågan i nästa tur besvaras jakande av Jakobson har den markerats som en del av andradraget (D2e). Efter att Jakobson bekräftat Palms tillägg avslutar han turen – och andradraget – med att begära att Palm ska rättfärdiga sin felaktiga handling: *Hvarför gjorde du inte det?* (1081).

Sammantaget utvecklas andradraget i exempel 6:4 över så mycket som nio olika turer (1073–1081). Klandret formuleras dock inte så som i exempel 6:3 uteslutande av den klandrande parten, B. Även den andra parten, A, bidrar här aktivt till att klandret utvecklas genom att begära förtydliganden.

Det finns bara två andradrag som utvecklas över flera turer enligt det tredje mönstret. Båda förekommer i konflikthändelse 6Ga och exempel 6:5 visar ett av dem. (Mönstret återkommer för övrigt i fler klandersekvenser i samma drama, men då inte i inledningen av dem utan med senare placering.)

Exempel 6:5. Klandrande andradrag, utvecklat över flera turer enligt mönster 3.

- 182 JONNY Jag är inte med.
 D2a 183 OVE Du är inte med?
 D2b 184 JONNY Vad fan ska jag med där och göra.
 D2c 185 OVE Du är alltså inte med?
 D2d 186 JONNY Nej.
 D2e 187 OVE Du är en cyniker, Jonny. Du skiter i alla utom dig själv.
 D3 188 JONNY Jag är inte mer cynisk än du. Vilka är dina skäl till att vara med i facket egentligen? Jo, du är med där för att de förhandlar fram en lön åt dig som du aldrig skulle få om du blev bedömd efter förmåga. [...]

(6Ga/Skärbrännaren)

I replik 182 talar Jonny om för sin kollega Ove att han inte är med i facket. Ove frågar sedan i två turer (183 och 185) om Jonny är med vilket denne två gånger besvarar nekande, först indirekt (184) och sedan direkt (186). Redan Oves upprepade frågor om Jonnys fackanslutning antyder att Ove finner detta problematiskt på något sätt. Att han gör det blir dock än mer explicit när han i replik 187 riktar fientlig kritik mot Ove genom att kalla honom en cyniker och kritisera honom för att han bara bryr sig om sig själv. Att den fientliga kritiken uppfattas som en indirekt värdering av Jonnys uteblivna

medlemskap i facket möjliggörs dels av den placering kritiken har, omedelbart efter en beskrivning av en handling som motparten låtit bli att utföra, dels av att Jonny i sin oppositionella respons i replik 188 kopplar den till fackmedlemskapet.

Sammanfattningsvis utförs det klandrande andradraget i exempel 6:5 över turer som yttras av båda konfliktparterna. Den framställande delen uttrycks via parternas turer i 183–186, där den klandrande parten frågar den klandrade om han utfört en viss handling. Den värderande delen, i form av fientlig kritik av lyssnaren (i detta fall Jonny), uttrycks sedan av den klandrande parten (Ove) i en separat tur.

I kapitel 8 diskuterar jag några av de dramatiska funktioner som andradragen i de tre exemplen ovan kan tänkas ha.

6.2.2.2 Modifieringar och olika typer av klander i andradragen

När det gäller modifieringar av klander har jag inte undersökt förekomsten av alla de uttrycksmedel som enligt Laforest (2002) bidrar till att förstärka eller försvaga sådana yttranden. Jag har dock noterat att andradragen i klandersekvenserna bara undantagsvis har försvagande modifieringar i form av talaktsadverbial (främst *kanske*, se exempel 6:15). Förstärkande modifieringar i form av svordomar finns i en handfull andradrag (men bara i 1700- och 1900-talsmaterialen). Både responspartiklar och inledande partiella upprepningar av motpartens föregående drag är mycket ovanligt i klandersekvensernas andradrag. Endast ett andradrag inleds med en partiell upprepning och de enstaka beläggen på responspartiklar utgörs alla av ordet *men*. (Exempel 6:1 innehåller både en responsartikel och en svordom på franska, *Mais que diable*, vilka fungerar förstärkande.)

Den vanligaste typen av förstärkande modifiering, som förekommer i omkring en femtedel av andradragen, framför allt från 1900-talsmaterialet, är uttryck som betonar att det klandrade beteendet är överdrivet eller ”extremt” i något avseende. Det görs med hjälp av ordval som t.ex. *alla*, *största*, *mycket*, *aldrig*, *hela tiden*. Ett av de andradrag som innehåller en förstärkande modifiering av nyss nämnda slag återges i exempel 6:6. I den pågående diskussionen mellan paret Sally och Simon klandrar Sally sin sambo för att han ”slår under bältet”, dvs. diskuterar på ett ojuste sätt (763). Hennes klander förstärks av uttrycket *hela tiden* som framhäver Simons beteende som återkommande och i det avseendet också som extremt.

Exempel 6:6. Klandrande yttrande med förstärkande modifiering.

D2 763 SALLY Jag kan inte diskutera med dej. Du slår under bältet hela tiden.

D3 764 SIMON Jag måste väl ha rätt att redovisa mina argument!

(6Ba/Barnet)

Sallys andradrag har klassificerats som ett omnämmande av felaktigt beteende enligt Laforests modell (hur Simons klanderrespons och andra klanderresponsen i detta avsnitt har klassificerats anges i 6.2.3). Knappt två femtedelar av andradragen i mitt material kombinerar olika klandertyper (25 av 66). En fråga som inställer sig är hur sådana drag bäst beskrivs enligt Laforests modell (se 6.1.2, tablå 6:1). Innan jag redovisar antalet förekomster av klander av olika typ vill jag därför redogöra för hur de andradrag i konflikt-händelsernas klandersekvenser som uttrycker klander på mer än ett sätt har klassificerats.

En av de klandersekvenser med ett andradrag som kombinerar olika klandertyper är Jakobsons i det tidigare visade exempel 6:4. Det innehåller både flera yttranden som kan bedömas som klander av typen omnämmande av det felaktiga beteendet (med en tydligt värderande del men vagt eller indirekt definierad framställande del i replik 1073, 1075, 1077, 1079–1080) och ett yttrande som kan bedömas som klander av typen begäran om rättfärdigande av det felaktiga beteendet (1081).

Även i fall där andradraget uttrycks inom en enskild tur förekommer det att turen innehåller olika komponenter (t.ex. sats) som betraktade var för sig kan bedömas som klander av olika typ. Ett andradrag i en enskild tur som kombinerar två komponenter med olika typer av klander inleder konflikt-händelse 2Cc och återfinns i exempel 6:7. I andradraget (286) uttrycker rollpersonen Sophia missnöje med att hennes motpart (mamsell Slipslop) sprider lögnaktigt tal om henne.

Exempel 6:7. Klandrande andradrag som kombinerar klandertyper inom en tur.

- D2 286 SOPHIA *som imellertid framkommit*. Hör Ni elaka människa, som jag har gjordt så många höfligheter! ... Hvarmed har jag förtjent, at Ni ska springa kring Stan med största hat och afund emot mej, och tala faseligheter?
- D3 287 SLIPSLOP *brydd*. Jag? ... Gubevara mej! ... jag vill ingen människa ondt ... Och alldrig har jag talt illa... hvarken om Mamsell eller någon annan ... då försäkrar jag.

(2Cc/Kusinerna)

Sophias tur inleds med att hon påkallar motpartens uppmärksamhet med orden *Hör ni*. Därefter har hennes yttrande en komponent som skulle kunna ses som klander i form av fientlig kritik mot lyssnaren, i detta fall utformat som en nominalfras där den fientliga kritiken uttrycks med hjälp av ett framförställt, negativt värderande attribut, *elaka människa*. Efter en kort paus (markerad av tre punkter) följer sedan en komponent som kan ses som klander i form av en begäran om rättfärdigande: *Hvarmed har jag förtjent, at ni ska springa kring stan med största hat och afund emot mej, och tala faseligheter?*

Grundprincipen för klassificeringen av andradrag som kombinerar klander av olika typ har varit att göra bedömningen efter den mest explicita typ som är placerad sist i draget, dvs. närmast klanderresponsen. Av de sex olika klandertyperna i Laforests modell (se 6.1.2, tablå 6:1) anses begäran om förändrat beteende, omnämmande av felaktigt beteende och begäran om rättfärdigande av felaktigt beteende (kategori 2, 3, 4) vara de mest explicita, eftersom de vanligen har en explicit framställande del, medan fientlig kritik av lyssnaren, rättfärdigande av missnöje och antydan om felaktigt beteende (kategori 1, 5, 6) anses vara implicita sätt att framföra klander på eftersom de saknar en framställande del. Detta innebär att drag som avslutas med en komponent som uttrycker klander genom någon av de tre sistnämnda typerna men föregås av någon av de tre förstnämnda typerna har klassificerats efter de förstnämnda, mer explicita typerna. Om draget består av en kombination av flera implicita klandertyper, t.ex. en antydan om felaktigt beteende och fientlig kritik av lyssnaren, har jag klassificerat draget efter den sist i draget placerade typen. Detta innebär att enbart de drag som innehåller kombinationer av implicit klander placerats i någon av kategorierna fientlig kritik av lyssnaren, rättfärdigande av missnöje eller antydan om felaktigt beteende.⁹³

Fall som i likhet med exempel 6:7 består av en enskild tur som innehåller en komponent av typen fientlig kritik av lyssnaren följt av en komponent av typen begäran om rättfärdigande av felaktigt beteende har således klassificerats som det sistnämnda. Jakobsons klander i exempel 6:4 har kategoriserats som en begäran om rättfärdigande av felaktigt beteende (efter yttrandet i 1081). De båda fall i materialet där B, i likhet med Ove i exempel 6:5, först framför en framställande del som beskriver en av A utförd eller icke utförd handling och sedan i en annan tur värderar denna handling negativt genom att kritisera personen som utfört den, innehåller en explicit framställande del (även om det bara uttrycks i den första turen) och har därför klassificerats som omnämmande av felaktigt beteende.

Med tillämpning av ovan redovisade principer för klassificering av andradrag som kombinerar olika typer av klander har jag beräknat hur många andradrag av respektive klandertyp som förekommer i konflikthändelsernas klandersekvenser. Tabell 6:1 visar fördelningen av olika typer av klander i klandersekvensernas andradrag, i materialet som helhet och uppdelat i olika perioder.

---

⁹³ Laforest tycks för övrigt ha resonerat på liknande sätt kring sina belägg på yttranden som kombinerar klander av flera slag. Hon säger i varje fall att hon valt att göra klassificeringen enbart efter den ena klandertypen och att göra det efter den typ som uttrycker klandret på det mest explicita sättet (Laforest 2002:1600, not 5).

Tabell 6:1. Fördelning av olika typer av klander (i andradrag) i klandersekvenser från olika sekler, uttryckt i antal.

Typ av klander	1700-tal	1800-tal	1900-tal	Total
1. Fientlig kritik av lyssnaren	2	1	1	4
2. Begäran om förändrat beteende	0	0	0	0
3. Omnämmande av felaktigt beteende	9	23	17	49
4. Begäran om rättfärdigande av felaktigt beteende	3	2	1	6
5. Rättfärdigande av missnöje	0	0	0	0
6. Antydning om felaktigt beteende	2	3	2	7
Totalt	16	29	21	66

Tabell 6:1 visar att de allra flesta andradrag är av typen omnämmande av felaktigt beteende i materialet som helhet. Så många som 49 av de 66 andradragen är av denna typ vilket motsvarar knappt tre fjärdedelar av materialet. Näst vanligast är antydning om felaktigt beteende (7 belägg) följt av begäran om rättfärdigande av felaktigt beteende (6 belägg) och fientlig kritik av lyssnaren (4 belägg). Begäran om förändrat beteende och rättfärdigande av missnöje saknar belägg. Fördelningen av typerna är i stort sett densamma för varje period. Omnämmande av felaktigt beteende dominerar stort, begäran om förändrat beteende och rättfärdigande av missnöje saknar belägg medan övriga klandertyper har ett fåtal belägg vardera (mellan 1 och 3 belägg).

Tilläggs ska att det finns andradrag som innehåller komponenter genom vilka talaren rättfärdigar sitt missnöje men att dessa alltid uppträder tillsammans med andra klandertyper efter vilka dragen klassificerats (se t.ex. exempel 6:1 som klassificerats som omnämmande av felaktig handling men där talaren också rättfärdigar sitt missnöje genom att tala om vad motpartens beteende får för negativ effekt för hans vidkommande). Begäran om förändrat beteende förekommer däremot inte som andradrag, inte ens i kombination med andra klandertyper.

I det följande presenteras exempel på var och en av de fyra klandertyper som finns belagda i klandersekvensernas andradrag, dvs. fientlig kritik av lyssnaren, omnämmande av felaktigt beteende, begäran om rättfärdigande av felaktigt beteende och antydning om felaktigt beteende.

Ett av de få beläggen på andradrag av typen *fientlig kritik av lyssnaren* återges i exempel 6:8. Det har liksom merparten av beläggen på denna klandertyp formen av en kopulasats som värderar lyssnaren negativt (*du är Y*, där Y står för ett negativt laddat ord). I exemplet talar länsmannen och possessionaten om hur en annan rollperson, kallad doktorn, blivit ovän med generalen i vars hus de alla är gäster.

Exempel 6:8. Klander av typen fientlig kritik av lyssnaren. Exemplet *Affärer*.

- 659 LÄNSMANNEN Ja, jag ville ta mig fan inte vara i doktors byxor nu.
D2 660 POSSESSIONATEN Det vet vi ren. Du är en stackare!
D3 661 LÄNSMANNEN Åh hut, herre!

(4Gd/*Affärer*)

Possessionaten uttrycker i andradraget (660) missnöje med två beteenden som han anser att länsmannen genom sitt föregående yttrande (659) har uppvisat. Det första beteendet är att länsmannen för andra gången under ett och samma samtal talat om att han ogärna skulle vilja befinna sig i samma knepiga sits som rollpersonen doktorn. Genom den inledande formuleringen, *det vet vi ren*, antyder possessionaten alltså att länsmannen upprepar sig i onödan. Det andra beteendet gäller snarast länsmannens disposition, närmare bestämt att han är feg (underförstått för att han inte vågar försätta sig i samma sits som doktorn). Detta klandras han för av possessionaten genom formuleringen *du är en stackare*.⁹⁴ Det är främst det sistnämnda beteendet, och i synnerhet det faktum att possessionaten väljer att uttrycka detta klander i form av fientlig kritik av lyssnaren som länsmannen bemöter i sin klanderrespons i replik 661.

Ett annat belägg på ett andradrag som enligt min mening hör till klander-typen fientlig kritik av lyssnaren finns i konflikthändelse 2Cb. Det är värt att lyfta fram p.g.a. dess ovanliga form. I andradraget i exempel 6:9 (replik 73) kritiserar Fru Äppelmos sin motpart, de båda allierade fruarna Spion och Etternäbb, för att de uppträtt oartigt mot henne. Hon gör det emellertid inte genom att påtala hur illa de betett sig utan tvärtom genom att framhäva att en annan i rummet närvarande person, nämligen fruarnas kusin Sophia, har helt andra, positiva egenskaper än de båda fruarna. Fru Äppelmos yttrande är dessutom indirekt på så vis att det inte riktas till fruarna utan till kusinen Sophia. Detta sätt att klandra kan betraktas som ett särskilt raffinerat, pikande sätt att framföra kritik indirekt.

Exempel 6:9. Klander av typen fientlig kritik av lyssnaren. Exemplet *Kusiner*.

- D2 73 FRU ÄPPELMOS Min kära Mamsell Sophia, Ni har en hoper Släktingar här i Stockholm, som olikar Er alltför möcke. Ni ä höflig, artig Ni, å älskansvärd.
D3a 74 FRU SPION *till Fru Etternäbb*. Hör du Kusin?
D3b 75 FRU ETTERNÄBB Vi bör kanske gå i Schola ... (*låtsar bryta på Finska*) hos Fru Borrmästarinnan Äppelmos?

---

⁹⁴ Beteckningen *stackare* används enligt SAOB (S 10682) ”om person som är rädd l. feg: kräk l. ynkrygg o. d.”.

D3c 76 FRU SPION Ja. i synnarhet at bli ... (*bryter äfven på Finska*)
älskansvärda!
(2Cb/Kusinerna)

Några andradrag av den vanligaste klandertypen, *omnämmande av felaktigt beteende*, har redan visats tidigare, exempel 6:1, 6:3, 6:5 och 6:6. Ett urval av andra klandrande yttranden av samma typ visas i exempel 6:10 I–VII. Av utrymmesskäl och för att jag vill fokusera på den formella utformningen av andradragen redovisas de utan de efterföljande tredjedragen och utan beskrivning av det sammanhang de yttras i. Uppgifter om vem talaren vänder sig till anges dock inom hakparentesen efter respektive utdrag. (Två av andradragen i exemplet, exempel 6:10 V och VII, återges tillsammans med sina efterföljande tredjedrag i avsnitt 6.2.3, exempel 6:17 och 6:18. Också de övriga exemplen i det avsnittet, exempel 6:14–6:16, har andradrag av typen omnämmande av felaktigt beteende.)

Exempel 6:10. Varianter på klander av typen omnämmande av felaktigt beteende.

- I 277 CHAMPAGNE [...] Min Herre Lustig, ni a juga [har ljugit] som en skälm ma foi. [...] [till en annan dräng, Lars Lustig]
(1Bc/Svenska sprätthöken)
- II 578 ELIN Du har inte betalt amorteringen på livförsäkringen på åtta månader. [till maken Martin]
(6Cb/Natten är dagens mor)
- III 755 SALLY Det är du som gör det enkelt för dej. Du smiter. Alla dina ideologiska piruetter kan inte dölja att du faktiskt är feg. [till sambon Simon]
(6Ba/Barnet)
- IV 246 REKTORSKAN Att vända sina vapen mot de lefvande, må så vara; att anfalla de döda är oädelt. [till svärdotterns vän Milde]
(4Aa/ Räddad)
- V 452 GREFWE HURTIG [...] skiäms ni intet, Juncker, at gå så sluskut klädder, som ni giör, kom wäss, Er råck war giord i Kong Orres tid, fy hwad för flåttiga hår, orena lintyg, lapputa strumpor, tiocka plumpa bonskor med remar uti, storkragiga handskar, som ni glaserat under näsan, en wärja, som jag tror ni brukar til stekspett när ni är hemma, säi Juncker, är alt detta en kläddrächt för en Adels-man på kiöpet, som ni är, ni måste min san resa ut til at lära både lefwa och kläda Er, talar jag nu så at ni förstår? [till den nystiftade bekantskapen, junker Torbiörn]
(1Bd/Svenska sprätthöken)
- VI 119 WILHELM [...] – Men inser du inte, att hela denna transaktion vore ett slags bedrägeri. [till svägerskan Berta]
(4Ba/Sanna kvinnor)
- VII 222 GUNNELS RÖST Ska du ge dig på en sjuåring? [till maken Per-Erik]
(6Ea/En uppstoppad hund)

De klandrande yttrandena i exempel 6:10 I–VII har valts ut för att visa på variationen i andradragen av typen omnämmande av felaktigt beteende i mitt material. Få andradrag av typen omnämmande av felaktigt beteende har den mest direkta formen, dvs. med explicit framställande, värderande och personanknytande delar (6.1.2.3). Oavsett vilken tidsperiod beläggen kommer från är de flesta andradragen utformade som I–III vilket innebär att de som regel är påståendeformade med en framställande del (ett verb eller en fras) som beskriver beteendet och dessutom har en tydlig personanknytande del (vanligtvis ett pronomen som *ni* eller *du*). Hur den värderande delen av klandret uttrycks varierar mer. Ibland har den formen av en kopulasats. Det kan vara en negativ värdering av beteendet som i *att anfalla de döda är oädel* (IV) eller en negativ personvärdering som i (bisatsen) *att du faktiskt är feg* (III). Det förekommer också att den värderande delen uttrycks genom en negation som indikerar att det motsatta beteendet vore adekvat, *du har inte betalat amorteringen* (II). Överlägset vanligast är dock att den värderande delen enbart framförs genom att det uttryck som beskriver beteendet har negativa konnotationer, t.ex. *ljuga* (I) och *ge sig på någon* (VII).

En handfull omnämmanden är mindre direkta på så sätt att de har formen av retoriska frågor, ofta ja/nej-frågor, där talaren tycks ha en bestämd uppfattning om vilket svar som är givet. Detta är fallet i V, som kritiserar lyssnarens sätt att klä sig, *säi Juncker, är alt detta en kläddräkt för en Adels-man på köpet, som ni är*, och i VII, som kritiserar att lyssnaren angriper en tredje part, *Ska du ge dig på en sjuåring?*. I båda dessa fall är det givna svaret nekande, dvs. frågorna i detta fall motsvarar de negerade (och därigenom normbrottsindikerande) påståendena: *Detta är inte en klädedräkt för en adelsman som ni är* och *Du ska inte ge dig på en sjuåring*.

Andra klanderyttranden av typen omnämmande av felaktigt beteende är ännu mer indirekta. I exempel VI är det kritiserade beteendet en framtida handling från A. Redan det faktum att klandret rör en framtida, ännu icke utförd handling gör klandret mindre explicit. Dessutom beskrivs beteendet genom en nominalfras i en bisats som *denna transaktion*. Den värderande delen av klandret utgörs av att handlingen i fråga liknas vid *ett slags bedrägeri* eftersom ordet bedrägeri har starkt negativa konnotationer. Något som gör klandret än mer indirekt är att beteendet i fråga inte uttryckligen kopplas till den lyssnare som hålls ansvarig för detta, nämligen Wilhelms svägerska Berta. Att det är Berta som står i begrepp att utföra den kritiserade handlingen framgår dock av den föregående dialogen.

Vad gäller klandertypen *begäran om rättfärdigande av felaktigt beteende* har ett par exempel redan visats i 6:4 och 6:7. Ett tredje återges i exempel 6:11. Det framförs av rollpersonen Palm som är missnöjd med att hans maka Hilma bjuder hem sin mamma för att hon ska reta livet ur honom.

Exempel 6:11. Klander av typen begäran om rättfärdigande av felaktigt beteende.

D2 359 PALM [...] Men först vill jag veta, hvad som är meningen. Hvarför tar du hem din mamma för att reta lifvet ur mig?

D3 360 HILMA Kan jag hjälpa, att du blir retad af de oskyldigaste saker?

(4Fb/Aldrig i lifvet)

Precis som i exempel 6:11 är denna klandertyp i de flesta fall utformad som en *varför*-fråga, men det förekommer också andra frågekonstruktioner. Palm inleder t.ex. andradraget i nyss nämnda exempel med en formulering som innehåller en *vad*-fråga medan Sophia i exempel 6:7 använder frågeordet *varmed*. I ett fall används också konstruktionen ”hur vågar du?” (om än på 1700-talssvenska formulerat med frågeordet *vad* i betydelsen *hur* och verbet *töras* i stället för *vågar*): *Hwad Grefwe tors I?* (1Bb:195). Denna konstruktion förekommer bara en gång i mitt material men har av andra bedömts vara vanligt förekommande i klander (Spitz 2005:263).

Tidigare forskning har pekat på att klander av typen *antydning om felaktigt beteende* kan uttryckas på olika sätt. Även i mitt material har denna typ av klander mycket varierande utformning. Allmänt kan antydningarna dock sägas vara av två slag. Dels finns det yttranden som har en explicit värderande del, genom vilken det felaktiga beteendet eller personen som uppvisat det kritiserar, men vars framställande del är mycket indirekt då själva beteendet inte nämns uttryckligen. Dels finns det yttranden där såväl den framställande som värderande delen uttrycks mycket indirekt. Ett andradrag av det sistnämnda slaget finns i det tidigare diskuterade exempel 6:2. I det fallet är den antydda formen dock inte ett utslag av försiktighet från talarens sida utan av att A anar vad B är på väg att säga och avbryter denne innan yttrandet fullbordats.

Bland de olika andradragen av typen antydning om felaktig handling finns ett par fall med en udda struktur som förtjänar att nämnas eftersom den mig veterligen inte har beskrivits i tidigare forskning om klandersekvenser. I dessa särpräglade fall uttrycks klandret mycket indirekt av den klandrande parten, B. Att B:s yttrande alls kan förstås som klander möjliggörs i dessa fall av att A, dvs. den klandrade parten, strax innan tillskriver B en uppfattning om att A uppvisat ett felaktigt beteende.

Exempel 6:12. Klander av typen antydning om felaktigt beteende. Exemplet *Affärer*.

398 SEGERSTEDT [...] Ni tror ... ni tror ... ja, jag vet inte huru jag ska säga det, ni tror att jag drifver litet med er!

D2 399 ELISE Åhå – doktor Segerstedt, tror jag det?

D3 400 SEGERSTEDT Men det gör jag inte.

(4Gc/Affärer)

Exempel 6:13. Klander av typen antydning om felaktigt beteende. Exemplet *En tvekamp*.

280 RICHARD [...] Och nyss, när du ryckte Sten ifrån mig, – det var ju, som om du fruktade, att jag skulle göra honom något ondt.

D2 281 HELENA Hvad ville du honom då?

D3 282 RICHARD (*ser på henne, ler ofrivilligt*). Men, Helena, – intet ondt åtminstone!

(4Ha/En tvekamp)

Exempel 6:12 och 6:13 har liknande struktur. I båda fallen inleds sekvenserna med en tur från A (Segerstedt i replik 398 respektive Richard i replik 280) som tillskriver B (Elise respektive Helena) en uppfattning om A:s handlande eller avsedda handlande. A:s tur innehåller alltså i båda fallen en framställande del med en handlingsbeskrivning. I exempel 6:12 sägs Segerstedt driva med Elise, i exempel 6:13 sägs att Richard haft för avsikt att göra Helenas son Sten något ont. Inget av yttrandena har någon fristående värderande del men båda de beskrivna beteendena är av sådan art att de kan uppfattas som klandervärda. Efter det inledande yttrandet följer sedan i båda fallen ett frågeformat yttrande från B. Eftersom B genom detta yttrande inte på något sätt bestrider A:s antagande kan det ses som en implicit bekräftelse på att A:s antagande är korrekt, dvs. att B faktiskt anser att A uppvisat det felaktiga beteendet i fråga.⁹⁵ Det är också på det sättet som yttrandena uppfattas av A. I båda fallen responderar A (Segerstedt i replik 400 och Richard i replik 282) med att i följande tur avvisa att han utfört den felaktiga handlingen. I sekvenser med denna utformning är det med andra ord den konfliktpart som kritiserar som formulerar den klaraste beskrivningen av det felaktiga beteendet, inte den part som är missnöjd.

6.2.3 Tredjedragen i konflikthändelsernas klandersekvenser

Tredjedragen i konflikthändelsernas klandersekvenser, de s.k. klanderresponserna, varierar i komplexitet. Partiella accepteranden är alltid relativt långa medan några avvisanden och motklandrande responser är så korta att de måste betecknas som minimala responser, t.ex. *Nej, Pontus!* (4Bb:345), som i sitt sammanhang fungerar som ett avvisande. Tredjedragen utvecklas sällan över flera turer. Sammanlagt fyra klanderresponser har en sådan utformning, alla av typen avvisande eller motklander. Ett par av dem har en

⁹⁵ Strukturen i de båda sekvenserna påminner om den som beskrivits för självkritiska värderingar av Pomerantz (1984). Hon konstaterar att en självkritisk värdering som inte följs av någon öppen oenighet från lyssnarens sida tenderar att uppfattas som en bekräftelse på att lyssnaren håller med om kritiken (a.a. s. 84 bl.a.). I hennes material tillskriver dock inte talaren lyssnaren någon uppfattning som i mina exempel, inte heller bemöter lyssnaren självkritiken med frågor. I stället följer tystnad eller svagt medhåll.

struktur som liknar det andra mönstret för andradrag som utvecklas över flera turer (se 6.2.2.1), dvs. den som bemöter klandret (A) uttrycker sig på ett sådant sätt att det föranleder den klandrande parten (B) att efterfråga mer information. De två andra fallen visas i exempel 6:9 och exempel 6:16. Båda kommer från samma konflikthändelse och tredjedragen framförs i båda fallen av två allierade rollpersoner som yttrar sig i följd.

En tiondel av tredjedragen (7 av 66) består av kombinationer av olika överordnade klanderresponser (vanligtvis motklander i kombination med ett partiellt accepterande eller ett avvisande). Dessa har genomgående kategoriserats efter den typ av respons som är placerad först i det aktuella draget, dvs. närmast andradraget. Ytterligare en dryg tiondel (10 av 66) innehåller kombinationer av olika underordnade klanderresponser. Vanligast är att motklander innehåller kombinationer av olika underordnade klandertyper. När olika slag av underordnade avvisanden eller olika slag av underordnade partiella accepteranden uppträder inom ett och samma drag har de kategoriserats efter den först placerade typen. När olika underordnade motklander typer återfinns inom samma drag har de kategoriserats efter den först placerade mest direkta typen.

Klanderresponsernas fördelning i materialet som helhet och uppdelat i olika perioder framgår av tabell 6:2 och 6:3. Medan tabell 6:2 visar klanderresponsernas fördelning på de tre överordnade klanderkategorierna visar tabell 6:3 fördelningen på de olika underkategorierna.

Tabell 6.2. Fördelning av olika överordnade typer av klanderresponser (i tredjedrag) i klandersekvenser från olika sekler, uttryckt i antal.

Typ av klanderrespons	1700-tal	1800-tal	1900-tal	Totalt
1. Avvisande	4	10	6	20
2. Motklander	8	12	11	31
3. Partiellt accepterande	4	7	4	15
Totalt	16	29	21	66

Betraktar man först siffrorna för det totala antalet belägg kan man av tabell 6:2 utläsa att det finns 31 belägg på typen motklander vilket motsvarar ungefär hälften av det totala antalet klanderresponser. Avvisanden är näst vanligast med ungefär en tredjedel av beläggen (20 belägg). Partiella accepteranden är nästan lika vanliga som avvisanden och står för omkring en femtedel av beläggen (15 belägg). Fördelningen av klanderresponstyper inom respektive period ser ut på liknande sätt. Under alla sekler är den vanligaste responstypen motklander. I 1800- och 1900-talsmaterialen är avvisanden näst vanligast och partiella accepteranden minst vanliga medan båda dessa responstyper är lika vanliga i 1700-talsmaterialet.

Tabell 6:3. Fördelning av olika underordnade typer av klanderresponser (i tredjedrag) i klandersekvenser från olika sekler, uttryckt i antal.

Typ av klanderrespons		1700-tal	1800-tal	1900-tal	Totalt
1. Avvisande	a) Förnekande	3	6	4	13
	b) Alternativversion	1	4	2	7
2. Motklander	a) Spegelklander	1	2	4	7
	b) Nytt klander	7	10	7	24
3. Partiellt accepterande	a) Skuldplacering på annan person (B)	1	1	2	4
	b) Skuldplacering på faktor utom kontroll	0	1	0	1
	c) Rättfärdigande	3	5	2	10
Totalt		16	29	21	66

Vad gäller fördelningen av klanderresponser på olika underkategorier visar Tabell 6:3 att den allra vanligaste formen av motklander i materialet som helhet är nytt klander (24 belägg). Bland responser av typen avvisanden är förnekanden vanligast (13 belägg) medan partiella accepteranden framför allt uttrycks i form av rättfärdiganden (10 belägg). Partiella accepteranden av typen skuldplacering på utomstående faktor är ovanligast med endast ett belägg. Det låga antalet förekomster hänger dock delvis samman med hur jag valt att klassificera drag som innehåller kombinationer av olika klanderresponser. Det finns en handfull tredjedrag i materialet som innehåller yttranden där talaren placerar skulden på en utomstående faktor men det är bara i ett fall som yttrandet är klassificeringsgrundande, dvs. att det är placerat i inledningen av draget.

Fördelningen av de underordnade klanderresponstyperna inom respektive period ser ut på liknande sätt. Under alla sekler är den vanligaste motklandertypen nytt klander, den vanligaste avvisandetyper förnekande medan den vanligaste typen av partiella accepteranden är rättfärdiganden. Alla typer av klanderresponser finns representerade i alla tre perioderna utom partiella accepteranden av typen skuldplacering på faktor utom kontroll som är belagd endast i 1800-talsmaterialet (en gång).

Exempel 6:14–6:18 visar exempel på de olika underkategorier av klanderresponser som identifierats i tredjedragen i konflikthändelsernas klandersekvenser.

Till den första huvudkategorin av klanderresponser, *avvisanden*, räknas *förnekanden*. Dessa liknar som tidigare nämnts (6.1.3) ofta motsäganden. I likhet med motsäganden kan de variera en hel del i utformningen. Det finns t.ex. klanderresponser i mitt material som avvisar sanningshalten i klandret med formuleringar som *Det där är inte sant!* (rollpersonen Ulrikas respons på svågern Brors klander av hur påfrestande skådespelare, som hon, är för sin publik, 6Da:247) och sådana som ogiltigförklarar motpartens klander

genom att ifrågasätta om han eller hon har tillräcklig kunskap om talarens beteende för att framföra klander, t.ex. *Vad vet du om det?* (rollpersonen Simons respons på sambon Sallys klander av hans ointresse för dottern, 6Ba:782). Det vanligaste är dock att förnekandena tar formen av negerade upprepningar av hela eller delar av klanderdragets framställande del – eller tvärtom icke-negerade när den framställande delen är negerad. Ett exempel på det förra är Oves replik (35) i exempel 6:14, *Jag har inte glömt nån jävla gas*. (Se också exempel 6:7 och 6:12.)

Exempel 6:14. Klanderrespons av typen förnekande (direkt).

D2 34 JONNY Gasen, Ove – du måste ha glömt att stänga av gasen på nåt sätt.

D3 35 OVE Jag har inte glömt nån jävla gas.

(6Ga/Skärbrännaren)

Som regel är förnekanden precis som Oves i exempel 6:14 förhållandevis enkla, dvs. de framförs inom en tur och följs sällan av motiveringar eller klanderresponser av annat slag i samma tur. Om de är modifierade, vilket omkring en tredjedel av dem är, har de vanligtvis förstärkande modifieringar, t.ex. i form av svordomar (som Oves förnekande) eller förstärkningsord som *visst*. Det förekommer också uttryck genom vilka talaren bedyrar sin oskuld (t.ex. *dä försäkrar jag* i exempel 6:7). Förnekanden förstärks också i vissa fall med inledande responspartiklar (främst *men*, se exempel 6:12) eller partiella upprepningar av motpartens föregående drag.

Bland förnekandena finns också ett par yttranden som jag bedömt vara relativt svaga trots att de inte innehåller några försvagande modifieringar. Ett av dessa yttranden finns i sekvensen i exempel 6:15. Där anklagar rollpersonen Helena sin svåger Richard i ett komplext andradrag som både innehåller kombinationer av klander och utvecklas över flera turer (varav de sista turerna framgår av replik 285 och 287). Helena menar bl.a. att svågern på ett dolt och fegt sätt bekämpar sin bror, dvs. hennes make. Richards svagt förnekande klanderrespons följer i 288: *Helena, detta tror du inte om mig?*

Exempel 6:15. Avvisande av typen förnekande (indirekt).

D2g 285 HELENA Å ja, – du aktar dig nog att öppet uttala det, men tror du inte jag förstår, att allt hvad du tänker, hvad du gör och säger, är riktadt mot honom. Hvarför bekämpar du honom då inte öppet?

286 RICHARD Jag bekämpa Torsten!

D2h 287 HELENA Han är alldeles för högsinnad för att fästa sig vid det, – men jag är inte så högsinnad, jag, – mig upprör det, det är en skymf mot mig. Visa då hellre öppet, hvad du för i skölden, – tala då ut en gång. Men det blygs du för, därför att du står i så stor skuld till honom. (*Hånande.*) Och törs kanske inte heller! – En sådan bror vill man naturligtvis stå väl hos.

D3 288 RICHARD Helena, detta tror du inte om mig?

(4Ha/En tvekamp)

Richards klanderrespons (288) kan uppfattas som en sorts retorisk fråga där talaren dels förmedlar sin bestörtning över att klandras, dels framför ett indirekt förnekande som motsvarar formuleringen ”om du tror att jag gjort det du påstår att jag gjort så har du fel”. (I exempel 6:15 förstärks dessutom intrycket av att Richard finner svägerskans kritik förbluffande genom utropet i replik 286.) Det andra fallet med samma slags klanderrespons återfinns i en sekvens med liknande utformning och även där framförs tredjedraget i frågeform med verbet *tro*: *Det där tror du ändå inte?* (4Fc:1114).

Den andra typen av avvisanden, *alternativversioner*, innebär att talaren med eller utan modifieringar ger en alternativ framställning av det beteende han eller hon uppvisat enligt den klandrande parten. Både klanderresponsen i exempel 6:6 och i 6:13 är avvisanden av denna typ. Ett annat fall återges i exempel 6:16. Där klandrar Fru Äppelmos i replik 69 motparten, de allierade fruarna Spion och Etternäbb, för två olika, om än nära relaterade, beteenden. Inledningsvis kritiserar hon fruarna för att de retar upp sin kusin Sophia mot hennes fästman Leander. Avslutningsvis kritiserar hon att de talar illa om Leander. (Stavningen i replik 69 är speciell; den återspeglar Äppelmos finska brytning.) Klanderresponsen riktas mot det senare klandret och utvecklas över flera på varandra följande turer. Fru Spion inleder responsen (70) med en partiell upprepning av motpartens föregående drag följt av ett utrop och en alternativ framställning, *Man säger bara hva en ann kunde säga*. Genom den alternativa beskrivningen och fru Etternäbbs tillägg till klanderresponsen, *Å dä mycke beskedligare än andra* (71), framställer fruarna sitt beteende som oskyldigt prat. De hävdar att de sagt sådant som andra också skulle kunna påtala och att de gjort det på ett mindre elakt sätt än andra skulle ha gjort. Inte minst genom adverbena *bara* (70) och *mycket* (71) förstärker de det harmlösa i sitt beteende.

Exempel 6:16. Avvisande av typen alternativversion.

- D2 69 FRU ÄPPELMOS [...] Annars ville ja förkonna Ärrskape, at di inte borde reta opp Mamsell Sophia emot sin Fästman. Ni ska veta, at hela giftermåle ä mitt verk, å han ha blifve bekant i min rekommendation. Leander ä ingen stackare: hans far ä rik Säteries-ägare i Södermanland; han har Brok i Finland, å dä som mer ä, så ä'n slägt mä min Borrmästar-gobbe. – Han ä artig och snäll öngling, som ä skapt te göra lycka, å som inte passa er te tala illa om.
- D3a 70 FRU SPION Te tala illa? Åh Gubevars! Man säger bara hva en ann kunde säga.
- D3b 71 FRU ETTERNÄBB Å dä mycke beskedligare än andra.
(2Cb/*Kusinerna*)

Alla tredjedrag som klassificerats som hörande till den andra huvudkategorin av klanderrespons, *motklander*, kan teoretiskt sett vara utformade på samma sätt som klander i andradragen. Så är också fallet i praktiken, även

om det är sällsynt att motklander utvecklas över flera turer. Det är också sällsynt att motklander har försvagande modifieringar i form av talaktsadverbial. Det förekommer dock några fall med talaktsadverbial (*kanske, väl*, t.ex. exempel 6:6). Förstärkande modifieringar är något vanligare. Motklander förstärks i en handfull fall med svordomar (t.ex. *fördömda* i exempel 6:1) eller uttryck som indikerar det extrema i det kritiserade beteendet (*alldeles, allra*). Jämfört med klander i andradragen inleds motklander sällan med partiella upprepningar av motpartens föregående drag. Det är dock något vanligare att motklander inleds av responspartiklar (främst *men* men också *nej, nä*, exempel 6:2). I de allra flesta fall återfinns de sistnämnda modifieringarna hos indirekt klandrande drag, vilket gör att de fungerar förtydligande snarare än förstärkande.

Tredjedragen med motklander har kategoriserats på två sätt – först i samma kategorier som klandret i andradragen för att möjliggöra en jämförelse av fördelningen av olika klandertyper i andra- och tredjedragen, sedan i de båda kategorierna spegelklander och nytt klander för att undersöka hur motklander innehållsmässigt och funktionellt sett förhåller sig till klandret i andradragen. Resultatet av den förstnämnda analysen sammanfattas i tabell 6:4, resultatet av den sistnämnda i tabell 6:5. Tilläggas ska att de sammanlagt åtta motklandrande drag som innehåller kombinationer av olika klandertyper har kategoriserats enligt samma principer som klandrande andradrag innehållande kombinationer (se 6.2.2.2). Den enda skillnaden är att klassificeringen gjorts efter den mest explicita klandertyp som är placerad först i draget, dvs. som återfinns närmast andradraget.

Tabell 6:4. Fördelning av olika typer av motklander (i tredjedrag) i klandersekvenser från olika sekler, uttryckt i antal.

Typ av motklander	1700-tal	1800-tal	1900-tal	Totalt
1. Fientlig kritik av lyssnaren	1	2	0	3
2. Begäran om förändrat beteende	2	2	2	6
3. Omnämmande av felaktigt beteende	2	6	6	14
4. Begäran om rättfärdigande av felaktigt beteende	1	1	1	3
5. Rättfärdigande av missnöje	0	0	0	0
6. Antydning om felaktigt beteende	2	1	2	5
Totalt	8	12	11	31

Tabell 6:4 visar att den vanligaste formen av klander i tredjedragen i materialet som helhet är omnämmande av felaktigt beteende. Denna klandertyp har 14 belägg vilket motsvarar knappt hälften av det totala antalet (31). Övriga klandertyper har en handfull belägg vardera (mellan 3 och 6), med undantag för rättfärdigande av missnöje som saknar belägg. Liksom när det gäller andradragen förekommer det att talaren rättfärdigar sitt missnöje i tredjedragen men det sker då alltid i kombination med andra klandertyper efter

vilka dragen klassificerats. Jämför man fördelningen av klandertyper i tredje-dragen med fördelningen i andradragen märks att typen omnämmande av felaktigt beteende är vanligast oavsett klandrets position. Den mest iögonenfallande skillnaden är att begäran om förändrat beteende är den näst vanligaste klandertypen i tredjedragspositionen (med 6 belägg) medan den helt saknade belägg i andradragspositionen. Jag återkommer till beläggen på begäran om förändrat beteende nedan.

Sett över de tre perioderna är det övergripande mönstret i stort sett detsamma, dvs. omnämmande av felaktigt beteende dominerar stort medan övriga klandertyper har ett eller ett par belägg vardera. I 1900-talsmaterialet finns dock inga belägg på fientlig kritik av lyssnaren i tredjedragen.

Tabell 6:5. Fördelning av spegelklander och nytt klander (i tredjedrag) i klandersekvenser från olika sekler, uttryckt i antal.

Typ av motklander	1700-tal	1800-tal	1900-tal	Totalt
Spegelklander	1	2	4	7
Nytt klander	7	10	7	24
Totalt	8	12	11	31

Tabell 6:5 visar att motklander av typen *spegelklander* inte är så vanligt i mitt material. Bara 7 av de sammanlagt 31 tredjedragen med motklander består av att A vänder på andradragets beskyllning och hävdar att B uppvisat det felaktiga beteendet i fråga. Mönstret är detsamma för varje period. Spegelklander har betydligt färre belägg än nytt klander, 1 jämfört med 7 i 1700-talsmaterialet och 2 jämfört med 10 i 1800-talsmaterialet. I 1900-talsmaterialet är skillnaden inte så stor, 4 jämfört med 7 belägg, men det bör understrykas att alla belägg på spegelklander från den perioden förekommer i en och samma konflikthändelse, 6Ga. Konfliktparterna i den händelsen, arbetskamraterna Ove och Jonny, använder mycket ofta spegelklander som en strategi för att bemöta klander. I synnerhet när de försöker fastställa vem som gjort sig skyldig till att ha glömt stänga gaskranen på skärbrännaren används spegelklander. Det högre antalet belägg i 1900-talsmaterialet bör alltså snarare tolkas som att konfliktparterna i denna konflikthändelse har en specifik stil i klandersekvenserna – inte på att spegelklander överlag skulle ha blivit vanligare i dramer från 1900-talet.

Ett exempel på spegelklander i tredjedraget, som dessutom utvecklas över två turer, ges i exempel 6:9. När fruarna Etternäbb och Spion klandrats för att bl.a. inte vara älskansvärda antyder de ironiskt att motparten, fru Äppelmos, inte heller vet hur man betar sig älskansvärt.

Tittar man närmare på de sammanlagt 24 beläggen på *nytt klander* kan man konstatera att A oftast uttrycker sitt missnöje med att B framfört klander i andradraget, dvs. att det är B:s akt att klandra som kritiseras. Tabell 6:6

Tabell 6:6. Fördelning av nytt klander som riktas mot akten att klandra eller andra beteenden (i tredjedrag) i klandersekvenser från olika sekler, uttryckt i antal.

Typ av nytt klander	1700-tal	1800-tal	1900-tal	Totalt
Klander av klanderakt	6	7	3	16
Klander av annat beteende	1	3	4	8
Totalt	7	10	7	24

visar att nytt klander i tredjedrag som riktas mot B:s akt att klandra har 16 belägg. Nytt klander som riktas mot andra slags beteenden har 8 belägg.

Antalet belägg för respektive period är visserligen litet men en intressant skillnad över tid kan utläsas av tabell 6:6. Den visar att i stort sett allt motklander från 1700-talet angriper motparten för att han eller hon framfört klander i andradraget (6 av 7 belägg). Också i 1800-talsmaterialet är antalet tredjedrag med motklander som kritiserar B:s akt att klandra högt (7 av 10). I 1900-talsmaterialet är dock mönstret ett annat. Där är det ungefär lika vanligt att nytt klander riktas mot B:s akt att klandra som att det riktas mot något annat beteende hos B (3 jämfört med 4 belägg). Tänkbara förklaringar till detta mönster tas upp i kapitel 8.

Angående de 16 beläggen på nytt klander som angriper akten att klandra kan tilläggas att de framförs med varierande typer av klander men att den vanligaste typen är begäran om förändrat beteende med 6 belägg (se exempel 6:2, 6:3 och 6:8).⁹⁶ Dessa 6 belägg är också de enda förekomsterna av denna klandertyp i materialet, dvs. i såväl tredje- som andradragspositionen. Begäran om förändrat beteende kan därmed sägas ha en specifik placering och funktion i klandersekvensernas tre inledande drag. Den förekommer enbart som motklander i tredjedragsposition och då uteslutande i yttranden genom vilka talaren klandrar motparten för att han eller hon framfört klander i sekvensens andradrag.

Om motklander ska slutligen sägas att ett exempel på nytt klander som angriper ett annat beteende än akten att klandra finns i tredjedragen i exempel 6:1 och 6:5. De är liksom de flesta motklanderresponserna av typen omnämmande av felaktigt beteende. I det förstnämnda exemplet uttrycker körsångare Skrikman sitt missnöje med dansmästare Sans Mesures violinspelande eftersom det stör honom i arbetet med att skriva en sång. I det sistnämnda exemplet (där enbart inledningen av det långa tredjedraget återges) fördömer Jonny kollegan Oves skäl att vara med i facket.

Den tredje huvudkategorin av klanderresponser, *partiella accepteranden*, indelas i tre underkategorier (se tablå 6:2). Den första av dessa, *skuld-*

⁹⁶ Av beläggen på begäran om förändrat beteende riktade mot akten att klandra utgörs två av att talaren ber motparten "veta hut", exempel 6:8 är det ena. Sådana yttranden pekar tydligt på att talaren anser motpartens klanderakt vara normbrytande.

placering på annan person, innebär i de flesta fall att A placerar skulden på B. I 2 av de sammanlagt 4 beläggen på denna klanderresponstyp förklarar A sitt klandervärda beteende som en reaktion på något B gjort. I det tredje fallet som återges i exempel 6:17 förklarar A sitt beteende som en reaktion på vad en annan i rummet närvarande person gjort. Gunnel klandrar i replik 222 maken Per-Erik för att denne ”ger sig på” deras dotter (med tanke på makens våldsamma beteende i andra delar av dramat kan det tolkas som att han angripit henne fysiskt).

Exempel 6:17. Partiellt accepterande av typen skuldplacering på annan person.

D2 222 GUNNELS RÖST Ska du ge dig på en sjuåring?

D3 223 PER-ERIKS RÖST Hon ska fan inte sparka sin egen far på smalbena!

(6Ea/En uppstoppad hund)

I klanderresponserna (223) förklarar Per-Erik sitt beteende som en följd av att dottern sparkat honom på smalbenen. Genom att han framhäver föräldrabarnrelationen mellan sig och dottern och använder det deontiska hjälpverbet *ska* anspelar han dessutom på att dottern brutit mot en norm för hur barn bör bete sig mot sina föräldrar. Per-Erik antyder därmed samtidigt en rättfärdigande motivering till sitt handlande, nämligen att han agerat med ett uppfostrande syfte.

Det fjärde och sista fallet av ett partiellt accepterande där talaren placerar skulden på en annan person har en speciell utformning. Det är Hilmas respons på maken Palms klander som visats i exempel 6:11 (360). Med ett yttrande utformat som en retorisk fråga (där svaret är nej) accepterar Hilma innehållet i Palms klandrande yttrande på så sätt att hon, indirekt, erkänner att hon brukar bjuda hem sin mor och att detta leder till att Palm blir uppretad av modern. Men hon erkänner inte att hon med avsikt bjuder hem sin mor för att Palm ska bli retad utan lägger skulden på en egenskap hos Palm. Om han inte vore så lättretad skulle han inte behöva bli arg över sådant som modern säger.⁹⁷

Den andra underkategorin av partiella accepteranden, *skuldplacering på faktor utom kontroll*, har bara ett belägg. Det finns i en klandersekvens i en av de andra konflikthändelser som den nyss nämnde Palm är inblandad i. Sekvensen har redan visats i exempel 6:4 ovan. När Jakobson (1081) begär att Palm ska rättfärdiga sitt felaktiga beteende, nämligen att han inte låtit höra av sig tidigare, lägger Palm (1082) skulden för denna uteblivna handling på att väderförhållandet till sjöss gjort att han inte kunnat lämna skeppet

---

⁹⁷ Man kan också diskutera om sådana partiella accepteranden som Hilmas i exempel 6:11, där skulden tillskrivs B:s känslomässiga läggning, bör betraktas som skuldplacering på B. Eftersom känslor är svåra att kontrollera skulle Palms irritation kunna ses som en faktor utom kontroll både för honom och maken. Därmed skulle responsen kunna placeras i underkategorin *skuldplacering på faktor utom kontroll*.

han befann sig på, och därmed, underförstått, saknat möjlighet att höra av sig.

Den tredje underkategorin av partiella accepteranden, *rättfärdiganden*, omfattar responser genom vilka A indirekt erkänner att han eller hon uppvisat det beteende som B nyss kritiserat men samtidigt tillbakavisar att beteendet är klandervärdt och i förlängningen att A är klandervärd (och gör det på annat sätt än vad som ovan beskrivits för responser som skuldbelägger en annan person eller en faktor utom kontroll). Detta kan göras på en rad olika sätt och de belägg som förekommer i konflikthändelsernas klandersekvenser ser förhållandevis olika ut. Några innebär att talaren motiverar beteendet med att han eller hon hade ett gott skäl för sitt handlande. De flesta innebär dock att talaren ger uttryck för en positiv värdering av det beteende motparten anser vara något negativt.

Exempel 6:18 återger ett fall där talaren både motiverar (vissa delar av) sitt beteende och visar att han till skillnad från motparten har en positiv värdering av beteendet. Utdraget börjar efter att greve Hurtig tilltalat junker Torbiörn på franska varpå Torbiörn (i replik 451) uppmanar honom att tala svenska om han vill att samtalet ska fortsätta. Hurtig tillmötesgår Torbiörns uppmaning och inleder en längre tur genom vilken han klandrar Torbiörn för att han inte klär sig så som en adelsman borde. På samma sätt som Hurtig i andradraget går igenom Torbiörns utseende och uttrycker sitt ogillande genom att beskriva allt från rocken till värjan i negativt laddade ord, går Torbiörn i tredjedraget igenom precis samma detaljer i sitt utseende som Hurtig kritiserat men visar att han tvärtom värderar dem positivt och att det finns vissa, goda skäl till att han bär denna klädsel. Medan Hurtig exempelvis talar om rocken som ålderdomlig, dvs. *giord i Kong Orres tid* (452), menar Torbiörn att den är funktionell, *min råck är giord efter min kropp* (453) osv. I klanderresponsen finns också antytt motklander som gäller Hurtigs sätt att klä sig. Att Torbiörn är missnöjd med motpartens sätt att klä sig framgår inte minst när han motiverar valet av skor med orden *jag brukar skor, som täcka mina fötter, starcka och stadiga at gå uppå, och intet at sprätta med* (453). Eftersom Hurtig är den sprätthök som avses i dramats titel är det lätt att förstå vems ”sprättande” Torbiörn åsyftar.

Exempel 6:18. Partiellt accepterande av typen rättfärdigande.

- 451 JUNK. TORBIÖRN Antingen tala så jag förstår, eller Farwähl.
D2 452 GREFWE HURTIG Ja jag ska tala så ni ska förstå mej, säi då, skiäms ni intet, Juncker, at gå så sluskut klädder, som ni giör, kom wäss, Er råck war giord i Kong Orres tid, fy hwad för flåttiga hår, orena lintyg, lapputa strumpor, tiocka plumpa bonsskor med remar uti, storkragiga handskar, som ni glaserat under näsan, en värja, som jag tror ni brukar til stekspett när ni är hemma, säi Juncker, är alt detta en kläddrächt för en Adelsman på köpet, som ni är, ni måste min san resa ut til at lära både lefwa och kläda Er, talar jag nu så at ni förstår?

D3 453 JUNK. TORBIÖRN Ja nu talar I ren Swenska, och nu förstår jag Er; Och efter jag änteligen ska giöra Er beskiöd för mina kläder, så lät mej säija Er, at min råck är giörd efter min kropp, och inte efter andras tokuta griller, at jag brukar honom så länge han håller, at jag bär mina hår sådane, som de äro, utan, at antingen miöla dem fulla, eller binda dem up bak om öronen, at jag tar rent lintyg när jag det behöfwer, och intet för syn skull, at jag lappar mina strumpor, och betalar min giäld, at jag brukar skor, som täcka mina fötter, starcka och stadiga at gå uppå, och intet at sprätta med, at jag knyter dem rätt så wäl igen med remar, som ni spenner igen Era, at mina handskar hålla mina händer warma, hwilket är alt jag håller dem wara nödiga före, och at sist, hwad mitt steke-spett här, angår, så har jag satt täcka krams-foglar derpå förr, som ni är. Säj mej också nu, min fromma Herre, om ni förstår mej?

(1Bd/Svenska sprätthöken)

Om de partiella accepterandena i mitt material kan tilläggas att de mycket sällan har försvagande eller förstärkande modifieringar. Ett fåtal inleds av responspartiklar (*ja men*) eller partiella upprepningar av motpartens föregående drag. Eftersom partiella accepteranden, i synnerhet rättfärdiganden, i sig själva är relativt vaga responstyper fungerar partiklarna och upprepningarna främst förtydligande.

6.2.4 Klandersekvensernas utveckling efter tredjedraget

En knapp tredjedel av konflikthändelsernas 66 klandersekvenser upphör omedelbart efter tredjedraget. Ytterligare en tredjedel upphör efter fjärde-draget. Av den tredjedel som fortsätter efter fjärde-draget är så gott som alla kortare än 10 drag. En liten andel av sekvenserna är långa. Tre är över 10 drag långa, en av dem strax över 20 drag lång. I genomsnitt omfattar sekvenserna 5 drag.

I knappt vart femte fall upphör klandersekvensen för att den avlöses av motsägende- eller avslagssekvenser (vanligtvis avslagssekvenser), i drygt vart femte fall för att den avlöses av andra konfliktaktiviteter. Omkring en fjärdedel av sekvenserna upphör för att konfliktparterna tillfälligtvis övergår till att utföra olika slags icke-oppositionella handlingar medan aktiviteten drygt var tionde gång tar slut när den ena konfliktparten övergår till att tala med en närvarande tredje part. Båda kan uppfattas som undvikandestrategier. En fjärdedel av klandersekvenserna upphör för att den konflikthändelse de ingår i når avslutningsfasen.

Vanligtvis upphör klandersekvenserna utan att någondera parten ger vika för motpartens ståndpunkt (jfr avsnitt 3.2.5 om uppgivanden). I de sekvenser där klanderresponser av typen partiellt accepterande förekommer ges visserligen den ena parten delvis rätt. Den klandrade parten bekräftar då indirekt att han eller hon uppvisat det beteende motparten kritiserat men bjuder motstånd genom att motsätta sig att beteendet skulle vara felaktigt. Bara i en

handfull klandersekvenser (4) erkänner den som utsätts för klander direkt eller indirekt att motparten har fullständigt rätt i sin kritik, dvs. både att beteendet uppvisats och att det är klandervärt. I tre sekvenser, slutligen, övertygas den klandrande parten så småningom om att motparten är oskyldig till att ha uppvisat det kritiserade beteendet eller om att motpartens beteende, trots allt, inte är felaktigt.

6.2.5 Sammanfattning

Klandersekvenser bygger på att den ena eller båda konfliktparterna uttrycker sitt missnöje med ett beteende hos motparten och att den klandrade parten motsätter sig denna kritik.

Konflikthändelserna innehåller sammanlagt 66 klandersekvenser. Av dessa återfinns 16 i 1700-talsmaterialet, 29 i 1800-talsmaterialet och 21 i 1900-talsmaterialet.

De tre inledande dragen varierar i komplexitet men de är sällan så korta som minimala responser. Relativt många andradrag utvecklas över flera turer (16 fall) och då enligt ett av tre olika mönster. Betydligt färre av tredje-dragen utvecklas över flera turer (4 fall).

Förstadrage i klandersekvenserna är de klanderutlösande beteendena. Dessa beteenden kan faktiskt ha uppvisats av A eller vara sådana som B (i andradraget) enbart hävdar att A uppvisat. Det kan vara svårt att exakt fastställa vilket beteende som fungerar klanderutlösande i en given sekvens men om de som förekommer i materialet kan bl.a. sägas att de ofta är av verbal karaktär, dvs. utförs helt eller delvis genom tal. Rollpersonerna kritiserar varandra för att t.ex. ha ljugit, sagt något olämpligt, skvallrat, upprepat sig osv.

Andradragen i klandersekvenser är klandrande yttranden som delas in i sex olika typer med varierande direkthet och styrka: *fientlig kritik av lyssnaren*, *begäran om förändrat beteende*, *omnämmande av felaktigt beteende*, *begäran om rättfärdigande av felaktigt beteende*, *rättfärdigande av missnöje* och *antydning om felaktigt beteende*. Av dessa är omnämmande av felaktigt beteende överlägset vanligast medan begäran om förändrat beteende och rättfärdigande av missnöje saknar belägg.

Tredjedragen i klandersekvenserna, de s.k. klanderresponserna, delas in i tre överordnade typer som var och en har två eller tre underordnade typer. Klanderresponserna är: *avvisanden* (med underkategorierna *förnekande* och *alternativversion*), *motklander* (med underkategorierna *spegelklander* och *nytt klander*) samt *partiella acceptanden* (med underkategorierna *skuldplacering på annan person*, *skuldplacering på faktor utom kontroll* och *rättfärdigande*). Motklander, framför allt i form av nytt klander, är den vanligaste klanderresponsen, partiella acceptanden den ovanligaste.

Kombinationer av olika dragtyper inom ett drag är relativt vanligt, särskilt i de klandrande andradragen (25 fall) medan det är ovanligare i tredjedragen (7 fall kombinerar överordnade dragtyper, 10 underordnade dragtyper).

Både andra- och tredjedragen kan ha försvagande och förstärkande modifieringar av varierande slag. Försvagande uttryck förekommer sällan i andradragen medan förstärkande är något vanligare. I tredjedrag av typen avvisande och motklander är modifieringsmönstret detsamma som för andradragen medan tredjedrag av typen partiella accepteranden sällan modifieras. Till de vanligaste förstärkande modifieringarna av klander i andra- och tredjedragen hör bl.a. uttryck som indikerar det extrema i det kritiserade beteendet (t.ex. *alla, alldeles, aldrig, hela tiden*).

Om klandersekvensernas utveckling efter tredjedraget kan bl.a. sägas att den genomsnittliga längden är 5 drag. De allra flesta av sekvenserna upphör utan att någon av parterna ger med sig genom att erkänna att det var fel att klandra eller genom att erkänna att kritiken är riktig.

7 Avslagssekvenser

Uppmaningar som bemöts med avslag på uppmaningar kan etablera konfliktsekvenser av det slag som här kallas avslagssekvenser. I detta kapitel presenteras inledningsvis vad tidigare forskning sagt om uppmaningar och avslag i ett konfliktperspektiv (7.1). I samband med denna genomgång redovisas också hur begrepp och kategorier som används vid analysen av konflikthandlingarnas avslagssekvenser förhåller sig till tidigare forskning. Därefter följer resultatredovisningen (7.2). I denna presenteras hur många avslagssekvenser som identifierats i konflikthandlingarna, vilken spridning de har i handlingarna och över perioderna samt vilka övergripande ämnen som behandlas i dem. Vidare redovisas, med exempel, utformningen av de tre inledande dragen i konflikthandlingarnas avslagssekvenser. Något sägs också om avslagssekvensernas fortsättning efter tredjedraget, dvs. deras omfång, upphörande och utfall. Kapitlet avslutas med en kort sammanfattning av analysresultaten (7.2.5).

7.1 Avslagssekvenser i tidigare forskning

Det som här kallas avslagssekvenser kretsar framför allt kring två typer av språkhandlingar, nämligen uppmaningar och avslag på uppmaningar (i engelskspråkig forskning oftast kallat *requests/directives* respektive *refusals/non-compliant responses*). *Uppmaningar* är språkhandlingar som kan karaktäriseras som ”styrande” eftersom talaren genom sådana handlingar direkt försöker inverka på den tilltalade lyssnarens framtida handlingsutrymme (Gruber 1996:212). En definition på uppmaningar ges i SAG (4:682):

Talaren försöker genom själva språkhandlingen [uppmaning] framkalla det förhållningssätt som satsen beskriver. Detta kriterium skiljer ut uppmaningen från övriga grundläggande språkhandlingstyper. Det är alltid lyssnarens framtida förhållningssätt som uppmaningen gäller, och i den typiska uppmaningen är det lyssnarens viljemässiga kontroll över sitt förhållningssätt som talaren försöker påverka.

Många definitioner av uppmaningar utgår liksom SAG:s från talarens intention att påverka lyssnaren. För att en konflikt ska etableras är dock lyssna-

rens respons på uppmaningen av yttersta vikt. Om han eller hon utför den begärda handlingen kan interaktionen mellan deltagarna fortlöpa utan friktion. Om lyssnaren däremot inte lyder uppmaningen, eller med den beteckning jag valt, bemöter uppmaningen med ett *avslag*, finns det potential för att en avslagssekvens etableras.

Den grundläggande (minimala) strukturen i en avslagssekvens består av tre drag där förstadragnet (D1) utförs av A och utgörs av en icke-oppositionell, vanligtvis verbalt framställd *uppmaning* genom vilken talaren försöker få lyssnaren att utföra något slags verbal eller icke-verbal handling. Andradraget (D2) är oppositionellt och utgörs av B:s verbala eller icke-verbala *avslag* på förstadragets uppmaning. Tredjedraget (D3) utförs av A och innebär att A opponerar sig genom att framföra *en upprepning av förstadragets uppmaning*.

Vad som mer exakt avses med uppmaningar, avslag och upprepade uppmaningar samt hur sådana drag kan gestalta sig i avslagssekvenser diskuteras närmare nedan (7.1.1–7.1.3). Innan dess vill jag påpeka att flera av de forskare som intresserat sig för vad jag kallar avslagssekvenser också inkluderar sekvenser där den första uppmaningen är oppositionell (t.ex. Labov & Fanshel 1977, Goodwin 1990, Gruber 1996, Spitz 2005). Genom sådana uppmaningar vänder sig talaren mot ett verbalt eller icke-verbalt beteende hos lyssnaren och försöker få henne eller honom att förändra eller upphöra med detta beteende. I nämnda studier ses dessa uppmaningar som förstadrag i konflikter som kretsar kring uppmaningar och avslag. I min analys håller jag dock isär sekvenser där den första uppmaningen är icke-oppositionell respektive sådana där denna är oppositionell.

Ett skäl till åtskillnaden är att sekvenser där den första uppmaningen är oppositionell har beröringspunkter med språkhandlingen klander. I avsnittet om klandersekvenser (6.1.2) konstaterades ju att andradraget, dvs. det klandrande yttrandet, kan uttryckas som en begäran om förändrat beteende. Ett sådant drag kan till sin form vara identiskt med en oppositionell uppmaning. Det är enbart med hänsyn till responsen på draget som det går att avgöra om det fungerar som klander eller uppmaning. Om responsen är en klanderrespons (av typen avvisande, motklander eller ett partiellt accepterande) kan klanderaspekten anses stå i fokus i sekvensen (så långt). Sekvensen bör då enligt min mening betraktas som en klandersekvens. Om responsen i stället är ett avslag (t.ex. ett ifrågasättande av A:s rätt att uppmana eller ett ignorande av uppmaningen, se 7.1.2 angående olika typer av avslag) kan uppmaningsaspekten anses stå i fokus och sekvensen kan betraktas som en avslagssekvens.⁹⁸

---

⁹⁸ I mitt material kan man relativt lätt avgöra om tredjedraget huvudsakligen bemöter en klander- eller uppmaningsaspekt hos andradraget och därmed om det rör sig om en klander-

En avslagssekvens med en oppositionell första uppmaning skiljer sig strukturellt från en avslagssekvens med en icke-oppositionell första uppmaning. I det sistnämnda fallet har sekvensen den grundläggande struktur som beskrivits ovan, med en uppmaning i förstadragnet. I det förstnämnda fallet utgörs förstadragnet (D1) däremot av ett verbalt eller icke-verbalt beteende som A uppvisat. Detta beteende har i avslagssekvenserna som regel uppvisats omedelbart innan B i andradraget (D2) framför sin verbala eller icke-verbala, oppositionella uppmaning som begär att A ska förändra eller upphöra med sitt beteende. Tredjedraget (D3), som utförs av A, innebär att A avslår B:s uppmaning.

Jag räknar alltså med att det finns två slag av avslagssekvenser, vad jag valt att kalla *uppmaningsutlösta* respektive *beteendeutlösta avslagssekvenser*. I tablå 7:1 åskådliggörs skillnaden mellan dessa båda sekvenstyper samt mellan dem och klandersekvenser med andradrag av typen begäran om förändrat beteende. Varje drag i tablåerna exemplifieras med påhittade yttranden från en tänkt situation där A och B äter frukost.

Tablå 7:1. Jämförelse mellan uppmaningsutlöst avslagssekvens, beteendeutlöst avslagssekvens och klandersekvens med begäran om förändrat beteende.

Part	Drag	Avslagssekvens		Klandersekvens
		Uppmaningsutlöst	Beteendeutlöst	
A	D1	Uppmaning Ex. <i>Ge mig brödet!</i>	Beteende Ex. A äter en smörgås.	Beteende Ex. A äter en smörgås.
B	D2	Avslag Ex. <i>Nej, det tänker jag inte göra.</i>	Uppmaning Ex. <i>Sluta smaska!</i>	Klander (beg. om förändrat bet.) Ex. <i>Sluta smaska!</i>
A	D3	Upprepad uppmaning Ex. <i>Ge mig brödet nu!</i>	Avslag Ex. <i>Jag äter som jag vill. A äter som förut.</i>	Klanderrespons (motklander) Ex. <i>Du smaskar lika mycket.</i>

Tidigare forskning har inte gjort samma uppdelning som jag gör mellan de två slagen av avslagssekvenser, i varje fall inte systematiskt. Detta beror sannolikt på att de flesta studier antingen fokuserar på konfliktsekvenser som kretsar kring klander och klanderresponser eller på sådana som kretsar kring uppmaningar och avslag, inte på båda sekvenstyperna. I sådana studier blir gränsdragningen mellan vad som ska bedömas som klander respektive som uppmaningar därför aldrig aktuell. Vissa forskare har dock noterat att en del av de yttranden de betraktar som uppmaningar också kan sägas utgöra klander (Gruber 1996:213, Spitz 2005:294 ff., Goodwin 2006:520 ff.).⁹⁹

eller avslagssekvens. Teoretiskt sett bör det dock finnas fall där båda aspekterna är lika framträdande. Sådana drag, liksom de sekvenser de ingår i, är flerfunktionella.

⁹⁹ Gruber (1996) och Spitz (2005) analyserar både klander- och avslagssekvenser. Gruber väljer dock att kategorisera alla yttranden med en styrande aspekt som uppmaningar, dvs. som delar av vad jag kallar avslagssekvenser, medan Spitz diskuterar likartade sekvenser i sin

Som framgått ovan finns det alltså vissa strukturella skillnader mellan avslagssekvenser som innehåller oppositionella och icke-oppositionella uppmaningar, dvs. mellan uppmanings- och beteendestösta avslagssekvenser. Trots dessa skillnader råder det också många formella och innehållsliga likheter mellan de drag som förekommer i de båda sekvenstyperna. För att undvika onödiga upprepningar presenteras därför utformningen av uppmaningar och avslag utifrån strukturen hos de uppmaningsstösta, både i den inledande teoretiska presentationen och i resultatredovisningen. Först behandlas alltså uppmaningar, därefter avslag och till sist upprepade uppmaningar. När inte annat anges är det som sägs om uppmaningar och avslag giltigt även för uppmaningar och avslag i beteendestösta avslagssekvenser.

Vad gäller utformningen av förstadragen i beteendestösta avslagssekvenser hänvisas läsaren till avsnitten om förstdrag i klandersekvenser (6.1.1) eftersom dessa drag kan vara utformade på samma sätt som de. Värt att upprepa här är dock att jag i begreppet beteende också inkluderar mer eller mindre direkt uttryckta avsikter, dvs. beteenden som ännu inte visats men som personen i fråga står i beredskap att visa.

7.1.1 Förstadragen i avslagssekvenser: uppmaningar

När det gäller förstdraget i avslagssekvenser är det viktigt att notera att beteckningen uppmaning i denna studie används som en paraplyterm för en grupp av framför allt verbalt utförda handlingar vilka, beroende bl.a. på utformning och en rad kontextuella faktorer, skulle kunna delas upp i ett antal mer eller mindre distinkta underkategorier. Exakt vilka underkategorier det vore rimligt att tala om och med vilka kriterier dessa skulle kunna särskiljas från varandra kan diskuteras (jfr Lindström & Bagerius 2002:135). Labov & Fanshel (1977:63) räknar bl.a. med böner, vädjanden, förslag, befallningar och krav (de talar om *petitions, pleas, suggestions, orders, commands, demands*), medan SAG (4:716 ff.) urskiljer fyra olika slags uppmaningar: *befallningar, vädjanden, erbjudanden* och *råd*. Labov & Fanshel presenterar inte utförligt hur de särskiljer kategorierna från varandra men tycks, liksom många andra forskare, utgå från huruvida yttrandena åkompanjeras av olika slags modifieringar. SAG:s uppdelning utgår uttryckligen från hur respektive uppmaningstyp förhåller sig till tre situationella omständigheter, nämligen lyssnarens rätt att vägra utföra handlingen, lyssnarens intresse av handlingen samt lyssnarens rätt att utföra handlingen utan uppmaning. Befallningar särskiljer sig från vädjanden, erbjudanden och råd genom att lyssnaren inte anses ha rätt att vägra handlingen medan exempelvis erbjudanden kännetecknas av att lyssnaren har intresse av att utföra

---

analys av klander respektive uppmaningar utan att säga om och i så fall hur en gräns urskiljts mellan dessa båda språkhandlingar och de olika sekvenstyper de kan ingå i.

handlingen men saknar rätt att utan anmodan utföra den osv. (SAG 4:716 f.). Hur man ska kunna avgöra vilka av omständigheterna som råder i en aktuell situation framgår inte av SAG men i diskussionerna av konkreta språkexempel antyds att omständigheterna, och därmed uppmaningstyperna, åtminstone i vissa fall framgår av yttrandenas form. Liksom Labov & Fanshel framhåller SAG nämligen att olika modifierande uttryck kan inverka på yttrandets status. Exempelvis uppfattas enligt SAG en enkel direktiv huvudsats, t.ex. *Ge mig brödet*, ofta som en befallning så snart talsituationen gör det möjligt, medan samma sats konstruerad med *var snäll och* eller ackompanjerad av fraser som *snälla (du)* markerar att uppmaningen är en vädjan: *Var snäll och ge mig brödet/Snälla, ge mig brödet*.

Även i mitt material kan man urskilja olika slags uppmaningar som kan betecknas som allt från böner till befallningar beroende på omständigheterna och de uttrycksformer som används. I min analys gör jag dock inget försök att systematiskt dela upp uppmaningarna i mitt material i olika typer. Jag nöjer mig med att konstatera att det rör sig om någon form av uppmaning, dvs. en språkhandling genom vilken talaren försöker styra lyssnaren att utföra något slags verbal eller icke-verbal handling som lyssnaren har viljemässig kontroll över.

Hur känner man då igen en uppmaning formellt sett? Kort uttryckt framförs uppmaningar prototypiskt sett via s.k. direktiva huvudsatser, dvs. huvudsatser med finit verb i modus imperativ som vanligtvis saknar utsatt subjekt (*du/ni*), t.ex. *Ge mig brödet* (se vidare SAG 4:705–714).¹⁰⁰ Det brukar också framhållas att en förutsättning för att en direktiv huvudsats ska kunna förstås som en uppmaning är att vissa allmänna förutsättningar är uppfyllda, t.ex. 1) att lyssnaren ska ha möjlighet att utföra handlingen, 2) att talaren ska önska att han gör det, 3) att lyssnaren ska kunna bli påverkad till det genom uppmaningen, 4) att talaren ska ha rätt att påverka lyssnaren (SAG 4:685).¹⁰¹

Bland dem som studerat uppmaningar råder vidare enighet om att det utöver enkla, direktiva huvudsatser, som anses vara direkta (*explicita*) sätt att uttrycka uppmaningar, finns en mängd andra, vanligtvis mer indirekta sätt. Uppmaningar kan t.ex. uttryckas med olika slags syntaktiska variationer. De kan vara såväl påstående- som frågeformade. Både de direktiva huvudsatserna och övriga uttryckssätt kan vidare vara försedda med olika slags

---

¹⁰⁰ Därmed inte sagt att ett yttrande med en direktiv huvudsats med automatik alltid ska förstås som en uppmaning eller enbart som en uppmaning. Att yttranden med direktiva uttryck både kan förstås som uppmaningar och samtidigt ha andra (mer dominerande) funktioner om man ser till det sammanhang de yttras i, har t.ex. uppmärksammats av Goodwin (1990:82 f.). Se också diskussionen av avslaget i exempel 7:6 i avsnitt 7.2.2.

¹⁰¹ En mer komplex och resonerande utredning av delvis samma, delvis andra kriterier som har betydelse för hur vi kan förstå såväl direkt som indirekt uttryckta uppmaningar ges i Labov & Fanshel 1977:77–93. Se också Lindström & Bagerius 2002 om den språkliga, fysiska och sociala kontextens betydelse för tolkningen av yttranden som uppmaningar.

modifieringar som förstärker eller försvagar uppmaningen (om modifieringar se nedan). Däremot råder ingen enighet om hur olika varianter av uppmaningsuttryck och modifieringar borde grupperas. Man är inte heller överens om exakt vilka funktioner olika uppmaningsuttryck och modifieringar har i olika sammanhang.

När det gäller grupperingen har vissa forskare utgått från formella och/eller innehållsliga egenskaper i sina försök att ställa upp typologier över uppmaningar (Sifianou 1992:125–156, SAG 4:705–730). Andra har mer intresserat sig för uppmaningarnas direktitet och/eller deras styrka och hur det är möjligt att förstå yttranden som inte uttrycks via direktiva huvudsatser som uppmaningar (t.ex. Ervin-Tripp 1976, Labov & Fanshel 1977). Beträffande funktion har ett flertal forskare försökt beskriva de olika varianterna av uppmaningsuttryck i förhållande till den s.k. artighetsteorin (eller i förhållande till Goffmans begrepp socialt ansikte som artighetsteorin vilar på). I enlighet med denna har man antagit att uppmaningar ofta uttrycks indirekt p.g.a. att deras styrande karaktär hotar det positiva samtalsklimatet, eller i teorins termer, hotar lyssnarens sociala ansikte, genom att begränsa lyssnarens oberoende och handlingsfrihet. Det skulle alltså vara för att minimera detta potentiella ansiktshot som talaren använder sig av olika slags indirekta, inlindade eller förmildrande uttryckssätt när han eller hon framställer sin uppmaning (för en utförlig översikt över artighetsteorin i förhållande till uppmaningar, se Sifianou 1992).

Artighetsteoretiska antaganden ligger oftast till grund för den styrkemässiga rangordningen av olika uppmaningsuttryck, från milda till mer aggressiva, ansiktshotande varianter. Labov & Fanshel (1977:85) ställer t.ex. upp följande lista över uppmaningar till att torka damm i ett rum, ordnade från mildare till mer aggressiva uttryck (med mina översättningar):¹⁰²

1. *Kan du vara snäll och damma rummet?*
2. *Kan du damma rummet?*
3. *Var så snäll och damma rummet!*
4. *Damma rummet!*
5. *Damma rummet för helvete!*

Sådana skalor över uttryckens styrka placerar som regel direkta uppmaningar (direktiva huvudsatser) vid den mest aggressiva polen och mer indirekt framställda uppmaningar (t.ex. olika slags frågeformade yttranden med hjälpverb) vid den minst aggressiva polen. Flera forskare, bl.a. Goodwin (1990:69 f.), har dock framhållit att det inte alls är självklart att användningen av indirekta uppmaningar alltid kan likställas med omsorg om lyssnarens sociala ansikte liksom direkta uppmaningar inte med automatik innebär

---

¹⁰² En annan skala med fler varianter av uppmaningsuttryck finns i Aronsson & Thorell 1999.

ansiktshot. I vissa situationer kan t.ex. en indirekt uppmaning fungera som en skarp sarkasm och i stunder av fara där det är viktigt med en snabb reaktion är det oproblematiskt att med en direkt uppmaning försöka få lyssnaren att se upp. Det är med andra ord felaktigt att sätta likhetstecken mellan direkthet å ena sidan och aggressivitet och starkt ansiktshot å den andra.

Kortfattat kan man säga att de flesta forskare är eniga om att styrkan i en uppmaning i varje fall till viss del hänger samman med dess direkthet och med deltagarnas önskan att skydda sitt eget och andras sociala ansikte. Valet av ett uttryckssätt, liksom tolkningen av det, hänger dock även samman med en mängd andra faktorer som alla samspelar på ett relativt invecklat sätt. Faktorerna finns såväl inom yttrandet, t.ex. dess syntaktiska form, modifieringar och liknande (inklusive prosodiska aspekter), som i den situation yttrandet fällt i, t.ex. talarens och lyssnarens förhållande till varandra (jfr Sifianou 1992:112 f., 157). Det skulle föra för långt att här gå närmare in på alla olika faktorer som befunnits vara relevanta vid bedömning av uppmaningars styrka.¹⁰³ I stället ska jag redogöra för hur jag valt att kategorisera uppmaningsuttrycken i mitt material och hur jag sett på frågan om uttryckens styrkegrad.

Jag har valt att presentera de olika varianter av uppmaningsuttryck som förekommer i avslagssekvenserna framför allt ordnade utifrån deras formella egenskaper men också med viss hänsyn till hur direkta (dvs. explicita) de är (jfr kategoriseringen i Sifianou 1992). Jag räknar med fyra kategorier: direktiva uppmaningar, påståendeformade uppmaningar, frågeformade uppmaningar samt antydda uppmaningar. *Direktiva uppmaningars* utformning har redan behandlats ovan. Några förtydliganden ska däremot göras om de tre övriga typerna.

Som framgår av beteckningen utmärks *påståendeformade uppmaningar* av att de uttrycks via påståenden. Hit räknas också den i tidigare forskning ofta uppmärksammade typ av uppmaning som brukar kallas behovsuttryck (se t.ex. Ervin-Tripp 1976:29 f.). Behovsuttryck är sådana uppmaningar genom vilka talaren anger att han eller hon har behov av ett föremål, en handling etc., t.ex. yttranden som *Jag behövde just händelsevis den summa, som du disponerar* (4Ab:749, exempel 7:3). Eftersom sådana uppmaningar alltid har formen av påståenden i mitt material är det naturligt att placera dem bland de påståendeformade uppmaningarna.

Frågeformade uppmaningar har som beteckningen anger frågans form. Noteras bör att jag till sådana uppmaningsuttryck även räknat äkta eller informationssökande frågor, dvs. frågeformade yttranden genom vilka talaren begär att få viss information (jfr Labov & Fanshel 1977:88 ff., Linell &

---

¹⁰³ Läsare intresserade av kopplingen mellan olika sorters uppmaningsuttryck, artighet och andra faktorer hänvisas till Ervin-Tripp 1976, Labov & Fanshel 1977 och Sifianou 1992. På svenska har artighetsteorin och olika uppmaningsuttryck behandlats bl.a. av Landqvist 2001.

Gustavsson 1987:30 f.). Äkta frågor har nämligen en uppmaningsaspekt inneboende i sig på så sätt att de ställer krav på lyssnaren att besvara frågan.¹⁰⁴ Sekvenser i konflikthändelserna där A i förstadragnet ställer en informationssökande fråga (t.ex. *Var är brödet?*) som B i andradraget väljer att inte besvara varvid A i tredjedraget upprepar sin ursprungliga fråga, har därför räknats som avslagssekvenser.¹⁰⁵

Vidare utgörs påståendeformade och frågeformade uppmaningarna ofta av uttryck som är formulerade så att deras uppmaningsfunktion är relativt lätt att genomskåda. Detta beror på att den handling talaren önskar att motparten ska utföra som regel finns omnämnd. Även om de direktiva uppmaningsuttrycken är mest direkta kan alltså både de påståendeformade och de frågeformade uppmaningarna i normalfallet anses vara relativt direkta då deras uppmaningsfunktion oftast är lätt att genomskåda.

Den sista kategorin, *antydde uppmaningar*, omfattar sådana uttryck som är mer indirekta än uttrycken i de tre övriga kategorierna. I antydde uppmaningar nämns den handling som talaren önskar att motparten ska utföra vanligtvis inte alls. Bedömningen av samtliga uppmaningar har gjorts med hänsyn till den kontext yttranden ingår i men man skulle kunna säga att bedömningen av de antydde uppmaningarna i högre grad vilar på en tolkning av den omgivande kontexten.

De antydde uppmaningarna kan ha mycket olika form. Bland dem finns såväl påståendeformade som frågeformade yttranden liksom yttranden som kan betraktas som ellipser eller som avbrutna yttranden. Till de antydde uppmaningarna räknar jag vidare icke-verbalt uttryckta uppmaningar (se Ervin-Tripp 1976:59) samt sådana yttranden genom vilka talaren söker förmå motparten att utföra en viss handling genom hotelser, t.ex. om att skada sig själv eller andra om lyssnaren inte efterkommer uppmaningen. Uttryck av detta slag skiljer sig från övriga antydde uppmaningar på så vis att de också kan innehålla en beskrivning av den handling som talaren försöker förmå motparten att utföra. I mitt material kan talaren formulera sådana uppmaningar i form av en om-sats av typen *Om du (inte) gör X så gör jag Y*.¹⁰⁶

De fyra kategorierna av uppmaningsuttryck som nämnts ovan återges med ett påhittat exempel vardera i tablå 7:2. De har ordnats med avseende på direkthet, från den mest till den minst direkta typen.

---

¹⁰⁴ ”A directive in the sense that ’I request that you tell me’ is implied” (Goffman 1981:61, not 37.) Om likheten mellan uppmaningar och frågor i konfliktkontext, se vidare Maynard 1985:17 och Helling 1993:39.

¹⁰⁵ Detta gäller under förutsättning att det inte framgår att orsaken till att B inte besvarar frågan är att hon eller han av någon anledning inte hört den, exempelvis p.g.a. oväsen. I så fall skulle upprepningen av frågan i stället betraktas som en del i en reparationssekvens.

¹⁰⁶ Hotelser kan också förekomma som tillägg till andra uppmaningsuttryck. De får då karaktären av förstärkande modifieringar.

Tablå 7:2. Typer av uppmaningsuttryck.

Typ av uppmaningsuttryck	Exempel
1. Direktivt	<i>Ge mig brödet!</i>
2. Påståendeformat	<i>Du ger mig brödet!</i>
3. Frågeformat	<i>Ger du mig brödet?</i>
4. Antytt	<i>Snälla du!</i>

Under förutsättning att de fyra uppmaningsuttrycken inte ackompanjeras av förstärkande eller försvagande modifieringar menar jag att det i de flesta fall är rimligt att anse de direktiva vara de starkaste. Som nämnt placeras de ju ofta vid den starka eller aggressiva polen i studier som rangordnar uppmaningsuttryck (jfr Labov & Fanshels placering av de båda direktiva yttrandena på den ovan redovisade skalan). De påståendeformade kan anses vara lika eller något mindre starka än de direktiva medan de frågeformade vanligtvis kan betraktas som relativt milda.¹⁰⁷ De antyddas är i normalfallet mildast.

Det är emellertid snarare regel än undantag att uppmaningsuttryck modifieras på olika sätt och att dessa modifieringar bidrar till att försvaga eller förstärka dem. Tidigare forskning har framför allt behandlat modifieringar som anses bidra till att mildra uppmaningar och har diskuterat dem mer eller mindre utförligt i förhållande till artighetsteorin. Bland de försvagande modifieringarna kan nämnas tillägg av motiveringar som anger varför uppmaningen borde lydas, användning av solidaritetsindikerande tilltalsformer, t.ex. förnamnet eller pronomenet *vi* i stället för ett explicit eller (i direktiva uttryck) underförstått *du* eller *ni* (Aronsson & Thorell 1999:29). Dit räknas också talaktsadverbial som *kanske* samt uttryck som *lite*, *några*, vilka förminskar den begärda handlingen eller det begärda föremålet, t.ex. i ett yttrande som *Ger du mig lite bröd?* (a.a., se också Sifianou 1992:164–175 och Goodwin 2006 som exemplifierar samma eller andra förmildrande modifieringar).

Förstärkande modifieringar har inte diskuterats lika ofta som de försvagande. Snarast tycks tidigare forskning mena att uppmaningar framstår som starka om de saknar försvagande modifieringar. Bland dem som behandlat frågan framhålls dock att uppmaningar bl.a. kan förstärkas om de följs av hotelser eller innehåller förolämpande tilltal till lyssnaren (Aronsson & Thorell 1999). De anses även förstärkas av svordomar och uttryck som understryker att den begärda handlingen ska utföras omedelbart, t.ex. *genast* (se vidare Sifianou 1992:175–179, 184–197). Vidare framstår en uppmaning som aggressivare om den framförs via en direktiv sats utan någon motivering till varför den ska utföras. Talaren anses nämligen då enbart framställa sin

¹⁰⁷ Behovsuttrycken som jag placerat bland de påståendeformade uppmaningarna anses i vissa studier vara direktare eller lika direkta som icke-modifierade, direktiva uppmaningar (Ervin-Tripp 1976:29, Aronsson & Thorell 1999).

(verkliga eller självtillskrivna) auktoritet som skäl för lydnad (Gruber 1996:215 f.).

Påstående- och frågeformade uppmaningsuttryck kan dessutom modifieras med modala hjälpverb. Frågeformade uppmaningar med hjälpverbet *kunna* framstår t.ex. som svagare än sådana konstruerade med hjälpverbet *vilja*, eftersom det socialt sett är lättare för lyssnaren att avslå begäran genom att hänvisa till oförmåga än till ovillighet (Sifianou 1992:145). Deontiska hjälpverb som *böra*, *få*, *måste* och *skola* anger att lyssnaren är förpliktigad att utföra den begärda handlingen och kan därför framstå som förstärkande (jfr SAG 4:725). Jämför t.ex. den svagare formuleringen *Skulle du kunna ge mig brödet* med den starkare *Du borde/får/måste/ska ge mig brödet*. Det är dock svårt att ange generellt huruvida hjälpverben verkar försvagande eller förstärkande på uppmaningen då det hänger samman med flera faktorer, bl.a. innehållet i uppmaningen, förekomsten av negationer, relationen mellan parterna m.m. (för översikter av modala hjälpverb, negationer i uppmaningar m.m. se vidare Sifianou 1992:144–149 och SAG 4:724–727).

Förekomsten av olika slags modifieringar innebär att det i praktiken kan vara mycket komplicerat att uttala sig om styrkegraden hos enskilda uppmaningsuttryck. Efter vad jag sett i mitt material är det inte heller ovanligt att uppmanande yttranden både har försvagande och förstärkande modifieringar, vilket ytterligare försvårar bedömningen av styrkan (jfr exemplen i Goodwin 2006 som också uppvisar denna komplexitet).

I resultatredovisningen (7.2.1) behandlar jag inledningsvis komplexiteten hos uppmaningsuttrycken i konflikthändelsernas avslagssekvenser. Fokus ligger på utformning och frekvens av de fyra typerna av uppmaningsuttryck. Försvagande och förstärkande modifieringar diskuteras översiktligt med exempel i inledningen av avsnittet.

7.1.2 Andradragen i avslagssekvenser: avslag

Med *avslag* menar jag alla slags bemötanden av uppmaningarna genom vilka talaren direkt eller indirekt, verbalt eller icke-verbalt, visar att han eller hon inte avser att utföra den handling som motparten begärt. Trots att det finns relativt många studier som behandlar uppmaningars form och funktion finns det få som systematiskt behandlar responser på uppmaningar, i synnerhet oppositionella responser. Inte ens i studier inriktade på att behandla uppmaningar ur ett konfliktperspektiv har man särskilt ingående diskuterat frågan om hur avslag på uppmaningar ser ut (det gäller t.ex. Gruber 1996, Spitz 2005 och Goodwin 2006).

Labov & Fanshel (1977) tillhör dock dem som berört saken. De talar om två typer av avslag, vägran med motivering och vägran utan motivering. Om dessa avslagstyper säger de: ”An unaccounted refusal may lead to a break in

social relations: A [dvs. den uppmanande parten] may *withdraw* from the interaction (in a 'huff' in Goffman's terminology). For this reason, most refusals supply an accounting" (a.a. s. 64, originalets kursiv). Med andra ord anser de alltså vägran utan motivering vara den socialt sett mest (ansikts)hotande av de två responstyperna och menar att den skadliga inverkan som responstypen potentiellt sett kan ha på deltagarnas sociala relation gör att talare vanligtvis väljer att motivera avslaget.

Om vägran med motivering säger Labov & Fanshel att den typen mycket ofta liknar vad de kallar "putting off requests", dvs. responser genom vilka talaren kommer med något slags uppskjutande snarare än ett omedelbart avslag eller tillmötesgående. Uppskjutande responser kan rikta sig mot olika aspekter av den föregående uppmaningen, sådana som motparten i uppmaningsdraget antingen angivit uttryckligen eller bara presupponerat. Den talare som vill avslå en uppmaning kan t.ex. peka på någon faktor som förhindrar henne eller honom att utföra den begärda handlingen, exempelvis att den inte är nödvändig, att han eller hon inte har förmåga att utföra den eller att motparten inte har rätt att begära handlingen. Labov & Fanshel (1977:87) listar sammanlagt åtta olika skäl som talaren kan åberopa för att skjuta upp eller avslå en uppmaning och exemplifierar dem med olika sätt att vägra en begäran om att torka damm. Skälen och exemplen återges i tablå 7:3 i en översättning hämtad från Londen 1989:185.

Tablå 7:3. Skäl till att uppskjuta eller avslå en uppmaning (Labov & Fanshel 1977:87 i översättning från Londen 1989:185).

Skäl	Exempel
Existentiell status	<i>Det är redan gjort.</i>
Tid	<i>Jag brukar inte städa så här dags.</i>
Behov för handlingen	<i>Jag tycker här ser snyggt ut.</i>
Behov för begäran	<i>Ta det lugnt, jag ska göra det.</i>
Förmåga	<i>Jag hinner inte göra det idag.¹⁰⁸</i>
Skyldighet	<i>Det är inte mitt jobb.</i>
Villighet	<i>Jag har ingen lust just nu.</i>
Rättighet	<i>Du har ingen rätt att be mig göra det.</i>

Även om avslag med motiveringar som regel är mildare än avslag utan motiveringar kan de skäl som framförs göra draget i olika grad ansikts-hotande. En hänvisning till att man saknar förmåga att utföra handlingen brukar t.ex. anses vara ett mildt sätt att avslå en uppmaning medan en hänvisning till att man inte är skyldig att utföra den eller till att motparten inte har

¹⁰⁸ Exempelyttrandet om förmåga liknar mer ett tidsskäl. Ett tydligare exempel på bristande förmåga som skäl för avslag vore t.ex. ett yttrande som: "Jag är för krasslig för att städa idag."

rätt att begära den anses vara betydligt mer aggressiva sätt (se t.ex. Londen 1989:185, jfr Goodwin 1990:104).

Även Goodwin (1990:103–107) har diskuterat det faktum att oppositionella responser på uppmaningar kan ha eller sakna motiveringar till varför uppmaningen avslås. Goodwin nämner dessutom ytterligare några typer av oppositionella responser på uppmaningar, vilka hon beskriver mer eller mindre utförligt. Flera av dem kan enligt min mening betraktas som varianter på samma avslagstyper som diskuterats av Labov & Fanshel (vägran med respektive utan motivering) men ett par är annorlunda och ska därför presenteras närmare.

Goodwin tar bl.a. upp vad hon på engelska valt att kalla motdrag (*countermove*) respektive returuppmaning (*return imperative*). Även om hon behandlar dem som två olika responstyper menar jag att det finns skäl att betrakta dem som varianter av ett och samma grundläggande fenomen. Båda innebär nämligen att talaren bemöter ett uppmanande yttrande med en motuppmaning. Den främsta skillnaden mellan de båda responstyperna tycks vara att de s.k. motdragen alltid innebär att lyssnaren uppmanas sluta med sin uppmanande aktivitet. I samtliga Goodwins exempel uttrycks detta med formuleringen ”shut up”. Med de s.k. returuppmaningarna menar Goodwin uppmaningar genom vilka talaren begär andra slags handlingar.

Om motdragen påpekar Goodwin dessutom följande, vilket jag anser vara giltigt för båda de varianter av motuppmaningar hon räknar med: ”Although they counter prior actions [...] they do not address the specific content of the directive; they thus do not explicitly deal with the issue of complying with or refusing the directive” (Goodwin 1990:105). Motuppmaningarna kan alltså ses som en responstyp genom vilken talaren inte direkt bemöter den föregående uppmaningen. Enligt min mening innebär motuppmaningar att den som uppmanats att göra något i sin tur försöker styra motparten till en annan (likartad eller olikartad) handling. Han eller hon utmanar därmed den situationella rollfördelningen mellan deltagarna och initierar en kamp om rätten att vara den styrande parten i dialogen. Med andra ord liknar motuppmaningar funktionellt sett den typ av klanderrespons som kallas motklander (se avsnitt 6.1.3).

Utifrån Labov & Fanshels respektive Goodwins resonemang om olika sätt att avslå en uppmaning och med hänsyn till de oppositionella responser på uppmaningar som förekommer i konflikthändelserna, har jag funnit det lämpligt att ordna avslagen i mitt material i tre olika kategorier kallade avslag utan motivering, avslag med motivering samt motuppmaningar. Avslagstyperna listas i tablå 7:4 med konstruerade exempel som bemöter uppmaningen *Ge mig brödet!*.

Tablå 7:4. Typer av avslag.

Typ av avslag		Exempel
1. Avslag utan motivering	a) Direkt b) Indirekt	<i>Nej, det tänker jag inte göra.</i> Ingen respons. B fortsätter som förut.
2. Avslag med motivering		<i>Jag når inte brödet.</i>
3. Motuppmaning		<i>Sluta kommendera mig!</i>

Avslag utan motivering kan i mitt material uttryckas direkt eller indirekt. Exempelyttrande 1a i tablå 7:4 är direkt. Det är ett verbalt och starkt avslag. Till dess styrka bidrar avsaknaden av motivering men också den inledande modifieringen, responspartikeln *nej*, som understryker att talaren inte har för avsikt att utföra den handling motparten begärt. Ett avslag utan motivering kan också ta formen av en minimal respons, t.ex. i form av ett enkelt *nej*.

Till avslag utan motivering av indirekt slag hör icke-verbala responser där talaren t.ex. bemöter uppmaningen med tystnad eller genom att helt enkelt inte utföra den begärda handlingen. Sådana ”icke-responser” kan uppfattas som bemötanden av uppmaningar eftersom en uppmaning utgör förstaledet i ett yttrandepar och därigenom medför en normativ förväntan på respons (se 3.1). Enligt min mening framstår indirekta avslag oftast som svagare än direkta (verbalt) uttryckta eftersom konfliktparten inte uttryckligen säger att uppmaningen avslås. Att en sådan respons kan förstås som ett avslag beror dessutom i hög grad på hur motparten väljer att agera. Uttrycker den uppmanande parten i sitt nästa drag tvivel på att lyssnaren hört den första uppmaningen kan en reparationssekvens uppstå. Indikerar han eller hon däremot att uppmaningen inte tillmötesgått, genom att upprepa sin ursprungliga uppmaning, etableras en avslagssekvens.

Indirekta avslag utan motivering förekommer oftare i beteendeutlösta avslagssekvenser i mitt material. I sådana sekvenser är det nämligen möjligt för talaren att utföra (det tredjedragsplacerade) avslaget genom att insistera på att fortsätta med det verbala eller icke-verbala beteende som han eller hon uppvisat i förstadraget.

Avslag med motivering är ett verbalt och relativt direkt sätt att avslå en uppmaning på. Med sådana responser avslår talaren uttryckligen motpartens uppmaning genom att ange något slags skäl till varför. Jag räknar med att avslag kan motiveras med alla de ovan nämnda skäl som Labov & Fanshel nämner (se tablå 7:3). Jag håller också med dem om att avslag med motivering styrkemässigt oftast upplevs som mildare än avslag utan motivering. Beroende på typen av motivering kan dock styrkan i avslaget variera mycket. I enlighet med tidigare forskning räknar jag t.ex. sådana där talaren hänvisar till oförmåga att utföra den begärda handlingen som svagare avslag medan sådana där talaren hänvisar till att motparten inte har rätt att framställa sin begäran räknas som starkare.

Angående avslag utan och med motivering ska till sist sägas att båda typerna kan försvagas eller förstärkas med olika slags uttryck. Förutom responspartiklar, som *nej*, kan t.ex. svordomar bidra till att förstärka avslagen (*Nej, det tänker jag fan inte göra*). Modifieringsmöjligheterna diskuteras dock inte utförligt i tidigare forskning. Eftersom modifieringar dessutom är sällsynta i mitt material tar jag i resultatdelen enbart upp denna aspekt i diskussionen av enskilda exempel.

Den tredje typen av avslag, *motuppmaning*, innebär som ovan nämnts att talaren bemöter en uppmaning genom att i sin tur uppmana motparten att utföra någon viss handling. Sådana responser bemöter inte den föregående uppmaningen direkt, men visar indirekt att talaren inte har för avsikt att lyda den. Motuppmaningar är vanligtvis verbala och kan antingen riktas mot motpartens akt att uppmana (så som i exemplet i tablå 7:4) eller gälla en helt annan handling. Motuppmaningen kan, i varje fall teoretiskt sett, uttryckas på alla de olika sätt som uppmaningar kan uttryckas på. De kan med andra ord vara direktiva, frågeformade, påståendeformade eller antydda uttryck med eller utan försvagande eller förstärkande modifieringar.

Styrkemässigt menar jag att motuppmaningar beroende på utformning kan uppfattas olika, ibland som relativt svaga, ibland som relativt starka responser. Om talaren motuppmanar utan motivering påminner responsen styrkemässigt om avslag utan motivering (typ 1b i tablå 7:4). Om talaren motuppmanar och ger en motivering påminner responsen om avslag med motivering (typ 2 i tablå 7:4). En motuppmaning kan dock även betraktas som den starkaste avslagstypen av alla på så vis att den utmanar den situationella rollfördelningen mellan deltagarna – talaren försöker genom en sådan respons att själv bli den styrande parten. Är den dessutom direktiv och/eller försedd med förstärkande modifieringar framstår den som särskilt stark.

I resultatredovisningen (7.2.2) behandlar jag kortfattat komplexiteten hos avslagen i konflikthändelsernas avslagssekvenser. Därefter behandlas utformning och frekvens hos de tre avslagstyperna. Styrkan i avslagen diskuteras i samband med presentationen av de enskilda exemplen.

7.1.3 Tredjedragen i avslagssekvenser: upprepade uppmaningar

I likhet med avslag har upprepade uppmaningar inte behandlats särskilt ingående i tidigare forskning. Övergripande gäller att upprepade uppmaningar, liksom alla slags upprepningar, formellt sett kan vara identiska med den ursprungliga uppmaningen eller utgöras av parafraser på den (se Johnstone m.fl. 1994 om upprepningar som ett allmänt fenomen). Formmässigt kan upprepade uppmaningar uttryckas på samma sätt som ovan beskrivits för

uppmaningar i första- eller andradraget (7.1.1), dvs. de kan vara direktiva, påståendeformade, frågeförmade eller antydda, med eller utan modifieringar.

Upprepade uppmaningar kan uttryckas indirekt på liknande sätt som de ursprungliga uppmaningarna (dvs. antytt), men de kan också uttryckas indirekt på ett särskilt sätt. Det sker om den avslående parten angivit något slags motivering till varför uppmaningen avslås och den uppmanande parten i nästa drag angriper denna motivering genom att peka på att den är felaktig, onödig eller på annat sätt ogiltig. Ett sådant yttrande från den uppmanande parten förstås då nämligen som en indirekt upprepning av den ursprungliga uppmaningen (jfr Labov & Fanshel 1977:88).

I vissa av konflikthändelsernas avslagssekvenser är de upprepade uppmaningarna både till utformning och innehåll så pass avvikande från den ursprungliga uppmaningen att det är diskutabelt om de ska anses vara upprepningar eller helt nya uppmaningar (och då eventuellt inledande nya avslagssekvenser). Jag har valt att betrakta uppmaningen som en upprepning om den i grund och botten kan anses syfta till samma resultat som den första uppmaningen. Det talaren håller fast vid med hjälp av en upprepad uppmaning behöver med andra ord inte nödvändigtvis vara en viss formulering eller utförandet av en viss handling utan kan också vara uppfattningen att *något* ska utföras av motparten som leder till ett bestämt resultat.

Styrkemässigt kan de upprepade uppmaningarna rangordnas på samma sätt som förstauppmaningarna, dvs. (omodifierade) direktiva uppmaningar framstår ofta som starkast och (omodifierade) antydande uppmaningar som svagast. Styrkan kan dock även bedömas utifrån hur exakt den upprepade uppmaningens utformning följer förstauppmaningens. Om den utformas på exakt samma sätt framstår den nämligen som starkare än om den varierar (Labov & Fanshel 1977:95).

I resultatredovisningen (7.2.3) diskuteras de upprepade uppmaningarna i tredjedragsposition i konflikthändelsernas (uppmaningsutlösta) avslagssekvenser. Eftersom de upprepade uppmaningar som analyserats i detalj är så pass få (12 stycken, se nedan) har jag avstått från att placera dem i namngivna kategorier och i tabellöversikter. I resultatredovisningen kommenteras de i stället mer övergripande med fokus på hur de formellt och innehållsmässigt anknyter till den ursprungliga, första uppmaningen och i vilken mån de angriper det närmast föregående draget, avslaget.

7.2 Avslagssekvenser i konflikthändelserna

Det finns sammanlagt 22 avslagssekvenser av varierande längd i konflikthändelserna i mitt material. Fördelningen av antalet sekvenser av olika typ redovisas i tabell 7:1.

Tabell 7:1. Fördelning av uppmanings- och beteendutlösta avslagssekvenser i konflikthändelser från olika sekler, uttryckt i antal.

Typ av avslagssekvens	1700-tal	1800-tal	1900-tal	Totalt
Uppmaningsutlöst	2	7	3	12
Beteendutlöst	0	5	5	10
Totalt	2	12	8	22

Tabell 7:1 visar att det i materialet som helhet finns ungefär lika många avslagssekvenser utlösta av uppmaningar som sådana utlösta av beteenden, nämligen 12 jämfört med 10. Fördelningen mellan de båda sekvenstyperna är relativt jämn. Det finns dock något fler uppmaningsutlösta än beteendutlösta avslagssekvenser i 1800-talsmaterialet medan det omvända gäller för 1900-talsmaterialet. I 1700-talets konflikthändelser har endast 2 avslagssekvenser hittats och båda dessa utlöses av uppmaningar.

Största delen av de 22 sekvenserna kommer från 1800-talsmaterialet och mycket få från 1700-talsmaterialet. Vad gäller 1900-talsmaterialets sekvenser bör noteras att merparten av dem (6 av 8) kommer från två konflikthändelser (6Ba och 6Ga). Ser man till spridningen över olika konflikthändelser och dramer förekommer avslagssekvenserna i många olika händelser från många olika dramer. De återfinns i knappt en tredjedel av konflikthändelserna (15 av 47) fördelade på drygt hälften av de dramer som innehåller konflikthändelser (13 av 21). Några av avslagssekvenserna finns i samma konflikthändelser (händelse 4Da, 6Ba och 6Ga har 3 avslagssekvenser vardera, händelse 4Ha har 2).

Som ovan nämnts (7.1) har jag valt att inte hålla isär de två typerna av avslagssekvenser i resultatredovisningen. Avsnittet om uppmaningar (7.2.1) behandlar alltså de tolv förstadrage i uppmaningsutlösta avslagssekvenser tillsammans med de tio andradragen i beteendutlösta avslagssekvenser. Avsnittet om avslag (7.2.2) behandlar de tolv andradragen i avslagssekvenser utlösta av uppmaningar tillsammans med de tio tredjedragen i avslagssekvenser utlösta av beteenden. I avsnittet om upprepade uppmaningar (7.2.3) diskuteras de tolv tredjedragen i de uppmaningsutlösta avslagssekvenserna.

När det gäller utformningen av de tio förstadrage i de beteendutlösta avslagssekvenserna, dvs. ett beteende hos den ena konfliktparten som motparten med en uppmaning försöker förändra, liknar de i allt väsentligt förstadrage i klandersekvenser (jfr avsnitt 6.2.1). Den enda skillnaden värd att notera är att en grupp av förstadrage i de beteendutlösta avslagssekvenserna utgörs av att konfliktparten förflyttar sig i rummet. Ett sådant beteende är inte i något fall klanderutlösande.

Över huvud taget kretsar påfallande många av avslagssekvenserna i mitt material kring att den ena parten försöker styra motpartens placering i rummet. Talaren uppmanar motparten att stanna kvar i rummet eller att flytta sig

ur vägen så att han eller hon själv kan lämna rummet. Det finns också ett annat ofta återkommande ämne i avslagssekvenserna, nämligen att talaren försöker förmå lyssnaren att överlämna pengar. Det kan gälla en återbetalning av en skuld som lyssnaren har till talaren eller att talaren vill låna pengar av lyssnaren för att kunna återbetala en skuld som han eller hon har till en tredje person. Förflyttnings- respektive betalningstemat återkommer i olika konflikthändelser från olika dramer och skilda perioder. Att drama-författare genom tiderna gärna uppmärksammat just dem pekar möjligtvis på att de ansetts vara särskilt lämpliga att bygga konflikter kring. Vid urvalet av exemplen i resultatredovisningen har jag strävat efter att belysa dessa båda ämnen. Förflyttningstemat finns i exempel 7:4, 7:6 och 7:9. Betalningstemat finns i exempel 7:1 II och V, 7:3, 7:8 och 7:10.

7.2.1 Uppmaningar i konflikthändelsernas avslagssekvenser

Övergripande gäller att uppmaningarna varierar i komplexitet. Vissa av de direktiva uttrycken är t.ex. mycket korta. De består då bara av ett verb i modus imperativ följt av ett adverb (*Sluta nu!*, se andradraget i exempel 7:2) eller av den tilltalade personens namn (*Stanna Kristofer!*, se andradraget i exempel 7:9). Sammanlagt fyra av uppmaningarna är komplexa på så sätt att de utvecklas över flera turer. Utvecklingen ter sig olika från fall till fall men har alltid formen av s.k. inskottssekvenser (Norrby 2004:129). Två av dessa uppmaningsdrag diskuteras nedan (exempel 7:3 och 7:4).

Modifieringar av olika slag förekommer i omkring hälften av uppmaningarna. De är ungefär lika ofta försvagande som förstärkande. Några olika varianter på modifieringar anges i exempel 7:1 I–V. Av utrymmesskäl redovisas de utan föregående eller efterföljande drag. Uppgifter om lyssnaren och något om sammanhanget anges dock inom hakparentesen efter respektive utdrag. Vilka typer av uppmaningsuttryck som förekommer i exempel 7:1 I–V presenteras senare i avsnittet.

Exempel 7:1. Varianter av modifieringar i uppmaningsuttryck.

- I 29 VAHRMAN (*fortsätter diskussionen*) Den saken borde bror tänka öfver mer än en gång ... [till vännen general Brinck apropå dennes val av arvinge]
(4Ga/Affärer)
- II 308 BARK [...] Nu, min lilla gumma, skall du vara söt och taga fram det där depositionsbeviset – – [till maken apropå en summa pengar som han vill att hon ska skriva över på honom]
(4Bb/Sanna kvinnor)
- III 944 BARON [...] försök undvika honom själf [doktor Segerstedt] också en smula, så blir gamle farbror lugnare. [till kusinen Elise apropå hennes vänskap med doktorn som hennes far general Brinck avskyr]
(4Ge/Affärer)

- IV 29 OVE Sluta med dina barnsliga lekar, Jonny. Det är roligt i exakt två sekunder, sen får man bara ont i huvudet. [...] [till kollegan Jonny apropå dennes retsamma beteende]
(6Ga/Skärbrännaren)
- V 601 MARTIN [...] Jag tänkte bara att du kanske ... vi kunde belåna smyckena ... [till maken Elin apropå hur de ska kunna betala sina skulder]
(6Cb/Natten är dagens mor)

Bland de försvagande modifieringarna kan noteras några uppmaningsuttryck med solidaritetsmarkerande tilltalsformer som *bror* (I) eller *min lilla gumma* (II), förnamnstilltal (IV) eller pronomenet *vi* (V). Det förekommer också en handfull fall där talarna motiverar sina uppmaningar. Motiveringarna anger t.ex. en positiv effekt av att den begärda handlingen utförs (III) eller en negativ effekt hos det beteende som motparten uppmanas att upphöra med (IV). Ett belägg finns på att talaren förminskar den begärda handlingen, *en smula* (III). Försvagande hjälpverb förekommer i ett fall, *kunde* (V).

De förstärkande modifieringarna utgörs framför allt av adverbet *nu* som manar lyssnaren att omedelbart utföra den begärda handlingen (se II där adverbet står först, vanligtvis står det dock sist så som i motuppmaningen i andradraget i exempel 7:2). Det finns några belägg på modala hjälpverb som i sammanhanget kan verka styrkande, även om de ibland ingår i uppmaningar som samtidigt innehåller försvagande modifieringar. Detta är fallet med *borde* i exempel I och *skall* i exempel II. De flesta av uppmaningarna framstår dessutom som relativt starka av det skälet att de saknar uttryckliga motiveringar (se t.ex. andradragen i exempel 7:4 och 7:9). I de första uppmaningar som återfinns i avslagssekvensernas inledande drag förekommer inga förstärkande modifieringar i form av förolämpande tilltalsformer, svordomar eller hotelser.

När det gäller förekomsten av olika typer av uppmaningsuttryck ska inledningsvis sägas att det vid analysen inte alltid varit helt lätt att avgöra var gränsen ska dras mellan olika former av uppmaningsuttryck och motiveringar till uppmaningar.¹⁰⁹ Det finns t.ex. några fall i mitt material där ett visst drag antingen kan anses innehålla en rad olika icke-direktiva uppmaningsuttryck (gällande en och samma handling) eller ett enda uttryck som föregås eller följs av motiveringar. Gränsdragningsproblematiken uppstår i mitt material framför allt vid yttranden som antingen kan tolkas som ett antytt uppmaningsuttryck eller som en motivering till ett (ofta mer explicit) uppmanande uttryck i samma drag. Även vissa påståendeformade yttranden har potential att kunna betraktas som uppmaningsuttryck i sig själva eller som

¹⁰⁹ Gränsdragningsproblemet är inte unikt för mitt dramadiologmaterial. Landqvist (2001:116) har noterat samma svårighet vid analys av uppmaningar i samtal till Giftinformationscentralen.

motiveringar till andra uppmanande uttryck i draget (se vidare kommentaren i fotnot 110 nedan).

I normalfallet innehåller uppmaningarna bara ett uppmaningsuttryck. I de fyra fall en uppmaning framförs med kombinationer av olika slags uttryck inom ett och samma drag har jag klassificerat den efter det i draget sist placerade uttrycket, dvs. det som närmast föregår det följande avslaget. Om detta är ett antytt uttryck som föregås av ett mer explicit uttryck (ett direktivt, påstående- eller frågeformat uttryck) har klassificeringen dock gjorts efter den närmast föregående explicita varianten. På så vis kommer kategorin antydda uttryck att innehålla sådana uppmaningar som endast uttrycks mycket indirekt. (Ett fall där uppmaningen först uttrycks indirekt, sedan direkt, visas i andradraget i exempel 7:9.)

Tabell 7:2. Fördelning av olika uppmaningsuttryck i avslagssekvenser från olika sekler, uttryckt i antal.

Typ av uppmaningsuttryck	1700-tal	1800-tal	1900-tal	Totalt
1. Direktivt	1	6	2	9
2. Påståendeformat	0	4	3	7
3. Frågeformat	1	1	1	3
4. Antytt	0	1	2	3
Totalt	2	12	8	22

Av tabell 7:2 framgår att det vanligaste sättet att framställa uppmaningar i avslagssekvenserna som helhet är att uttrycka dem genom den prototypiska, direktaste och starkaste formen, dvs. med direktiv. Det sker i 9 av 22 fall vilket motsvarar omkring två femtedelar av det totala antalet belägg. De påståendeformade uppmaningsuttrycken är dock nästan lika vanliga (7 belägg). Ovanligare är att uppmaningarna uttrycks genom mindre direkta och starka former, dvs. via frågeformade eller antydda yttranden (3 belägg vardera).

När det gäller fördelningen av uppmanande uttryck inom respektive period är antalet belägg litet, i synnerhet i 1700-talsmaterialet som bara omfattar två fall. Man kan dock notera att de flesta slag av uttryck förekommer i material från alla tre perioderna. Det är bara 1700-talsmaterialet som inte har belägg på alla typer (det finns inga påståendeformade och antydda uppmaningar). I både 1800- och 1900-talsmaterialen har direktiva och påståendeformade uttryck fler belägg än frågeformade och antydda. I det förstnämnda materialet är de direktiva vanligast (6 belägg av 12), i det sistnämnda är de påståendeformade något vanligare än övriga typer (3 av 8).

I exempel 7:2–7:6 redovisas några av beläggen på de fyra olika uppmaningsuttrycken. (De avslag och upprepade uppmaningar som förekommer i exemplen kommenteras först i avsnitt 7.2.2 respektive 7.2.3.)

Ett *direktivt uppmaningsuttryck* finns i exempel 7:2 (andra finns i 7:1 III och IV, andradraget i 7:9 samt förstadrage i 7:10). I förstadrage (357) uppmanar Laura sin make, Ryttmästaren, att göra ett antal antaganden, bl.a. att han inte är far till deras dotter.

Exempel 7:2. Direktivt uppmaningsuttryck (uppmaningsutlöst avslagssekvens). Exemplet *Fadren*.

- D1 357 LAURA Antag att jag föredrog allt, att bli utstött, föraktad, allt för att få behålla och råda öfver mitt barn, och att jag nu vore upprigtig, när jag förklarade: Bertha är mitt, men inte ditt barn! Antag ...
- D2 358 RYTTMÄSTARN Sluta nu!
- D3 359 LAURA Antag bara detta: då vore din magt ute!
- (4Da/Fadren)**

Ett annat direktivt uppmaningsuttryck återfinns i exempel 7:3. Det är en av de många sekvenser som kretsar kring begäran om pengar. Oscar har precis fått veta att hans hustru Viola ärvt en summa pengar för sin och sonen Alfs räkning. Eftersom han önskar använda summan för att betala en spelskuld uppmanar han i sekvensens förstadrag sin hustru att låna honom pengarna genom att skriva under en lånesedel.

Exempel 7:3. Direktivt uppmaningsuttryck (uppmaningsutlöst avslagssekvens). Exemplet *Räddad*.

- D1a 749 OSCAR Den underrättelsen kom mig särdeles väl till pass. Jag behöfde just händelsevis den summa, som du disponerar. Jag antar, att du ingenting har emot att låna mig den på några dagar? Du ska' få så hög ränta att sjelfva en Shylocks afkomling skulle kunna känna sig belåten. Skrif ditt namn just här, så prydligt du förmår. Det är allt hvad som behöfs.
- D1b 750 VIOLA **Måste** jag skriva under?
- D1c 751 OSCAR Visst måste du.
- D1d 752 VIOLA Jag menar: kan du tvinga mig?
- D1e 753 OSCAR Tvång kan ju aldrig komma i fråga; det gör du naturligtvis frivilligt.
- 754 VIOLA Farbror sade att dessa pengar voro mina – mina och Alfs.
- 755 MILDE Så äro de.
- D2 756 VIOLA Då vill jag helst **inte** låna ut dem.
- 757 MILDE (*afsides*). Hon både reflekterar och resonnerar.
- D3 758 OSCAR (*otåligt*). Seså, var inte barnslig nu, Viola! Du måtte väl inte tro att jag vill **taga** din skatt; jag vill ju bara låna den.
- (4Ab/Räddad)**

Exempel 7:3 visar dels hur uppmaningsdraget kan uttryckas på flera olika sätt inom en och samma tur (749), dels hur ett sådant drag kan utvecklas

över flera turer mellan konfliktparterna (749–753). Vad gäller den förstnämnda aspekten kan Oscars tur (749) sägas innehålla åtminstone tre olika uppmaningsuttryck. Det första, påståendeformade, *Jag behöfde just händelsevis den summa, som du disponerar*, är ett s.k. behovsuttryck. Det andra uppmaningsuttrycket är i grunden påståendeformat men grafiskt markerat som en fråga, *Jag antar, att du ingenting har emot att låna mig den på några dagar?*. Med denna formulering anger Oscar mer direkt än i föregående uttryck vilken handling han önskar att Viola ska utföra. Det sista uppmaningsuttrycket i turen, efter vilket uppmaningsdraget klassificerats, är direktivt: *Skrif ditt namn just här, så prydligt du förmår*. Förutom dessa tre uttryck innehåller Oscars uppmaningsdrag ett par modifierande tillägg, motiveringarna *Du ska' få så hög ränta att sjelfva en Shylocks afkomling skulle kunna känna sig belåten* och *Det är allt hvad som behöfs*. Medan den förstnämnda formuleringen anger en positiv följd som utlåningen av pengarna skulle få, pekar den sistnämnda på att handlingen i fråga är enkel för den uppmanade parten att utföra. Båda motiveringarna framför goda skäl till att lyssnaren borde utföra den begärda handlingen och bidrar till att ge yttrandet en övertalande karaktär.¹¹⁰

Efter replik 749 utvecklas Oscars uppmaningsdrag över flera turer i en inskottssekvens (750–753) som utväxlas mellan de båda konfliktparterna på Violas initiativ. Genom frågorna till maken (750, 752) söker Viola mer information om huruvida uppmaningen är tvingande. Det utvecklade uppmaningsdraget följs också av ett inskott i konfliktparternas dialog som utspelas mellan Viola och en tredje part, hennes vän Milde. Genom sitt yttrande till Milde (754–755) söker Viola bekräftelse på information han tidigare givit henne om de pengar hon fått ärva. Mot bakgrund av de upplysningar hon får från maken och Milde väljer hon sedan i andradraget att avslå makens begäran (756).¹¹¹

---

¹¹⁰ Exempel 7:3 pekar också på svårigheterna med att bedöma om enskilda yttranden (meningar) ska anses vara uppmaningsuttryck eller motiveringar till uppmaningar. *Jag behöfde just händelsevis den summa, som du disponerar* har bedömts som ett uppmaningsuttryck men skulle också kunna ses som en motivering till det senare direkta uppmaningsuttrycket. Exemplet belyser dessutom hur talaren vid upprepade uppmaningar inte alltid uttrycker sig med exakt samma formulering, vilket i sin tur innebär att det ges flera olika beskrivningar av den handling som talaren önskar få utförd. Formellt sett uppmanar Oscar (749) sin hustru dels att låna ut pengar, *Jag antar, att du ingenting har emot att låna mig den på några dagar?*, dels att skriva under lånesedeln, *Skrif ditt namn just här, så prydligt du förmår*. Detta skulle kunna betraktas som två separata uppmaningar då uttrycken nämner två olika handlingar. Jag har dock valt att betrakta det senare uttrycket som en upprepning av det förstnämnda eftersom båda syftar till att uppnå samma resultat, nämligen att Viola överför sina pengar till maken. Oscar växlar för övrigt även senare i sekvensen mellan dessa båda formuleringar. Som framgår av exemplet uttrycker han återigen uppmaningen som en begäran att få ”låna” pengarna i sekvensens tredjedrag (758).

¹¹¹ Jag har genomgående valt att betrakta inskottssekvenser av detta slag som utvecklingar av uppmaningsdraget. De skulle dock kunna betraktas som delar av, eller presekvenser till, avslagsdraget.

Ett *påståendeformat uppmaningsuttryck* finns i nästa exempel, 7:4 (andra finns i 7:1 I, II och V). Temat för uppmaningen är i detta fall inte pengar utan motpartens förflyttning. Den uppmanande konfliktparten i avslagssekvensen är Palm. Den avslående parten är hans maka Hilma som i sekvensen uppträder i allians med sin mor, fru Tollin. Sekvensen inleds när den sistnämnda deklarerar att hon har för avsikt att lämna Palms hus och uppmanar dottern att göra detsamma (348). Att Hilma tänker lyda uppmaningen och därmed också har för avsikt att gå uttrycks visserligen inte men är högst sannolikt, inte minst med tanke på hur sekvensen fortsätter. Uppmaningen kommer i andradraget och utgörs av ett påståendeformat uttryck från Palm som alltså riktar sig mot hustruns förmodade avsikt att lämna hemmet (349).

Exempel 7:4. Påståendeformat uppmaningsuttryck (beteendeutlöst avslagssekvens).

- D1 348 FRU TOLLIN Nej det är för starkt. Jag stannar inte kvar en minut längre. Kom, Hilma, vi gå ifrån honom.
- D2a 349 PALM Hilma stannar här.
350 FRU TOLLIN Hvad säger han?
- D2b 351 HILMA Tänker du tvinga mig?
- D2c 352 PALM Bara för den här gången.
- D3 353 HILMA Det har du inte rätt till.

(4Fa/Aldrig i lifvet)

Palms uppmaningsdrag utvecklas liksom i exempel 7:3 över ytterligare ett par turer. I likhet med föregående exempel sker det i form av en inskottssekvens som innebär att den avslående parten efterfrågar mer information om huruvida uppmaningen är tvingande. Till skillnad från Oscar i exempel 7:3 meddelar Palm sin maka att så är fallet och hans uppmaning får därmed karaktären av en befallning. (Fru Tollins yttrande i replik 350 bemöts inte av konfliktparterna och framstår därför i förhållande till avslagssekvensen som en sidoreplik. Den förmedlar snarast hennes förvåning över uppmaningen.)

De tre *frågeformade uppmaningsuttryck* som hittats i uppmaningarna i materialet utgör alla s.k. äkta frågor. Det är alltså yttranden som indirekt kan förstås som uppmaningar till lyssnaren att besvara den fråga som ställs. Ett av dessa finns i exempel 7:5 (ett annat i förstadrage i exempel 7:11). Paret Sally och Simon argumenterar där för och emot att de ska skaffa barn. De har precis kommit in på hur det världspolitiska läget kan utgöra ett argument när Sally efter en paus plötsligt frågar *Varför vill du inte ha ett barn med mej?* vilket inleder avslagssekvensen.

Exempel 7:5. Frågeformat uppmaningsuttryck (uppmaningsutlöst avslagssekvens).

- D1 769 SALLY Jaja ... och kapprustningen ... Varför vill du inte ha ett barn med mej?
D2 770 SIMON (*irriterad*) Vi måste diskutera på samma nivå ... annars går det inte.
D3 771 SALLY Jag struntar i diskussionen. Men varför ... svara mej varför!
(6Ba/Barnet)

Senare i samma konflikthändelse utspelas en annan avslagssekvens mellan Sally och Simon. Den innehåller ett *antytt uppmaningsuttryck*. Uppmaningen syftar i det fallet till att styra motpartens förflyttning i rummet. När Simon förbereder sig för att lämna sitt och Sallys hem (800) försöker Sally hindra honom från att gå genom att säga *Jag hoppar ut genom fönstret om du går* (801). Utan kontext skulle uppmaningsaspekten hos detta yttrande vara svår att genomskåda. I det aktuella sammanhanget kan det dock förstås som en indirekt uppmaning till Simon att inte lämna henne.

Exempel 7:6. Antytt uppmaningsuttryck (beteendestilt avslagssekvens).

- D1 800 [...] *Simon hämtar en väska, slänger ner tandborste med mera. Sätter på sig rock och höga stövlar.*
D2 801 [SALLY] Jag hoppar ut genom fönstret om du går.
D3 802 SIMON Gör som du vill ...
(6Ba/Barnet)

Genom sin uppmaning ger Sally vidare ett slags motivering till varför Simon borde stanna, nämligen att hon annars kommer att ta livet av sig. Eftersom motiveringen tydliggör att ett eventuellt avslag från Simons sida leder till en mycket obehaglig konsekvens, att Sally tar livet av sig, kan hennes yttrande inte enbart betraktas som en enkel uppmaning. Det måste också uppfattas som ett hot. Uppmaningar, eller modifieringar av uppmaningar, genom vilka talaren anger hur obehagliga konsekvenser kan följa om motparten inte utför den önskade handlingen, förekommer vid några tillfällen i avslagssekvenserna men det är ovanligt att de, så som i exempel 7:6, återfinns i inledningen av dem. Vanligen förekommer hot (om att tillfoga talaren eller lyssnaren skada) i slutet av långa, eskalerade avslagssekvenser. Att hot oftast uppträder sent i avslagssekvenserna tyder på att de används som "en sista utväg" för att förmå motparten att lyda.

Ett av de andra beläggen på ett antytt uppmaningsuttryck finns i första draget i exempel 7:8 (avsnitt 7.2.2).

7.2.2 Avslag i konflikthändelsernas avslagssekvenser

Avslagen på uppmaningarna varierar i komplexitet. Det finns allt från icke-verbala avslag till mycket korta yttranden eller längre yttranden. Avslagen utförs alltid inom en och samma tur. Det finns inga kombinationer av avslagstyper inom ett och samma drag. Däremot förmedlar de flesta avslag av typen motuppmaning indirekta motiveringar till varför talaren vägrar tillmötesgå motpartens uppmaning. Motiveringarna uttrycks antingen direkt genom en fristående del i samma tur eller indirekt genom innehållet i själva uppmaningsuttrycket. Motuppmaningar med direkta eller indirekta motiveringar kan därmed sägas vara ett slags mellanform mellan motuppmaningar och avslag med motivering, men jag har valt att genomgående placera dem i kategorin motuppmaningar.

Fördelningen av olika typer av avslag, i materialet som helhet och uppdelat i olika perioder, framgår av tabell 7:3.

Tabell 7:3. Fördelning av olika typer av avslag i avslagssekvenser från olika sekler, uttryckt i antal.

Typ av avslag	1700-tal	1800-tal	1900-tal	Totalt
1. Avslag utan motivering	0	3	6	9
2. Avslag med motivering	1	6	1	8
3. Motuppmaning	1	3	1	5
Totalt	2	12	8	22

Av tabell 7:3 framgår att den vanligaste responstypen i materialet som helhet är avslag utan motivering som har 9 belägg vilket motsvarar ca två femtedelar av alla fall. Avslag med motivering är dock nästan lika vanligt (8 belägg). Motuppmaningar är något mindre vanliga som responser på uppmaningar i avslagssekvenserna (5 belägg).

När det gäller fördelningen av olika typer av avslag gör det lilla antalet belägg inom varje period det svårt att se några mönster, i synnerhet i 1700-talsmaterialet som bara har två avslagssekvenser. Noteras kan dock att alla avslagstyper förekommer i alla perioder, med undantag av avslag med motivering som saknas i materialet från 1700-talet. Iögonenfallande är också att fördelningen mellan avslag med respektive utan motivering skiljer sig åt i 1800- och 1900-talsmaterialen. Medan avslag med motivering är vanligare än sådana utan motivering i 1800-talsmaterialet (6 av 12 jämfört med 3 av 12 belägg) gäller det omvända för materialet från 1900-talet. Där är avslag med motivering betydligt sällsyntare än avslag utan motivering (1 av 8 jämfört med 6 av 8 belägg).

Eftersom avslag utan motivering som regel upplevs som starkare eller mer aggressiva skulle man utifrån tabell 7:3 kunna dra slutsatsen att avslagen ofta görs på ett aggressivare sätt i 1900-talsmaterialet än i 1800-talsmaterialet. Ser

man närmare på hur dragen är utformade är det dock en tveksam slutsats. Det starkaste sättet att avslå är som nämnts att göra det verbalt och direkt (så som exemplet i tablå 7:4, *Nej, det tänker jag inte göra*). I mitt material finns det dock bara ett enda avslag utan motivering med denna utformning. Övriga avslag utan motivering är indirekta och i många fall icke-verbala. De flesta (6 av 9) återfinns i beteendestösta avslagssekvenser där avslagen görs genom att konfliktparten fortsätter med ett beteende som han eller hon har ombetts förändra eller upphöra med. Sammantaget innebär detta att merparten av avslagen, både i 1900-talsmaterialet och från de båda tidigare perioderna, framstår som relativt milda.

I exempel 7:7–7:10 presenteras de tre typerna av avslag. (I exemplet från de uppmaningsutlösta avslagssekvenserna följer upprepade uppmaningar i tredjedragen. Dessa kommenteras dock först i avsnitt 7.2.3.)

Det enda *avslag utan motivering* som är verbalt och direkt är Elins minimala respons på Martins vädjande, deklarativa uppmaning att de ska belåna hennes smycken i exempel 7:7. Genom att enbart svara *Nej* (602) anger Elin ingen motivering till avslaget. Responsen levereras dessutom omedelbart, utan någon indikation på tvekan hos talaren. Allt detta gör att hennes beslut att avslå makens begäran framstår som orubbligt och inte något hon är öppen att förhandla om.

Exempel 7:7. Direkt avslag utan motivering (uppmaningsutlöst avslagssekvens).

D1 601 MARTIN [...] Jag tänkte bara att du kanske ... vi kunde belåna smyckena ...

D2 602 ELIN Nej.

D3 603 MARTIN Inte det?

(6Cb/Natten är dagens mor)

Ett av de många avslag utan motivering som är icke-verbalt och därmed mer indirekt visas i följande exempel. I exempel 7:8 har Ove precis förlorat ett vad om att han inte kan hålla tyst i tio minuter.

Exempel 7:8. Indirekt avslag utan motivering (uppmaningsutlöst avslagssekvens).

D1 24 JONNY Det blir femtio spänn det, tack. Tio minuter har inte gått ännu. Jag sa ju att du inte skulle klara det.

D2 25 OVE (*Suckar*)

D3 26 JONNY Femtio spänn, Ove – du är skyldig mig femtio spänn; du öppnade munnen innan tio minuter hade gått. Säkra pengar. [...]

(6Ga/Skärbrännaren)

Genom ett antytt uppmaningsuttryck som inte uttryckligen nämner den önskade handlingen begär Jonny att Ove ska betala honom pengarna: *Det blir femtio spänn det, tack* (24). Denna uppmaning följs dels av en motivering till uppmaningen, *Tio minuter har inte gått ännu*, dels ett provocerande yttrande, *Jag sa ju att du inte skulle klara det*. Ove ignorerar provokationen men bemöter uppmaningen genom att ge ett icke-verbalt avslag i form av en suck (25).

Till de indirekta avslagen utan motivering hör också Simons yttrande i exempel 7:6, *Gör som du vill* (802). Sett som ett isolerat yttrande är det till formen en direktiv huvudsats, vilket skulle kunna anses vara ett skäl för att betrakta yttrandet som en motuppmaning. I det aktuella sammanhanget, i synnerhet mot bakgrund av Sallys antydda uppmaning, fungerar hans yttrande dock inte främst uppmanande. Den dominerande funktionen hos yttrandet är i stället att Simon genom det visar att han insisterar på att lämna henne, dvs. fullfölja det beteende som Sally försökt hindra. Med tanke på att även uppmaningen i exempel 7:6 är mycket indirekt tydliggör både uppmaningen och avslaget i denna sekvens vikten av att funktionen hos enskilda yttranden bedöms utifrån deras sekventiella sammanhang, inte enbart deras formella utformning.

Ett avslag av den andra typen, *avslag med motivering*, finns i exempel 7:9. Förstadragnet utgörs av två beteenden hos Kristofer. Dels börjar han en förflyttning i rummet genom att gå mot dörren (926), dels har han för avsikt att hämta in en tredje person, närmare bestämt en tjänsteflicka som han menar borde sitta tillsammans med det övriga sällskapet (925). Dessa båda beteenden är nära förbundna på så vis att Kristofers förflyttning i rummet är en förutsättning för att han ska kunna hämta flickan. Uppmaningen i sekvensens andradrag framförs av hans syster Sigrid. Hon försöker både icke-verbalt och verbalt hindra brodern från att lämna rummet och därmed hämta tjänsteflickan – icke-verbalt genom att ställa sig i vägen för honom (926) och verbalt genom det direktiva uppmaningsuttrycket *Stanna Kristofer!* (927). I tredjedraget avslår Kristofer systems uppmaning genom att insistera på att lämna rummet, i metatexten markerat genom *vill ut* (928). Han upprepar också att avsikten är att hämta flickan, *Hon skall in, säger jag!* (928) och ger därefter en motivering till varför han insisterar på att göra det, dvs. varför han avslår systems uppmaning. Tjänsteflickan ska erkänna att hon ljugit (om hur illa Kristofers släktingar behandlat henne).

Exempel 7:9. Avslag med motivering (beteendeutlöst avslagssekvens).

D1a	925	KRISTOFER	Så skall hon komma hit in.
D1b/D2a	926	Han går mot dörren. Sigrid springer upp och ställer sig i vägen för honom.	
D2b	927	SIGRID	Stanna Kristofer!

- D3 928 KRISTOFER, *vill ut*. Hon skall in, säger jag! Hon skall erkänna, att hon ljugit ... att det var hon, som ljög, för att förbittra min glädje i dag.
(4Ca/Vårflod)

Kristofers motivering till avslaget i exempel 7:9 är av det milda slaget. Genom den pekar talaren på att det finns ett behov av att utföra de handlingar som motparten uppmanar honom att inte utföra. Även många av de andra avslagsmotiveringarna i materialet är förhållandevis milda. Talarna pekar t.ex. i flera fall på att de inte har förmåga att utföra den begärda handlingen. Men det finns också avslag där motiveringen otvetydigt är av det starkare slaget. Avslag där talaren angriper motpartens rätt att uppmana finns i avslagssekvenser från alla perioder. Ett exempel på ett sådant avslag från 1800-talsmaterialet har visats i exempel 7:4 (353), ett från 1700-talsmaterialet visas i exempel 7:11 (347).

Ytterligare ett exempel på ett avslag med motivering är Violas respons på makens begäran att få låna pengar i exempel 7:3, *Då vill jag helst inte låna ut dem*. Genom det inledande adverbet *då* anknyter hon till den information hon nyss fått av maken och vännen Milde och antyder därigenom en motivering till avslaget, nämligen att hon har rätt att själv bestämma över sina pengar. Avslagsmotiveringen kan sägas vara stark, dels för att hon med verbet *vill* hänvisar till sin vilja snarare än till oförmåga eller liknande, dels för att hon via motiveringen anspelar på att hon inte anser sig vara skyldig att utföra den handling maken begärt. Dessutom understryks styrkan i hennes vägran genom emfasen på negationen *inte*. Noteras kan dock att Violas avslag inte enbart är aggressivt. Det har också en försvagande modifiering. Genom ordvalet *helst* markerar hon att avslaget inte nödvändigtvis är ett definitivt beslut utan det beslut hon föredrar. Det finns alltså en möjlighet att hon skulle kunna ändra sig.

De fem beläggen på avslag av typen *motuppmaningar* har varierande uppmaningsuttryck: 2 är direktiva, 2 påståendeformade och 1 är frågeformat. En av de båda direktiva motuppmaningarna är Ryttnästarens yttrande *Sluta nu!* i exempel 7:2. Genom det försöker han få hustrun att sluta utveckla sina tankegångar om att han inte skulle vara far till deras barn. Det är den enda av motuppmaningarna som saknar en motivering till varför motuppmaningen ges. Uppmaningen förstärks av adverbet *nu* som manar motparten att genast upphöra med beteendet.

En av de båda påståendeformade motuppmaningarna är Simons bemötande av Sallys fråga i exempel 7:5. På frågan om varför han inte vill skaffa barn med henne svarar han irriterat: *Vi måste diskutera på samma nivå ... annars går det inte*. Genom sin fråga har Sally fört in en personlig aspekt i deras samtal som dittills haft karaktären av en icke-personlig argumentation för och emot att människor i allmänhet skaffar barn. Den inledande delen av yttrandet, *Vi måste diskutera på samma nivå*, kan förstås som en begäran

från Simon att fortsätta diskussionen på samma opersonliga nivå som tidigare. Uppmaningen framstår genom hjälpverbet *måste* som relativt stark. Formuleringen som följer på uppmaningsuttrycket, dvs. *annars går det inte*, kan ses som en motivering till uppmaningen. Dess innebörd är vag eftersom det inte klargörs vad pronomenet *det* egentligen syftar på men med tanke på konflikthändelsens utveckling, där Simon så småningom lämnar rummet, är det rimligt att anta att Simon menar att det inte kommer att vara möjligt för dem (eller honom) att fortsätta diskussionen om Sally ska dra in personliga aspekter i den.

Den frågeformade motuppmaningen finns i exempel 7:10. I förstadraget (263) uppmanar Toujours motparten Mulpus att betala en spelskuld. Uppmaningen förmedlas framför allt via den direktiva formuleringen *betala dem* där pronomenet syftar på den summa pengar som nämns i den föregående delen av turen.¹¹² I andradraget följer så motuppmaningen, *Wil Ni intet ge mig revanche* (264).

Exempel 7:10. Avslag genom motuppmaning (uppmaningsutlöst avslagssekvens).

262 *Mulpus och Toujours inkomma ifrån kammaren trätande. [...]*

D1 263 TOUJOURS Nei, Ni är skyldig mig 1200 Daler --- betala dem -- jag spelar intet mer.

D2 264 MULPUS Wil Ni intet ge mig revanche.

D3a 265 TOUJOURS Hwad fan wil Ni prata om revanche? Har Ni intet fådt det -- jag want 600 Daler utaf Er på vingt un. [...]

(2Ab/Sterbhuskammereren)

Genom sin motuppmaning antyder Mulpus samtidigt en motivering till varför han inte omedelbart tillmötesgår Toujours begäran att betala, nämligen att han hoppas på att få revansch och därigenom slippa undan spelskulden. Motuppmaningen förstärks av att den formuleras med hjälpverbet *vilja*.

7.2.3 Upprepade uppmaningar i konflikthändelsernas avslagssekvenser

Komplexiteten hos de 12 upprepade uppmaningarna i tredjedragen i de uppmaningsutlösta avslagssekvenserna varierar. Som regel är de något längre yttranden. Bara ett tredjedrag utvecklas över flera turer (genom inskott, jfr avsnitt 7.2.1). De upprepade uppmaningarna innehåller praktiskt taget inga försvagande modifieringar av det slag som förekommer i första-

---

¹¹² Sekvensen i exempel 7:10 är en av dem vars inledning inte finns manifesterad i drama-texten. I detta fall innehåller den först manifesterade turen en uppmaning, *betala dem*, som jag valt att betrakta som förstadrage i en uppmaningsutlöst avslagssekvens.

uppmaningarna. Inte heller uppträder särskilt många förstärkande modifieringar. Svordomar förekommer någon enstaka gång men förolämpande tilltalsformer saknas liksom hotelser. Till skillnad från förstauppmaningarna innehåller de upprepade uppmaningarna i vissa fall partiella upprepningar av motpartens föregående drag eller responspartiklar som *men*, *nej* och *jo* (se t.ex. tredjedraget i exempel 7:11). Sådana upprepningar och partiklar bidrar antingen till att förtydliga att yttrandet är en upprepade uppmaning eller till att skärpa tonen i uppmaningar som i sig själva är tydliga (jfr avsnitt 5.1.2).

När det gäller kopplingen mellan den upprepade uppmaningen och första dragets uppmaning kan man för det första konstatera att dessa inte i något fall är formellt identiska med varandra. Det innebär att de i detta avseende framstår som mindre aggressiva. Däremot förmedlas de upprepade uppmaningarna ofta med formuleringar som delvis liknar förstauppmaningens. Ibland återanvänds enstaka ord, ibland större enheter.

Ett av de fall där den upprepade uppmaningen formellt sett ligger relativt nära den ursprungliga uppmaningen finns i tredjedraget i exempel 7:2. I Lauras yttrande *Antag bara detta: då vore din magt ute!* uttrycks uppmaningen genom den första delen, *antag bara detta*. (Genom den sista delen, *då vore din magt ute*, hävdar Laura en konsekvens som skulle följa ifall de antaganden hon vill att maken ska göra vore sanna.) Detta uppmaningsuttryck liknar formellt sett förstadrags på så vis att det är utformat som ett direktiv inlett av den imperativa verbformen *antag*. Resten av förstauppmaningens innehåll återges i förkortad form, med hjälp av pronomenet *detta* med anaforisk referens. Lauras upprepade uppmaning skiljer sig också från förstauppmaningen genom modifieringen *bara*. I detta fall har den en övertalande funktion eftersom den framställer den begärda handlingen som enkel att utföra eller föga anmärkningsvärd och därmed som en handling som kan, och borde, utföras.

Förstauppmaningen och den upprepade uppmaningen behöver dock inte alltid vara särskilt lika formuleringsmässigt för att vara innehållsligt och strukturellt sett identiska. I exempel 7:8 har både förstauppmaningen och den upprepade uppmaningen i tredjedraget samma struktur. Båda inleds av antydda uppmaningsuttryck som sedan följs av en motivering och till sist en provokation. Dessa tre delar formuleras dock på olika sätt i de båda dragen. Jämför man t.ex. förstadrags uppmaningsuttryck, *Det blir femtio spänn det, tack*, med den upprepade uppmaningens, *Femtio spänn, Ove – du är skyldig mig femtio spänn*, ser man att det enda som formellt upprepas i uppmaningsuttrycken är den summa Jonny vill att Ove ska ge honom, nämligen *femtio spänn*. På liknande sätt återanvänds delar av motiveringen i den upprepade uppmaningen medan provokationen parafraseras.

Kopplingen mellan förstauppmaningen och den upprepade uppmaningen kan också vara formellt sett ännu vagare än i nyss nämnda exempel. Martins

fråga *Inte det?* i tredjedraget i det tidigare visade exempel 7:7 upprepar bara indirekt ett element från förstauppmeningen genom pronomenet *det* som syftar tillbaka på formuleringen *belåna smyckena*.

Till skillnad från de tre ovan nämnda exemplen är merparten av de upprepade uppmaningarna inte enbart innehållsliga och (delvis) formella upprepningar av förstauppmeningen. De flesta utgör dessutom, med eller utan tillägg av ett uppmaningsuttryck, ett angrepp på motpartens avslag. Angreppen kan utformas på tre sätt varav två är avhängiga av avslagets karaktär.

Det första sättet att angripa avslaget nämns i tidigare forskning (se 7.1.3) och är avhängigt av att avslaget framförts med en motivering. Om så är fallet kan den ursprungliga uppmaningen upprepas indirekt genom att talaren angriper motiveringen utan formell anknytning till förstauppmeningen och utan framförandet av något uppmaningsuttryck. Ett exempel på hur en uppmaning upprepas på så sätt återges i exempel 7:11.

Sekvensen inleds när Maja via en fråga begär att Ingrid ska tala om på vilket sätt hon har rätt att betrakta drängen Truls som sin fästman (346). Ingrid avslår denna begäran i andradraget med motiveringen att Maja inte har rätt att få veta det. När Maja i sin tur tillbakavisar Majas motivering med yttrandet *Jo hwem wet, om icke det torde gå mig när nog an* (348) upprepar hon indirekt sin ursprungliga begäran om att få ett svar. Fortsättningen på hennes yttrande utgör en motivering till att angreppet på Ingrid avslag är befogat: *och kan skie närmare än du tror. Ty jag wet, hwad Truls en gång för alla har lofwat mig.*

Exempel 7:11. Upprepad uppmaning (uppmaningsutlöst avslagssekvens).

- D1 346 MAJA Hwaruti tro den rättighet må bestå, som du har i hans Person fram för mig?
- D2 347 INGRID Det går dig intet an, och behöfwer jag intet at stå här, och giöra dig räkning derföre.
- D3 348 MAJA Jo hwem wet, om icke det torde gå mig när nog an, och kan skie närmare än du tror. Ty jag wet, hwad Truls en gång för alla har lofwat mig.

(1Db/Håkan Smulgråt)

Det andra sättet som ett avslag kan angripas på är avhängigt av att avslaget är av typen motuppmaning. I tredjedraget kan då den uppmanande parten först angripa avslaget genom att avslå motuppmaningen och därefter, i en annan del, upprepa sin uppmaning. Detta sker t.ex. i tredjedraget i det tidigare visade exempel 7:5. Med formuleringen *Jag struntar i diskussionen* avslår Sally först Simons motuppmaning att diskutera på samma nivå som tidigare. Därefter tillägger hon en upprepning av den ursprungliga uppmaningen, nu formulerad på två sätt, först med en förkortad men formellt liknande version av den ursprungliga uppmaningen (en äkta fråga), *Men varför,*

och sedan, efter en paus, med ett direktivt uppmaningsuttryck: *svara mej varför!*

Det tredje och sista sättet som en talare kan gå till väga på för att angripa ett avslag skiljer sig från de två tidigare nämnda på så vis att det kan användas oavsett vilken avslagstyp som föregår det. Angreppet riktas i dessa fall mot själva akten att avslå en uppmaning och/eller mot personen som utfört denna akt, i stället för mot det sakliga innehållet i avslaget. Den upprepade uppmaning som Oscar framför i tredjedraget i exempel 7:3 inleds på detta sätt. Oscar angriper maken genom att kritisera henne för att vara barnslig som vägrar låna honom pengarna, *Seså, var inte barnslig nu, Viola!*. I exemplet följs kritiken av ett bemötande av ett tänkbart (men aldrig framfört) skäl till avslaget, nämligen att Viola möjligtvis tror att maken vill ta hennes pengar, *Du måste väl inte tro att jag vill **taga** din skatt*. Genom den sista delen av yttrandet upprepar Oscar så ett av uppmaningsuttrycken från första draget, denna gång i påståendeform med adverbet *bara* som i sammanhanget får en övertalande funktion då det framställer den begärda handlingen som begränsad och föga anmärkningsvärd: *jag vill ju bara låna den* (jfr adverbets funktion i Lauras upprepade uppmaning ovan).

7.2.4 Avslagssekvensernas utveckling efter tredjedraget

En femtedel av konflikthändelsernas 22 avslagssekvenser upphör omedelbart efter tredjedraget, ytterligare en tredjedel efter fjärdedraget. Det innebär att drygt hälften fortsätter efter det fjärde draget. Fyra av sekvenserna, en knapp femtedel, är längre än 10 drag och ett par av dessa strax över 20 drag. Den genomsnittliga längden hos avslagssekvenserna är 7 drag.

En femtedel av avslagssekvenserna upphör i och med att de övergår i motsägende- eller klandersekvenser (oftast klandersekvenser), och nästan lika många slutar då de övergår i konfliktaktiviteter av annat slag. En knapp tredjedel upphör för att parterna övergår till att utföra icke-oppositionella handlingar, vilket kan ses som en undvikandestrategi. Drygt en tredjedel av sekvenserna upphör när konflikthändelsen når avslutningsfasen, t.ex. genom den ena partens fysiska tillbakadragande.

Eftersom den begärda handlingen antingen utförs eller inte utfaller avslagssekvenserna alltid till någondera partens förmån (jfr uppgivanden, avsnitt 3.3.5). I en dryg tredjedel av fallen utförs handlingen i fråga, i knappt två tredjedelar av fallen utförs den inte. Därmed kan man säga att den avslående parten i mitt material vanligtvis går segrande ur striden om huruvida en viss handling ska utföras eller inte.

7.2.5 Sammanfattning

Avslagssekvenser innehåller uppmaningar som bemöts med avslag på uppmaningar. Uppmaningar är yttranden genom vilka talaren försöker styra motpartens handlingar. Avslag innebär att konfliktparten visar att han eller hon inte har för avsikt att tillmötesgå uppmaningen.

Det finns två typer av avslagssekvenser, uppmanings- respektive beteendeglösta. De tre första drag som utväxlas mellan konfliktparterna i de uppmaningsutlösta är en uppmaning, ett avslag och en upprepad uppmaning. De beteendeglösta inleds med ett beteende som bemöts av en uppmaning att förändra eller upphöra med beteendet vilket följs av ett avslag (oftast i form av fortsatt beteende). Båda typerna är ungefär lika vanliga i materialet. Konflikthändelserna innehåller sammanlagt 22 avslagssekvenser, 12 uppmaningsutlösta, 10 beteendeglösta. Av dessa finns 2 i 1700-talsmaterialet, 12 i 1800-talsmaterialet och 8 i 1900-talsmaterialet. Ämnesmässigt kretsar båda typerna av sekvenser ofta kring parternas förflyttningar i rummet eller ekonomiska transaktioner.

De tre inledande dragen varierar i komplexitet men de är sällan så korta som minimala responser. Få uppmaningar utvecklas över flera turer (4 fall av 22 förstauppmaningar, 1 av 12 upprepade uppmaningar). Avslagen förekommer alla inom en och samma tur.

Uppmaningarna i avslagssekvenserna delas in i fyra olika typer av uppmaningsuttryck med varierande direkthet och styrka: *direktiva*, *påståendeformade*, *frågeformade* och *antydde uppmaningsuttryck*. Av dessa är de direktiva och påståendeformade vanligast i materialet som helhet, de frågeformade och antydde ovanligast. Uppmaningarna är i hälften av fallen modifierade, lika ofta med försvagande som förstärkande uttryck.

Avslagen delas in i tre typer med varierande styrka och direkthet: *avslag utan motivering*, *avslag med motivering* och *motuppmaningar*. Det är nästan lika vanligt med avslag utan motivering som avslag med motivering medan motuppmaningar är ovanligare. Avslagen modifieras på olika sätt, motuppmaningarna exempelvis med samma medel som vid förstauppmaningar. Inga övergripande mönster har dock urskiljts utan modifieringarna har kommenterats vid varje exempel.

Kombinationer av olika dragtyper inom ett drag är ovanliga i förstauppmaningarna (4 fall) och förekommer inte alls i avslagen.

Upprepade uppmaningar kan vara utformade på samma sätt som förstauppmaningarna eller mer indirekt, t.ex. som angrepp på motiveringar som framförts i de föregående dragens avslag. De upprepade uppmaningarna har inte kategoriserats i typer utan diskuterats utifrån hur de förhåller sig till förstauppmaningen och till avslaget. Oftast är de konstruerade så att de angriper någon aspekt av avslaget. Ingen av de upprepade uppmaningarna i materialet är formellt identisk med förstauppmaningen. Som regel tillkom-

mer någon ny formell och innehållslig aspekt eller så förmedlar den upprepade uppmaningen samma innehåll som den ursprungliga uppmaningen, men i annan form.

Om avslagssekvensernas utveckling efter tredjedraget kan bl.a. sägas att den genomsnittliga längden är 7 drag. I knappt två tredjedelar av fallen upphör sekvenserna utan att den begärda handlingen utförts, dvs. aktiviteten upphör till den avslående partens fördel.

8 Konflikt i dramadialog under tre sekler

I kapitel 5–7 har de tre inledande dragen i sammanlagt 111 konfliktsekvenser behandlats med avseende på utformning, interaktionell funktion och frekvens. Sekvenserna, som är av tre olika typer, motsägende-, klander- och avslagssekvenser, återfinns i 45 av materialets 47 konfliktändelser vilka i sin tur ingår i 21 olika dramer författade under de tre senaste seklerna. Förutom inledningen har också vissa aspekter av sekvensernas fortsättning efter tredjedraget berörts, nämligen deras omfång, upphörande och utfall. Framställningen har vidare redogjort för hur olika typer av drag fördelar sig på konfliktsekvenser från olika sekler och berört vilka ämnen som behandlas i sekvenserna.

Genom analyserna har jag visat vilka oppositionella språkhandlingar och sekvenstyper som utmärker interpersonella, verbala konflikter i dramadialog och därmed bidragit till att uppfylla avhandlingens första syfte, dvs. att studera konstruktionen av interpersonella verbala konflikter i skriven dramatik.

Det är nu dags att ta ett samlat grepp kring de konfliktstrukturer som behandlats, dvs. konfliktsekvenserna och de dragtyper som återfinns i dem, och att utifrån resultaten diskutera bilden av konflikt i dramadialog. Dessutom kräver den andra syftesfrågan behandling. Gestaltar sig konflikter, att döma av de undersökta konfliktstrukturerna, på liknande sätt under olika tider eller skiljer de sig åt? Dragtypernas fördelning över olika perioder har redovisats i föregående kapitel, men vilka slutsatser kan dras utifrån dessa resultat? Som nämndes i avhandlingens inledning ska studien också behandla dramatiska funktioner hos de undersökta konfliktstrukturerna, vilket görs i slutet av detta kapitel.

Ett återkommande tema i första halvan av detta kapitel (8.1–8.2) är frågan om i vilken utsträckning de konfliktmönster som kan urskiljas är drama-specifika eller giltiga också för verklighetens samtal. Jag använder mig i diskussionen av begreppen *dramatisk* respektive *social konvention*. Det förstnämnda begreppet introducerades i avsnitt 2.1 men användningen av båda begreppen behöver kommenteras utförligare.

Med sociala konventioner avses i det följande de normer och regler för samtal och interaktion i olika sociala situationer som råder i den verkliga världen. Med dramatiska konventioner avses normer och regler för dialogen i dramatiken. Liksom tidigare forskning betraktar jag den dramaspecifika

dialogkompetens som krävs för tolkning av rollpersonernas interaktion som en delmängd av vår vanliga kunskap om samtal (se 2.1). Men medan vissa forskare till de dramatiska konventionerna enbart fört sådana företeelser som saknar motsvarighet i den verkliga världen lägger jag en bredare innebörd i begreppet. För mig omfattar de dramatiska konventionerna alla slags konventioner för gestaltning av betydelsebärande element i dramadialogen, konventioner som författare medvetet eller omedvetet etablerar och följer. Konventionerna avser både sådant som avviker från mönster i vår vardagliga, verkliga värld och sådant som överensstämmer med verkligheten. De dramatiska konventionerna kan alltså överensstämma med de sociala, om författarna väljer att efterlikna de för samtiden gällande reglerna för interaktion.

Frågan om något är dramaspecifikt eller inte är oftast en gradfråga i min studie, dvs. den gäller frekvensen hos olika konfliktinslag i mitt dramadialogmaterial jämfört med motsvarande frekvens i verklighetens konflikter. Att det vanligen handlar om graduella skillnader hänger samman med att undersökningen utgår från konfliktsekvenstyper, dragtyper, modifieringssätt osv. som har potential att återfinnas i både fiktiv och verklig dialog.

Kapitel 8 har följande uppläggnig. I avsnitt 8.1 diskuteras utformningen av konflikt i dramadialog. Diskussionen lyfter fram några av de viktigaste resultaten vad gäller analysen av konfliktsekvenserna (8.1.1) och de tre inledande dragen (8.1.2) och sätter dem, så långt det är möjligt, i relation till vad tidigare konfliktforskning har påvisat i syfte att diskutera om mönstren hänger samman med dramatiska eller sociala konventioner för utformningen av dialog.

I avsnitt 8.2 behandlas frågan om likheter och skillnader över tid. Avsnittet tar upp frekvensen av olika dragtyper och diskuterar om mönstren kan tänkas hänga samman med stabila eller föränderliga dramatiska eller sociala konventioner. Först behandlas skillnader i frekvensen hos olika dragtyper, med fokus på klandersekvenserna. Avsnittet berör också frågan om dramatisk funktion. Därefter behandlas likheter i frekvens vad gäller olika dragtyper.

I avsnitt 8.3 belyses några dramatiska (berättartekniska) funktioner hos de undersökta konfliktstrukturerna. Först diskuteras vad som menas med intrigutveckling samt hur och i vilken utsträckning strukturerna bidrar till denna. Sedan behandlas några aspekter av strukturernas karaktäriserande funktion, nämligen huruvida de skildrar parterna som vinnare eller förlorare och hur de gestaltar parternas relativa styrkeförhållanden. Klandersekvensernas karaktäriserande funktion belyses särskilt.

I avsnitt 8.4 ges en sammanfattning av de tre avsnitten om konflikternas utformning, variation över tid och dramatiska funktioner. Därefter lyfter jag fram vilken ny kunskap avhandlingsstudien bidragit med utöver de resultat

som rör syftesfrågorna och pekar ut frågor för framtida forskning (8.5). Sist följer några avslutande ord om konflikter i dramatik (8.6).

8.1 Utformningen av konflikt i dramadialog

I detta avsnitt behandlas den bild av konflikt i dramadialog som resultaten förmedlar. Det första avsnittet (8.1.1) rör konfliktsekvensernas spridning på konflikthändelser och dramer, sekvensernas frekvens i förhållande till varandra och deras längd. (Sekvensernas upphörande och utfall diskuteras i 8.3.2.1.) Tyngdpunkten ligger på frågan om hur vanliga sekvenserna är, dvs. vilken konfliktaktivitet som parterna i konflikthändelserna oftast sysselsätter sig med.

Det andra avsnittet (8.1.2) uppehåller sig vid de tre inledande dragen i konfliktsekvenserna med avseende på dragens komplexitet, dvs. deras längd, eventuella utveckling över flera turer och eventuella kombination av olika dragtyper. Dessutom diskuteras vilka som är de vanligaste dragtyperna och deras styrka, vilken bl.a. beror på förekomsten av olika slags modifieringar.

8.1.1 Sekvenstypernas form och frekvens

Av de sammanlagt 111 konfliktsekvenser som undersökts är 23 motsägandesekvenser, 66 klandersekvenser och 22 avslagssekvenser. Sekvenserna har både en relativt god spridning över de 47 konflikthändelserna och de 21 dramer som innehåller dessa händelser. Som redovisats ovan förekommer klandersekvenserna i tre fjärdedelar av konflikthändelserna och så gott som alla dramer, medan motsägande- och avslagssekvenserna återfinns i mellan en tredjedel och två femtedelar av händelserna och i mer än hälften av dramerna.

Fördelningen av sekvenserna över händelser och dramer visar att konflikter i dramatik liksom i verkliga livet ofta är komplexa kommunikativa händelser där deltagarna ägnar sig åt att genomföra olika slag av oppositionella subaktiviteter.

Komplexiteten i händelserna varierar dock från fall till fall. Vissa är sammansatta av flera olika (typer av) konfliktsekvenser, andra koncentreras kring en enda konfliktsekvens. Exakt hur sammansättningen ser ut för olika händelser faller utom ramen för denna studie men av vikt är t.ex. att 1700-talshändelserna genomgående har en mindre komplex struktur på så sätt att de oftare enbart består av en eller ett par konfliktsekvenser (se också 8.2.2). Detta innebär att de har en lägre potential att uppvisa hög förekomst av alla tre konfliktsekvenstyperna. Förutom att konflikthändelserna har olika struktur har de också varierande omfång och är olika många från olika perioder.

All denna variation i konflikthändelsernas komplexitet har betydelse om man utifrån resultaten vill uttala sig om vilken som är den vanligaste konfliktaktiviteten i materialet som helhet. Att klandersekvenserna jämfört med de båda andra sekvenstyperna är ojämförigt flest till antalet innebär inte att man omedelbart kan dra slutsatsen att klander och responser på klander är den vanligaste konfliktaktiviteten i materialet som helhet eller under respektive period.

För att bättre kunna besvara frågan om vilken konfliktaktivitet som är vanligast görs jämförelsen i det följande utifrån hur stor andel som antalet belägg på respektive konfliktsekvenstyp utgör av det totala antalet undersökta konfliktsekvenser under respektive period (t.ex. 7 motsägandeseqvenser av sammanlagt 25 konfliktsekvenser i 1700-talsmaterialet ger 28 %).¹¹³ Resultatet redovisas i tabell 8:1. Där anges enbart procentsatser av det totala antalet belägg för respektive sekel. Det totala antalet konfliktsekvenser från 1700-talet är 25, från 1800-talet 51 och från 1900-talet 35. (Det faktiska antalet belägg på varje konfliktsekvenstyp redovisas inte i tabellen eftersom det kan utläsas av tabellerna i kapitel 5–7.)

Tabell 8:1. Andelen konfliktsekvenser av olika typ av den totala mängden konfliktsekvenser under respektive sekel, uttryckt i procent.

Sekvenstyp	1700-tal	1800-tal	1900-tal
Motsägande	28	20	17
Klander	64	57	60
Avslag	8	24	23
Totalt	100	100	100

Tabell 8:1 visar att klandersekvenser är vanligast av de tre undersökta sekvenstyperna med omkring två tredjedelar av beläggen under alla tre perioderna. Motsägande- och avslagssekvenser har mellan en femtedel och en fjärdedel av beläggen med undantag för avslagssekvenser i 1700-talsmaterialet som är relativt ovanliga. Klander och klanderresponser förekommer med andra ord mer än dubbelt så ofta som motsäganden respektive uppmaningar och avslag i större delen av materialet. Medan 1800- och 1900-talshändelserna har en liknande fördelning mellan sekvenstyperna avviker 1700-talets händelser genom att de betydligt mer sällan kretsar kring uppmaningar och avslag än motsäganden.

¹¹³ Jag har försökt fastställa den vanligaste konfliktaktiviteten med olika beräkningar, bl.a. genom att undersöka hur många olika konflikthändelser som innehåller en viss typ av konfliktsekvens och genom att periodvis jämföra det totala antalet drag för respektive sekvenstyp. Oavsett metod överensstämmer dock resultaten i stora drag med dem som presenteras i tabell 8:1, dvs. klandersekvenserna är vanligast medan de andra sekvenstyperna, inbördes sett, är ungefär lika vanliga.

Att 1700-talshändelserna har så få avslagssekvenser skulle kunna tolkas som att författarna av 1700-talets komedier inte i lika hög utsträckning som senare tids författare har uppfattat dem som effektfulla medel att skapa konflikt kring. Det är dock svårt att se någon omedelbar förklaring till varför så skulle vara fallet. Man bör också hålla i minnet att underlaget är relativt smalt och att händelserna från den äldsta perioden har en annan, enklare struktur än händelserna från senare tid. Båda sakerna kan inverka på den låga andelen avslagssekvenser i 1700-talshändelserna.

Som helhet överväger likheterna mellan de olika perioderna. En slutsats är därför att konflikter i svensk dramadiolog framför allt kretsar kring klander och klanderresponser. Klandersekvenser framstår med andra ord som det interaktionella stoff författare primärt väljer att bygga konflikter av och det oavsett dramats tillkomsttid.

Klander och responser på klander är också frekvent i konflikter i utländsk dramadiolog. Spitz (2005) har i sin undersökning av mor–dotterkonflikter i modern engelsk dramatik funnit att sådana aktiviteter hör till de vanligaste i hennes material. Klander (och motklander) befanns vara en mycket vanlig aktivitet även i Aronssons (1987) undersökning av ett O'Neill-drama (se 1.2.1). Hur pass vanliga klandersekvenser är jämfört med motsägende- och avslagssekvenser framgår dock inte av studierna. Ingen av forskarna kvantifierar sina resultat och Aronsson behandlar inte de sistnämnda sekvens typerna.

Att klanderaktivitet är ett frekvent inslag i dramatiska konflikter väcker frågan om vilka funktioner sådan aktivitet kan ha ur ett berättartekniskt perspektiv. Varför är det attraktivt för dramaförfattare att bygga konflikter kring just sådana språkhandlingar? Jag återkommer till frågan om klandersekvensernas dramatiska funktion i avsnitt 8.3.2.3. Här vill jag i stället diskutera en annan fråga som väcks av resultatet. Finns det skäl att anta att klanderaktiviteter är så pass vanliga därför att dramatiken på denna punkt speglar verklighetens konflikter? Annorlunda uttryckt: Ägnar sig rollpersonerna i dramatik åt klanderaktiviteter i så hög grad därför att dramaförfattarna, i egenskap av lekman sociologer, har fångat hur konflikter i verkliga livet gestaltar sig?

För att besvara den frågan krävs ett jämförelsematerial av konflikter i verkliga samtal. Eftersom en studie av sådana samtal faller utanför denna undersöknings ram måste jämförelsematerial sökas i tidigare forskning. Det finns dock få studier som systematiskt analyserat alla de tre konfliktsekvenstyperna. En utländsk konfliktstudie av nutida samtal som undersöker samma sekvenstyper med någorlunda jämförbar metod är Grubers (1996) undersökning av nutida tyskspråkiga tv-sända debatter av vardaglig samtalskaraktär.¹¹⁴ Gruber redovisar inga exakta siffror för sekvensernas frekvens

---

¹¹⁴ Inte heller resultaten från Gruber 1996 är fullt ut jämförbara med mina då bl.a. avgränsningen mellan klander- och avslagssekvenser görs på annat sätt, se 7.1, not 99.

men konstaterar att klander och motsäganden som språkhandlingar är betydligt vanligare än uppmaningar i tv-debatterna (a.a. s. 14). Jämför man mitt och Grubers resultat pekar det på att konflikter, både i dramatiken och i verkliga livet, i hög grad består av klander, åtminstone när deltagarna är mer eller mindre bekanta vuxna, medan konflikter som kretsar kring uppmaningar och avslag är ovanligare.

För att med större säkerhet besvara frågan om klander generellt utgör den vanligaste konfliktaktiviteten i dramatik och i verkliga samtal krävs emellertid fler studier. Motsäganden eller uppmaningar och avslag kan säkert höras till de dominerande språkhandlingstyperna i vissa slags samtal. Av tidigare forskning kring verkliga samtal har jag t.ex. fått uppfattningen att yngre barns konflikter liksom konflikter mellan föräldrar och barn ofta tar sig uttryck i avslagssekvenser (t.ex. Eisenberg & Garvey 1981, Goodwin 1990, 2006, Aronsson & Thorell 1999) medan klander är mer sällsynt i studier med dessa deltagarkonstellationer. Det är alltså möjligt att olika konfliktaktiviteters frekvens hänger samman med deltagarnas ålder och specifika sociala relation.

Det återstår att avgöra om klander och klanderresponser har varit den vanligaste konfliktaktiviteten i samtal historiskt sett. Än så länge saknas forskning om historisk dialog som kan visa huruvida mitt resultat är drama-specifikt eller om det hör till mer generella sociala konventioner.

Till sist ska något sägas om konfliktsekvenstyperna i förhållande till deras omfång. Resultatet i analyskapitlet (5–7) visar att konfliktsekvenserna varierar i längd mellan det minimala omfånget av 3 drag upp till strax över 20 drag. Den genomsnittliga längden är relativt kort, mellan 5 och 7 drag. Avslagssekvenserna är i genomsnitt längre än de andra typerna och har högst andel sekvenser som sträcker sig över fler än 10 drag. Parternas uppmaningar och avslag på uppmaningar bildar alltså längre sammanhållna räckor av tal i konflikthändelserna än deras oenighet i sakfrågor eller kritik av varandras beteenden. När konfliktparterna väl har tagit upp striden kring huruvida något ska utföras eller inte breder denna kamp ut sig i tid medan motsägende- och klandersekvenser mer har formen av punktvisa, koncentrerade utbrott av oenighet mellan parterna.

Resultatet visar att alla konfliktsekvenstyperna kan utvecklas över många drag men att detta oftast sker i avslagssekvenserna. Om det är ett drama-specifikt mönster eller något som också gäller för konfliktsamtal i verkligheten måste framtida studier utvisa. Det finns inga tidigare undersökningar av konfliktsekvensers längd i dramadialog eller verkliga samtal som metodiskt ligger tillräckligt nära föreliggande studie för att möjliggöra en jämförelse.

8.1.2 Dragtypernas form och frekvens

De inledande dragen i konfliktsekvenserna har olika komplexitet. Vad gäller längden är de dock sällan så korta att de kan betecknas som minimala responser. Flera av dragen är långa och komplexa på så sätt att de utvecklas över flera turer. Det gäller särskilt de klandrande yttrandena i andradragen där närapå en fjärdedel har denna utformning. Vidare är flera av dragen också komplexa i det avseendet att de innehåller kombinationer av olika dragtyper. Exempelvis kan en del av ett klandrande yttrande bedömas som klander av typen omnämmande av felaktigt beteende och en annan del som klander av typen begäran om rättfärdigande av beteende. Andelen drag som innehåller kombinationer av dragtyper varierar men är högst i de klandrande andradragen (med knappt två femtedelar av beläggen).

Ingen studie av fiktiv eller verklig konfliktdialog tillåter direkta jämförelser med mitt material avseende dragens komplexitet. Mitt allmänna intryck från de exempel som tidigare forskning ger är dock att dragen i verkliga samtal oftare är kortare och mindre komplexa än dem jag finner i mitt material. Det betyder inte att drag med motsvarande utformning saknas i verklighetens konflikter men möjligen att de är mindre frekventa och därmed undgår uppmärksamhet.¹¹⁵

En studie tillåter en direkt jämförelse med mina resultat på en viss punkt gällande dragens komplexitet. Det är Laforests (2002) samtalsanalytiska undersökning av klander i fransk-kanadensiska familjer. Min studie använder samma kategorier och kategoriseringssätt för klander i andradragen som den och Laforest kommenterar förekomsten av kombinationer i andradragen. Medan det i mitt material finns kombinationer i 25 av 66 klandrande andradrag (dvs. 37 %) finns det i Laforests studie bara kombinationer i 2 av 50 av dessa drag (dvs. 4 %). Mitt dramadiologmaterial uppvisar med andra ord en betydligt högre andel andradrag med kombinationer av olika klandertyper.

En tänkbar orsak till resultatet är sannolikt att det oftare förekommer kamp om ordet i verklighetens konflikter vilket leder till avbrott, överlappningar och att turernas längd kortas. I verkliga konflikter väntar lyssnaren sällan på att talaren ska komma fram till en s.k. turbytesplats utan försöker överta turen så snart talaren producerat en proposition som går att angripa, dvs. så snart talaren nått en punkt i sin taltur som Gruber (1998:478 ff.) kallar för en "disagreement relevance point" (se 3.2.4.1). I dramadiolog förekommer det bara kamp kring talutrymmet när dramaförfattaren valt det. Eftersom rollpersonerna i teorin har obegränsat med utrymme att uttrycka sig på kan de "hinna med" att klandra motparten på flera olika sätt innan

---

¹¹⁵ Att drag kan utvecklas över flera turer diskuteras inte uttryckligen i tidigare konfliktforskning vilket skulle kunna indikera att denna utformning av dragen är dramspecifik. Studerar man de exempel som forskarna återger kan man dock se drag med denna utformning (se t.ex. de klanderexempel som diskuteras i Dersley & Wootton 2000:382, 384).

motparten bemöter klandret. I verklighetens samtal hinner en talare sällan uttrycka klander på mer än ett sätt innan motparten tar över ordet. Möjligen strävar författarna efter att tydliggöra för läsaren (publiken) vad som pågår genom att låta talaren uttrycka språkhandlingen på mer än ett sätt.

Att dragen i mitt material relativt ofta utvecklas över flera turer medan minimala responser är ovanliga kan förklaras på liknande sätt. I dramatiken kan dramaförfattaren tillåta ett konfliktdrag att utvecklas över flera turer för att uppnå olika effekter (se vidare 8.3.2.3). Att det förekommer så få minimala responser beror sannolikt också på att dramadialogen är konstruerad och att dramaförfattaren, t.ex. i sin strävan att effektivisera dialogen, föredrar att låta rollpersonerna yttra sig i längre turer när de väl ges ordet (jfr avsnitt 2.2.2.1).

Så långt har dragens komplexitet diskuterats. Vad gäller de olika dragtypernas frekvens har jag funnit skilda mönster, vilka kort sammanfattas i det följande med fokus på dragens relativa direktitet och styrka.

I motsägandesekvenserna är det vanligt att åsikterna i förstadrage utgörs av mindre eller underförstådda delar av en talares yttrande. Andradragmotsägandena är oftast av den mest direkta och relativt starka typen, kallad direkta innehållsliga motsäganden, eller av den svagaste typen, pragmatiska motsäganden, medan tredjedragen vanligen är pragmatiska motsäganden.

I klandersekvenserna är det oftast svårt att ringa in exakt vad som utgörs av förstadrage, dvs. de klanderutlösande beteendena. De är av varierande slag men ofta verbala. Andradragen, de klandrande yttrandena, är oftast av den mest direkta och relativt starka typen, omnämning av felaktigt beteende. Tredjedragen kan delas in i flera olika kategorier. Vanligast är att dragen utgörs av motklander av typen omnämning av felaktigt beteende och att motklandret kritiserar ett annat beteende än det som behandlades i andradraget, dvs. det rör sig om vad som kallas nytt klander.

Avslagssekvenserna kan delas in i två, nästan lika vanliga, typer med olika struktur: sådana som utlöses av uppmaningar och sådana som utlöses av beteenden. Utformningen av uppmaningarna och avslagen i båda typerna har dock behandlats samlat. De uppmanande dragen är för det mesta av den direktaste och starkaste sorten, dvs. direktiva. Avslagen är oftast av den typ som saknar motivering men framstår vanligen som relativt svaga eftersom det handlar om icke-verbala avslag i beteendeutlösta sekvenser.

Möjligen kan man i mitt material se en viss övervikt av direkta drag vars språkhandlingsstatus är tydlig, på bekostnad av indirekta, mindre distinkta drag. Detta skulle kunna förklaras med en strävan från dramaförfattaren att inte göra läsaren osäker på tolkningen av rollpersonernas aktivitet. Men det skulle också kunna vara så att de dragtyper som är vanligast i mitt material är de som oftast används i verkliga samtal.

Det går bara att direkt jämföra med tidigare forskning på en punkt. Det gäller resultaten för förekomsten av olika dragtyper i de klandrande andra-

dragen. Även där är det med nämnda studie av Laforest (2002) som mina resultat kan jämföras. Som framgått är klander av typen omnämmande av felaktigt beteende den överlägset vanligaste klandertypen i andradragen i mitt material. De utgör 49 av 66 belägg medan övriga klandertyper har färre förekomster (mellan 0 och 7). Även i Laforests studie av verkliga samtal är omnämmande av felaktigt beteende det överlägset vanligaste sättet att framställa klander på, med sammanlagt 32 av 50 belägg, medan övriga klandertyper har betydligt färre belägg (mellan 1 och 7 belägg). I stora drag överensstämmer alltså mitt resultat med Laforests, vilket tyder på att detta är det prototypiska och vanligaste sättet att framföra klander på, oavsett om klandret förekommer i konflikter i fiktion eller i verkliga livet.

Till sist ska dragens styrka kommenteras. Inte heller med avseende på denna aspekt finns det tidigare forskning vars resultat direkt kan jämföras med föreliggande studie. Det är också överlag svårt att göra generaliserande uttalanden om dragens styrka eftersom många faktorer bidrar till att forma hur ett drag uppfattas styrkemässigt. Förutom vilken (direkt eller indirekt) dragtyp det rör sig om inverkar bl.a. också modifieringar av olika slag vilka dessutom emellanåt kan kombineras på ett motsägelsefullt sätt (jfr 7.1.1).

Om jag trots reservationen tillåter mig att göra ett par observationer så märker jag för det första att de vanligaste dragtyperna ofta hör till de direktaste och/eller starkaste varianterna. På så sätt kan man säga att dragen i detta avseende ofta bidrar till att ge konflikterna en högre intensitet, dvs. aggressivitet.

En andra iakttagelse angående styrkan är att varken de förstärkande eller försvagande modifieringar som undersökts förefaller vara särskilt vanliga i dramatikers konflikter. Till de mer generella modifieringssätten hör responsartiklar och turinitiala partiella upprepningar. Dessa förekommer oftast vid de mindre direkta dragtyperna (i motsäganden och motklander) vilket innebär att de förtydligar dragen i stället för att förstärka dem. Det finns alltså en tendens till att dessa modifieringar som skulle kunna höja intensiteten snarare används för att tydliggöra indirekta drags oppositionella status. Att förstärkande modifieringar överlag inte är särskilt frekventa innebär att dragen som regel inte har den allra högsta intensiteten. Det finns med andra ord utrymme att höja temperaturen i yttrandena ytterligare någon grad genom att tillföra fler förstärkande modifieringar men detta har dramaförfattarna av olika anledningar oftast valt att inte göra.

Mitt resultat vad gäller dragens styrka kan jämföras med Spitzs studie av mor-dotterkonflikter i engelsk dramatik (2005). Spitz undersöker visserligen i första hand andra slags modifieringar än de verbala (lexikala) som föreliggande studie behandlar (Spitz fokuserar på de tre samtalsstrukturella modifieringar som nämnts i avsnitt 3.2.4.1). Hon understryker dock att de drag och konflikter hon undersöker är starkt aggressiva till sin natur. Det är en beskrivning som jag inte kan ge konfliktstrukturerna i mitt material. Mitt

övergripande intryck är snarare att de är måttligt aggressiva. Även om relativt starka dragtyper är vanliga finns det inte uppenbart fler förstärkande än försvagande modifieringar och det finns som sagt oftast utrymme att höja intensiteten ytterligare.

Om man godtar min uppfattning av konflikterna i mitt material som måttligt aggressiva och om man tillåter sig en jämförelse med Spitz material, trots att våra bedömningar utgår från olika slag av modifieringar, förefaller alltså konflikterna i mitt material vara mindre aggressiva än i Spitz material.

Olika förklaringar till denna skillnad kan tänkas. En är att hennes material utgörs av modern dramatik och att denna genomgående har mer intensiva konflikter. Mitt material består till övervägande delen av äldre dramatik och dialog mellan rollpersoner från samhällets högre skikt. Det är möjligen därför konflikterna är mildare till sin karaktär. Vissa slag av förstärkande modifieringar är påfallande sällsynta i mina konflikthändelser, t.ex. svordomar, och man kan spekulera i om dramaförfattarnas och samhällets uppfattningar om vad som är lämpligt att uttrycka i en dialog mellan socialt uppsatta personer framförd från en teaterscen, har bidragit till att göra vissa modifieringar och starkt känslösvallande yttranden ovanligare.¹¹⁶

En annan tänkbar förklaring är att jag genom min metod att utgå enbart från konflikthändelser kopplade till ord och fraser för konflikt, s.k. konfliktetiketter, inte har fångat de allra aggressivaste dispyterna mellan rollpersonerna. Mitt material innehåller visserligen en del mycket intensiva konflikt-händelser men jag har också noterat att det inte minst i Lars Noréns drama (6C) förekommer flera intensiva dispyter som saknar konfliktetikett och därmed inte medtagits i analysen. Det är möjligt att etiketterna framför allt kopplas till konflikter som är relativt milda för att tydliggöra dem. Dramaförfattarna försöker kanske försäkra sig om att de mildare utformade stridigheterna verkligen ska uppfattas som konflikter av läsaren genom att förse dem med ytterligare en signal i form av en eller flera etiketter.

Med detta lämnar jag frågan om konstruktionen av konflikt i dramatik. Jag återkommer dock till frågan om dragtypernas styrka i avsnittet om karaktärisering (8.3.2.2).

8.2 Likheter och skillnader över tid

Frågan om likheter och skillnader över tid har redan berörts i avsnitt 8.1.1, då gällande förekomsten av olika konfliktsekvenstyper. Klandersekvenser

---

¹¹⁶ De svordomsuttryck jag uppmärksammat i konflikthändelserna är alla av typen diaboliska svordomar. Att sådana svordomar generellt sett förekommer mer sällan i svensk dramatik från 1700- och 1800-talet jämfört med dramatik från det sena 1900-talet, och att bruket hänger nära samman med talarnas sociala ställning, har visats av Stroh-Wollin 2007.

konstaterades vara vanligast oavsett dramernas tillkomsttid men huruvida detta är ett dramaspecifikt mönster eller inte befanns vara osäkert eftersom det saknas jämförbara studier av samtida och historisk konfliktdialog.

I det följande diskuteras likheter och skillnader vad gäller förekomsten av olika dragtyper under olika sekler. Jag har valt att koncentrera diskussionen av skillnader över tid till resultaten från klandersekvensanalysen (8.2.1) eftersom materialet innehåller flest belägg på klanderrelaterade drag. I samband med diskussionen av skillnader behandlas också några tänkbara effekter som skillnaderna får för läsarens upplevelse av dramadialogen. Till sist diskuteras likheterna och en övergripande slutsats om likheter och skillnader över tid presenteras (8.2.2).

Centralt i avsnittet är frågan om huruvida likheterna och skillnaderna bör ses som ett utslag av dramatiska eller sociala konventioner. Om konflikter i dramer från olika tider uppvisar variation i mönstren för rollpersonernas interaktion kan det förklaras som ett resultat av förändrade dramatiska konventioner: interaktionen ser olika ut därför att normerna för hur man konstruerar dramadialog varierar. De förändrade dramatiska konventionerna kan, men behöver inte, i sin tur bero på att motsvarande normer för människors interaktion i den verkliga världen förändrats (jfr M. Thelander 2007:41).

Om en förändring i interaktionella mönster i dramadialogen bäst ska förklaras med hänvisning till förändrade dramatiska konventioner eller med hänvisning både till förändrade dramatiska och sociala konventioner är inte alltid enkelt att avgöra. I synnerhet när man arbetar med äldre tiders dramer blir diskussionen rätt ofta något spekulativ och slutsatserna mindre säkra eftersom det saknas kunskap om hur interaktionsmönster i vardagliga samtal sett ut genom historien.

8.2.1 Skillnader: dragtyper i klandersekvenserna

Betraktar man de olika dragtypernas frekvens i klandersekvenserna över tid finner man några iögonenfallande skillnader. Den första skillnaden rör första-dragen och behandlades i avsnitt 6.2.1. Där konstaterades att rollpersonerna i materialet från de båda äldre perioderna, i synnerhet i 1700-talsmaterialet, ofta låter allmänmoraliska karaktärsproblem hos motparten, som skvalleraktighet eller girighet, utgöra förstadragnet. I 1900-talsmaterialet förefaller de kritiserade beteendena mer all dagliga till sin natur. I stället för en persons girighet klandras t.ex. beteendet att en person inte betalat amorteringen på livförsäkringen eller låtit bli att använda stämpelklockan vid hemgång från arbetet. De all dagligare (och mer konkreta) beteendena menade jag dock ofta kan tas som tecken på bakomliggande allmänmoraliska problem hos rollpersonerna. En rollperson som går hem utan att stämpla ut kan t.ex. anses

uppvisa låg arbetsmoral. Skillnaden förklarades med andra ord snarare gälla klandrets form än dess egentliga innehåll.

En slutsats man kan dra av denna skillnad i klandersekvensernas första drag är att läsaren i dramatexter från 1900-talet får ta del av konflikter som kan karaktäriseras som mer vardagsnära och realistiska. Ytterligare en slutsats är att läsaren samtidigt erbjuds mer ogenomskinliga texter. I stället för att rollpersonerna direkt och utan omsvep kritiserar en moralisk aspekt av en rollpersons handlande, anklagas han eller hon i mer förtäckta ordalag. Detta torde innebära att läsarens eget tolkningsarbete blir mer krävande och att individuella läsares slutsatser om rollpersonens moraliska brister kan komma att uppvisa större variation. Med andra ord kan man tolka skillnaden mellan dramatexterna som ett tecken på att moderna dramer i detta avseende ofta är mer mångtydiga än äldre dramer. Den ökade mångtydigheten uppfattar jag i sin tur som ett utslag av förändrade konventioner för hur dramatik konstrueras. I äldre dramatik erbjuder författarna, genom rollpersonernas dialog, sina läsare relativt precisa tolkningar av rollpersonernas snedsteg och moraliska brister. I den moderna dramatiken ges läsaren inte lika raka besked utan lämnas större frihet att själv dra mer vittgående slutsatser.

Skillnaden hänger förmodligen också ihop med att de 1700-talsdramer i vilka de undersökta konfliktsekvenserna ingår är karaktärskomedier. Rollpersonernas karaktärer är enkelt utformade och relationerna mellan personerna är sällan komplicerade. Det är lätt att förstå vilka som är de goda karaktärerna (hjältarna) och vilka som är de onda (skurkarna) och ett viktigt syfte för rollpersonerna är att föra dramats handling framåt. I senare, allvarligare dramer som skrivits i en realistisk tradition bidrar dialogen i högre grad till att också skapa mångfasetterade personer med mer invecklade relationer (jfr Aston & Savona 1991:34 f., Wallis & Shephard 2002:16 f.). I den moderna dramatikens klandersekvenser ökar förstadragens vardaglighet och outtalade kopplingar till underliggande moraliska brister hos rollpersonerna denna komplexitet.

Att det kritiserade beteendet framställs mer inlindat i de modernare dramerna än i de äldre tolkar jag alltså som ett resultat av en förändrad dramatisk konvention. Jag har svårt att tro att resultatet också sammanhänger med en förändring i social konvention. Människor i det verkliga livet har förmodligen i alla tider kunnat uttrycka sig rakt på sak och kritisera vardagliga petitesseer som inte uppenbart (av samtalsdeltagarna eller en utomstående forskare) kan kopplas till allmänmoraliska problemställningar. Att rollpersonerna i klandersekvenser i dramatik, om än med olika medel och grad av direkthet, tycks inriktade på kritik av grundläggande moraliska aspekter uppfattar jag som ett typiskt teatralt drag.

En annan skillnad mellan klandersekvenser från olika sekler gäller också de beteenden som fungerar klanderutlösande. Som nämnts är beteendena oftare

icke-verbala i 1900-talets konflikthändelser än i händelser från de båda tidigare perioderna (avsnitt 6.2.1). Även denna skillnad förtjänar en utförligare kommentar.

Traditionellt sett är dramatiken en konstform som domineras av det verbala utbytet mellan ett antal rollpersoner. Intrigen byggs till stor del upp genom rollpersonernas dialog och det är därför inte förvånande att många av de beteenden som rollpersonerna kritiserar varandra för är verbala. Att icke-verbala beteenden i högre grad kritiseras i de modernaste dramernas klandersekvenser kan möjligen ses som en fingervisning om att det talade ordet inte längre har en lika dominerande ställning som i äldre dramatik. Också detta resultat tolkar jag alltså som ett utslag av en förändring i de dramatiska konventionerna snarare än de sociala. Det finns ingen anledning att anta att konflikter i den verkliga världen i äldre tid främst skulle ha kretsat kring verbala beteenden.

Oavsett orsaken till att klandersekvenserna i den moderna dramatiken oftare kretsar kring icke-verbala beteenden blir en effekt av detta att den värld som rollpersonerna i 1900-talsdramatiken lever i framstår som mer handgriplig och fysiskt förankrad (jfr Melander Marttala 2006). Personerna där använder (eller avstår från att använda) konkreta objekt, vilket utgör en källa till missnöje för andra personer och föranleder dem att uttrycka sitt missnöje i form av klander.¹¹⁷

En tredje skillnad angående utformningen av dragen i klandersekvenserna under olika perioder rör tredjedragen, närmare bestämt motklander av typen nytt klander. I resultatredovisningen (6.2.3) visade sig dragen från 1700- och 1800-talen oftare än de från 1900-talsmaterialet innebära att talaren klandrar motparten för själva akten att klandra, dvs. för att han eller hon vågat framföra klander i andradraget. Det är möjligt att man här skymtar en förändring över tid i attityden till klander som språkhandling. Kanske uppfattades själva akten att klandra som ett mer anmärkningsvärt normbrott i äldre tid än idag.

Noteras kan att klandersekvenser med motklander som angriper akten att klandra i det äldre materialet nästan enbart förekommer mellan konfliktparter av högre samhällsrank. Det kan därför inte uteslutas att mönstret hänger ihop med att klander som språkhandling associerades med asymmetriska relationer förr i tiden, dvs. att språkhandlingen oftast användes av socialt överordnade till socialt underordnade personer. Det borde i varje fall ha varit relativt vanligt att herrskapet klandrade tjänstefolket medan det omvända antagligen var ovanligt. Klander som riktades från en högreståndsperson till en annan ur samma klass kan av det skälet ha uppfattats som ett särskilt allvarligt sätt att attackera motparten och som ett normbrott i sig.

---

¹¹⁷ Man skulle också kunna tolka skillnaden som ett resultat av att mängden rekvisita, dvs. antalet föremål på scenen, ökat med tiden (om ökningen se Melander Marttala 2006). Detta är dock inte den främsta anledningen till att icke-verbala handlingar klandras i mitt material. Många av de föremål som rollpersonerna i 1900-talsdramerna nämner i samband med klander är nämligen sådana som enbart omtalas utan att de (enligt dramaten) visas upp på scenen.

En annan tänkbar förklaring är att mönstret hänger ihop med graden av offentlighet i konflikthändelserna. Så gott som alla förekomster av motklander som angriper akten att klandra i det äldre materialet finns nämligen i händelser där flera personer finns närvarande i rummet. I 1900-talsmaterialet är konfliktparterna oftare ensamma. Att den klandrade parten så ofta kritiserar akten att klandra skulle därför i det äldre materialet kunna ses som ett utslag av talarens vilja att upprätthålla sitt sociala ansikte gentemot de övriga personerna i rummet.

Med den första förklaringen skulle mönstret kunna ses som ett utslag inte bara av förändrade dramatiska konventioner utan också av förändrade sociala konventioner. Med den andra förklaringen ses resultatet inte som en förändring över tid utan som ett utslag av konflikthändelsernas deltagarsammansättning, dvs. motklander av denna typ återfinns när den kritiserade parten finner det angeläget att genom motklander slå vakt om sitt anseende inför de övriga närvarande personerna.

Oavsett orsak är en tänkbar effekt av denna motklandertyp att rollpersonerna i det äldre materialet ter sig starkt värnande om sitt moraliska anseende. Läsaren uppmärksammas också på att den som framför klander samtidigt begår ett klandervärt normbrott. Att klandra framstår som en riskabel språkhandling eftersom den kan kosta i socialt anseende inte bara för den som kritiseras utan också för den som vågar framföra kritiken.

Beträffande skillnader i klanderdragens utformning har jag i resultatredovisningen inte bara uppmärksammat de vanligaste mönstren utan vid några tillfällen också belyst förekomsten av speciella men mycket lågfrekventa varianter av olika dragtyper. I analysen av andradragen behandlades dels en variant av fientlig kritik av lyssnaren, där talaren i stället för att kritisera motparten framhäver en tredje parts goda beteende (exempel 6:9), dels en variant av antydan om felaktigt beteende, där den part som klandras själv formulerar kritiken varefter den missnöjda motparten på ett antytt sätt visar sitt instämmande (exempel 6:12–6:13). I analysen av tredjedragen behandlades ett indirekt sätt att med frågans form framföra ett förnekande (exempel 6:15).

Noteras kan att alla förekomster av dessa speciella varianter av klanderrelaterade drag återfinns i 1700- och 1800-talsmaterialen. De förekommer inte i klandersekvenserna från 1900-talet och beskrivs inte heller i tidigare konfliktforskning. Detta förhållande väcker frågan om varianterna är specifika för dramatik eller specifika för äldre tiders dialog. Jag utesluter inte att dessa varianter kan återfinnas i modern dramatik och i verkliga samtal, moderna eller historiska. Men det är samtidigt inte otänkbart att åtminstone den förstnämnda varianten, där talaren kritiserar motparten genom att berömma tredje part, skulle vara vanligare i äldre tiders dialog. Belägget kommer från 1700-talet, en tid då kunskapen om retorik var stor (i varje fall i högreståndspublik). Med tanke på att det i den retoriska traditionen har

ansetts eftersträvansvärt för en person att framstå som duglig och en god förebild för omgivningen och eftervärlden (som ett s.k. exemplum), är det tänkbart att klander där talaren framhåller en tredje part som ett dygdemönster gör kritiken särskilt svidande.¹¹⁸

8.2.2 Likheter: dragtyper och övergripande slutsats

Utöver de tre ovan nämnda skillnaderna, som alltså rör första- och tredje-dragen i klandersekvenserna, har få framträdande skillnader hittats vad gäller dragens form och frekvens i konfliktsekvenser från olika perioder. En orsak till detta är att underlaget för vissa perioder och sekvenstyper är sprött. Exempelvis innehåller 1700-talsmaterialet bara två avslagssekvenser. Om jag trots denna reservation ska sammanfatta resultatet som helhet menar jag att utformning och frekvens hos de undersökta dragen på flera punkter pekar i samma riktning. De dragtyper som är vanligast i materialet som helhet är som regel också de som är vanligast i material från olika sekler.

Min analys av dragtyper i konfliktsekvensernas inledningar pekar alltså på att konfliktsekvenserna, och därmed i förlängningen konflikter i dramatik, i mångt och mycket ter sig relativt lika över tid. Det som stödjer en sådan övergripande slutsats är bl.a. att pragmatiska motsäganden och direkta innehållsliga motsäganden hör till de vanligaste motsägandetyperna oavsett period, och det både i andra- och tredjedragsposition. Vidare är omnämnande av felaktigt beteende i alla perioder den överlägset vanligaste klandertypen, såväl i andradragen som i tredjedragen (av typen motklander) medan direktiva och påståendeformade uttryck i alla tre perioderna hör till de vanligaste sätten att framföra uppmaningar på i avslagssekvenser.

De likheter som finns i utformning och frekvens av dragen i konfliktsekvenserna kan ses som ett tecken på att de dramatiska konventionerna för gestaltandet av konflikter varit relativt stabila under de tre sekler materialet representerar. Man kan fråga sig i vilken utsträckning resultatet också kan tas till intäkt för att de sociala konventionerna för konflikter varit stabila under samma period.

Något som talar för att mönstren i dramadialogen kan visa att de sociala konventionerna varit stabila är att jag i min undersökning utgått från kategorier av drag som beskrivits i moderna samtal hämtade från verkliga livet. Att de flesta av dessa dragtyper kan identifieras i dramadialog från alla de tre sekler materialet representerar pekar på att det rör sig om grundläggande interaktionsmönster för konstruerande av verbala konflikter, mönster som

---

¹¹⁸ Över huvud taget skulle en undersökning av konfliktändelserna utifrån en retorisk infallsvinkel säkert ge intressanta resultat. Det är högst troligt att man kan se att rollpersonerna i äldre dramatik på olika sätt förhåller sig till den retoriska traditionen i sitt sätt att resonera i konflikter.

varit med oss under lång tid. Att grundläggande sekventiella mönster för interaktion kan vara lika över tid har också påpekats av andra, exempelvis Fritz (1995:480) som säger: "Generally speaking, the invention of completely new speech act patterns seems to have been rather rare in historical times for which we have records. By the time written documents were produced, all the basic patterns known today already seem to have been in practice."

Viktigt att komma ihåg är dock att slutsatsen att konflikter i dramatik ter sig mer lika än olika i sin utformning, oavsett från vilket sekel de kommer, baseras på en analys av de tre inledande dragen i konfliktsekvenser av tre slag. Det är möjligt att skillnader skulle kunna hittas om man jämförde andra konfliktsekvenstyper. Det är också möjligt att fler skillnader skulle påträffas i de tre undersökta sekvenstyperna om man i jämförelsen tog större hänsyn till andra aspekter av dragens utformning (t.ex. deras modifiering) eller om man studerade de drag som följer efter tredjedragen i längre sekvenser. Skillnader skulle också kunna framkomma vid jämförelser på konflikt-händelsenivån, exempelvis vad gäller mönster för sammansättningen av olika slag av konfliktsekvenser inom händelserna. Angående den sistnämnda analysnivån kan nämnas att jag vid preliminära analyser funnit åtminstone en tydlig skillnad, nämligen att 1700-talets konflikthändelser betydligt oftare är uppbyggda kring enbart en eller ett par konfliktsekvenser. Rollpersonerna tycks i det äldsta materialet i högre utsträckning behandla "en sak i taget". I 1800- och 1900-talsmaterialet finns tvärtom en högre andel komplexa händelser där olika slags sekvenser vävs in i varandra på ett av och till mycket komplicerat sätt. Denna skillnad avspeglas i genomsnittet för antalet konfliktsekvenser per händelse under respektive period. I 1700-talsmaterialet är genomsnittet 1,4 sekvenser per händelse medan 1800- och 1900-talsmaterialet uppvisar nästan eller mer än dubbelt så höga genomsnitt, 2,7 respektive 3,5.¹¹⁹ Att händelserna i det äldsta materialet har en enklare struktur hänger förmodligen samman med förändrade dramatiska konventioner för uppbyggnaden av ett dramas olika scener.

Det tycks alltså som om konflikter på flera sätt är lika över tid men om man beaktar fler analysnivåer finner man förmodligen också en del skillnader i hur dragen, konfliktsekvenserna och konflikthändelserna från olika perioder är uppbyggda. Det är också tänkbart att man finner fler likheter än dem som här lyfts fram.

---

¹¹⁹ Genomsnittssiffrorna blir inte helt rättvisande eftersom konflikthändelserna har olika omfång (se avsnitt 4.4.1). Sannolikheten att en händelse ska innehålla fler konfliktsekvenser när omfånget ökar är stor i 1800- och 1900-talsdramerna som har en mer komplicerad struktur.

8.3 Dramatiska funktioner

Som konstaterades i kapitel 2 ska dramatexten förmedla rollpersonernas interaktion men samtidigt också bygga upp det dramatiska universumet, dvs. allt från miljöerna, tiden och personerna till dramats tematik osv. Dramatexten, och inte minst dialogen, måste fylla flera uppgifter samtidigt och kan därför betecknas som flerfunktionell både på mikro- och makroplanet, dvs. vad gäller såväl kommunikationen mellan rollpersonerna som kommunikationen mellan texten och läsaren (publiken).

På makronivå är två av den dramatiska eller litterära dialogens centrala funktioner att utveckla intrigen och att karaktärisera rollpersonerna som individer och i förhållande till varandra, varav den sistnämnda funktionen ofta anges vara den mest framträdande. De intrigutvecklande och karaktäriserande funktioner som utpekats för dramadiologen generellt gäller även de avsnitt av dramatexten som bygger upp interpersonella konflikter mellan rollpersonerna (jfr Culpeper 1998:264).¹²⁰ Det är med andra ord relevant att behandla i vilken utsträckning och på vilka sätt konfliktstrukturerna i mitt material bidrar till dessa berättartekniska funktioner, eller som de kallas här, dramatiska funktioner.

Resonemangen nedan utgör punktvisa nedslag i den stora och hittills mycket lite utforskade frågan om konflikter och dramatisk funktion. Analysen utgår från olika konfliktstrukturer, dvs. från dragnivån, sekvensnivån eller händelsenivån men beaktar inte dessa strukturer i förhållande till dramat som helhet, med undantag för analysen av intrigfunktionen. Det innebär att analysen inte går in på t.ex. vilken betydelse en konflikthändelse kan tillskrivas när den betraktas i relation till samtidigt pågående dialoger eller andra kommunikativa händelser som de stridande rollpersonerna deltar i.

I det följande diskuteras konflikthändelsernas intrigutvecklande respektive karaktäriserande funktion (8.3.1–8.3.2). Olika dramatiska funktioner hos den vanligaste konfliktsekvenstypen, klandersekvenser, diskuteras särskilt (8.3.2.3).

8.3.1 Intrigutvecklande funktion

För att kunna tala om konflikthändelsernas intrigutvecklande funktion krävs inledningsvis ett förtydligande både av vad som avses med intrig och vad som avses med att denna utvecklas.

Beteckningen intrig kräver förklaring eftersom den inom litteraturvetenskaplig (narratologisk) forskning används vid sidan av uttryck som berättelse, diskurs, fabel, handling, historia m.fl. samtidigt som flera av dessa

---

¹²⁰ Den intrigutvecklande och karaktäriserande funktionen är med andra ord inte exklusiv för konflikthändelserna och de sekvenstyper och drag som ingår i dem utan kan också uppstå av andra strukturer i dramerna. Den exklusiva funktion som de undersökta strukturerna kan antas ha är att signalera att deltagarna befinner sig i konflikt med varandra.

termer har givits olika innebörd av olika forskare (Pfister 1988:196 ff., jfr Londen 1989:26 ff.). Förenklat uttryckt kan man säga att de olika beteckningarna används för att tydliggöra två aspekter av en berättelse (ett drama, en roman etc.). Den ena aspekten är den kronologiska följderna av ett antal tilldragelser, så som dessa har utspelats i verkligheten (om så skett) eller så som dessa skulle ha utspelats i verkligheten om dramat hade haft verklighetsgrund. Den andra aspekten är den skönlitterära text som återger ett urval av dessa tilldragelser, inte nödvändigtvis presenterade i den kronologiska följderna (jfr Nøjgaard 1993:198).

I de 21 dramer som innehåller konflikthändelser är tilldragelsernas kronologi och dramatextens presentationsordning av dem vanligen densamma. Det är inte ovanligt i dramatik (Pfister 1988:201). Däremot är det långt ifrån alltid så att alla tilldragelser som äger rum under den tid dramat speglar utgör scenisk handling, dvs. äger rum på scenen. Så som är brukligt i dramatik försiggår vissa av tilldragelserna utomsceniskt, dvs. före, utanför eller efter den sceniska handlingen, och kommer till läsarens kännedom bl.a. genom rollpersonernas berättelser (Törnqvist 2001:109).

I det följande används beteckningen *intrig* för den kronologiska följderna av tilldragelser så som dessa återges i dramatexten, sceniskt eller utomsceniskt.

Vad menas då med att *intrigen* utvecklas? Frågan om hur en tilldragelse av något slag har betydelse för ett dramas handling har inte ägnats någon större uppmärksamhet i den litteratur- eller teatervetenskapliga forskningen. Dramateoretikern Manfred Pfister tillhör dem som dock har försökt utreda denna, enligt honom, i stort sett outforskade fråga.

Enligt Pfister kan man tala om handling på tre nivåer i ett drama. Ordnade från minsta till största enhet finns det enskilda handlingar, handlingsfaser och handlingssekvenser.¹²¹ Med en enskild handling menas ungefärligen detsamma som en (verbal eller icke-verbal) språkhandling medan faserna och sekvenserna är uppbyggda av sammanlänkade enskilda handlingar. Alla tre enheterna kan påverka dramats händelseutveckling och gör det under förutsättning att de, som Pfister säger, förändrar situationen. Situationen kan bara förändras genom att en person (eller flera) gör något med intention att förändra situationen. Dramer har också delar som inte förändrar situationen. I extremfallet består de till övervägande delen av tilldragelser som inte bidrar till förändring. Enligt Pfister är utpräglat ”*handlingslösa*” dramer vanligare i 1900-talets dramatik. Ett exempel på ett sådant drama är Samuel Becketts *I väntan på Godot*. I normalfallet innehåller dock dramer både delar som för dramats handling framåt och sådana som inte gör det (Pfister 1988:196 ff.).

---

¹²¹ Notera att Pfister använder beteckningarna *sekvens* och *fas* på ett annat sätt än vad jag gör när jag talar om sekvenser och faser i konflikters uppbyggnad. I min framställning är t.ex. sekvenserna mindre enheter än faser medan det omvända gäller i Pfisters framställning.

Pfisters framställning utgår från analyser av enskilda exempel och är som helhet vag, vilket han också själv i viss mån problematiserar. Exempelvis konstaterar han att grunderna för indelningen av handlingsfaser varierar mellan olika dramer och att han i analysen av exempel p.g.a. forskningsläget varit hänvisad till att lita till sin intuitiva uppfattning om fasernas gränser (a.a. s. 234). Han kan också kritiseras för att inte klargöra vad som avses med en förändrad situation.¹²²

Trots vagheten har Pfisters framställning vissa värdefulla poänger, däribland idén om att man kan urskilja enheter på olika nivåer, tanken att alla dessa kan föra dramats handling framåt men inte alltid gör det och påpekan- det att de flesta dramer innehåller en blandning av intrigutvecklande och icke-intrigutvecklande komponenter.

Det ligger utanför min undersöknings syfte att bringa klarhet i Pfisters teori om vad som utvecklar intrigen i ett drama. I likhet med honom utgår jag i min analys från närläsning av dramatexterna och en intuitiv uppfattning om vad som utgör en förändrad situation. Liksom han försöker jag med exempel visa vad jag avser, i detta fall vad som menas med att en konflikt- händelse bidrar till intrigutvecklingen.

I likhet med Pfister utgår jag också från att det som bidrar till den föränd- rade situationen kan vara enheter på olika nivåer. I mitt fall rör det sig om ett enskilt drag, en konfliktsekvens (av de tre typer som behandlats eller av något annat slag), en viss fas i konflikthändelsen (t.ex. avslutningen) eller hela händelsen. Vilken eller vilka av dessa nivåer som har betydelse för intrigen i ett enskilt fall är ibland lättare, ibland svårare att avgöra. För enkelhetens skull talar jag fortsättningsvis enbart om konflikthändelsens betydelse för intrigen, även om det skulle vara ett drag, en sekvens, en fas eller en kombination av dessa enheter inom händelsen som har betydelse.

Eftersom dramatexterna som innehåller konflikthändelser i stort sett alltid återger händelserna kronologiskt har jag metodiskt sett gått till väga så att jag undersökt dramatexten från det avsnitt där konflikthändelsen finns fram till textens slut. Jag har uppmärksammat eventuella metakommentarer från rollpersonerna angående konflikthändelserna och studerat de tilldragelser som äger rum efter händelserna i syfte att avgöra om konfliktparternas age- rande under händelserna har någon inverkan på de efterföljande tilldragel- serna och i så fall hur. Analysen av intrigutvecklingen behandlar alla 47 i materialet identifierade konflikthändelser, alltså även de två som inte inne- håller någon av de tre undersökta konfliktsekvenstyperna.

---

¹²² Vagheten i Pfisters beskrivning har också noterats av andra dramaforskare. Wallis och Shephard (2002:74) ställer t.ex. följande, befogade, frågor angående kriteriet på handling som en förändring i situationen: "Does it include a nuanced change in the relationship between two characters? Must it contribute to the outcome of the play, its dramatic resolution after the crisis? Suppose there is no crisis?"

Resultatet av min analys visar att konflikthändelserna kan ha betydelse för intrigen på flera olika sätt. Jag tar i det följande fasta på tre framträdande aspekter vilka kan beskrivas dels utifrån polerna direkt–indirekt betydelse respektive faktisk–potentiell betydelse, dels med avseende på vilka personer som påverkas av händelsen.

Med direkt betydelse menas att något slags aktivitet som hör till konflikthändelsen (ett drag, en sekvens etc.) för dramats handling framåt. Med indirekt betydelse menas att det är en tilldragelse mycket nära knuten till konflikten som har betydelse, oftast en försoning som inverkar på intrigen. Det vanligaste mönstret i materialet är att konflikthändelsen har direkt betydelse.

Med faktisk betydelse avses de fall där händelser leder till en förändrad situation som har ägt rum eller som i någon mening kvarstår när dramat avslutas. Med potentiell betydelse menas att händelsen visserligen öppnar upp en eller flera nya möjligheter för en rollperson (eller flera) men att personen av någon anledning till sist inte utnyttjar de nya möjligheterna. Det kan också handla om det omvända, dvs. att möjligheter stängs men senare öppnas upp igen. Vanligast i materialet är att händelsen har faktisk betydelse.

Konflikthändelserna har också olika betydelse i fråga om vilka personer i dramat som påverkas. Vanligast är att händelsen inverkar på den ena eller båda konfliktparterna men i förlängningen kan den också inverka på fler rollpersoner, sådana som agerat tredje part i konflikten eller sådana som inte alls deltagit i själva konflikten.

Hur dessa tre aspekter på konflikthändelsernas betydelse för dramats fortsatta handling gestaltar sig i praktiken framgår av följande exempel. Av utrymmesskäl hålls exemplen korta vilket innebär vissa förenklingar i beskrivningen av rollpersonerna och intrigen (de aktuella händelsernas signum anges inom parentes):

1. En ung man och hans fästmö hamnar i konflikt med varandra när det visar sig att den unga fröken har för avsikt att följa sin fars önskemål om att hon ska gifta sig med en annan. Med hjälp av frökens piga försonas de unga tu och beslutar sig för att motverka de planer för giftermålet som frökens far har (1Aa). Händelsen har indirekt och faktisk betydelse både för vad som senare sker med konfliktparterna och för andra rollpersoner, däribland frökens far och den person han önskar se sin dotter bortgift med.
2. En friare får korgen av sin tilltänkta efter att hon fått kännedom om att friaren hamnat i konflikt med hennes far på ett kaffehus. Flickan beslutar i stället att gifta sig med en annan (1Be). I detta fall har alltså händelsen direkt och faktisk betydelse för båda konfliktparterna och ett par andra rollpersoner, dvs. friaren, flickans far, flickan själv och hennes blivande make.

3. En ung fröken får under en konflikt med en bekant ny information om sin börd vilket hotar att kullkasta hennes planer på giftermål. Informationen visar sig senare vara falsk och därmed är hindren för giftermål undanröjda (2Cc, 2Cd). I detta fall har händelserna med andra ord direkt men potentiell betydelse för släktskapsrelationerna mellan den ena av parterna och andra rollpersoner, främst frökens blivande make.
4. En hustru ger efter för sin makes begäran om att överföra en summa pengar till honom, pengar som han ämnar betala sina skulder med. Att hustrun går med på detta innebär att familjen fortsatt befinner sig i ekonomiskt trångmål och leder till att den ena dottern (framför giftermål) väljer att stanna hos familjen och fortsätta att arbeta för försörjningen (4Bb). Denna händelse får direkt och faktisk betydelse för hela familjens ekonomiska situation men framför allt påverkas framtidsutsikterna för en annan person än de två som utgör händelsens konfliktparter, nämligen dottern.
5. En ung doktor kommer i konflikt med den general vars hem han besöker. Under konflikthändelsen framför generalen starka anklagelser mot doktorn vilket får denne att söka offentlig upprättelse med tredje part, generalens dotter, som vittne (4Gf). Händelsen får med andra ord direkt och faktisk betydelse främst för relationen mellan konfliktparterna och tredje part men i förlängningen också för andra rollpersoners relation till de inblandade personerna eftersom den efterföljande upprättelsen är offentlig.
6. En ung man hamnar i konflikt med sin brors hustru som klandrar honom för att motarbeta brodern. Genom den beskrivning av förhållandet mellan bröderna som ges genom svägerskans klander börjar den unge mannen se på sig själv och sin bror som motståndare i en kamp, en kamp som småningom innefattar svägerskan (4Ha). Händelsen har direkt och faktisk betydelse både för parternas och andra rollpersons liv.
7. Ett sammanboende par ägnar flera dagar åt en intensiv konflikt. Det sista konfliktfyllda samtalet mellan dem leder till att mannen packar sin resväska och lämnar kvinnan för en längre tid (6Ba). Händelsen har genom uppbrottet indirekt och faktisk betydelse framför allt för de båda parternas relation.

Såväl i de givna exemplen som i övriga händelser med direkt betydelse för intrigen är det framför allt vad som sägs eller görs i klander- eller avslagssekvenser som har avgörande betydelse för dramats handling. Motsägandesekvenser har till skillnad från de båda andra sekvenstyperna mycket sällan någon intrigutvecklande funktion i mitt material. De förefaller oftare ha andra funktioner såsom att låta parterna framföra motstridiga åsikter om samhälls-politiska företeelser, exempelvis kvinnans rätt till egen ekonomi (se 5.2).

Sammanlagt har 18 av de 47 konflikthändelserna betydelse för dramats intrig. Sett till materialet som helhet är det alltså något vanligare att händelserna inte bidrar till att föra handlingen framåt än att de gör det. Intrigutveckling tycks med andra ord långt ifrån alltid vara en anledning för dramaförfattare att föra in konflikthändelser i dramat. Det finns en tidsmässig skillnad i resultatet eftersom händelserna med betydelse för intrigen är fler i de tidigare dramerna än i de allra modernaste. I 1700-talsmaterialet utvecklar 7 av 18 händelser intrigen (39 %). I 1800-talsmaterialet är 9 av 19 händelser intrigutvecklande (47 %) medan motsvarande siffror för 1900-talsmaterialet är 2 av 10 (20 %). Detta resultat ligger i linje med Pfisters uppfattning att de ”handlingslösa” dramerna blivit fler under senare tid. Antalet handlingslösa konflikter i dramatik tycks också ha ökat med tiden.

8.3.2 Karaktäriserande funktion

I de fall en konflikthändelse inte kan betecknas som intrigutvecklande kan den dock med säkerhet sägas ha någon betydelse för karaktäriseringen av dramats rollpersoner. Som konstaterats tidigare bidrar ju all dialog i dramatik i något avseende till att karaktärisera rollpersonerna.

Frågan om hur vi vid läsning av dramatik bildar oss en uppfattning om rollpersonernas karaktärer, dvs. deras personligheter, har på senare tid behandlats utförligt av språkforskaren Jonathan Culpeper (2001). I likhet med en rad andra forskare konstaterar han att frågan givits liten uppmärksamhet i såväl litteraturvetenskaplig som språkvetenskaplig forskning (jfr Londen 1989:52 ff., Skalin 2003:7 ff.). Medan litteraturforskare främst ägnat sig åt att diskutera huruvida personerna i litterära verk bör betraktas som verkliga personer eller enbart som textelement och åt distinktionen mellan ”flata” och ”runda” karaktärer¹²³ har språk- och diskursforskare å sin sida framför allt ägnat sig åt frågan om karaktärisering med utgångspunkt i hur man genom språk och interaktion uppfattar egenskaper hos personer i verkliga livet, inte i skönlitteraturen (Culpeper 2001:5–57).

Culpepers modell för analys av karaktärisering i dramatik kombinerar insikter från såväl litteratur- som språkforskning men också kognitiv psykologi. Bland de många textelement (lexikala, syntaktiska m.m.) som behandlas med avseende på hur de bidrar till att forma vår uppfattning om rollpersonerna i dramatik framhålls särskilt vikten av deras språkhandlingar och interaktion. Betydelsen av det sistnämnda presenteras i Culpepers modell utifrån Brown & Levinsons artighetsteori (1987).

---

¹²³ Också den nordiska litteraturforskningen har ägnat sig åt liknande frågor (se Skalin 2003). ”Flata” och ”runda” karaktärer är E.M. Forsters begrepp och används ”som metaforer för henholdsvis den simple karakter og den komplekse, højt organiserede karakter” (Hansen 2003:55).

I detta avsnitt behandlas hur konflikthändelserna, som helhet eller med avseende på de konfliktsekvenser eller enskilda drag som ingår i dem, på olika sätt bidrar till att karaktärisera dramats rollpersoner och deras relationer. Jag följer inte Culpepers omfattande analysmodell men min analys har vissa likheter med den eftersom den till viss del är avhängig av artighets-teoretiska resonemang, framför allt vad gäller rangordningen av dragtyperna i fråga om styrka.

Först diskuteras i vilken mån händelserna resulterar i utkorandet av konfliktparterna som vinnare eller förlorare (8.3.2.1). Därefter undersöks vilken bild av konfliktparternas relativa styrkeförhållande som förmedlas genom konfliktsekvenserna (8.3.2.2). Till sist diskuteras hur den vanligaste typen av konfliktsekvens, klandersekvensen, bidrar till karaktäriseringen (8.3.2.3).

8.3.2.1 Vinnare och förlorare

Om konflikter i dramatik har det sagts att de har stort dramatiskt värde bl.a. därför att "they are productive of tension and generate suspense and involvement of the audience in outcomes" (Herman 1995:137). Det är säkerligen så att de undersökta sekvenserna och de konflikthändelser de ingår i ofta bidrar till att skapa spänning, engagemang och nyfikenhet hos läsaren (publiken) om hur det ska gå. Att konflikter leder till att konfliktparterna framstår som vinnare respektive förlorare och därmed manifesterar en maktskillnad har ofta påpekats vara en av konflikters främsta funktioner, åtminstone i teorin (Vuchinich 1984:219, jfr Spitz 2005:113).

Iögonenfallande är dock att de tre undersökta typerna av konfliktsekvenser sällan leder till att parterna tydligt framstår som antingen vinnare eller förlorare. Som konstaterats tidigare (avsnitt 5.2.4, 6.2.4 och 7.2.4) avslutas de flesta motsägande- och klandersekvenserna utan uppgivanden från någondera parten. Avslagssekvenserna skiljer sig dock från de båda andra typerna på så sätt att de alltid resulterar i att den ena parten direkt eller indirekt ger med sig. Utfallet blir antingen att den uppmanande parten vinner gehör för sin begäran eller att den uppmanade parten vägrar att göra det begärda. I avslagssekvenserna kan parterna därmed alltid betraktas som vinnare eller förlorare beroende på om den begärda handlingen utförts eller inte.

Uppgivanden från den ena partens sida i händelsernas konfliktsekvenser är dock inte det enda sättet genom vilket parterna kan framstå som vinnare eller förlorare. Vad som sker i avslutningsfasen av händelserna eller strax därefter kan också inverka. Påfallande många konflikthändelser har en avslutningsfas där tredje part intervenerar, inte sällan genom att uppmana parterna att ägna sig åt andra aktiviteter, varefter utväxlingen av oppositionella drag mellan konfliktparterna upphör. Motsättningarna i uppfattning mellan parterna kvarstår därmed i de flesta fall olösta efter konflikthändelsens slut. I materialet förekommer dessutom ett par händelser som avslutas

med den ena partens tillbakadragande (genom sorti från scenen) varefter motparten uttryckligen säger sig vara konfliktens vinnare. Exempelvis låter en av de skvalleraktiga kusinerna i drama 2C fälla följande kommentar när deras motpart, ett par andra damer som utsatts för kusinernas klander, givit sig av: ”Di geck? – Jo, vi har ändå segerplatsen!” (2Cb:150).¹²⁴

Lägger man samman förekomsten av uppgivanden i konfliktsekvenserna med vad som sker i händelsernas avslutningsfas eller sägs i kommentarer efter händelsernas avslutande framstår inte utkorandet av parterna som tydliga vinnare och förlorare vara en särskilt framträdande funktion i de konflikter som undersökts. Detta resultat överensstämmer med tidigare forskning. Flera studier har visat att det i praktiken, både i dramadialog och i verkliga samtal, är vanligare att konflikter avslutas utan att parterna enats (Spitz 2005:113 ff.). Därmed kan man säga att konflikterna i de flesta fall inte får någon tydlig vinst–förlustdimension. Det innebär också att konflikterna i dramatik inte främst framstår som produkter utformade så att de tydliggör bestämda utfall till den ena eller andra partens fördel. Tvärtom bör de i första hand betraktas som processer. Det som motiverar deras förekomst i dramatiken är inte så mycket slutresultatet som hur de framförs, de språkhandlingar som utväxlas och den information som förmedlas genom parternas interaktion osv. Spitz (2005:116–120) som undersökt mor–dotterkonflikter i dramatik menar att en av konflikternas främsta funktion är att etablera och (re)konstruera deltagarnas identiteter och sociala relationer, inte minst med avseende på maktförhållanden dem emellan och detsamma kan sägas om konflikterna i mitt material.

Enligt Spitz är makt avhängigt av en persons potentiella förmåga att utöva kontroll över andras handlingar och uppfattningar och att få sin vilja igenom. I följande avsnitt ska emellertid en annan aspekt av maktförhållandena mellan parterna i mitt material belysas.

8.3.2.2 Konfliktparternas relativa styrkeförhållande

Tidigare forskning har ofta pekat på hur styrkerelationen mellan rollpersonerna kan åskådliggöras genom deras sätt att hantera uppmaningar. Om uppmaningen framställs på ett relativt direkt och aggressivt sätt eller framförs upprepade gånger och uppmaningen efterkoms kan den som uppmanar framstå som dominant och den som efterkommer uppmaningen som undergiven (se t.ex. Aston & Savona 1991:52 ff., jfr Short 1996:195). Det är dock inte bara hanterandet av uppmaningar som kan indikera intressanta styrke-

---

¹²⁴ Trovärdigheten kan ifrågasättas både vad gäller eftergivanden och korandet av en segrare. Eftergivanden behöver (varken av motparten eller läsaren) betraktas som demonstrationer av att den eftergivande parten anammat motpartens position utan kan t.ex. betraktas som ”skenmedhåll” (jfr Kotthoff 1993:212). Kommentarer som utser en segrare är, som alla repliker, subjektivt färgade och behöver inte representera uppfattningar som delas av andra (jfr Pfister 1988:124 f.).

förhållanden mellan deltagarna. Spitzs studie (2005) visar att de flesta språkhandlingar som förekommer i konflikter i dramatik, inklusive dem i motsägende-, klander- och avslagssekvenser, kan tolkas som delar i en maktkamp mellan rollpersonerna. Medan Spitz diskuterar maktförhållanden utifrån deltagarnas förmåga att utöva kontroll över varandra utgår jag från ett annat mått på det relativa styrkeförhållandet mellan deltagarna.

Teoretiskt sett kan styrkeförhållandet mellan konfliktparterna utmärkas av symmetri eller asymmetri så som det gestaltas genom interaktionen.¹²⁵ Symmetri avser i det följande att båda parter bemöter varandra med drag som kan sägas ha samma styrkegrad medan asymmetri innebär att dragen har olika styrkegrad. Symmetriska förhållanden kan antingen präglas av parternas ömsesidiga utbyte av aggressiva drag, vilket ger konflikten en högre (emotionell) intensitet, eller av mildare drag, vilket ger den en lägre intensitet. Asymmetriska förhållanden präglas av att den ena parten framför aggressiva drag medan den andra bemöter dessa med drag som kan betecknas som milda.

Om parterna i en konflikt framför drag som ställer dem i ett symmetriskt förhållande till varandra betraktas detta i det följande som att parterna i ett maktperspektiv framstår som jämbördiga. Eftersom båda antingen framför aggressiva drag eller milda drag uppfattas ingendera parten som mer aggressiv eller överordnad den andra. Framför parterna drag som ställer dem i ett asymmetriskt förhållande framstår däremot den ena parten som mer aggressiv och överordnad den andra.

Förhållandet mellan parterna omförhandlas ständigt i interaktionen. Inom en och samma konfliktsekvens (eller händelse) kan förhållandet mellan parterna vara statiskt eller variabelt. Statisk blir sekvensen om den ena parten hela tiden dominerar genom att framföra aggressiva drag vilka bemöts med milda drag från motparten, eller om båda parterna hela tiden framför enbart starka eller enbart svaga drag. Variabel blir den om parterna växlar mellan att inneha den dominerande rollen. Förhållandet kan t.ex. övergå från att vara asymmetriskt till att bli symmetriskt för att sedan bli asymmetriskt igen.

För att få en uppfattning om huruvida konfliktsekvenserna i mitt material framför allt skildrar symmetriska eller asymmetriska relationer mellan deltagarna har jag beräknat hur ofta starka drag bemöts med starka respektive svaga drag samt hur ofta svaga drag bemöts med svaga respektive starka drag. Styrkeförhållandena har för enkelhetens skull bara undersökts vid en viss punkt i interaktionen, nämligen mellan det första och andra motsägandet i motsägandesekvenserna (drag två och tre), mellan klandret och klanderresponsen i klandersekvenserna (drag två och tre) och mellan uppmaningen

---

¹²⁵ Här avses alltså inte huruvida förhållandet mellan parterna är symmetriskt eller asymmetriskt med avseende på parternas sociala roller (se 3.2.6) utan huruvida deras handlande i konfliktsekvenserna kan sägas vara det.

och avslaget i uppmaningssekvenserna (drag ett och två i de uppmaningsutlösta sekvenserna, drag två och tre i de beteendeutlösta).

Vid styrkebedömningen av dragen har jag utgått från de resonemang om dragens styrka som redovisats i kapitel 5–7. Av tablå 8:1 framgår vilka drag som räknats som starka respektive svaga i respektive sekvenstyp.

Tablå 8:1. Starka respektive svaga drag i de tre konfliktsekvenstyperna.

Sekvenstyp	Drag (position)	Starka dragtyper	Svaga dragtyper
Motsägande	Motsägande (D2)	Ogiltigförklaring Negativ personvärdering Negativ åsiktsvärdering Direkt innehållsligt motsägande	Pragmatiskt motsägande Frågeformat motsägande
	Motsägande (D3)	Som ovan	Som ovan
Klander	Klander (D2)	Fientlig kritik Begäran om förändrat beteende Omnämmande av felaktigt beteende Begäran om rättfärdigande	Rättfärdigande av missnöje Antydning om felaktigt beteende
	Klanderrespons (D3)	Avvisande Motklander	Partiellt accepterande
Avslag	Uppmaning i uppm.-el. beteendeutlost sekv. (D1 eller D2)	Direktiv uppmaning Påståendeformad uppmaning	Frågeformad uppmaning Antydd uppmaning
	Avslag i uppmaningsutlöst sekv. (D2)	Avslag utan motivering Motuppmaning	Avslag med motivering
	Avslag i beteendeutlost sekv. (D3)	Motuppmaning	Avslag utan motivering Avslag med motivering

En fördel med valet att undersöka parternas styrkeförhållande utifrån en bedömning av dragen som antingen starka eller svaga vid en viss tidpunkt i interaktionen, är att beräkningen av styrkeförhållandena på så vis ger ett överskådligt resultat. Nackdelarna är dels att dragens styrka enbart bedöms utifrån dragtypens teoretiska styrkegrad (utan hänsyn till hur eventuella modifieringar inverkar på styrkan), dels att metoden inte fångar dynamiken i parternas interaktion. Både dragens styrka och den interaktionella dynamiken kan uppvisa ett mönster som är mer komplicerat än vad den valda metoden förmår att fånga.

Resultatet av analysen sammanfattas i tabell 8:2. Den visar att alla fyra tänkbara mönster förekommer i materialet. Vidare framgår att konfliktparternas styrkeförhållande oftare är symmetriskt än asymmetriskt. Skillnaden är dock inte anmärkningsvärt stor (67 jämfört med 44 fall). Det oftast förekommande mönstret är symmetriskt, att starka drag bemöts med starka

Tabell 8:2. Antal symmetriska respektive asymmetriska konfliktsekvenser uppdelat på sekvenstyper och olika symmetri-/asymmetrimönster.

Sekvenstyp	Symmetrisk		Asymmetrisk		Totalt
	Stark–stark	Svag–svag	Stark–svag	Svag–stark	
Motsägande	5	8	7	3	23
Klander	45	1	15	5	66
Avslag	5	3	11	3	22
Totalt	55	12	33	11	111
	67		44		

drag (55 fall). Det näst vanligaste mönstret är asymmetriskt, närmare bestämt att starka drag bemöts med svaga (33 fall). Ovanligare är att båda dragen är symmetriskt svaga (12 fall) eller asymmetriska med ett svagt drag följt av ett starkt (11 fall).

Konfliktsekvenserna kan med andra ord överlag betecknas som relativt aggressiva och laddade (dock inte maximalt intensiva, jfr 8.1.2). Parterna utdelar slag med ungefärligen samma kraft men vanligt är också att den ena parten inleder aggressivt varefter den andra agerar mindre aggressivt. Sekvenser där båda parterna intar en mer sansad, mild hållning gentemot varandra tycks vara ovanliga. Ovanligt är också att sekvenserna eskalerar så att ett mildt drag leder till en häftig attack från motparten. Vanligare är att ett aggressivt drag bemöts defensivt.

Som konstaterats ovan (8.1.1) och som dessutom kan utläsas av tabell 8:2 återfinns de flesta dragen i klandersekvenserna. Att resultatet för materialet som helhet visar att symmetriskt starka drag är vanligast beror på att klander som bemöts med motklander är så pass vanligt. Drygt två tredjedelar av de 45 beläggen på symmetriskt starka drag i klandersekvenserna har den strukturen. När båda parterna attackerar varandra med styrka gör de det alltså oftast genom att leverera klander och motklander.

Klandersekvenserna uppvisar den ojämnnaste fördelningen mellan de fyra olika mönstren. Skillnaden i antal belägg mellan det vanligaste och ovanligaste mönstret är stor. Motsägandesekvenserna har en jämnare fördelning av styrkeförhållandena. Där är alla fyra varianterna ungefär lika vanliga och skillnaden mellan det vanligaste och ovanligaste mönstret är relativt liten. Också avslagssekvenserna har jämnare fördelning och en relativt liten skillnad i antal mellan det vanligaste och ovanligaste mönstret. För avslagssekvenserna kan dessutom noteras att konfliktparternas förhållande vid denna typ av aktivitet oftast är asymmetriskt, dvs. en starkt formulerad uppmaning bemöts med någon form av mildt avslag.

Resultatet för materialet som helhet hänger med andra ord i hög grad samman med mönstret i klandersekvenserna. När aktiviteten kretsar kring motsäganden och avslag förhåller sig parterna på mer varierande sätt. I huvudsak

kan man säga att parterna oftast framstår som jämbördiga i konfliktsekvenserna i och med att de utbyter ömsesidigt starka drag. Det är dock även vanligt, inte minst i avslagssekvenserna, att de uppvisar ett ojämbördigt förhållande genom att ett aggressivt drag bemöts med ett mildt drag. Vad gäller motsägandesequenser kan noteras att det framför allt är i dem som parterna uppvisar det minst intensiva mönstret, svaga drag som bemöts med svaga responser. Beläggen omfattar framför allt sekvenser där talarna genom pragmatiska motsäganden utvidgar ämnet (se t.ex. exempel 5:3 och 5:10).

Att det minst intensiva mönstret är det ovanligaste i dramadiologmaterialet är kanske inte att förvånas över. Konflikter där båda parter bemöter varandra med försiktighet riskerar att göra striden mindre engagerande och mindre tydlig för läsaren. Det mönster som är vanligast ger konflikterna mest intensitet genom att framställa de deltagande rollpersonerna som emotionellt involverade i konflikterna. Det kan också tänkas bidra till att öka läsarens spänning inför utfallet i en jämn maktkamp. Också de asymmetriska mönstren torde bidra till att öka läsarens spänning inför fortsättningen: ska den mildare och svagare emotionellt involverade parten anta den utmaning som motpartens aggressivare drag innebär eller bibehålla sitt lugn?

8.3.2.3 Klandersekvensers karaktäriserande funktioner

Framförande och bemötande av klander är som framgått en mycket vanlig aktivitet i de undersökta konflikthändelserna. I likhet med de andra två sekvenstyper som studerats bidrar klandersekvenser till att visa konfliktparternas relativa styrkeförhållande. De har dessutom en rad andra dramatiska funktioner av vilka vissa berörts i avsnitt 8.2.1. Här ska ytterligare några funktioner lyftas fram. Det är inte säkert att de funktioner som jag tar upp är de som lockar dramaförfattare att konstruera konflikter kring klanderaktiviteter men det är heller inte osannolikt att så är fallet.

En av de mest påfallande dramatiska funktionerna hos klandersekvenserna är att de ger dramadiologen en tydlig moralisk dimension. Genom framförandet och bemötandet av klander kommer dialogen att kretsa kring vad konfliktparterna gör (och avser att göra) gentemot varandra och huruvida deras förhållanden (och avsikter) är moraliskt riktiga eller inte. I förlängningen handlar värderingen av beteendena om värderingen av personerna själva, vem som så att säga är den lägre stående personen av de två (jfr Aronsson 1987:198). Läsaren får ta del av motstridiga värderingar av beteendena och av de rollpersoner som utgör konfliktparter. Eftersom det kan vara svårt att med bestämdhet avgöra vilka de klanderutlösande beteendena är (se 6.2.1) och eftersom parterna sällan enas om vilken ståndpunkt som är den riktiga (se 6.2.4) lämnas läsaren vanligen ett relativt stort utrymme att själv avgöra vilken information om förhållandena som är mest korrekt och vilken värdering av dem som är den bästa, dvs. var sympatierna ska läggas.

Var sympatierna läggs bidrar i sin tur till läsarens uppfattning av rollpersonerna som antingen goda eller onda, eller bådadera (i de fall drama-texten låter läsaren bilda sig en tvetydig uppfattning om rollpersonernas karaktärer). I den utsträckning dramatexten styr sympatierna i någon riktning görs det dock inte uteslutande med hjälp av klandersekvenser. Alla de övriga medel med vilka texten formar dramats hjältar och skurkar bidrar också (se Pfister 1988, Culpeper 2001 och Törnqvist 2001:109–126 om vilka faktorer som inverkar på läsarens tolkning av motstridig information om rollpersonerna). Exempelvis har vi rimligen större benägenhet att hålla med hjältarna när de klandrar de personer vi utifrån andra delar av dramat börjat uppfatta som skurkaktiga medan det på motsvarande sätt är lättare att uppfatta kritik mot en hjälte som orättmätig om den levereras av dramats skurk. I vissa fall finns det ledtrådar i den lokala kontexten (dvs. i klandersekvensen eller konflikthändelsen) som indikerar huruvida den framförda kritiken är befogad eller inte.

Klandersekvenserna förmedlar i betydligt högre grad än motsägende- och avslagssekvenserna vad som brukar kallas dramats försceniska handling, dvs. skeenden som föregår de tilldragelser som gestaltas på scenen (jfr 8.3.1). Den försceniska handlingen presenteras ofta genom rollpersonernas berättelser. Den beskrivande delen i klandrande yttranden kan ta formen av en (mer eller mindre omfattande) berättelse om hur konfliktparternas liv har gestaltat sig genom åren eller vid en viss tidpunkt i det förflutna. Sådana berättelser i klandersekvenser förekommer i mitt material framför allt under de två senaste seklerna. Ett fall är Violas långa klandrande andradrag i exempel 6:3. Ett annat exempel på klander utformat som berättelser om parternas gemensamma förhistoria är följande utdrag ur senare delen av en klandersekvens i drama 4B (exempel 8:1). Båda makarna använder sig av detta slag av klander, i två på varandra följande repliker (349 och 350). Sekvensen ingår i en konflikthändelse där herr Bark söker förmå sin hustru, fru Bark, att skriva över en summa pengar på honom. När utdraget börjar har Bark hakat upp sig på att hustrun hela tiden talar om pengarna som sina, vilket han kritiserar henne för.

Exempel 8:1. Berättelser om parternas förhistoria i klandrande yttranden.

- D6 348 BARK **Dina** – **dina!** Jag tror du blifvit galen med ditt mitt och ditt – **dina** pengar och **dina** pengar – aldrig hör jag annat.
- D7 349 FRU BARK Jag talade inte om mitt och ditt, Pontus, då du hade förstört hela min stora förmögenhet och allting måste gå under klubban – vår vackra egendom, silfret, linnet – du hörde mig aldrig klaga då, aldrig göra dig den minsta förebråelse. Ingen skall kunna säga, att jag inte så godt jag kunde sökte lätta det för dig.
- D8 350 BARK Ja – naturligtvis. Du gick omkring vid auktionen med ett tillkonstladt leende på läpparna och glad och vänlig stämma, bara för att alla grannarna skulle se, hvilken ängel du var och hur illa jag gjort mot

dig. Åh, jag känner nog till den där taktiken – det var så man kunde blifvit galen! Det är alldeles som när du sitter uppe och väntar på mig om nätterna och i stället för att göra mig förebråelser kommer vänlig och smilande emot mig för att jag riktigt skall känna mig som en brottsling.

(4Bb/Sanna kvinnor)

Den försceniska information som läsaren delges genom det slag av berättelser som återfinns i exempel 8:1 har sällan någon direkt bäring på dramats intrig i mitt material. Klander av detta slag utgör alltså ur en intrigmässig synvinkel överflödigt information. En funktion hos överflödigt information är att den bidrar till rollpersonernas komplexitet och får dem att framstå som mer kompletta och verkliga personer. Att informationen får denna verkan beror, som Wallis & Shephard (2002:33) uttrycker det, på att "we know more than we need to – as we do about people close to us in real life".

Till sist ska några ord sägas om klandrande drag som utvecklas över flera turer. Som nämnts är det oftast andradragen i klandersekvenserna som utvecklas över flera turer i mitt material och tre olika mönster för hur denna utveckling gestaltar sig har urskiljts (6.2.2.1). Det är möjligt att drag med denna utformning har vissa egenskaper som på ett berättartekniskt plan gör dem särskilt attraktiva för dramaförfattarna att använda. Dessa egenskaper är dock inte nödvändigtvis samma för alla belägg. Bara i de tre exempel som redovisades i avsnitt 6.2.2.1 kan man tänka sig att dragen tvärtom har olika dramatiska funktioner, funktioner som i varje fall till viss del är specifika för varje enskilt belägg och den speciella situation de förekommer i. Variationen i funktioner belyses i det följande genom dessa tre exempel.

I exempel 6:3 (ur 4Ab) hade alla de oförrätter Viola klandrar maken för kunnat samlas i en och samma tur, precis före makens oppositionella respons. Det skulle dock ha inneburit att hon fått en lång, nästan monologliknande replik. Genom att låta det klandrande andradraget uttryckas över flera olika turer bibehålls i stället dialogens form och intensitet. Den valda uppläggningsen, med en följd av turer som var och en klandrar lyssnaren för olika beteenden, bidrar också till att framhäva intrycket av att Viola är indignerad och upprörd. Formatet ger dessutom möjlighet att skildra andra persons reaktioner på Violas utbrott, inte minst makens bestörtning över den kritik han utsätts för.

Ovan nämnda funktioner har knappast det andradrag som utvecklas över flera turer i exempel 6:4 (4Fc). Sättet som detta andradrag utförs på bidrar snarast till att ge intryck av att Jakobson är mycket ovillig att självmant uttrycka klandret explicit, något som i förlängningen kan tolkas som ett tecken på att han är försiktig eller rent av rädd för att konfrontera Palm öppet och direkt.

Det tredje exemplet på andradrag som utvecklas över flera turer, exempel 6:5 (6Ga), är intressant av det skälet att dess utformning, till skillnad från de

två nyss nämnda exemplen, sätter upp relativt starka begränsningar för klandersekvensens fortsatta utveckling. När Ove ställer en fråga om Jonny utfört en viss handling och Jonny sedan bekräftar att så är fallet, har Jonny dels erkänt sig vara ansvarig för handlingens utförande, dels godkänt den beskrivning av handlingen som givits. Detta försvårar för honom att bemöta klandret med någon form av avvisande. I sekvenser med detta mönster kan talaren varken bemöta klandret med ett förnekande eller en alternativversion utan att motsäga sig själv. Vill talaren uppfattas som en konsekvent person men ändå opponera sig mot klandret återstår därmed bara motklander eller partiellt accepterande som responsalternativ.

Andradrag utformade på detta sätt skulle med andra ord kunna användas strategiskt av den klandrande parten för att begränsa motpartens responsmöjligheter. I konflikthändelsen mellan Jonny och Ove är det nog just som en strategi från talaren som andradraget av detta slag ska uppfattas. Frågor om skuld och moral är nämligen underliggande teman genom hela konflikthändelsen (och hela drama 6G) och det finns fler passager där parterna med hjälp av andra slags strategiska handlingar försöker fälla motståndaren genom att bevisa att denne gjort sig skyldig till omoraliska handlingar.

Analyserna av de tre exemplen visar sammanfattningsvis att de andradrag som utvecklas över flera turer kan tillföra olika dimensioner till karaktäriseringen av de inblandade parterna.

8.4 Sammanfattning

Avhandlingens första syfte är att undersöka vilka oppositionella språkhandlingar (drag) och sekvenstyper som utmärker interpersonella, verbala konflikter i dramadialog. Denna uppgift har jag ägnat undersökningarna i kapitel 5–7. Jag har där behandlat utformning och frekvens hos de tre inledande dragen i de tre vanligaste konfliktsekvenstyperna i konflikthändelser från äldre och modern dramatik. Avhandlingens inledande kapitel rekapituleras i den engelska sammanfattningen och resultaten från konfliktsekvensanalyserna i avsnitt 5.2.5, 6.2.5 och 7.2.5.

I kapitel 8 har jag dels jämfört och diskuterat resultaten från analysen av konfliktstrukturerna i kapitel 5–7, dels presenterat några kompletterande analyser. Jag har också behandlat avhandlingens andra syfte, dvs. frågan om likheter och skillnader över tid, samt belyst dramatiska funktioner hos de undersökta konfliktstrukturerna. Ett återkommande tema i kapitlet har varit i vilken utsträckning resultaten kan sägas vara ett utslag av dramatiska eller sociala konventioner, dvs. om de är dramaspécifika eller giltiga också för verkliga samtal. Dessutom har vissa jämförelser gjorts med tidigare forskning om konflikter i fiktiv eller verklig dialog.

Framställningen i kapitel 8 har bidragit till att fullgöra det första syftet genom att visa att klandersekvenser är mer än dubbelt så vanliga som motsägende- och avslagssekvenser. Det förefaller som om dramatiker föredrar att konstruera dramatikens konflikter med hjälp av klander och responser på klander framför stridigheter i åsikter eller kring huruvida uppmaningar ska efterkommas eller inte. Om det är ett utslag av att dramatiken i detta avseende speglar verklighetens konflikter eller av att klandersekvenser har funktioner som gör dem särskilt lockande att använda i dramatiska syften kan diskuteras. Det finns forskning om naturligt förekommande samtal som tyder på att även verkliga konflikter (mellan bekanta vuxna) präglas av klander. Klart är dock att klandersekvenserna har olika dramatiska funktioner (se nedan).

Vad gäller konflikternas utformning har jag i kapitel 8 konstaterat att alla de undersökta dragen överlag är rätt komplexa. De är oftast relativt långa, bl.a. för att en del av dem utvecklas över flera turer, och inte sällan innehåller de dessutom kombinationer av olika dragtyper. (Ett klandrande drag kan t.ex. innehålla *en* del som uttrycker klandret i form av ett s.k. omnämnande av felaktigt beteende och en *annan* del som uttrycker klandret i form av ett s.k. begärande om rättfärdigande av beteende.) Att dragen till övervägande del är komplexa uppfattar jag som ett utslag av dramatiska konventioner eftersom verkliga konflikter, att döma av tidigare forskning, oftare förefaller ha mindre komplexa drag. Att rollpersonerna t.ex. framför sina oppositionella språkhandlingar på mer än ett sätt inom ett drag kan tydliggöra för läsaren (publiken) vad som pågår medan drag som utvecklas över flera turer exempelvis ger möjligheter att inte bara visa rollpersonernas oppositionella hållning gentemot varandra utan också andra, karaktäriserande känslor och egenskaper.

Beträffande dragen finns också en tendens i materialet att direktare typer av drag är vanligare än indirekta drag. Även detta kan bero på att dialogen är konstruerad så att det ska vara lättare för läsaren att följa med i vad som sker men det kan också hänga samman med att de direkta dragtyperna är de vanligaste också i verklighetens konflikter. Forskning om klander i verkliga samtal ger visst stöd åt det sistnämnda antagandet.

Direktheten i dragen hänger delvis samman med dragens styrka (intensitet, aggressivitet). Styrkan hos dragen beror dock även på andra faktorer, bl.a. förekomsten av förstärkande och försvagande modifieringar. Olika modifieringar av verbal (lexikal) art har undersökts men är inte påfallande vanliga i materialet. Det finns med andra ord utrymme att öka intensiteten i dragen ytterligare. Jämfört med forskning om konflikter i modern engelsk dramatik förefaller konflikterna i mitt material överlag måttligt aggressiva. Bland de tänkbara förklaringarna till denna skillnad har jag bl.a. pekat på dramernas tillkomsttid. Konflikterna i mitt material kommer till övervägande

delen från äldre dramatik som av olika skäl kan tänkas gestalta mindre aggressiva konflikter.

För att fullgöra avhandlingens andra syfte, frågan om likheter och skillnader i de undersökta konfliktstrukturerna över tid, har jag i kapitel 8 först behandlat skillnaderna, med fokus på frekvens av olika dragtyper i klandersekvenserna.

Vissa aspekter av klandersekvensernas första och tredje drag varierar i utformning över tid. För förstadrage, dvs. de beteenden som kritiseras, gäller bl.a. att de ofta rör allmänmoraliska karaktärsproblem men att dessa beskrivs i mer förtäckta ordalag i 1900-talsmaterialet. Detta kan tolkas som ett utslag av förändringar i de dramatiska konventionerna och något som bidrar till att t.ex. ge läsaren större tolkningsfrihet. För tredjedrage, dvs. klanderresponserna, gäller att motklander där en talare av högre samhälls-rang kritiserar en social jämlike för att han eller hon vågat framföra klander, är vanligare i 1700- och 1800-talets konflikthändelser än i 1900-talets. Detta kan tolkas som ett utslag av förändringar i sociala konventioner. Det är tänkbart att akten att klandra en jämlike förr i tiden uppfattades som ett mer anmärkningsvärt normbrott än idag.

Sammantaget uppvisar de undersökta drage och konfliktsekvenserna inte så många tydliga skillnader över tid. I stället finns det betydande likheter oavsett från vilken period konflikthändelserna kommer. Förutom att klandersekvenser är vanligast oavsett dramernas tillkomsttid finns det likheter på dragnivå. Till dem hör att pragmatiska motsäganden och direkta innehålls-liga motsäganden återfinns bland de vanligaste motsägandetyperna oavsett period och dragets position. Vidare är omnämnande av felaktigt beteende i alla perioder den vanligaste klandertypen oavsett position. Direktiva och påståendeformade uttryck hör i alla tre perioderna till de vanligaste sätten att framföra uppmaningar på i avslagssekvenser.

Dessa resultat har givit kunskap om interaktionsmönster i äldre tiders dramadialog och man kan på grundval av dem hävda att konventionerna för hur konflikter konstrueras i dramatik tycks vara relativt stabila under de tre undersökta seklen.

Kapitel 8 har också berört frågan om vilka berättartekniska eller, som det kallas här, dramatiska funktioner de undersökta konfliktstrukturerna har. Frågan behandlades först i samband med diskussionen av de skillnader i utformningen av klandersekvensernas första- och tredjedrage som påträffats, där skillnadernas inverkan på läsarens upplevelse av dramadialogen togs upp (8.2.1). Den mer förtäckta beskrivningen av de klanderutlösande beteendena i 1900-talsmaterialet konstaterades t.ex. innebära större tolkningsfrihet för läsarens del. Störst uppmärksamhet har dock ägnats de undersökta konfliktstrukturernas intrigutvecklande respektive karaktäriserande funktion.

Vad gäller intrigutvecklingen har jag givit exempel på hur konflikthändelserna (eller sekvenser och drag i dem) bidrar till att föra handlingen i dramat framåt. Konflikthändelserna har konstaterats ha betydelse för intrigen på olika sätt, direkt eller indirekt samt faktiskt eller potentiellt. Varierar gör också vilka rollpersoner händelserna har betydelse för. Vanligast är att händelserna har direkt och faktisk betydelse för de inblandade konfliktparterna men ibland också för andra rollpersoner. Vidare är det framför allt klander- och avslagssekvenser som för dramats handling framåt medan motsägandesekvenserna mer sällan gör det.

Bara omkring två femtedelar av konflikthändelserna har betydelse för intrigutvecklingen i de dramer de ingår i. Sett över tid är det framför allt i 1700- och 1800-talsdramerna som konflikthändelserna för dramernas handling framåt medan motsvarande händelser i 1900-talsdramerna mer sällan gör det. Att konflikterna i modern dramatik inte så ofta för handlingen i dramat framåt är ett resultat som ligger i linje med tidigare forsknings uppfattning att "handlingslösa" pjäser är vanligare i 1900-talsdramatiken.

Vad gäller karaktäriseringen bidrar alla konflikthändelserna (och sekvenserna och dragen i dem) till att teckna personligheten hos de inblandade parterna. Ibland bidrar de även till att karaktärisera andra rollpersoner i dramat. Att döma av konfliktsekvensernas utfall, av hur händelserna som helhet avslutas och av efterföljande kommentarer från rollpersonerna, framstår konfliktparterna sällan som tydliga vinnare eller förlorare. Händelserna förefaller framför allt ha betydelse som processer, inte produkter som åskådliggör bestämda utfall till endera partens fördel.

En del av processen är att förmedla maktförhållanden mellan konfliktparterna och parternas förhandling om makten. En analys av styrkeförhållandena mellan parterna baserad på laddningen i två av dragen i konfliktsekvensernas inledning visar att parternas förhållande oftast är symmetriskt på så sätt att starka drag för det mesta bemöts med andra starka drag. Näst vanligast är ett asymmetriskt styrkeförhållande där starka drag bemöts med svaga. Ovanligast är ett symmetriskt förhållande med utväxling av ömsesidigt svaga drag. En tolkning av resultatet är att dramaförfattare tycks föredra att skildra en jämn och intensiv maktkamp där båda parter är emotionellt involverade men att det också är vanligt med skildringar där den ena parten är mer undfallande. En anledning till att konflikter där båda parter bemöter varandra med milda drag inte är så vanliga skulle kunna vara att de riskerar att bli otydliga och mindre engagerande för läsaren (publiken).

Sist i kapitel 8 diskuterades ytterligare några karaktäriserande funktioner hos klander och responser på klander. Sådana språkhandlingar ger dramat en tydlig moralisk dimension. De inverkar också på läsarens sympatier med olika rollpersoner. Hur klandersekvenser tolkas beror dock på kontexten, exempelvis om den som klandrar och den som klandras tidigare i texten

framstått som hjältar eller skurkar. En specifik funktion för klandersekvenser jämfört med motsägende- och avslagssekvenser är att de kan förmedla förscenisk information om hur parterna betett sig under sin gemensamma förhistoria. Den försceniska informationen i klandersekvenserna är ofta att betrakta som överflödig ur intrigsynpunkt. I stället bidrar den till att göra konfliktparterna mer komplexa och levande för läsaren. Klandrande drag som utvecklas över flera turer kan tillföra ytterligare dimensioner till karaktäriseringen.

Analysen av de dramatiska funktionerna visar att de undersökta konfliktstrukturerna framför allt är medel för att karaktärisera rollpersonerna medan den intrigutvecklande funktionen inte är lika framträdande.

8.5 Bidrag utöver syftena samt framtida studier

De två syften som presenterades i kapitel 1 har fullgjorts och resultaten sammanfattats ovan. I detta avsnitt diskuteras vad studien har bidragit med till konfliktforskningen utöver resultaten rörande syftesfrågorna. Dessutom utpekas några tänkbara framtida forskningsfrågor.

Studien har inte minst visat att det både är möjligt och fruktbart att med samtalsanalytisk infallsvinkel behandla konflikter i såväl nyare som äldre svensk dramadialog. Vad gäller undersökningen av interpersonella, verbala konflikter, har få studier av fiktionsdialog eller samtal i verkliga livet systematiskt behandlat flera olika konfliktsekvenstyper. Genom att undersöka flera sekvenstyper har jag inte bara kunnat visa vilken av dem som är vanligast i dramatik utan också preciserat tidigare forsknings iakttagelse att klander och uppmaningar ligger nära varandra. Vid min analys visade det sig att dessa båda språkhandlingar ligger nära varandra i två sekvenstyper; å ena sidan klandersekvenser där talaren i andradraget begär att motparten ska upphöra med sitt beteende och å andra sidan avslagssekvenser vars förstdrag är ett beteende och vars andradrag är en uppmaning till motparten att upphöra med detta beteende. För att avgöra vilken funktion som dominerar sekvensen, och därmed om sekvensen bör betraktas som en klander- eller avslagssekvens, har jag förespråkat att man beaktar vilken dimension av det uppmanande/klandrande draget som bemöts i responsen.

Vidare har jag prövat att ringa in konflikter med hjälp av ord och uttryck för interpersonell, verbal konfliktaktivitet, dvs. vad som här kallats konfliktetiketter. Metoden har visat sig användbar för att ringa in en mängd konflikter i dramadialog. En nackdel med excerperingsmetoden är dock att det inte är möjligt att med säkerhet säga att de mönster som hittas i de etiketterade konflikthandlingarna också är giltiga för konflikter som saknar etiketter. Det är en framtida forskningsfråga att utreda om dramatiska konflikthandlingar

som saknar konfliktetiketter uppvisar samma mönster. En möjlighet, som nämnts ovan, är att etiketterna framför allt förekommer vid måttligt intensiva konflikter och förtydligar deras status som konflikter. Det har också visat sig att etiketterna är mer sällsynta i modern dramatik, vilket tyder på att metoden fångar fler av konflikterna i de äldre dramerna.

Undersökningen har behandlat de drag och sekvenser som vanligen etablerar och upprätthåller oppositionen mellan konfliktparterna i konflikt-händelserna i mitt dramadialogmaterial. Framtida forskning kan t.ex. utreda vilka ytterligare, mindre frekventa, drag- och sekvenstyper som kan urskiljas i dramatikens konflikter samt hur rollpersonerna trappar ned fientligheten och avslutar konflikter i dramatik. Konflikt-händelsernas övergripande struktur, dvs. deras olika faser och kombinationer av olika sekvenstyper, återstår också att behandla.

Jag har koncentrerat mig på konfliktparternas interaktion, dvs. vad de huvudsakliga kombattanterna gör. Som tidigare nämnts finns det under de flesta av konflikt-händelserna ytterligare en eller flera rollpersoner på scenen. Intressant vore att närmare utreda hur dessa rollpersoner, som utgör tredje part, förhåller sig till konfliktparternas handlingar under konfliktens förlopp och hur detta bidrar till att karaktärisera de olika deltagarna.

Denna undersökning har fokuserat på analys av strukturer i dialogen snarare än strukturernas koppling till vad som brukar kallas utomspråkliga faktorer. Den motivering för detta som anförts är att ett fokus på strukturen kan vara fördelaktigt när forskaren närmar sig ett tidigare relativt utforskat område. I framtida studier vore det önskvärt att de undersökta mönstren i högre grad relateras till olika utomspråkliga faktorer, inte minst deltagarnas sociala bakgrund. Det är särskilt viktigt i fråga om konflikterna i 1700- och 1800-talsdramerna som tillkommit under perioder då skillnaderna mellan olika sociala gruppers språk och umgängesvanor sannolikt var större än idag. Ökad kunskap om dåtidens samtalsregler, t.ex. vem som får eller bör uttala sig i olika situationer, är av särskild vikt för att i framtida studier kunna ge mer nyanserade analyser av exempelvis styrkan hos dragen i konfliktsekvenserna. I min studie har jag, underförstått, utgått från att olika typer av drag och modifieringssätt har samma styrka oavsett vem som framför dem, till vem de framförs och när de framförs (vilket sekel dramat härstammar från). Det finns anledning att utreda på vilket sätt och i vilken utsträckning detta innebär en förenkling. Det är t.ex. tänkbart att vissa drag som i min undersökning kategoriserats som svagare dragtyper kan framstå som anmärkningsvärt starka om man också beaktar deltagarnas sociala bakgrund och tidsbundna normer för hur medlemmar i en viss social grupp förväntas interagera med andra. (Jag tänker här t.ex. på det ovan diskuterade fallet i ett 1700-talsdrama där talaren på ett antydande sätt klandrar motparten genom att berömma tredje parts goda egenskaper, se 8.2.1.)

Det skulle också vara mycket värdefullt om de slutsatser om konflikternas utformning över tid som presenterats i studien kunde jämföras med andra dialogmaterial som förmedlar kunskap om samtalsmönster i konflikter i förfluten tid. Fortsatta studier av dramatik och andra skriftliga dokument som kan belysa historiska samtalsmönster kommer med säkerhet att bidra med flera viktiga pusselbitar till frågan om konflikters utformning över tid.

8.6 Slutord

Vi har alla konflikterfarenheter, både sådana som är självupplevda och sådana som vi tagit del av genom andras berättelser. Vissa av dessa berättelser kallar vi fiktion, skönlitteratur, diktkonst eller dramatik. När vi möter berättelserna i den formen kan vi betrakta både processen och resultatet av striderna på betryggande avstånd, förvissade om att eventuella negativa verkningar inte kommer att påverka oss eller dem som står oss nära. Häri ligger utan tvekan en del av lockelsen för dramatiker att berätta historier med inslag av konflikt liksom lockelsen för läsare och publik att ta del av dem.

Oavsett vilka erfarenheter vi har av konflikter, huruvida vi uppskattar en rejäl strid eller hellre viker undan från den, är det viktigt att vi försöker förstå det intrikata verbala samspel mellan deltagarna som konflikter utgör. Genom detta arbete har jag försökt bidra till att kasta ljus över detta samspel, så som det gestaltas i dramatik från tre sekler.

Summary

This thesis deals with the interactional construction of verbal disputes as portrayed in written Swedish drama dialogue. This is a topic which has hitherto received little attention from linguists. The first and overarching aim is to contribute to the field of conflict talk by shedding light on which interactional structures are used in establishing and maintaining episodes of verbal conflict in drama dialogue over three centuries. The question is: what oppositional speech actions and sequence types are most common in Swedish drama dialogue? The data used stem from different historical periods (see below) and the study therefore also contributes to the growing field of historical pragmatics by examining the similarities and differences between oppositional speech actions and sequence types in drama over time. The study also contributes to linguistic stylistics by dealing with some of the dramatic functions of the conflict structures investigated.

Chapter 1 presents the above-mentioned aims. The chapter also addresses the question of why conflict talk in dramatic discourse has so far been largely neglected by linguists. Furthermore a short review is given of previous English and Swedish studies that have dealt with different aspects of conflict talk in modern and historical literary dialogue or in real-life conversations.

Chapter 2 describes what constitutes a drama text and the different kinds of background knowledge the reader needs to understand the dialogue that takes place between the characters in such texts. The chapter also deals with what kind of interactional information is transmitted through the primary and secondary text, that is, through the words that are to be spoken by the characters, as opposed to the text that is meant only for the reader, director etc. (often, narrowly, referred to as stage directions). Further, some of the dramatic functions of the primary and secondary text are presented as well as some changes in these over time.

Chapter 3 is dedicated to the theoretical and methodological framework of the thesis. The study has a conversation analytical approach, focusing on speech actions and sequential organisation of dialogue. Previous studies have shown that disputes can take place in private or public settings and have different participant structures. However, on the interactional level, the reoccurring global participant roles are the same. There are (at least) two

principal opposing parties, represented by one or more individual participants. Sometimes there is also a third, non-principal, party.

A main assumption in the study, as in many previous ones, is that conflict sequences are established through a minimum of three moves (actions) exchanged between the opposing principal parties. The first move is a non-oppositional move performed by party A. The second move is performed by party B, and expresses an oppositional stance towards the first move. The third move is performed by A. This either supports the first move, making an indirect attack on the second, or attacks the second move directly.

This three-move pattern can be expanded if the parties exchange additional oppositional moves. There are also different kinds of move, for example complaints and directives. Moreover these moves can be differently constructed, not least with (lexical) modifications that aggravate or mitigate them. Previous research has also established that it is possible to discern different kinds of conflict sequences, constructed of combinations of different moves. For example, refusal sequences are constructed through the exchange of directives and refusals. During a longer episode of conflict, several sequences, of the same or of a different kind, can occur. The structure of disputes, among other things, makes it possible for them to be regarded as communicative events (or activity types). As such they include different phases (opening, core, ending), conflict sequences (subactivities of different kinds), and conflict moves (constituting the sequences).

In the present study, *conflict event* is used in analogy with communicative event to refer to disputes minimally consisting of one conflict sequence with the above-mentioned three-move pattern. The focus of the study is the three first moves of the three most common conflict sequences that can be found in the conflict events in a number of drama texts.

Chapter 4 deals with the drama texts analysed and the search method used for identifying conflict events. A total of 30 drama texts were selected from the corpus *Swedish drama dialogue*, compiled for the research project *Swedish drama dialogue through three centuries*.¹²⁶ The texts are original Swedish drama, comic or serious, written in prose by different authors. Ten texts were written during the 18th century, ten during the late 19th century and ten during the late 20th century. The corpus has been edited for computational linguistic analysis.

With the aid of a text computing program and a list of words and phrases which refer to conflict (*dispute, quarrel* etc.), 47 conflict events were identified in 21 of the 30 drama texts. Of these events, 18 occur in the 18th century texts, 19 in the late 19th century texts, and 10 in the late 20th century texts.

---

¹²⁶ The research project *Swedish drama dialogue through three centuries* is in progress at the Department of Scandinavian Languages at Uppsala University, web page address: <http://www.nordiska.uu.se/forskning/projekt/drama>.

All of the events are referred to in the drama texts by one or more words or phrases for conflict. The events vary in length from approximately 40 to 4000 words, and consist in total of approximately 33,000 words.

Chapter 4 also presents the backgrounds of the participants in the disputes, and the setting. The main parties are predominantly individual characters (not alliances of several characters). They are adults, either two male characters or a male and a female character, from the same social class, normally the upper or middle class. Their relationship is one of friendship or kinship. It is not unusual for them to be married or betrothed couples. A third party is often present in the form of one or more characters, who are servants or relatives of one or both of the main parties. In one sense, the presence of a third party makes the disputes public events. In another sense, the events can often be described as private since they take place in the realm of a private home rather than outdoors or in public spaces such as cafés etc.

Chapters 5–7 describe the theoretical and empirical construction of the three first moves in the three most common conflict sequence types in the data. The sequence types are called disagreement sequences, complaint sequences, and refusal sequences, and are found in 45 of the 47 conflict events. The complexity and relative aggressiveness of the moves in the sequences are discussed as are the aggravating and mitigating lexical elements that can be found in different moves. Some details concerning the length and ending of the sequences are also given. Throughout the chapters, there are examples from the data, and the frequency of different moves from different periods is presented. The following summary of Chapters 5–7 focuses on the results regarding the frequency of the types of move.

Chapter 5 deals with *disagreement sequences* which concern opposing claims about direct or indirect descriptions or evaluations of phenomena in, for the participants, a real or imagined reality (excluding utterances complaining about the behaviour of the opposing party, as these are considered to be complaints). There are a total of 23 disagreement sequences, in which the parties disagree about matters ranging from political to personal issues. The first, non-oppositional, move contains some detail which is opposed in the second move. Six forms of disagreement are found in the second and third move, here ordered from the most to the least aggravating: *validity challenges*, *negative person evaluation*, *negative opinion evaluation*, *direct disagreement*, *pragmatic disagreement* and *interrogative disagreement*. Direct and pragmatic disagreements are the most common second move, while pragmatic disagreements are the most common third move.

Chapter 6 is about *complaint sequences* which concern expressions of dissatisfaction with the behaviour of the other party/character and oppositional responses to these expressions. A total of 66 complaint sequences are found. What constitutes the first move in these sequences, the kind of

behaviour that is criticised, varies widely. The second move is often constructed over several subsequent turns. It takes six different forms, which are listed from the most to the least aggravating: *adverse criticism of the hearer*, *requesting a change in behaviour*, *mentioning the offensive act*, *request that the complainee justify his/her offensive act*, *justification of discontent* and *allusion to an offensive act*. The most common form is mentioning the offensive act. The third move takes three forms (each of which is divided further into two or three subtypes), listed here from the most to the least aggravating: *rejection*, *counter complaint* and *partial acceptance*. Of these moves, counter complaints are the most frequent.

Chapter 7 focuses on *refusal sequences*. These concern directives and refusals to comply with directives. There are two types of refusal sequence that are equally common in the data. On the one hand are sequences which have a directive as first move, a refusal as second, and a repetition or expansion of the directive as third move. On the other hand are sequences that have some kind of behaviour as first move, a directive (commanding that the behaviour should stop) as second, and a refusal as third move.

In these two types of refusal sequence there are four kinds of directive, here presented in order from the most to the least aggravating: *imperatives*, *statement directives*, *interrogative directives* and *implied directives*. Moreover, there are three forms of oppositional response to directives: *refusal without account*, *refusal with account* and *counter directives*. Refusals without accounts are the most aggravating; refusals with accounts are ordinarily less so. Counter directives can be either aggravating or relatively mild and take the same form as directives in other positions of the sequence.

The most frequent directives are imperatives and statement directives, while the most common responses to directives are refusals with or without accounts. Repeated directives in third moves (in refusal sequences with some kind of behaviour in first position) can be constructed in the same way as directives in other positions, or take a more indirect form. Usually they attack some aspect of the previous refusal, after which the first move directive is repeated in some form.

Chapter 8 is dedicated to summing up, discussing, and, in some respects, expanding the analysis relating to the aims of the study. The patterns found are discussed as to whether they are the result of dramatic or social (conversational) conventions.

Part of the first aim, that of analysing the most common oppositional speech actions (i.e. moves) in Swedish drama dialogue, has been accomplished through the analysis presented in Chapters 5–7. In Chapter 8 the overall complexity, directness, and intensity of the moves is discussed in relation to the findings of previous studies. The moves are found to be relatively complex and direct but not very intense, since there are not many lexi-

cal elements used to aggravate the conflict. Regarding complexity, the moves seem more complex than moves discussed in studies of real-life disputes. It is suggested that the difference is a result of drama dialogue being constructed with clarity in mind, while in real life, speakers tend to have shorter turns, since the participants struggle more to gain control of the interactional floor. Regarding directness, the preference for direct moves could also be a result of the author opting for clarity, but it is not possible to say whether the pattern is a drama-specific trait since comparable data is scarce. Regarding intensity, the moves in the plays investigated seem rather low in intensity when compared to research findings concerning conflict talk in modern English drama dialogue. One reason for this difference could be that the moves in the present study are predominantly from older drama texts.

Chapter 8 also deals with the second part of the first aim, that of analysing the most common oppositional sequence types. Complaint sequences are shown to be more than twice as common as the other two sequence types in the data irrespective of period. There are some studies of drama dialogue and naturally occurring conversations that suggest that complaint sequences are extremely common in both literature and real life, but only the present study gives the relative proportion of the three sequence types.

The second aim, that of comparing the oppositional structures over time, is accomplished in Chapter 8 through a discussion of the similarities and differences mentioned in Chapters 5–7. One result may depend not only on changes in dramatic conventions but also in social conventions: it is more common in the 18th and 19th century data for complaints from a upper class party to be met with counter complaints, from his or her equally high ranking opponent, concerning the fact that a complaint has been delivered. It is possible that the act of complaining (accusing) was perceived as a greater breach of norms in past times than nowadays.

The overall pattern is that there are relatively few notable differences in the data from different time periods regarding both the frequency of conflict sequence types and the types of move. The same types of sequence and move dominate regardless of which period one looks at. However, further studies are needed to confirm the results.

The second half of Chapter 8 concerns the question of dramatic function in relation to the conflict structures investigated. The section is organised around two themes: plot development and characterisation.

Regarding the function of plot development, the events (or sequences or moves in them) are found to have direct or indirect, actual or potential relevance for the main parties or other characters in the play. For example, these events may lead to the break-up or consolidation between lovers, reveal new information about one party's background that temporarily prevents that party from marrying, or present a description of the characters' relationships

that causes one of the parties to re-evaluate their perception of that party's relationships. Overall, less than half of the conflict events (18 of 47) further the plot, but the 18th and 19th century data has a greater number of events with direct relevance for the plot than is found in the 20th century data.

Regarding the characterising function of the conflict structures examined, the fact that most of the 111 sequences do not result in clear-cut winners or losers suggests that the main characterising function is not to establish such roles for the main parties. Instead, the conflict structures contribute to depicting the parties' power struggle, through their exchanging of moves of the same or different levels of intensity (aggression). An analysis of the relation between two of the three first moves of the sequences was carried out to see whether this tends to be more symmetrical (mutually aggressive or mutually mild moves are exchanged) or more asymmetrical (more aggressive moves are met by milder ones or vice versa). The results show that the relation is most frequently symmetrical, with participants exchanging mutually aggressive moves. However, almost as frequent is an asymmetrical pattern where aggressive moves are met by mild ones. One conclusion is that the most common pattern, where the parties exchange aggressive blows and equally aggressive counter blows, gives the disputes high intensity and may increase the reader's interest in seeing the result of an even match.

Chapter 8 also gives an overview of some of the characterising functions of complaint sequences. For example, they give the disputes in drama dialogue a prominent moral dimension, contribute to the shaping of good and bad characters, and sometimes reveal offstage events that (in the drama's universe) have taken place before the beginning of the drama.

The end of Chapter 8 sums up the contributions of the study other than the results regarding the construction of disputes over three centuries and their dramatic functions. For example, the study has tested a method for identifying conflict events by examining the data for words and phrases for conflict. Finally, some issues requiring further investigation are presented.

Litteratur och källor

Litteratur

- Adelswärd, Viveka, 1999: Prat, skratt, skvaller och gräl och annat vi gör när vi samtalar. Stockholm.
- Ahti, Jonna, 2006: Finns det en virtuell gemenskap i ett finlandssvenskt chattrum? I: Svenskan i Finland 9, red. av Veikko Muittari & Matti Rahkonen. (Meddelanden från institutionen för språk vid Jyväskylä universitet 1.) Jyväskylä. S. 27–36.
- Antaki, Charles, 1994: Explaining and arguing: The social organization of accounts. London.
- Aronsson, Karin, 1987: Verbal dispute and topic analysis: A methodological commentary on a drama case study. I: Advances in Qualitative Psychology. Themes and variations, ed. by Florence J. van Zuuren m.fl. Lisse. S. 193–205.
- Aronsson, Karin & Thorell, Mia, 1999: Family politics in children's play directives. I: Journal of pragmatics 31:1. S. 25–48.
- Aston, Elaine & Savona, George, 1991: Theatre as sign-system. A semiotics of text and performance. London.
- Bark, Richard, 1993: Dramat i din föreställning. Från Aischylos till Weiss. Lund.
- Bavelas, Janet Beavin, Rogers, L. Edna & Millar, Frank E. 1985: Interpersonal conflict. I: Handbook of discourse analysis 4. Discourse analysis in society, ed. by Teun A. van Dijk. London. S. 9–26.
- Bax, Marcel M.H., 1999: Ritual levelling. The balance between the eristic and the contractual motive in hostile verbal encounters in medieval romance and early modern drama. I: Historical dialogue analysis, ed. by Andreas H. Jucker m.fl. (Pragmatics and beyond NS 66.) Amsterdam & Philadelphia. S. 35–80.
- Bennison, Neil, 1993: Discourse analysis, pragmatics and the dramatic 'character': Tom Stoppard's *Professional Foul*. I: Language and literature 2:2. S. 79–99.
- Bergman-Claeson, Görel, 2006: Den outhärliga monologen. Monologer och avsidreplikor i svenska dramer under tre sekel. I: Svenskans beskrivning 28. Förhandlingar vid Tjugoåttonde sammankomsten för svenskans beskrivning, Örebro den 14–15 oktober 2005, red. av Per Ledin m.fl. Örebro. S. 41–50.
- Bernstein, Cynthia Goldin, 1994: The contextualisation of linguistic criticism. I: The text and beyond. Essays in literary linguistics, ed. by Cynthia Goldin Bernstein. Tuscaloosa. S. 3–14.
- Bilmes, James, 1988: The concept of preference in conversation analysis. I: Language in society 17:2. S. 161–181.
- Boyle, Ronald, 2000: Whatever happened to preference organisation? I: Journal of pragmatics 32:5. S. 583–604.
- Brandell, Gunnar, 1971: Drama i tre avsnitt. Stockholm.
- Brenneis, Donald, 1988: Language and disputing. I: Annual review of anthropology 17. S. 221–237.

- Brenneis, Donald & Lein, Laura, 1977: "You fruithead": A sociolinguistic approach to children's dispute settlement. I: Child discourse, ed. by Susan Ervin-Tripp & Claudia Mitchell Kernan. New York.
- Brockett, Oscar G., 1987: History of the theatre. 5 ed. Boston.
- Brown, Penelope & Levinson, Stephen C., 1987: Politeness. Some universals in language usage. (Studies in interactional sociolinguistics 4.) Cambridge.
- Buck, R.A., 1997: Towards an extended theory of face action: Analyzing dialogue in E.M. Forster's *A Passage to India*. I: Journal of pragmatics 27:1. S. 83–106.
- Buck, R.A. & Austin, Timothy R., 1995: Dialogue and power in E.M. Forster's *Howards end*. I: Twentieth-century fiction. From text to context, ed. by Peter Verdonk & Jean Jacques Weber. London. S. 63–77.
- Burton, Deirdre, 1980: Dialogue and discourse. A sociolinguistic approach to modern drama dialogue and naturally occurring conversation. London.
- Buttny, Richard, 1993: Social accountability in communication. London.
- Bülow Møller, Anne Marie, 1986: On the applicability of discourse analysis to non-natural discourse. I: Nordic research in text linguistics and discourse analysis. Papers from the first Nordtext symposium, Trondheim, August 15–18, 1985, ed. by Lars Sigfred Evensen. Oslo. S. 43–54.
- Börestam Uhlmann, Ulla, 2003: Det dramatiska *Vad*. I: Grammatik och samtal. Studier till minne av Mats Eriksson, red. av Bengt Nordberg m.fl. (Skrifter utgivna av institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 63.) Uppsala. S. 293–302.
- Carter, Ronald & Simpson, Paul, 1989: Introduction. I: Language, discourse and literature. An introductory reader in discourse stylistics, ed. by Ronald Carter & Paul Simpson. London. S. 1–20.
- Clark, Herbert H., 1996: Using language. Cambridge.
- Coenen, Hans Georg, 1961: Elemente der Racineschen Dialogtechnik. (Forschungen zur Romanischen Philologie 10.) Münster.
- Coulter, Jeff, 1990: Elementary properties of argument sequences. I: Interaction competence, ed. by George Psathas. (Studies in ethnomethodology and conversation analysis 1.) Lanham. S. 181–203.
- Culpeper, Jonathan, 1996: Towards an anatomy of impoliteness. I: Journal of pragmatics 25:3. S. 349–367.
- Culpeper, Jonathan, 1998: (Im)politeness in dramatic dialogue. I: Exploring the language of drama. From text to context, ed. by Jonathan Culpeper m.fl. London. S. 83–95.
- Culpeper, Jonathan, 2001: Language and characterisation. People in plays and other texts. Harlow.
- Culpeper, Jonathan & Kytö, Merja, 1999: Modifying pragmatic force. Hedges in early modern English dialogues. I: Historical dialogue analysis, ed. by Andreas H. Jucker m.fl. (Pragmatics and beyond NS 66.) Amsterdam & Philadelphia. S. 293–312.
- Dersley, Ian, 1998: Complaining and arguing in everyday conversation. Opublicerad doktorsavhandling. Department of sociology, University of York.
- Dersley, Ian & Wootton, Anthony, 2000: Complaint sequences within antagonistic argument. I: Research on language and social interaction 33:4. S. 375–406.
- Dersley, Ian & Wootton, Anthony, 2001: In the heat of the sequence: Interactional features preceding walkouts from argumentative talk. I: Language in society 30:4. S. 611–638.

- Donahue, Thomas John, 1993: Structures of meaning. A semiotic approach to the play text. Rutherford.
- Duranti, Alessandro, 1985: Sociocultural dimensions of discourse. I: Handbook of discourse analysis 1. Disciplines of discourse, ed. by Teun A. van Dijk. London. S. 193–230.
- Edwards, Derek, 2000: Extreme case formulations: Softeners, investment, and doing nonliteral. I: Research on language and social interaction 33:4. S. 347–373.
- van Eemeren, Frans H. m.fl., 1993: Reconstructing argumentative discourse. Tuscaloosa.
- Eisenberg, Anne R. & Garvey, Catherine, 1981: Children's use of verbal strategies in resolving conflicts. I: Discourse processes 4. S. 149–170.
- Elam, Keir, 2002: The semiotics of theatre and drama. 2 ed. London.
- Erbe, Berit, 1981: Skådespelarkonstens verklighetsproblem och teaterns konventioner. I: Teater: en antologi. Del 2. Tecken, språk, struktur, red. av Ingvar Holm. Lund. S. 115–128.
- Eriksson, Mats, 1995: Berättande och konflikt i ungdomars samtal: en analys. I: Folkmålsstudier 36. S. 139–167.
- Eriksson, Mats, 1998: Dialog i drama och verklighet: en sekvens hos Norén och i ett vardagligt samtal. I: Samtalsstudier. (Meddelanden från Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet B19.) Helsingfors. S. 43–56.
- Ervin-Tripp, Susan, 1976: Is Sybil there? The structure of some American English directives. I: Language in society 5:1. S. 25–66.
- Evaldsson, Ann-Carita, 1993: Play disputes and social order. Everyday life in two Swedish after-school centers. (Linköping studies in arts and science 93.) Linköping.
- Feng, Zongxin & Shen, Dan, 2001: The play off the stage: the writer–reader relationship in drama. I: Language and literature 10:1. S. 79–93.
- Fish, Stanley, 1980: Is there a text in this class? The authority of interpretive communities. Cambridge.
- Fischer-Lichte, Erika, 1984: The dramatic dialogue – oral or literary communication? I: Semiotics of drama and theatre. New perspectives in the theory of drama and theatre, ed. by Herta Schmid & Aloysius van Kesteren. Amsterdam. S. 137–173.
- Fischer-Lichte, Erika, 1995: Written drama – oral performance. I: Aspects of oral communication, ed. by Uta M. Quasthoff. (Research in text theory 21.) Berlin. S. 305–321.
- Ford, Cecilia E., Fox, Barbara A. & Thompson, Sandra A., 1996: Practices in the construction of turns: the “TCU” revisited. I: Pragmatics 6:3. S. 427–454.
- Fritz, Gerd, 1995: Topics in the history of dialogue forms. I: Historical pragmatics. Pragmatic developments in the history of English, ed. by Andreas H. Jucker. (Pragmatics and Beyond NS 35.) Amsterdam & Philadelphia. S. 469–498.
- Gautam, Kripa K., 1987: Pinter's *The caretaker*. A study in conversational analysis. I: Journal of pragmatics 11:1. S. 49–59.
- Gloning, Thomas, 1999: The pragmatic form of religious controversies around 1600. A case study in the Osiander vs. Scherer & Rosenbusch controversy. I: Historical dialogue analysis, ed. by Andreas H. Jucker m.fl. (Pragmatics and beyond NS 66.) Amsterdam & Philadelphia. S. 81–110.
- Goffman, Erving, 1981: Forms of talk. Philadelphia.
- Goffman, Erving, 1986: Frame analysis. An essay on the organization of experience. Boston.

- Goodwin, Marjorie Harness, 1982: Processes of dispute management among urban black children. I: *American ethnologist* 9. S. 76–96.
- Goodwin, Marjorie Harness, 1983: Aggravated correction and disagreement in children's conversations. I: *Journal of pragmatics* 7:6. S. 657–677.
- Goodwin, Marjorie Harness, 1990: He-said-she-said. Talk as social organization among black children. Bloomington.
- Goodwin, Marjorie Harness, 2006: Participation, affect, and trajectory in family directive/response sequences. I: *Text & talk. Interdisciplinary journal for the study of discourse* 26:4/5. S. 515–543.
- Goodwin, Charles & Goodwin, Marjorie Harness, 1987: Children's arguing. I: *Language, gender, and sex in comparative perspective*, ed. by Susan U. Philips m.fl. (Studies in the social and cultural foundations of language 4.) Cambridge. S. 200–248.
- Goodwin, Charles & Goodwin, Marjorie Harness, 1990: Interstitial argument. I: *Conflict talk. Sociolinguistic investigations of arguments in conversation*, ed. by Allen D. Grimshaw. Cambridge. S. 85–117.
- Grimshaw, Allen D., 1990a: Research on conflict talk: antecedents, resources, findings, directions. I: *Conflict talk. Sociolinguistic investigations of arguments in conversation*, ed. by Allen D. Grimshaw. Cambridge. S. 280–324.
- Grimshaw, Allen D., 1990b: Introduction. I: *Conflict talk. Sociolinguistic investigations of arguments in conversation*, ed. by Allen D. Grimshaw. Cambridge. S. 1–20.
- Gruber, Helmut, 1996: *Streitgespräche. Zur Pragmatik einer Diskursform*. Opladen.
- Gruber, Helmut, 1998: Disagreeing: sequential placement and internal structure of disagreements in conflict episodes. I: *Text. An interdisciplinary journal for the study of discourse* 18:4. S. 467–503.
- Hafez, Ola Mohamed, 1991: Turn-taking in Egyptian Arabic: Spontaneous speech vs. drama dialogue. I: *Journal of pragmatics* 15:1. S. 59–81.
- Hansen, Nils Gunder, 2003: Litterære karakterer mellem tekstualitet og mimesis. I: *Ordet och köttet. Om teorin kring litterära karaktärer*, red. av Lars-Åke Skalin. (Örebro studies in literary history and criticism 2.) Örebro. S. 49–76.
- Heed, Sven Åke, 2002. *Teaterns tecken*. Lund.
- Helling, Erika, 1993: Frågor om gräl – frågor i gräl. En analys av frågesatsens funktioner i litterära samtal. Opublicerad pro gradu-avhandling i nordiska språk. Institutionen för nordiska språk, Helsingfors universitet.
- Helling, Erika, 1996: Frågan som strategi i argumentativa sekvenser. I: *Svenskans beskrivning* 21. Förhandlingar vid Tjugoförsta sammankomsten för svenskans beskrivning, Helsingfors den 11–12 maj 1995, red. av Ann-Marie Ivars m.fl. Lund. S. 131–140.
- Heritage, John, 1984: *Garfinkel and ethnomethodology*. Cambridge.
- Herman, Vimala, 1995, *Dramatic discourse. Dialogue as interaction in plays*. London.
- Herman, Vimala, 1998a: Turn management in drama. I: *Exploring the language of drama. From text to context*, ed. by Jonathan Culpeper m.fl. London. S. 19–33.
- Herman, Vimala, 1998b: Multiple 'floors' and 'turns' in drama. I: *Journal of literary semantics* 27:2. S. 110–127.
- Hess-Lüttich, Ernest W.B., 1985: *Dramatic discourse*. I: *Discourse and literature. New approaches to the analysis of literary genres*, ed. by Teun A. van Dijk. (Critical theory 3.) S. 199–214.

- Hutchby, Ian, 1996: Confrontation talk. Arguments, asymmetries and power on talk radio. Mahwah.
- Hutchby, Ian & Wooffitt, Robin, 1998: Conversation analysis: principles, practices and applications. Oxford.
- Iser, Wolfgang, 1978: The act of reading. A theory of aesthetic response. Baltimore & London.
- Issacharoff, Michael, 1988: Stage codes. I: Performing texts, ed. by Michael Issacharoff & Robin F. Jones. Philadelphia. S. 59–74.
- Jackson, Sally & Jacobs, Scott, 1980: Structure of conversational argument: Pragmatic bases for the enthymeme. I: The quarterly journal of speech 66. S. 251–265.
- Jacobs, Andreas & Jucker, Andreas H., 1995: The historical perspective in pragmatics. I: Historical pragmatics. Pragmatic developments in the history of English, ed. by Andreas H. Jucker. (Pragmatics and Beyond NS 35.) Amsterdam & Philadelphia. S. 3–33.
- Jacobs, Scott & Jackson, Sally, 1981: Argument as a natural category: The routine grounds for arguing in conversation. I: The western journal of speech communication 45. S. 118–132.
- Jacobs, Scott & Jackson, Sally, 1982: Conversational argument: A discourse analytic approach. I: Advances in argumentation theory and research, ed. by J. Robert Cox & Charles Arthur Willard. Carbondale. S. 205–237.
- Johnstone, Barbara (ed.), 1994: Repetition in discourse. Interdisciplinary perspectives 1. (Advances in discourse processes 47.) Norwood.
- Johnstone, Barbara m.fl., 1994: Repetition in discourse: a dialogue. I: Repetition in discourse. Interdisciplinary perspectives 1, ed. by Barbara Johnstone. (Advances in discourse processes 47.) Norwood. S. 1–20.
- Jucker, Andreas H. m.fl., 1999: Historical dialogue analysis. Roots and traditions in the study of the Romance languages, German and English. I: Historical dialogue analysis, ed. by Andreas H. Jucker m.fl. (Pragmatics and beyond NS 66.) Amsterdam & Philadelphia. S. 1–33.
- Jucker, Andreas H. & Taavitsainen, Irma, 2000: Diachronic speech act analysis. Insults from flyting to flaming. I: Journal of historical pragmatics 1:1. S. 67–95.
- Kakavá, Christina, 2001: Discourse and conflict. I: The handbook of discourse analysis, ed. by Deborah Schiffrin m.fl. Oxford & Malden. S. 650–670
- Kangasharju, Helena, 1998: Alignment in disagreement: building alliances in multiperson interaction. Opublicerad doktorsavhandling (manuscript version). Department of Finnish language, University of Helsinki.
- Kangasharju, Helena, 2002: Alignment in disagreement: forming oppositional alliances in committee meetings. I: Journal of pragmatics 34:10/11. S. 1447–1471.
- Karlsson, Susanna, 2006: Positioneringsfraser i interaktion. Syntax, prosodi och funktion. (Göteborgsstudier i nordisk språkvetenskap 5.) Göteborg.
- Kennedy, Andrew Karpati, 1983: Dramatic dialogue. The duologue of personal encounter. Cambridge.
- Knoblauch, Hubert, 1991: The taming of foes: The avoidance of asymmetry in informal discussions. I: Asymmetries in dialogue, ed. by Ivana Marková & Klaus Foppa. Hemel Hempstead. S. 166–194.
- Korte, Barbara, 1997: Body language in literature. Toronto & Buffalo.
- Kotthoff, Helga, 1993: Disagreement and concession in disputes: On the context sensitivity of preference structures. I: Language in society 22:2. S. 193–216.

- Kärkkäinen, Elise, 2003: Epistemic stance in English conversation. A description of its interactional functions, with a focus on I think. Amsterdam & Philadelphia.
- Labov, William, 1972: Rules for ritual insults. I: *Studies in social interaction*, ed. by David Sudnow. New York. S. 120–169.
- Labov, William & Fanshel, David, 1977: *Therapeutic discourse. Psychotherapy as conversation*. New York.
- Laforest, Marty, 2002: Scenes of family life: complaining in everyday conversation. I: *Journal of pragmatics* 34:10/11. S. 1595–1620.
- Lakoff, Robin Tolmach & Tannen, Deborah, 1984: Conversational strategy and metastrategy in a pragmatic theory: The example of *Scenes from a marriage*. I: *Semiotica* 49:3/4. S. 323–346.
- Landqvist, Håkan, 2001: Råd och ruelle. Moral och samtalsstrategier i Giftinformationscentralens telefonrådgivning. (Skrifter utgivna av institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 55.) Uppsala.
- Lee, David A. & Peck, Jennifer J., 1995: Troubled waters: Argument as sociability revisited. I: *Language in society* 24:1. S. 29–52.
- Leung, Santoi, 2002: Conflict talk: A discourse analytical perspective. I: *Working papers in TESOL & applied linguistics* 2:3. (20.2.2007.) <http://journals.tc-library.org/index.php/tesol/article/view/20/27>.
- Levinson, Stephen C., 1979: Activity types and language. I: *Linguistics* 17:5/6. S. 365–399.
- Levinson, Stephen C., 1983: *Pragmatics*. Cambridge.
- Levinson, Stephen C., 1988: Putting linguistics on a proper footing: Explorations in Goffman's concepts of participation. I: *Erving Goffman: Exploring the interaction order*, ed. by Paul Drew & Anthony Wootton. Cambridge. S. 161–227.
- Liljestrand, Birger, 1976: *Strindbergs Mäster Olof-dramer. En studie i 1800-talets dramapråk 1*. (Umeå studies in the humanities 10.) Umeå.
- Liljestrand, Birger, 1980: *Strindbergs Mäster Olof-dramer. En studie i 1800-talets dramapråk 2*. (Umeå studies in the humanities 30.) Umeå.
- Lindström, Anna, 1999: Om deltagarperspektiv i samtalsanalys. Exempel från samtal i hemtjänsten. I: *Svenskans beskrivning 23. Förhandlingar vid Tjugotredje sammankomsten för svenskans beskrivning, Göteborg den 15–16 maj 1998*, red. av Lars-Gunnar Andersson m.fl. Lund. S. 248–255.
- Lindström, Anna, 2003: Kammarjungfrun och vårdbiträdet. Språk och sociala relationer i ett 1700-talsdrama och i 1990-talets hemtjänst. I: *Svenska på scen. Språk och språkanvändning i svensk dramatekt från tre sekler*, red. av Siv Strömquist. (Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 34.) Uppsala. S. 152–183.
- Lindström, Anna & Bagerius, Henric, 2002: Uppmanande aktiviteter i hemtjänsten. I: *Svenskans beskrivning 25. Förhandlingar vid Tjugofemte sammankomsten för svenskans beskrivning, Åbo den 11 och 12 maj 2001*, red. av Marketta Sundman & Anne-Marie Londen. Åbo. S. 132–141.
- Lindström, Anna & Bergeå, Hanna L., 2007: Klander, identitet och professionell solidaritet. Analyser av klagomål i möten mellan lantbrukare och naturvårdsrådgivare. I: *Interaktion och kontext: Nio studier av svenska samtal*, red. av Elisabet Engdahl & Anne-Marie Londen. Lund. S. 303–324.
- Lindström, Göran, 1978: *Att läsa dramatik*. 2 uppl. Lund.
- Lindström, Jan, 1994: Om engagemang i tal och skrift. I: *Folkmålstudier* 35. S. 95–138.

- Lindström, Jan, 1996: Njæ ... problem och problem. Om *x och x*-responser i svenskan. I: Svenska beskrivning 21. Förhandlingar vid Tjugoförsta sammankomsten för svenskans beskrivning, Helsingfors den 11–12 maj 1995, red. av Ann-Marie Ivars m.fl. Lund. S. 183–192.
- Lindström, Jan, 1999: Vackert, vackert! Syntaktisk reduplikation i svenskan. (Studier i nordisk filologi 77. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 617.) Helsingfors.
- Lindström, Jan, 2001: Från satsschema till turschema? Förfältet i fokus. I: Språk och stil NF 11. S. 25–80.
- Linell, Per, 1998: Approaching dialogue. Talk, interaction and contexts in dialogical perspectives. (Impact: studies in language and society 3.) Amsterdam & Philadelphia.
- Linell, Per, 2003: Responsiva konstruktioner i samtalspråkets grammatik. I: Folkmålsstudier 42. S. 11–39.
- Linell, Per, 2005: Samtalskulturer. Analys av samtal och språkliga möten som kommunikativa verksamheter. Del 1–3. Opublicerat manuskript. Version 2005-06-25. (18.1.2007.) <http://www.liu.se/isk/research/Medarbetare/perli.html>.
- Linell, Per & Gustavsson, Lennart, 1987: Initiativ och respons. Om dialogens dynamik, dominans och koherens. (SIC 15.) Department of communication studies, University of Linköping.
- Ljunggren, Karl Gustav, 1936: Till de försäkrande adverbens betydelseutveckling i svenskan. I: Nysvenska studier 16. S. 88–122.
- Londen, Anne-Marie, 1989: Litterärt talspråk. Studier i Runar Schildts berättarteknik med särskild hänsyn till dialogen. (Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 557. Humanistiska avhandlingar 3.) Helsingfors.
- Londen, Anne-Marie, 1990: Topik och tematik i litterär dialog. I: Svenska beskrivning 17. Förhandlingar vid Sjuttonde sammankomsten för att dryfta frågor rörande svenskans beskrivning, Åbo den 18–19 maj 1989, red. av Erik Andersson & Marketta Sundman. Åbo. S. 193–206.
- Londen, Anne-Marie, 1995: Samtalsforskning: En introduktion. I: Folkmålsstudier 36. S. 11–52.
- Londen, Anne-Marie, 2002: Vad kan samtalsanalysen säga om samtal – verkliga och fiktiva? I: Samtal i livet och litteraturen. Rapport från ASLA:s höstsymposium. Uppsala 8–9 november 2001, red. av Ulla Melander Marttala m.fl. (ASLA:s skriftserie 15.) Uppsala. S. 31–57.
- Londen, Anne-Marie, 2003: Kjell Westö och dialogen. I: Grammatik och samtal. Studier till minne av Mats Eriksson, red. av Bengt Nordberg m.fl. (Skrifter utgivna av institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 63.) Uppsala. S. 313–327.
- Magnusson, Lynne, 1999: Shakespeare and social dialogue. Dramatic language and Elizabethan letters. Cambridge.
- Maynard, Douglas W., 1985: How children start arguments. I: Language in society 14:1. S. 1–29.
- Maynard, Douglas W., 1986: Offering and soliciting collaboration in multi-party disputes among children (and other humans). I: Human studies 9. S. 261–285.
- McHoul, Alec W., 1987: An initial investigation of the usability of fictional conversation for doing conversation analysis. I: Semiotica 67:1/2. S. 83–104.
- Melander Marttala, Ulla, 1995: Ämnesbegreppet inom samtalsforskningen. En översikt över teorier och modeller. (SoLiD nr 3 = FUMS Rapport nr 175.) Uppsala universitet.

- Melander Marttala, Ulla, 2002: Talspråklig differentiering i två dramer i arbetarmiljö. I: Studier i svensk språkhistoria 6. Förhandlingar vid Sjätte sammankomsten för svenska språkets historia, Helsingfors 11–12 maj 2000, red. av Gunilla Harling-Kranck & Hanna Lehti-Eklund. *Folkmålsstudier* 41. S. 177–187.
- Melander Marttala, Ulla, 2004: Män och kvinnor i dramadialog från två sekler. (Svensk dramadialog nr 6 = FUMS Rapport nr 213.) Uppsala universitet.
- Melander Marttala, Ulla, 2005: Dramatiska telefonsamtal. I: Språk i tid. Studier tillägnade Mats Thelander på 60-årsdagen, red. av Björn Melander m.fl. (Skrifter utgivna vid institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 67.) Uppsala. S. 281–291.
- Melander Marttala, Ulla, 2006: Samtal och scenmiljö i svenska dramer. (Svensk dramadialog nr 8 = FUMS Rapport 221.) Uppsala universitet.
- Melander Marttala, Ulla & Strömquist, Siv, 2001: Korpusen Svensk dramadialog. Användarhandbok. (Svensk dramadialog nr 2 = FUMS Rapport nr 202.) Uppsala universitet.
- Melander Marttala, Ulla & Östman, Carin, 2000: Svensk dramadialog under tre sekler – en projektbeskrivning. (Svensk dramadialog nr 1 = FUMS Rapport nr 200.) Uppsala universitet.
- Millar, Frank E., Rogers, L. Edna & Bavelas, Janet Beavin, 1984: Identifying patterns of verbal conflict in interpersonal dynamics. I: *The western journal of speech communication* 48. S. 231–246.
- Mishler, Barbara Ensor, 1992: Interpersonal conflict in women's friendships: Patterns and strategies from women's novels. Opublicerad doktorsavhandling. Department of speech and the graduate school of the University of Oregon.
- Muntigl, Peter & Turnbull, William, 1998: Conversational structure and facework in arguing. I: *Journal of pragmatics* 29:3. S. 225–256.
- Nash, Walter, 1989: Changing the guard at Elsinore. I: *Language, discourse and literature. An introductory reader in discourse stylistics*, ed. by Ronald Carter & Paul Simpson. London. S. 23–41.
- NEO = Nationalencyklopedins ordbok. Vol. 1–3. 1995–1996. Höganäs.
- Newell, Sara E. & Stutman, Randall K, 1989/1990: Negotiating confrontation: the problematic nature of initiation and response. I: *Research on language and social interaction* 23. S. 139–162.
- Nielsen, Mie Femø, 2001: Replik til dramatikken. Autenticitet og stilisering. I: *Den analytiske gejst*, red. av Lars Heltoft & Carol Henriksen. Roskilde. S. 137–150.
- Nikula, Henrik, 1995: Vad innebär tolkning av litterär text – lingvistiskt sett? I: *Språk och fiktion. Ett nordiskt symposium om relationen mellan språk teori och skönlitteratur under 1900-talet*, red. av Moira Linnarud m.fl. (Utvecklingsrapport 95:2.) Karlstad. S. 39–61.
- Nilsson, Jenny, 2005: Adverb i interaktion. (Göteborgsstudier i nordisk språkvetenskap 4.) Göteborg.
- Norrby, Catrin, 2004: Samtalsanalys. Så gör vi när vi pratar med varandra. 2 uppl. Lund.
- Nøjgaard, Morten, 1993: *Det litterære værk. Tekstanalysens grundbegreber*. Odense.
- OfO = Ord för ord. Svenska synonymer och uttryck. 4 uppl. 1992. Stockholm.
- Ohlsson, Maria, 2003: Språkbruk, skämt och kön. Teoretiska modeller och sociolingvistiska tillämpningar. (Skrifter utgivna av institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 61.) Uppsala.
- O'Keefe, Daniel J., 1982: The concepts of argument and arguing. I: *Advances in argumentation theory and research*, ed. by J. Robert Cox & Charles Arthur Willard. Carbondale. S. 3–23.

- O'Keefe, Barbara J. & Benoit, Pamela J., 1982: Children's arguments. I: Advances in argumentation theory and research, ed. by J. Robert Cox & Charles Arthur Willard. Carbondale. S. 154–183.
- Olshtain, Elite & Weinbach, Liora, 1993: Interlanguage features of the speech act of complaining. I: Interlanguage pragmatics, ed. by Gabriele Kaspar & Shoshana Blum-Kulka. New York. S. 108–122.
- OSS = Dalin, Anders Fredrik, 1850–1853: Ordbok öfver svenska språket. Vol 1–2. Stockholm.
- Pander Maat, Henk, 1987: Arguer goals and the termination of dialogical arguments. I: Argumentation: proceedings of the conference on argumentation 1986. Perspectives and approaches, ed. by Frans H. van Eemeren m.fl. (Studies of argumentation in pragmatics and discourse analysis 3A–B.) Dordrecht. S. 110–118.
- Pedersen, Ulla, 2004: Reparationssekvenser i samtal mellan infödda och icke-infödda talare i finlandssvensk barnlitteratur. I: Svenskans beskrivning 26. Förhandlingar vid Tjugosjätte sammankomsten för svenskans beskrivning, Uppsala den 25–26 oktober 2002, red. av Björn Melander m.fl. Uppsala. S. 285–294.
- van Peer, Willie, 1988: Introduction. I: The taming of the text. Explorations in language, literature and culture. London. S. 1–12.
- Person, Raymond F. Jr, 1999: Structure and meaning in conversation and literature. Lanham.
- Pfister, Manfred, 1988: The theory and analysis of drama. Cambridge.
- Piazza, Roberta, 1999: Dramatic discourse approached from a conversational analysis perspective: Catherine Hayes's *Skirmishes* and other contemporary plays. I: Journal of pragmatics. 31:8. S. 1001–1023.
- Piazza, Roberta, 2006: The representation of conflict in the discourse of Italian melodrama. I: Journal of pragmatics 38:12. S. 2087–2104.
- Pomerantz, Anita, 1984: Agreeing and disagreeing with assessments: some features of preferred/dispreferred turn shapes. I: Structures of social action. Studies in conversation analysis, ed. by J. Maxwell Atkinson & John Heritage. Cambridge. S. 57–101.
- Pomerantz, Anita, 1986: Extreme case formulations: A way of legitimizing claims. I: Human studies 9. S. 219–229.
- Rommetveit, Ragnar, 1991: Dominance and asymmetries in a *A doll's house*. I: Asymmetries in dialogue, ed. by Ivana Marková & Klaus Foppa. Hemel Hempstead. S. 195–220.
- Sacks, Harvey, Schegloff, Emanuel A. & Jefferson, Gail, 1974: A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. Language 50. S. 696–735.
- SAG = Teleman, Ulf, Hellberg, Staffan & Andersson, Erik, 1999: Svenska Akademiens grammatik. Del 3–4. Stockholm.
- Sanger, Keith, 2001: The language of drama. London.
- SAOB = Ordbok över svenska språket 1–. Utg. av Svenska Akademien. 1898–. Lund. Webbversion: (01.07.2002) <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>.
- Schegloff, Emanuel A., 1987: Between micro and macro: contexts and other connections. I: The micro-macro link, ed. by Jeffrey C. Alexander m.fl. Berkeley. S. 207–234.
- Schegloff, Emanuel A., 1988: Goffman and the analysis of conversation. I: Erving Goffman: Exploring the interaction order, ed. by Paul Drew & Anthony Wootton. Cambridge. S. 89–135.

- Schegloff, Emanuel A., 1990: On the organization of sequences as a source of "coherence" in talk-in-interaction. I: *Conversational organization and its development*, ed. by Bruce Dorval. (Advances in discourse processes 38.) Norwood. S. 51–77.
- Schegloff, Emanuel A., 1993: Reflections on the quantification in the study of conversation. I: *Research on language and social interaction* 26:1. S. 99–128.
- Schiffrin, Deborah, 1984: Jewish argument as sociability. I: *Language in society* 13:3. S. 311–335.
- Schiffrin, Deborah, 1985: Everyday argument: The organization of diversity in talk. I: *Handbook of discourse analysis 3. Discourse and dialogue*, ed. by Teun A. van Dijk. London. S. 35–46.
- Schiffrin, Deborah, 1990: The management of a co-operative self during argument: the role of opinions and stories. I: *Conflict talk. Sociolinguistic investigations of arguments in conversation*, ed. by Allen D. Grimshaw. Cambridge. S. 241–259.
- Scott, Suzanne, 1998: Patterns of language use in adult face-to-face disagreements. Opublicerad doktorsavhandling. Applied linguistics, Northern Arizona University.
- Scott, Suzanne, 2002: Linguistic feature variation within disagreements: An empirical investigation. I: *Text. An interdisciplinary journal for the study of discourse* 22:2. S. 301–328.
- Short, Mick H., 1981: Discourse analysis and the analysis of drama. I: *Applied linguistics* II:2. S. 180–202.
- Short, Mick, 1995: Understanding conversational undercurrents in 'The ebony tower' by John Fowles. I: *Twentieth-century fiction. From text to context*, ed. by Peter Verdonk & Jean Jacques Weber. London. S. 45–62.
- Short, Mick, 1996: Exploring the language of poems, plays and prose. London.
- Sifianou, Maria, 1992: Politeness phenomena in England and Greece. A cross-cultural perspective. Oxford.
- Sjöberg, Birthe, 2005: Dramatikanalys. En introduktion. 2 uppl. Lund.
- Skalin, Lars Åke, 2003: Förord. I: *Ordet och köttet. Om teorin kring litterära karaktärer*, red. av Lars-Åke Skalin. (Örebro studies in literary history and criticism 2.) Örebro. S. 7–11.
- Smeds, Barbro, 2000: Om strukturer i dramatik och sceniska verk – formens innehåll och innehållets former. (Dramatiska institutets häften nr 3.) Dramatiska institutet, Stockholm.
- Spitz, Alice, 2005: Power plays: The representation of mother-daughter disputes in contemporary plays by women. A study in discourse analysis. Opublicerad doktorsavhandling. Philosophische Fakultät, Universität des Saarlandes. (01.12.2006) <http://scidok.sulb.uni-saarland.de/volltexte/2006/595/>.
- Spranz-Fogasy, Thomas & Fleischmann, Thomas, 1993: Types of dispute courses in family interaction. I: *Argumentation. An international journal on reasoning* 7. S. 221–235.
- Stati, Sorin, 1996: Repetition in literary dialogues. I: *Repetition in dialogue*, ed. by Carla Bazzanella. Tübingen. S. 167–173.
- Stroh-Wollin, Ulla, 2007: Med Fan och Vår Herre genom tre sekler – vem svär och hur i dramerna? I: *Studier i svensk språkhistoria* 9. Det moderna genombrottet – också en språkfråga? Föredrag vid nionde sammankomsten för svenska språkets historia, i Åbo 19–20 maj 2006, red. av Lars Wollin m.fl. (Skrifter från Svenska institutionen vid Åbo Akademi 5.) Åbo. S. 262–270.
- Strömquist, Siv, 2002: Svensk dramatik på svenska scener under tre sekler. (Svensk dramadialog nr 4 = FUMS Rapport nr 207.) Uppsala universitet.

- Strömquist, Siv, 2003: Svensk dramadialog – en presentation. I: Svenska på scen. Språk och språkanvändning i svensk dramatext från tre sekler, red. av Siv Strömquist. (Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 34.) Uppsala. S. 7–36.
- Strömquist, Siv, 2006: Inte bara repliker. Scenanvisningar och annan metatext i svensk dramatik under tre sekler. Uppsala.
- Svennevig, Jan, 1991: Dialogen i Vildanden. I: Norskkrift 68. S. 33–56.
- Sörilin, Marie, 2002: Vardagsdramatik – något om gräl i livet och dramatiken. I: Samtal i livet och litteraturen. Rapport från ASLA:s höstsymposium. Uppsala 8–9 november 2001, red. av Ulla Melander Marttala m.fl. (ASLA:s skriftserie 15.) Uppsala. S. 155–165.
- Tannen, Deborah, 1990: Silence as conflict management in fiction and drama: Pinter's *Betrayal* and a short story, "Great Wits". I: Conflict talk. Sociolinguistic investigations of arguments in conversation, ed. by Allen D. Grimshaw. Cambridge. S. 260–279.
- Tannen, Deborah, 1997: Involvement as dialogue. Linguistic theory and the relation between conversational and literary discourse. I: Dialogue and critical discourse. Language, culture, critical theory, ed. by Michael Macovski. New York. S. 137–157.
- Taylor, Carolyn E., 1995: "You think it was a fight?" Co-constructing (the struggle for) meaning, face, and family in everyday narrative activity. I: Research on language and social interaction 28:3. S. 283–317.
- Thelander, Kerstin, 2003: "Och ni sade *du* till mig!" Något om tilltalskicket i svenska dramer under 1800-talet. I: Svenska på scen. Språk och språkanvändning i svensk dramatext från tre sekler, red. av Siv Strömquist. (Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 34.) Uppsala. S. 93–109.
- Thelander, Kerstin, 2004: Seså min kära Berta – inget pjoller nu. Användningen av *kär* i tilltalsfrasen i dramadialog. I: Text i arbete. Festskrift till Britt-Louise Gunnarsson den 12 januari 2005, red. av Ingegerd Bäcklund m.fl. Uppsala. S. 214–222.
- Thelander, Mats, 2003a: Stilmärkörer i svensk dramatext. I: Svenska på scen. Språk och språkanvändning i svensk dramatext från tre sekler, red. av Siv Strömquist. (Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 34.) Uppsala. S. 184–205.
- Thelander, Mats, 2003b: Dialogord i svensk dramatik under tre sekler. I: Grammatik och samtal. Studier till minne av Mats Eriksson, red. av Bengt Nordberg m.fl. (Skrifter utgivna av institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 63.) Uppsala. S. 269–280.
- Thelander, Mats, 2007: "De där befängda moderna idéerna ..." Svenskt dramapräk och det moderna genombrottet. I: Studier i svensk språkhistoria 9. Det moderna genombrottet – också en språkfråga? Föredrag vid nionde sammankomsten för svenska språkets historia, i Åbo 19–20 maj 2006, red. av Lars Wollin m.fl. (Skrifter från Svenska institutionen vid Åbo Akademi 5.) Åbo. S. 35–63.
- Thornborrow, Joanna & Wareing, Shân, 1998: Patterns in language. An introduction to language and literary style. London.
- Toolan, Michael, 1985: Analysing fictional dialogue. I: Language & communication 5:3. S. 193–206.
- Toolan, Michael, 1989: Analysing conversation in fiction: an example from Joyce's *Portrait*. I: Language, discourse and literature. An introductory reader in discourse stylistics, ed. by Ronald Carter & Paul Simpson. London. S. 194–211.
- Toolan, Michael, 1998a: The give and take of talk, and Caryl Churchill's *Cloud nine*. I: Exploring the language of drama. From text to context, ed. by Jonathan Culpeper m.fl.. London. S. 142–160.

- Toolan, Michael, 1998b: *Language in literature. An introduction to stylistics.* London.
- Toolan, Michael, 2000: 'What makes you think you exist?': A speech move schematic and its application to Pinter's *The birthday party*. I: *Journal of pragmatics* 32:2. S. 177–201.
- Törnqvist, Egil, 2001: *Det talade ordet. Om Strindbergs dramadiolog.* Stockholm.
- Wallis, Mick & Shephard, Simon, 2002: *Studying plays.* 2 ed. London.
- Widmark, Gun, 1969: *Stildifferentiering i Gyllenborgs komedi Svenska sprätthöken.* I: *Nysvenska studier* 49. S. 5–77.
- Widmark, Gun, 2003a: *Swenska sprätthöken som samtidsdrama.* I: *Svenska på scen. Språk och språkanvändning i svensk dramatext från tre sekler,* red. av Siv Strömquist. (Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 34.) Uppsala. S. 37–58.
- Widmark, Gun, 2003b: *Att mötas och skiljas. Om hälsnings- och avskedsfraser i verklighet och fiktion.* I: *Grammatik och samtal. Studier till minne av Mats Eriksson,* red. av Bengt Nordberg m.fl. (Skrifter utgivna av institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 63.) Uppsala. S. 281–291.
- Wiksten Folkeryd, Jenny, 1998: *The acquisition of genres. Some findings from an investigation of children's argumentation in Swedish families.* (RUUL 33.) Department of linguistics, Uppsala university. S. 89–122.
- Vikström, Björn, 2005: *Den skapande läsaren. Hermeneutik och tolkningskompetens.* Lund.
- Wilhelmi, Nancy O., 1994: *The language of power and powerlessness: Verbal combat in the plays of Tennessee Williams.* I: *The text and beyond. Essays in literary linguistics,* ed. by Cynthia Goldin Bernstein. Tuscaloosa. S. 217–226.
- Wirdeñäs, Karolina, 1997: *Diskussion och gräl i vardagssamtal.* (MISS 20.) Göteborgs universitet.
- Wirdeñäs, Karolina, 2002: *Ungdomars argumentation. Om argumentationstekniker i gruppsamtal.* (Nordistica Gothoburgensia 26.) Göteborg.
- Vuchinich, Samuel, 1984: *Sequencing and social structure in family conflict.* I: *Social psychology quarterly* 47:3. S. 217–234.
- Vuchinich, Samuel, 1987: *Starting and stopping spontaneous family conflicts.* I: *Journal of marriage and the family* 49. S. 591–601.
- Vuchinich, Samuel, 1990: *The sequential organization of closing in verbal family conflict.* I: *Conflict talk. Sociolinguistic investigations of arguments in conversation,* ed. by Allen D. Grimshaw. Cambridge. S. 118–138.
- Östman, Carin, 2003: *Hur får publiken veta vad den inledningsvis behöver veta? I: Svenska på scen. Språk och språkanvändning i svensk dramatext från tre sekler,* red. av Siv Strömquist. (Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 34.) Uppsala. S. 206–225.

Källor¹²⁷

- Agrell, Alfhild, 1883: *Räddad.* I: *Dramatiska arbeten.* Stockholm.
- Benedictsson, Viktoria, 1887: *I telefon.* I: *Efterskörd.* 1890. Stockholm.
- Dahlström, Magnus, 1988: *Skärbrännaren.* I: *Skärbrännaren. Kidnapparen.* Stockholm.
- Dalin, Olof, 1739: *Den afwundsjuke.* Stockholm.
- Edgren, f. Leffler, Anne Charlotte, 1883: *Sanna kvinnor.* Stockholm.

¹²⁷ I källförteckningen anges första tryckår. Om en senare tryckning har använts framgår det av en andra årtalsuppgift i referensen.

- Elkan, Sophie, 1896: Farligt umgänge. I: Skiftande stämningar. Stockholm.
- Enbom, Pehr, 1796: Fabriks-flickan. Stockholm.
- Enquist, Per Olov, 1988: I lodjurets timma. I: Dramatik. Stockholm.
- Envallsson, Carl, 1807: Kusineerna, eller: Fruntimmers-sqvallret. Stockholm.
- Forssell, Lars, 1970: Borgaren och Marx. Stockholm.
- Gardell, Jonas, 1997: Människor i solen. I: Isbjörnarna; Cheek to cheek; Människor i solen: tre pjäser. Stockholm.
- Garpe, Margareta, 1989: Barnet. I: Tre dramer. Stockholm.
- af Geijerstam, Gustaf, 1891: Aldrig i livet. I: Humoristiskt bibliotek 9. Stockholm.
- Gyllenberg, Carl, 1740: Svenska Sprätthöken. I: Svenska litteratursällskapets klassikerutgåvor. Utgiven med inledning av Lennart Breitholtz och med ordförklaringar av Einar Törnqvist. 1959. Stockholm.
- Göthe, Staffan, 1989: En uppstoppad hund. I: En uppstoppad hund, pjäser av Staffan Göthe. Stockholm.
- Hedberg, Tor, 1892: En tvekamp. Stockholm.
- Kexél, Olof, 1776: Sterbhus-Kammereraren Mulpus, eller Caffé-Huset I Stora Kyrko-Brinken. Stockholm.
- Lagerström, Magnus, 1731: Le Tartuffe Eller Den Skenhelige. (Översättning av Molière, Jean Baptiste, 1664–1669: Le Tartuffe.) Stockholm.
- Larsson, Stig, 1988: VD. I: Pjäser. 1991. Stockholm.
- Lugn, Kristina, 1993: Idlaflickorna. I: Samlat Lugn. 1997. Stockholm.
- Modée, Reinhold Gustaf, 1739: Håkan Smulgråt. Stockholm.
- Molander, Harald, 1884: Vårflod. Lund.
- Norén, Lars, 1983: Natten är dagens mor. I: Två skådespel. Stockholm.
- Pleijel, Agneta, 1984: Sommarkvällar på jorden. I: Sommarkvällar på jorden & Berget på månens baksida: två manuskript för teater och film. Göteborg.
- Ristell, Adolf, 1787: Några Mil ifrån Stockholm. I: Utgåva av Några mil ifrån Stockholm av A. F. Ristell, 1787. Språklig kommentar av Berit Holmqvist. Utgiven av Gösta Langenfeldt & Bo Thörnqvist. (Studier i stockholmskt talspråk 7.) Institutionen för nordiska språk, Stockholms universitet 1974.
- Stagnell, Johan, 1753: Den Lyckelige Banqueroutieren. Stockholm.
- Stéenhoff, Frida, 1896: Lejonets unge. Stockholm.
- Stridsberg, Carl, 1798: Friman, Eller Den Enslige Och De Resande Fruntimren. Stockholm.
- Strindberg, August, 1887: Fadren. Helsingborg.
- Tavaststjerna, Karl August, 1890: Affärer. Borgå.

Bilaga 1

Undersökta dramer ur korpusen *Svensk dramadiolog*

De 21 (av sammanlagt 30) dramer som innehåller minst en konflikthändelse har markerats med en asterisk efter signumet.

Signum	Tryckår	Författare	Titel
1A*	1730	Magnus Lagerström	Le Tartuffe eller Den skenhelige
1B*	1737	Carl Gyllenborg	Swenska sprätthöken
1C*	1738	Olof Dalin	Den afwundsuke
1D*	1738	Reinhold Gustaf Modée	Håkan Smulgråt
1E	1753	Johan Stagnell	Den lyckelige banqueroutieren
2A*	1776	Olof Kexél	Sterbhus-kammereraren Mulpus eller Caffé-huset i Stora Kyrko-brinken
2B*	1787	Adolf Ristell:	Några mil ifrån Stockholm
2C*	1791	Carl Envallsson	Kusinerna eller Fruntimmers-sqvallret
2D	1796	Pehr Enbom	Fabriks-flickan
2E	1798	C. Stridsberg	Friman eller Den enslige och de resande fruntimren
4A*	1882	Alfhild Agrell	Räddad
4B*	1883	Anne Charlotte Leffler	Sanna kvinnor
4C*	1884	Harald Molander	Vårflod
4D*	1887	August Strindberg	Fadren
4E	1887	Victoria Benedictsson	I telefon
4F*	1890	Gustaf af Geijerstam	Aldrig i lifvet
4G*	1890	Karl August Tavaststjerna	Affärer
4H*	1892	Tor Hedberg	En tvekamp
4I	1896	Sophie Elkan	Farligt umgänge
4J*	1896	Frida Stéenhoff	Lejonets unge
6A*	1970	Lars Forssell	Borgaren och Marx
6B*	1977	Margareta Garpe	Barnet
6C*	1982	Lars Norén	Natten är dagens mor
6D*	1984	Agneta Pleijel	Sommarkvällar på jorden
6E*	1986	Staffan Göthe	En uppstoppad hund
6F	1987	Stig Larsson	VD
6G*	1987	Magnus Dahlström	Skärbrännaren
6H	1988	Per Olov Enquist	I lodjurets timma
6I	1993	Kristina Lugn	Idlaflickorna
6J	1997	Jonas Gardell	Människor i solen

Bilaga 2

Ord och fraser för konflikt i ordböcker (NEO, OfO, OSS, SAOB)

bruckel	meningsutbyte
bruckla	misshällighet
bråk	mucka
bråka	munhuggas
debatt	nappas
debattera	oenighet
diskussion	ordbyte
diskutera	ordkastas
disputera	ordkastning
dispyt	ordtvist
dragas	ordväxla
gnabb	ordväxling
gnabbas	scen
gorm	strid
gorma	strida
gruff	ta(ga)s med
gruffa	tjabb
gräl	tjabba
gräla	tjafs
gurgel	tjafsa
gurgla	tjaggla
kiv	träta (sb.)
kivas	träta (vb.)
komma i delo med	tvist
kontrovers	tvista
krakel	tvistighet
käbbel	
käbbla	

SKRIFTER UTGIVNA AV

INSTITUTIONEN FÖR NORDISKA SPRÅK
VID UPPSALA UNIVERSITET

1. Ivar Modéer: Norska ordstudier. Två bidrag till fiskets ordgeografi. (Norwegian Word Studies. Two Contributions to the Topographical Prevalence of Fishing Terms.) 1953.
2. Herbert Markström: Om utvecklingen av gammalt ä framför u i nordiska språk. Tilljämning och omljud. Med kartbilaga i särskilt häfte. 1954.
3. Hans H. Ronge: Konung Alexander. Filologiska studier i en fornsvensk text. (Konung Alexander. Philologische Studien zu einem altschwedischen Text.) 1957.
4. Gösta Holm: Syntaxgeografiska studier över två nordiska verb. (Syntactic Geographical Studies of Two Scandinavian Verbs.) 1958.
5. Bengt Kinnander: Sammanhangsanalys. Studier i språkets struktur och rytm. (Analyse sprachlicher Zusammenhänge. Studien über Struktur und Rhythmus der Rede.) 1959.
6. Gun Widmark: Det nordiska *u*-omljudet. En dialektgeografisk undersökning. 1. A–B. (L'inflexion par *u* dans le nordique. Etude de géographie dialectale.) 1959.
7. Bengt Heuman: Tendenser till fastare meningsbyggnad i prosatexter från svensk stormaktstid. En stilhistorisk studie. (Tendenzen zum festeren Satzbau in der schwedischen Prosa der Grossmachtszeit.) 1960.
8. Tryggve Sköld: Die Kriterien der urnordischen Lehnwörter im Lappischen. 1. Einleitende Kapitel. Anlautender Konsonantismus. Vokalismus der ersten Silbe. 1961.
9. Börje Tjäder: Behandlingen av palatalt r i substantivens pluralformer under fornsvensk och nysvensk tid. (Le traitement de r palatalt dans les formes du pluriel des substantifs en ancien suédois et en suédois moderne.) 1961.
10. Erik Olof Bergfors: Tilljämning a > å i dalmål. (Metaphony a > å in Dalecarlian Dialects.) 1961.
11. Sven Engdahl: Studier i nusvensk sakprosa. Några utvecklingslinjer. (Studies in Non-Fictional Swedish Prose. Some Modern Trends.) 1962.
12. Aage Kabell: Indledning til svensk metrik. 1962.
13. Bo Magnusson: Om pluraländelserna -ar ~ -er hos feminina vokalistammar. (Über die Pluralendungen -ar ~ -er der femininen vokalistischen Stämme.) 1965.
14. Rolf Dunås: Lig-avledningar till substantiv i nusvenskan. (Ableitungen auf -lig zu Substantiven im heutigen Schwedisch.) 1966.
15. Lennart Elmvik: Nordiska ord på äldre kāk- och kāk(k)s-. En etymologisk och ljudhistorisk undersökning. (Words in Old Scandinavian kāk- and kāk(k)s-. An Etymological and Phonological Study.) 1967.
16. Mats Thelander: Sven Hof's Swänska språkets rätta skrifsätt (1753). Med ordstatistik och flera register i ny utgåva. (Sven Hof's Swänska språkets rätta skrifsätt (1753). Re-issue with Word Statistics and Several Indexes.) 1985.
17. Gunvor Flodell: Misiones-svenska. Språkbevarande och språkpåverkan i en sydamerikansk talgemenskap. (Misiones Swedish. A Study of Immigrant Swedish in a South American Speech Community: Language Maintenance and the Results of Language Contact.) 1986.
18. Stina Hellichius: Yrkesbeteckningar inom hud-, skinn- och läderhantverken i Sverige. En ordhistorisk undersökning. (Occupational Terms in the Hide, Fur and Leather Crafts in Sweden. A Study in Word-History.) 1986.
19. Taina Pitkänen-Koli: Hedenvind i tiden. En kvantitativ studie av Gustav Hedenvind-Erikssons litterära språk. (Hedenvind in His Time. A Quantitative Study of Gustav Hedenvind-Eriksson's Literary Language.) 1987.
20. Bertil Westberg: Verben *pläga* och *bruka*. Två medellågtyska lånord i svenskan. (Die Verben *pläga* und *bruka*. Zwei mittelniederdeutsche Lehnwörter im Schwedischen.) 1987.
21. Lars Bleckert: Centralsvensk diftongering som satsfonetiskt problem. (Diphthongization in Central Sweden as a Problem of Sentence Phonetics.) 1987.
22. Kent Larsson: Den plurala verböjningen i äldre svenska. Studier i en språklig förändringsprocess. (The Inflection in the Plural Persons of Verbs in Older Swedish. Studies in a Linguistic Process of Change.) 1988.
23. Inga-Liese Sjödoft: Med svenska som mål. Effekter av två undervisningsprogram på invandrarelevens svenska i skrift. (Aiming at Swedish. Effects of Two Programmes of Teaching on Immigrant Pupils' Written Swedish.) 1989.
24. Olle Hammermo: Språklig variation hos barn i grundskoleåldern. (Linguistic Variation in the Speech of Compulsory-School Children.) 1989.

25. Paavo Kettunen: De appellativa substantivens böjning i Överkalixmålet. (Flexion der appellativen Substantive der Mundart von Överkalix.) 1990.
26. Inger Döhl: *Täkt, vall* och *kya*. Ord för inhägnade områden vid fåbodar i Övre Dalarna. (*Täkt, vall* und *kya*. Bezeichnungen für eingezäunte Flächen bei Sennereien im oberen Dalarna.) 1990.
27. Elsie Wijk-Andersson: *Bara* i fokus. En semantisk-syntaktisk studie av *bara* och dess ekvivalenter i nysvenskt skriftspråk. (*Bara* in Focus. A Semantic and Syntactical Study of *bara* and its Equivalents in Written Modern Swedish.) 1991.
28. Björn Melander: Innehållsmönster i svenska facktexter. (Content Patterns in Swedish LSP Texts.) 1991.
29. Harry Näslund: Referens och koherens i svenska facktexter. (Reference and Coherence in Swedish LSP Texts.) 1991.
30. Carin Östman: Den korta svenskan. Om reducerade ordformers inbrytning i skriftspråket under nysvensk tid. (The Swedish Short Form. On the Entry of Abbreviated Word Forms into Writing in the Modern Swedish Period.) 1992.
31. Gunvor Nilsson: *Aktig*-ord förr och nu. En historisk-semantisk studie av *aktig*-avledningar i svenskan. (Words in *-aktig*: Past and Present. A Diachronic Semantic Study of *-aktig* Derivations in Swedish.) 1993.
32. John Svenske: Skrivandets villkor. En studie av dagboksskrivandets funktioner och situationella kontexter utgående från Backåkers Eriks dagbok 1861–1914. (Conditions for Writing. A Study of the Functions and Situational Contexts of Diary Writing with its Starting Point in Backåkers Erik's Diary 1861–1914.) 1993.
33. Ann Cederberg: Stil och strategi i riksdagsretoriken. En undersökning av debattspråkets utveckling i den svenska tvåkammarriksdagen (1867–1970). (Style and Strategy in Parliamentary Rhetoric. A Study of the Development of the Language Used in Debates in the Swedish Bicameral Parliament, 1867–1970.) 1993.
34. Studier i svensk språkhistoria 3. Förhandlingar vid Tredje sammankomsten för svenska språkets historia. Uppsala 15–17 oktober 1992. Utg. av Lars Wollin. (Studies in the History of the Swedish Language 3. Proceedings of the Third Symposium on the History of Swedish. Uppsala, October 15–17, 1992. Ed. by Lars Wollin.) 1993.
35. Helge Omdal: Med språket på flyttfot. Språkvariasjon og språkstrategier blant setesdøler i Kristiansand. (Language on the Move. Language Variation and Language Strategies among Migrants from Setesdal in Kristiansand.) 1994.
36. Görel Bergman-Claeson: Vi svenskar, vi människor och bomben. En semantisk analys av identifikationsramar och fiendebilder i pressdebatten om svenskt atomvapen 1952–1959. (We Swedes, We Human Beings, and the Bomb. A Semantic Analysis of the Frameworks of Identity and Conceptions of the Enemy in the Debate about Atomic Weapons in the Swedish Press 1952–1959.) 1994.
37. Gerd Nordlander: Veva jämnt, din fan! Om rytm och klang i Nils Ferlins lyrik. (Crank Steady, You Fool! On Rhythm and Sonority in the Lyrical Poetry of Nils Ferlin.) 1994.
38. Ulla Børestam Uhlmann: Skandinaviskt samtal. Språkliga och interaktionella strategier i samtal mellan danskar, norrmän och svenskar. (Scandinavians in Conversation. Linguistic and Interactional Strategies in Conversations between Danish, Norwegian and Swedish Speakers.) 1994.
39. Ulla Melander Marttala: Innehåll och perspektiv i samtal mellan läkare och patient. En språklig och samtalsanalytisk undersökning. (Content and Perspective in Doctor–Patient Conversations. A Linguistic and Conversation Analytic Investigation.) 1995.
40. Eva Aniansson: Språklig och social identifikation hos barn i grundskoleåldern. (Linguistic and Social Identification among Compulsory-School Children.) 1996.
41. Christina Melin-Köpilä: Om normer och normkonflikter i finlandssvenskan. Språkliga studier med utgångspunkt i nutida elevtexter. (On Norms and Conflicts of Norms in Finland Swedish. Linguistic Studies Based on Present-Day Student Texts.) 1996.
42. Gunilla Söderberg: Taga, bagare, Bragby. Om *g* för äldre *k* i svenskan. (Taga, bagare, Bragby. A Study of *g* for Older *k* in Swedish.) 1997.
43. Mats Eriksson: Ungdomars berättande. En studie i struktur och interaktion. (Storytelling in Adolescence. A Study of Structure and Interaction.) 1997.
44. Ellen Bijvoet: Sverigefinnar tycker och talar. Om språkattityder och stilistisk känslighet hos två generationer sverigefinnar. (Sweden Finns Speak Out. On Language Attitudes and Stylistic Perception among Two Generations of Sweden Finns.) 1998.
45. Ulla Moberg: Språkbruk och interaktion i en svensk pingstförsamling. En kommunikations-etnografisk studie. (Language Use and Interaction among Members of a Swedish Pentecostal Church. A Study in the Ethnography of Communication.) 1998.
46. Anna Lindström: Language as Social Action. Grammar, Prosody, and Interaction in Swedish Conversation. (Språk som social handling. Grammatik, prosodi och interaktion i svenska samtal.) 1999.

47. Asta Helena Jarl Kerzar: Gammalt och nytt i predikospråket. Språklig-stilistisk analys av predikan i Svenska kyrkans radio- och TV-sända högmässor 1938–1984. (The Old and the New in the Language of Sermons. Linguistic-Stylistic Analysis of the Church of Sweden's Sunday Service Sermons on Radio and Television from 1938 to 1984.) 1999.
48. Hyeon-Sook Park: Korean–Swedish Code-Switching. Theoretical Models and Linguistic Reality. (Koreansk–svensk kodväxling. Teoretiska modeller och den språkliga verkligheten.) 2000.
49. Gunilla Jansson: Tvärkulturella skrivstrategier. Kohesion, koherens och argumentationsmönster i iranska skribenters texter på svenska. (Cross-Cultural Writing Strategies. A Study of Cohesion, Coherence and Argumentative Patterns in Essays Written in Swedish by Iranian Students.) 2000.
50. Gun Widmark: Boksvenska och talsvenska. Ett urval uppsatser samlade till författarens 80-årsdag 31 juli 2000. (Bookish Swedish and Spoken Swedish. A Selection of Essays Collected to Celebrate the Author's 80th Birthday July 31, 2000.) 2000.
51. Catharina Nyström: Gymnasisters skrivande. En studie av genre, textstruktur och sammanhang. (Writing in Upper Secondary School. Genre, Text Structure, and Cohesion.) 2000.
52. Amelie Oestreicher: Bearbetning av nyhetstext. En studie av texthantering vid sex svenska dagstidningar. (Editing News Texts. A Study of How Texts Are Processed at Six Swedish Dailies.) 2000.
53. Björn Bihl: Möten i dialektalt gränsland. Dialektala övergångar genom Närke. (Encounters in a Dialectal Borderland. Dialectal Transitions in Närke.) 2001.
54. Lise Horneman Hansen: Jysk -de-bøjning. En undersøgelse af svag præteritumbøjning. (-de-Conjugation in Jutland Dialects. An Investigation of Weak Preterite Forms.) 2001.
55. Håkan Landqvist: Råd och ruelse. Moral och samtalsstrategier i Giftinformationscentralens telefonrådgivning. (Advice and Remorse. Morality and Conversational Strategies in Calls to the Swedish Poison Information Centre.) 2001.
56. Eva Sundgren: Återbesök i Eskilstuna. En undersökning av morfologisk variation och förändring i nutida talspråk. (Eskilstuna Revisited. An Investigation of Morphological Variation and Change in Present-Day Spoken Swedish.) 2002.
57. Eva Östlund-Stjärnegårdh: Godkänd i svenska? Bedömning och analys av gymnasieelevers texter. (Passing Swedish? Assessment and Analysis of Upper-Secondary Student Texts.) 2002.
58. Ulla Stroh-Wollin: Som-satser med och utan *som*. (Som-Clauses with and without *som*.) 2002.
59. Helen Andersson: TV:s nyhetsprogram som interaktion. (Television News as Interaction.) 2002.
60. Ylva Carlsson: Kulturmöten, textmönster och förhållningssätt. Första- och andraspråksskrivande i några svenska brevgenrer. (Cultural Encounters, Rhetorical Patterns and Social Strategies. First- and Second-Language Writers of Certain Genres of Letters in Swedish.) 2002.
61. Maria Ohlsson: Språkbruk, skämt och kön. Teoretiska modeller och sociolingvistiska tillämpningar. (Language Use, Jokes, and Gender. Theoretical and Sociolinguistic Applications.) 2003.
62. Elżbieta Strzelecka: Svenska partikelverb med *in*, *ut*, *upp* och *ner*. En semantisk studie ur kognitivt perspektiv. (Swedish Phrasal Verbs with *in*, *ut*, *upp* and *ner*. A Semantic Study from a Cognitive Perspective.) 2003.
63. Grammatik och samtal. Studier till minne av Mats Eriksson. Red. av Bengt Nordberg, Leelo Keevallik Eriksson, Kerstin Thelander, Mats Thelander. (Grammar and Conversation. Studies in Memory of Mats Eriksson. Ed. by Bengt Nordberg, Leelo Keevallik Eriksson, Kerstin Thelander, Mats Thelander.) 2003.
64. Gustav Bockgård: Syntax som social resurs. En studie av samkonstruktionssekvensers form och funktion i svenska samtal. (Syntax as a Social Resource. A Study of Form and Function of Co-Construction Sequences in Swedish Conversation.) 2004.
65. Renate Walder: Fokus på *föra*. Om svenska funktionsverbsfrasers semantik och valens, med särskild utgångspunkt i verbet *föra*. (*Föra* im Fokus. Semantik und Valenz schwedischer Funktionsverbgefüge, mit Ausgangspunkt im Verb *föra*.) 2004.
66. Orla Vigso: Valretorik i text och bild. En studie i 2002 års svenska valaffischer. (Electoral Rhetoric. A Study of Text and Image in the Posters of the 2002 General Election in Sweden.) 2004.
67. Språk i tid. Studier tillägnade Mats Thelander på 60-årsdagen. (Language in Time. Essays in Honour of Mats Thelander 16 September 2005.) 2005.
68. Kristina Persson: Svensk brevkultur på 1800-talet. Språklig och kommunikationsetnografisk analys av en familjebrevväxling. (The Culture of Swedish Letter-Writing in the 19th Century. An Analysis of a Family Correspondence from the Perspective of Linguistics and Ethnography of Communication.) 2005.
69. Tage Palm: En ändelses uppgång och fall. Svensk pluralbildning med *-er* hos neutrala substantiv med final konsonant. (The Rise and Fall of an Ending. The *-er* Plural of Swedish Neuter Nouns with a Final Consonant.) 2006.
70. Barbro Hagberg-Persson: Barns mångfaldiga språkresurser i mötet med skolan. (Linguistic Diversity and Children's Language Resources in Contact with the School.) 2006.

71. Språk och kön i nutida och historiskt perspektiv. Studier presenterade vid Den sjätte nordiska konferensen om språk och kön, Uppsala 6–7 oktober 2006. (Language and Gender in Contemporary and Historical Perspective. Studies Presented at the Sixth Nordic Conference on Language and Gender, Uppsala, Sweden, October 6–7 2006.) Redigerade av Britt-Louise Gunnarsson, Sonja Entzenberg, Maria Ohlsson. 2007.
72. Anna Malmbjer: Skilda världar. En språkvetenskaplig undersökning av gruppsamtal som undervisnings- och lärandeform inom högre utbildning. (Different Worlds – a Linguistic Investigation of Group Discussion as a Form of Instruction and Learning in Higher Education.) 2007.
73. Marie Sörlin: Att ställa till en scen. Verbala konflikter i svensk dramadiolog 1725–2000. (Making a Scene. Verbal Conflicts in Swedish Drama Dialogue 1725–2000.) 2008.